

หุ่นกระบอกคณะชะเวงหลานแม่บุญช่วย จังหวัดนครสวรรค์

นายศราวุธ จันทระขำ

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต

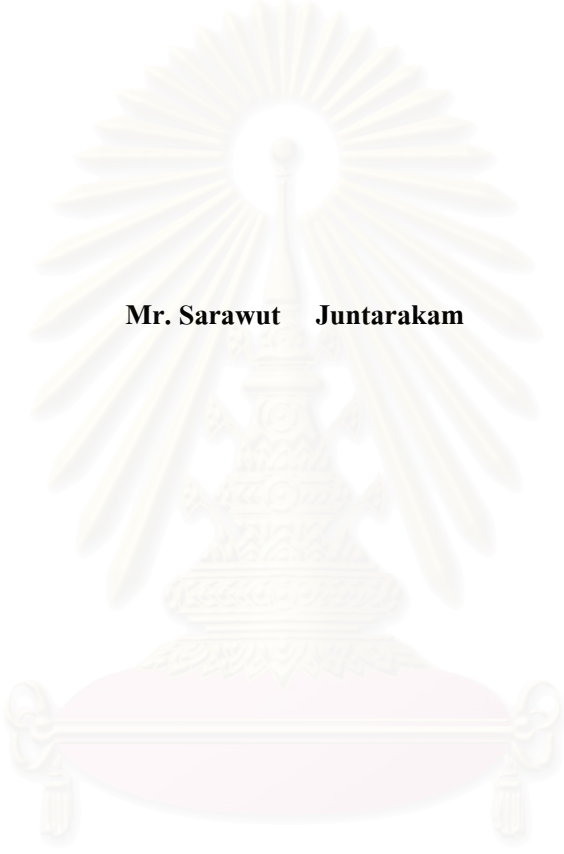
สาขาวิชานาฏศิลป์ไทย ภาควิชานาฏศิลป์

คณะศิลปกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ปีการศึกษา 2550

ลิขสิทธิ์ของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

PUPPETS OF CHAWENG LAN MAE BOONCHUAY TROUPE'S NAKHONSAWAN

Mr. Sarawut Juntarakam

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements

for the Degree of Master of Arts in Thai Dance

Department of Dance

Faculty of Fine and Applied Arts

Chulalongkorn University

Academic Year 2007

Copyright of Chulalongkorn University

หัวข้อวิทยานิพนธ์ หุ่นกระบอกคณะชะเวงหลานแม่บุญช่วย จังหวัดนครสวรรค์
โดย นายศราวุธ จันทร์จำ
สาขาวิชา นาฏศิลป์ไทย
อาจารย์ที่ปรึกษา อาจารย์ ดร. อนุกุล โจนสุขสมบูรณ์

คณะศิลปกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย อนุมัติให้หัวข้อวิทยานิพนธ์ฉบับนี้เป็น
ส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาโทมหาบัณฑิต

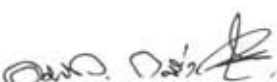

.....คณบดีคณะศิลปกรรมศาสตร์
(ศาสตราจารย์ ดร.ชาณุณรงค์ พรุ่งโรจน์)

คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์

.....ประธานกรรมการ
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. สวภา เวชสุรกัน)

.....อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก
(อาจารย์ ดร. อนุกุล โจนสุขสมบูรณ์)

.....กรรมการ
(ศาสตราจารย์กิตติคุณ ดร.สุรพล วิรุฬห์รักษ์)

.....กรรมการภายนอกมหาวิทยาลัย
(รองศาสตราจารย์อมรา กล้าเจริญ)

ศราวุธ จันทรจำ : หุ่นกระบอกคณะชะเวงหลานแม่บุญช่วย จังหวัดนครสวรรค์ . (PUPPETS OF CHAWENG LAN MAE BOONCHUAY TROUPE'S NAKHONSAWAN) อ. ที่ปรึกษา : อ.ดร. อนุกุล โรจนสุขสมบูรณ์, 217 หน้า.

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้มีวัตถุประสงค์ เพื่อศึกษาความเป็นมา องค์ประกอบและการแสดงหุ่นกระบอก คณะชะเวงหลานแม่บุญช่วย จังหวัดนครสวรรค์ ปี 2549-2550 โดยรวบรวมข้อมูลจากเอกสารทางวิชาการ สัมภาษณ์ สังเกตการณ์ การบันทึกแสดงจริง และทดลองปฏิบัติเชิดหุ่นกระบอกด้วยตนเอง

การวิจัยพบว่าหุ่นกระบอกคณะนี้เริ่มต้นในรัชกาลที่ 5 โดยบุคคล 3 คน คือ นายริน (ไม่ทราบนามสกุล) นายเงิน (ไม่ทราบนามสกุล) และนายปลื้ม นิลขेम ต่อมาได้แยกตัวออกเป็น 2 คณะ คือ คณะรำไพนาฏศิลป์ ได้เลิกกิจการเมื่อไม่นานมานี้ อีกคณะหนึ่ง คือ คณะของนางชะเวงหลานแม่บุญช่วย ยังคงทำการแสดงมาจนทุกวันนี้ โดยทำการแสดงประมาณปีละ 2 ครั้ง

หุ่นคณะนี้มีตัวหุ่นเท่าที่พบ 91 ตัว หุ่นสูงเฉลี่ย 35 เซนติเมตร มีเรื่องที่ใช้แสดง 14 เรื่อง ใช้แสดงระยะหลัง 7 เรื่อง เวทียกพื้น ประมาณ 80 เซนติเมตร โรงหุ่นมีขนาดกว้าง 4 เมตร ยาว 4 เมตร มีฉากเขียนกัน มีผ้าปิดด้านหน้ากันสายตาคนดู คนเชิดเป็นหญิงสูงอายุ 4 คน นั่งเชิดหลังฉาก หลังคนเชิดเป็นที่ตั้งวงปี่พาทย์ การแสดงเริ่มต้นด้วยการไหว้ครู โหมโรง รำถวายมือ นำเรื่อง จากนั้นก็แสดงตามท้องเรื่อง แล้วจบด้วยปี่พาทย์ทำเพลงกราวรำอำนวยพรให้คนดู ใช้เวลาในการแสดงประมาณ 2 ชั่วโมง การเชิดใช้กิริยาท่าทางเลียนแบบอิริยาบถของมนุษย์ และทำนาฏศิลป์ไทย

หุ่นกระบอกคณะนี้ขาดการสนับสนุน เนื่องจากคนรุ่นใหม่ไม่ได้รับการชี้แนะ ให้เข้าใจ และชื่นชอบจากหน่วยงาน ภาครัฐ หรือเอกชนในจังหวัดอย่างแท้จริง จึงอาจทำให้หุ่นคณะนี้ต้องยุติการแสดงลงในอนาคต จึงหวังจะมีการเร่งรัดให้เกิดการอนุรักษ์และพัฒนาหุ่นคณะนี้ให้ยั่งยืนสืบต่อไป

ภาควิชา นาฏศิลป์
สาขาวิชา นาฏศิลป์ไทย
ปีการศึกษา 2550

ลายมือชื่อนิสิต.....
ลายมือชื่ออาจารย์ที่ปรึกษา.....

4986859035 : MAJOR THAI DANCE

KEY WORD: PUPPETS / CHAWENG LAN MAE BOONCHUAY

SARAWUT JUNTARAKAM : PUPPETS OF CHAWENG LAN MAE BOONCHUAY
TROUPE'S NAKHONSAWAN. THESIS ADVISOR : ANUKOON
ROTJANASUKSOMBOON, Ph.D., 217 pp.

This thesis aims at studying the history, performing elements and the performance of the doll puppet company Chaweng Lan Mae BoonChuay Troupe in Nakhon Sawan Province. The research vationa methodology includes documentary research, interviewing, observation of performances and practicing lmanipulation techniques.

The research finds that the troupe was originated by three men in reign of King Rama V. Later it was separated into two troupes. Only the Chaweng troupe continues until today with only two performances a year by four aged women who are the sole puppeteers. demonstrations are requested at random by local schools. Chaweng Onlamai the troupe leader was being awarded as the provincial outstanding artist.

There are altogether 91 doll puppets. Repertoire includes 14 stories with only 7 plays regularly performed today. Stage is 4 meter wide and 4 meter deep with a painted scerey and a frontise piece to block the eyes of the audience. Puppeteers sit behind the scenery and music ensemble is located behind the puppeteers. Performance starts with paying homage to the gurus. Then the music prelude starts followed immediately by a traditional opening dance to welcome the audience and an announcement of the program. The play proper begins with the hermit or the angel to bless the performance to start the play which last about two hours and concludes with a dance finale to bless the audience . Chaweng is the only narrator and singer throughout the performance. The doll movements imitate the human natural action and Thai dance movements.

This doll puppet troupe is dying down because it loses the interest of the local audience due to the lack of promotion through education and cultural understanding and appreciation. It is hope that there should be some local institutes to address this serious problem otherwise this doll puppet troupe will be gone forever.

Department Dance

Student's signature.....

Field of study Thai Dance

Advisor's signature.....

Academic year 2007

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์ ฉบับนี้ สำเร็จลุล่วงได้ด้วยดี อันเนื่องมาจากได้รับความเมตตาแนะนำอย่างดียิ่ง จาก ศาสตราจารย์กิตติคุณ ดร.สุรพล วิรุฬห์รักษ์ อาจารย์ ดร.อนุกุล โจรินสุขสมบูรณ์ อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ ที่ได้กรุณาให้คำปรึกษา ข้อเสนอแนะ อีกทั้งท่านกรรมการผู้ทรงคุณวุฒิ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สวภา เวชสุรักษ์ รองศาสตราจารย์อมรา กล้าเจริญ ที่ได้ให้คำชี้แนะปรับแก้ไข ตลอดจนตรวจแก้ไขงานวิจัยสำเร็จลุล่วงด้วยดี

ข้อมูลการแสดงผลหุ่นกระบอกคณะชะเวงหลานแม่บุญช่วย จังหวัดนครสวรรค์ ที่ผู้วิจัยศึกษาค้นคว้า เป็นข้อมูลที่ได้รับคำแนะนำจากศิลปินผู้เชิดหุ่นกระบอกได้แก่ นางชะเวง อ่อนละม้าย นางอรุณ เอี่ยมวิไล นางสาวอด กุ่มเขตร์ นางประไพ เกตุทอง และผู้เกี่ยวข้อง คือ พันโทสมบัติ มีเสถียร นางสุพรทิพย์ สุภรกุล ที่เอื้อเพื่อให้ข้อมูลอันเป็นประโยชน์ต่องานวิจัย

งานวิจัยฉบับนี้ส่วนหนึ่งได้รับความอนุเคราะห์ทุนการวิจัยของท่านผู้หญิงเชิญ พิศลยบุตร และทุนสนับสนุนการวิจัยของบัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ประจำปี 2550 ผู้วิจัยขอขอบคุณมา ณ ที่นี้

ขอขอบพระคุณ และภาควิชานาฏศิลป์ คณะศิลปกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ที่ให้โอกาสและอำนวยความสะดวกในการใช้สถานที่ในการวิจัย ขอขอบพระคุณ ว่าที่ร้อยตรีสรายุทธ อ่องแสงคุณ นางสาวณิษฐ์ บางโรย และเพื่อน ๆ นิสิตปริญญาโท สาขาวิชานาฏศิลป์ไทย ปีการศึกษา 2549 ที่ให้ความช่วยเหลือและเป็นกำลังใจให้แก่ผู้วิจัยเสมอมา

และที่ลืมนไม่ได้ ผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณ บิดา มารดาผู้ให้ชีวิต อบรม สั่งสอน ตลอดจนสร้างพื้นฐานทางการศึกษา และสรรพวิชาต่างๆ จนผู้วิจัยประสบความสำเร็จในการศึกษาครั้งนี้

สุดท้ายนี้ ความดีงามของงานวิจัยฉบับนี้ อันจะพึงก่อประโยชน์ต่อส่วนรวม ผู้วิจัย ขอน้อมนุชา บูรพคุณาจารย์ท่านด้านหุ่นกระบอกคณะชะเวงหลานแม่บุญช่วย จังหวัดนครสวรรค์ และผู้มีพระคุณทุกท่านที่กล่าวนามและมีได้กล่าวนามในข้างต้น

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

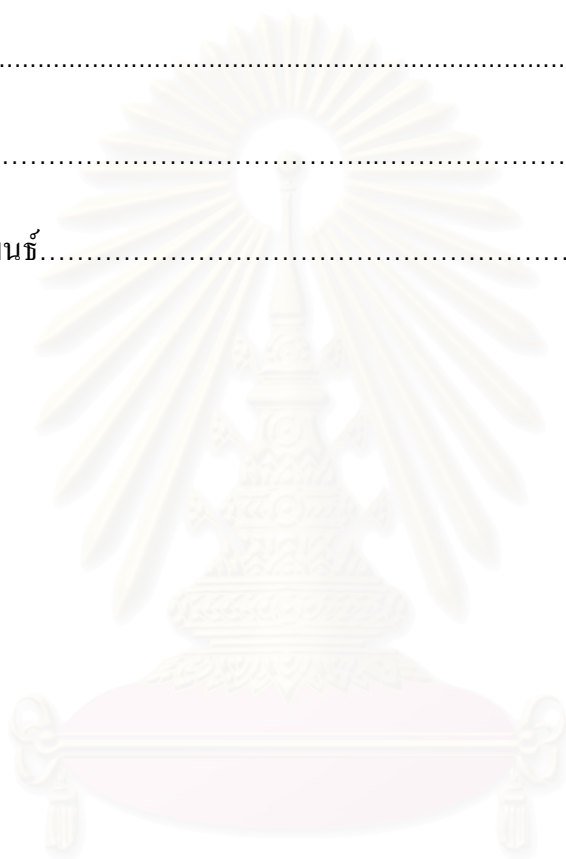
สารบัญ

หน้า

บทคัดย่อภาษาไทย.....	ง
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	จ
กิตติกรรมประกาศ.....	ฉ
สารบัญ.....	ช
สารบัญภาพ.....	ฌ
สารบัญแผนผัง.....	ฏ
บทที่ 1 บทนำ.....	1
1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของประเด็นในการวิจัย.....	1
1.2 วัตถุประสงค์.....	5
1.3 ขอบเขตการศึกษา.....	5
1.4 วิธีดำเนินการศึกษา.....	5
1.5 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ.....	8
บทที่ 2 ความเป็นมาของการแสดงหุ่นกระบอก.....	9
2.1 สภาพโดยทั่วไปและความเป็นมาของจังหวัดนครสวรรค์.....	9
2.2 การแสดงพื้นบ้านในจังหวัดนครสวรรค์.....	13
2.3 ประเภทหุ่นในประเทศไทย.....	26
2.4 ความเป็นมาของหุ่นกระบอกในประเทศไทย.....	27
2.5 ความเป็นมาของคณะชะเงว่หลานแม่บุญช่วย.....	32
2.6 ผลงานการแสดงและรางวัลที่ได้รับของคณะชะเงว่หลานแม่บุญช่วย.....	53

บทที่ 3 องค์ประกอบของการแสดงหุ่นกระบอกคณะชะเวงหลานแม่บุญช่วย.....	59
3.1 ส่วนประกอบหุ่นกระบอก.....	59
3.2 ประเภทของหุ่นกระบอกคณะชะเวงหลานแม่บุญช่วย.....	65
3.3 อุปกรณ์ประกอบการแสดง.....	97
3.4 ลักษณะฉากและโรงหุ่นกระบอก.....	100
3.5 คนตรีประกอบการแสดง.....	105
3.6 วรรณกรรมประกอบการแสดง.....	107
3.7 การรับงานแสดง.....	126
3.8 การจัดการและการแบ่งหน้าที่ในการแสดง.....	126
3.9 โอกาส.....	127
3.10 สถานที่ในการแสดง.....	128
3.11 ระยะเวลา.....	128
3.12 อัตราค่าจ้างการแสดงหุ่นกระบอก.....	129
3.13 ค่าตอบแทนผู้เชิดนักแสดง.....	130
บทที่ 4 การแสดงหุ่นกระบอกคณะชะเวงหลานแม่บุญช่วย.....	136
4.1 ก่อนการแสดง.....	136
4.2 พิธีกรรมก่อนการแสดง.....	146
4.3 การดำเนินการแสดง.....	150
4.4 การลาโรง.....	159
4.5 หลังการแสดง.....	160
บทที่ 5 การเชิดหุ่นกระบอกคณะชะเวงหลานแม่บุญช่วย.....	165
5.1 การจับหุ่นกระบอก.....	165
5.2 ทำพื้นฐานในการเชิดหุ่นกระบอก.....	167
5.3 การสื่อสารระหว่างผู้เชิดหุ่นกระบอกกับวงปี่พาทย์.....	182
5.4 ทิศทางการเคลื่อนไหว และการเข้า – ออกของหุ่นกระบอก.....	182
5.5 ตำแหน่งของผู้เชิดหุ่นกระบอก.....	183

บทที่ 6 บทสรุปและข้อเสนอแนะ.....	186
6.1 บทสรุป.....	186
6.2 ปัญหาและอุปสรรคในการทำงาน.....	196
6.3 ข้อเสนอแนะ.....	196
เอกสารอ้างอิง.....	197
ภาคผนวก.....	199
ประวัติผู้เขียนวิทยานิพนธ์.....	217

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

สารบัญภาพ

ภาพประกอบ	หน้า
ภาพที่ 2.1 : แผนที่แสดงอาณาเขตจังหวัดนครสวรรค์.....	10
ภาพที่ 2.2 : การแสดงต้นกำรำเคียว.....	17
ภาพที่ 2.3 : การแสดงสิ่งโตกรว่องสิ่ว.....	21
ภาพที่ 2.4 : การแสดงสิ่งโตทองฮากกา.....	22
ภาพที่ 2.5 : การแสดงเต็กรำด้วยจัน.....	23
ภาพที่ 2.6 : หุ่นจันไทรหล้า.....	33
ภาพที่ 2.7 : นางรำไพ รุ่งรัตน์หัวหน้าคณะหุ่นกระบอก.....	36
ภาพที่ 2.8 : นายหวาด และนางกุน จันทรย์ตำเภา.....	38
ภาพที่ 2.9 : นางบุญช่วย เปรมบุญ.....	40
ภาพที่ 2.10 : โรงหุ่นกระบอกเมื่อครั้งที่ใช้ชื่อ คณะแม่บุญช่วย.....	41
ภาพที่ 2.11 : นางชะเวง อ่อนละม้าย หัวหน้าคณะหุ่นกระบอกคนปัจจุบัน.....	43
ภาพที่ 2.12 : นางชะเวง อ่อนละม้าย ได้เข้าเฝ้าฯ สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี.....	44
ภาพที่ 2.13 : นางชะเวง อ่อนละม้าย ได้เข้าเฝ้าฯ พระองค์เจ้าโสมสวลีพระวรราชาทินัดดามาตุ.....	45
ภาพที่ 2.14 : นางอรุณ เอี่ยมวิไล.....	47
ภาพที่ 2.15 : นางสอาด คุ่มเขตร์.....	49
ภาพที่ 2.16 : นางประไพ เกตุทอง.....	51
ภาพที่ 3.1 : ส่วนประกอบภายในของหุ่นกระบอก.....	60
ภาพที่ 3.2 : หุ่นลุง โทหนก และลุงร่อน.....	61
ภาพที่ 3.3 : มือหุ่น.....	62
ภาพที่ 3.4 : ถุงหุ่น หรือเสื้อหุ่นรุ่นเก่า.....	63
ภาพที่ 3.5 : มุ่ลี่ชุดเก่าก่อนที่จะมีการเปลี่ยนเป็นมุ่ลี่ชุดปัจจุบัน.....	101
ภาพที่ 3.6 : ฉากหุ่นกระบอกของคณะชะเวงหลานแม่บุญช่วยในปัจจุบัน.....	102
ภาพที่ 3.7 : รูปโรงหุ่นกระบอกด้านหลัง.....	105

ภาพประกอบ	หน้า
ภาพที่ 3.8 : วงปีพายุที่บร릉ประกอบการแสดงหุ่นกระบอก.....	106
ภาพที่ 3.9 : เครื่องดนตรีของวงปีพายุนี้มีลักษณะพิเศษ.....	107
ภาพที่ 4.1 : รถสองแถวที่หุ่นกระบอกคณะพะวงหลานแม่บุญช่วยใช้เป็นพาหนะ.....	138
ภาพที่ 4.2 : ภายในรถสองแถว.....	138
ภาพที่ 4.3 : จำลองโครงเหล็กสำหรับตั้งโรงหุ่นกระบอก.....	139
ภาพที่ 4.4 : คนในคณะหุ่นกระบอกกำลังใช้เชือกผูกโครงเสากับขาโต๊ะ.....	140
ภาพที่ 4.5 : ด้านหน้าโรงหุ่นกระบอก.....	141
ภาพที่ 4.6 : ฝ้ายันต์ที่ติดที่ฉากหุ่นกระบอก.....	142
ภาพที่ 4.7 : นางประไพ เกตุทองกำลังจัดเรียงหุ่นกระบอก.....	144
ภาพที่ 4.8 : ที่ตั้งหุ่นกระบอกแบบเดิม.....	144
ภาพที่ 4.9 : ที่ตั้งหุ่นกระบอกแบบปัจจุบัน.....	145
ภาพที่ 4.10 : ปีพายุกำลังโหมโรงก่อนการดำเนินการแสดง.....	149
ภาพที่ 4.11 : การแสดงรำถวายมือก่อนการดำเนินเรื่อง.....	151
ภาพที่ 4.12 : การแสดงเปิดเรื่อง.....	155
ภาพที่ 4.13 : การแสดงเรื่อง แก้วหน้าม้า ตอนเงาะถอดรูป.....	155
ภาพที่ 4.13 : การแสดงตลก.....	159
ภาพที่ 4.14 : หีบโบราณสำหรับใส่หุ่นกระบอก.....	161
ภาพที่ 4.15 : นางชะเวง และผู้วิจัยกำลังเก็บหุ่นกระบอกลงในหีบ.....	161
ภาพที่ 4.16 : การเก็บหุ่นกระบอก.....	162
ภาพที่ 5.1 : วิธีการเชิดหุ่นกระบอกแบบตั้งแขน.....	166
ภาพที่ 5.2 : การจับหุ่นกระบอกแบบรวบแขน.....	167
ภาพที่ 5.3 : การเชิดแบบรำสาย.....	168

สารบัญแนผนผ้ง

แผนผ้ง	หน้า
แผนผ้งที่ 2.1 : แสดงสายตระภูถการเซดหุ้่นกระบอถคณะร่ำไพนาภูศดป้.....	35
แผนผ้งที่ 2.2 : แสดงสายตระภูถการเซดหุ้่นกระบอถคณะพะเวง หลานแม่บุญช่วย.....	46
แผนผ้งที่ 3.1 : แผนผ้งแสดงถักษณะของฉากหุ้่นกระบอถคณะพะเวงหลานแม่บุญช่วย.....	100
แผนผ้งที่ 3.2 : แผนผ้งแสดงพ้่นที่แสดงหุ้่นกระบอถ.....	104

สถาบันวิถยบรกร
จุฬาลงกรณมหาวิถยาลัย

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของประเด็นในการวิจัย

หุ่นกระบอกของไทยเป็นการแสดงดั้งเดิมของไทยที่มีคุณค่ายิ่ง เป็นมรดกที่รวมวัฒนธรรมหลายสาขา แต่ละสาขามีความสำคัญในฐานะเป็นเครื่องบอกอารยธรรมของไทย หุ่นกระบอกเป็นการแสดงที่หาดูได้ยาก อีกทั้งขาดผู้สืบทอด ทำให้การแสดงหุ่นกระบอกในปัจจุบันอยู่ในสถานะสูญหาย

หุ่นกระบอก เป็นมรดกการแสดงสาขาหนึ่ง ที่จำลองรูปแบบมาจากคน โดยใช้คนเชิดหรือบังค้ำ แทนการแสดงของคนจริง หุ่นชนิดนี้มีเฉพาะ ส่วนหัวและมือ 2 ข้าง ลำตัวทำด้วยไม้กระบอก¹ ยาวประมาณ 35 เซนติเมตร ปลายกระบอกด้านบนจะสวมด้วยหัวหุ่น ซึ่งเป็นไม้แกะสลักตกแต่งด้วยสีและเครื่องประดับแบบละคร² มีผ้าเย็บเป็นถุงทรงสี่เหลี่ยมผืนผ้าคลุมปิดไม้กระบอก ไม่มีขา เวลาเชิดใช้มือสอดเข้าไปจับไม้กระบอก อีกมือหนึ่งถือก้านไม้ไผ่ 2 ก้าน ซึ่งปลายบนผูกติดกับมือของหุ่น ก้านไม้ทั้ง 2 จะใช้บังค้ำให้หุ่นรำร่ายตามบทและทำนองของปีพาทย์ การเชิดจะนั่งเชิดโดยมีฉากกั้นระหว่างผู้ชม กับคนเชิด

หุ่นกระบอก ไม่ปรากฏหลักฐานแน่นอนว่าใครเป็นผู้ริเริ่มและเมื่อใด แต่มีหลักฐานระบุไว้ว่าได้รับอิทธิพลมาจากหุ่นของจีนแบบหนึ่ง ที่เรียกว่า “หุ่นไหหลำ”³ และปรากฏการบันทึกชื่อ “หุ่นกระบอก” ครั้งแรกในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 จากลายพระหัตถ์ในสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ที่ทรงตอบประทานอธิบาย สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ในหนังสือ “สาส์นสมเด็จพระเจ้า” เล่มที่ 9 ไว้ดังนี้

“...เมื่อ พ.ศ. 2435 ปีที่หม่อมฉันเข้าว่าราชการกระทรวงมหาดไทย ถึงเดือนตุลาคม หม่อมฉันขึ้นไปตรวจหัวเมืองเหนือครั้งนั้นลูกชายกลางอิทธิดำรง (น้องรองจุลดิศ) อายุได้สัก 5

¹ ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2542, (กรุงเทพฯ: นานมีบุ๊คส์พับเดชั่นส์, 2546) หน้า 1297.

² สน สิมাত্রัง, หุ่นไทย (กรุงเทพฯ: อมรินทร์การพิมพ์, 2521), หน้า 15.

³ ศักดา ปั่นแห่งเพชร, หุ่นกระบอก มหาวิทยาลัยศิลปากร, หน้า 11.

ขบคิดหม่อมฉันจึงตามไปด้วย หม่อมราชวงศ์เถาะ (เป็นทหารมหาดเล็กอยู่ก่อนท่านคงทรงรู้จัก) รับอาสาไปเป็นที่เลี้ยง

เมื่อไปถึงเมืองอุดรดิษฐ์ สามเณรธรรษัย เวลานั้นเป็นพระยาสุโขทัยให้หุ่นกระบอกมาเล่นให้ดู ได้เห็นเป็นครั้งแรก แกล้งให้ฟังว่าหุ่นกระบอกนั้นเกิดขึ้นที่เมืองสุโขทัย ด้วยขี้ยาคนหนึ่งชื่อ เหน่ง ซึ่งเที่ยวอาศัยอยู่ตามวัด เห็นหุ่นจีนไหหลำจึงเอาอย่างมาคิดทำเป็นหุ่นไทย และคิดกระบวนร้องตามรอยหุ่นไหหลำ มีคนชอบจึงเลยเที่ยวเล่นหากิน

ลูกชายคนกลางของหม่อมฉันได้เห็นหุ่นชอบเป็นกำลัง สามเณรธรรษัยจึงไปขอเขามาให้เช็ดตัวหนึ่ง แต่เวลาเดินทางหม่อมฉันให้เขาทำวอป่าให้เขอนั่งมา ก็เล่นเช็ดหุ่นกับคุณเถาะเรื่อยมาตลอดทาง แต่เมื่อถึงกรุงเทพฯ ได้สักหน่อยหนึ่ง ชายกลางป่วยสิ้นชีพ คุณเถาะเกิดความคิดจะเล่นหุ่น ยืมเงินหม่อมฉันได้ลงทุนทำ ก็มีหุ่นกระบอกเกิดขึ้นในกรุงเทพฯ ราวพ.ศ. 2436 แต่แรกมักเรียกว่า “หุ่นคุณเถาะ” ด้วยประการฉะนี้...”⁴

สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ทรงมีลายพระหัตถ์ตอบเรื่องเกี่ยวกับหุ่นกระบอก
ดังนี้

“เรื่องหุ่นกระบอกเรียกว่าหุ่นคุณเถาะนั้น เกล้ากระหม่อมทราบดี คนเล่าก็ทราบว่าชื่อนางเกลือบ ตัวคุณเถาะเองก็รู้จักดีเป็นคนเลี้ยงชายกลาง ตัวชายกลางก็คุ้นกับเกล้ากระหม่อม ทั้งเกรงใจด้วยเกล้ากระหม่อมเป็นผู้ที่มีหน้าที่ปดอบให้กินยา

หุ่นคุณเถาะนั้น ได้เห็นเป็นครั้งแรกที่ไหน ฝ่าพระบาทนำไปเล่นถวาย ดูเหมือนที่บางปะอิน จะเป็นงานอะไรก็ลืมไปเสียแล้ว ฝ่าพระบาทได้กราบบังคมทูลถึงประวัตินายเหน่งเป็นต้นคิด แปรมาจากหุ่นไหหลำและจำทำนองร้องเดินเรื่องมาจากเพลงตาสังขารา...”⁵

ดังนั้นประวัติความเป็นมาของหุ่นกระบอกไทยจึงสืบได้ไกลสุดแต่เพียง “นายเหน่ง คนขี้ยาอาศัยวัด อยู่เมืองสุโขทัย” จำหุ่นไหหลำมาดัดแปลงเป็นหุ่นไทย และออกเชิดร้องเล่นหากิน และต่อมาจนถึง “ม.ร.ว. เถาะ” มหาดเล็กในสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ผู้เคยได้ตามเสด็จไปเห็นหุ่นกระบอกที่เมืองอุดรดิษฐ์ และได้กลับมาสร้างหุ่นตั้งคณะหุ่นกระบอกขึ้นเป็นคณะแรกในกรุงเทพฯ เมื่อ พ.ศ.2436⁶

⁴ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ และสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, สำนัสมเด็จ เล่มที่ 9 (พระนคร : องค์การค้ำชูสุสภา, 2504), หน้า 120-121.

⁵ เรื่องเดียวกัน.

⁶ จักรพันธุ์ โปษยกฤต, หุ่นไทย (กรุงเทพฯ: คณะกรรมการแห่งชาติว่าด้วยการศึกษา สหประชาชาติ, 2529), หน้า 95.

สำหรับประวัติความเป็นมาของนายหน่ง ไม่มีหลักฐานว่าเป็นใคร มาจากไหน จากคำบอกเล่าของนางบุญช่วย เปรมบุญ ผู้เป็นหลานของนายหน่ง ที่นายจักรพันธุ์ โปษยกฤต ได้สัมภาษณ์เมื่อ พ.ศ. 2518-2519 ในหนังสือหุ่นไทยว่า

“ครูหน่งเป็นคนนครสวรรค์ อยู่บ้านบางมะฝ่อ อำเภอโกรกพระ มีชื่อจริงว่า “นายรีน” เป็นช่างฝีมือตีทั้งทางแกะสลัก เขียนรูป และมีความสามารถทางแกะหน้าบ้าน ได้หลบหนีการจับกุมของบ้านเมือง เนื่องจากมีผู้ว่าจ้างให้แกะแม่พิมพ์เหรียญเงินปลอม โดยใช้หินแกะเป็นแม่พิมพ์ประกบกัน 2 ข้างใช้ตะกั่วแทนเงิน อันเป็นการผิดกฎหมาย มีโทษถึงขั้น斬นะตอกเล็บ จึงต้องหลบหนีไปทางใต้ และได้เห็นการการแสดงหุ่นจีนไหหลำ เกิดติดใจจึงคิดแกะหัวหุ่นจีนเป็นหุ่นไทย และทำตัวหุ่นเลียนแบบหุ่นไหหลำ ในตอนแรกหัวหุ่นแกะด้วยมันเทศไม่ถาวร พอหัวหุ่นเน่าเสีย ก็แกะขึ้นใหม่ได้ทันทีเพราะนายรีน มีฝีมือทางช่างแกะสลักอยู่แล้ว เมื่อขึ้นมาอยู่เมืองสุโขทัย ใช้ชื่อนายหน่ง ด้วยเป็นคนศีรษะล้าน ไม่ทราบว่าจะยะอยู่สุโขทัย นายหน่งทั้งเจ็ดทั้งร้อยหุ่นกระบอกด้วยตนเองหรือว่ามีเป็นคณะ แต่หุ่นกระบอกนายหน่งก็เป็นที่รู้จักกันดีแล้ว”⁷

นายหน่งที่กล่าวถึงในหนังสือสาส์นสมเด็จ กับนายหน่งที่นางบุญช่วย เปรมบุญ กล่าวถึงนั้น ไม่มีหลักฐานยืนยันว่าเป็นคนเดียวกันหรือไม่ แต่นายหน่งที่นางบุญช่วย เปรมบุญกล่าวถึงข้างต้นมีประวัติความเป็นมา โดยผู้วิจัยได้ทำการสัมภาษณ์นางชะเวง อ่อนละม้าย และศึกษาจากเอกสาร เรื่องหุ่นไทย ของ จักรพันธุ์ โปษยกฤต สรุปได้ว่า

นายหน่งถึงแก่กรรมเมื่อไรไม่ทราบได้ แต่เมื่อสมัยมีชีวิตอยู่นายหน่งได้ให้บุตรสาวทั้ง 3 คน คือ นางสุน์ นางกุน นางเปลื้อง เจ็ดหุ่นกระบอกจนมีฝีมือ นางสุน์ซึ่งเป็นพี่สาวคนโตนั้น ไม่ได้แต่งงานและได้ถึงแก่กรรมไปก่อน

ส่วนนางกุนสมรสกับนายหวาด มีบุตร 2 คน คือนายสวอง และนางละออง(แม่ของนางชะเวง) นางเปลื้องสมรสกับนายบุญธรรม มีบุตร 4 คน คือ นางบุญชู นางบุญช่วย นายคู่ย์ นายมงคล ได้เจ็ดหุ่นกระบอกที่จังหวัดนครสวรรค์จนมีชื่อเสียง รู้จักกันในนามหุ่นกระบอกยายกุนและหุ่นกระบอกยายเปลื้อง

⁷ เรื่องเดียวกัน.

หลังจากขยายเปลื้องและขยายคุณสมบัติ นางบุญช่วยได้จัดการแสดงต่อมาจนมีชื่อเสียงเป็นอย่างดี

จนมาถึงรุ่นปัจจุบัน ซึ่งเป็นรุ่นเหลนของนายเหน่ง คือ นางชะเวง อ่อนละม้าย ได้เติบโตมาในคณะหุ่นกระบอกตั้งแต่เด็ก ได้สัมผัสความรู้สึกผูกพันในศิลปะแขนงนี้ นางชะเวง อ่อนละม้ายได้ฝึกหัดเชิดหุ่นกระบอก ฝึกการร้อง การพากย์ และการเจรจา ประกอบการเชิดเป็นอาชีพมาตั้งแต่อายุ 14 ปี ได้หัดกับนางบุญช่วยผู้เป็นน้า และนางละอองซึ่งเป็นแม่ของนางชะเวง แต่โดยส่วนใหญ่จะใช้วิธีครูพักลักจำนำไปปฏิบัติ นางชะเวงได้ร่วมเชิดกับนางบุญช่วยมาตลอด จนนางบุญช่วยเสียชีวิตไปเมื่อปี พ.ศ. 2522 นางชะเวงจึงได้รับมอบให้เป็นผู้ดูแลหุ่นกระบอกตั้งแต่นั้นมา และได้ใช้ชื่อว่า “หุ่นกระบอกชะเวงหลานแม่บุญช่วย” มาจนถึงทุกวันนี้

หุ่นกระบอกคณะชะเวง หลานแม่บุญช่วยนั้น เป็นหุ่นที่มีลักษณะเฉพาะตัว มีความโดดเด่นในเรื่องตัวหุ่น และการเชิด กล่าวคือ ศีรษะตัวหุ่นแกะมาจากไม้เนื้ออ่อน น้ำหนักเบา มีความแข็งแรง และการเชิดก็พาดตะเกียบข้างซ้ายของมือหุ่นไว้บนแขนผู้เชิดข้างซ้ายที่จับไม้กระบอกแทนลำตัวหุ่น แทนที่จะใช้นิ้วก้อยหนีบเอาไว้ ขณะที่ตะเกียบขวากำลังทำบทบาทเช่นเดียวกับการเชิดหุ่นคณะอื่นๆ การพาดตะเกียบไว้บนแขนผู้เชิดเช่นนี้มีจุดประสงค์เพื่อให้มือซ้ายของหุ่น “ตั้งวง” อยู่เสมอ ไม่ตกลงมาเหยียบอยู่ข้างลำตัวหุ่นไม่สง่างาม

ปัจจุบัน(พ.ศ.2550)หุ่นกระบอกคณะชะเวง หลานแม่บุญช่วย มีนางชะเวง อ่อนละม้าย อายุ 77 ปี ทายาทรุ่นปัจจุบัน ทำการสืบทอดการแสดงจากบรรพบุรุษผ่านมาถึง 4 รุ่น นับจากนายเหน่งในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 ถ่ายทอดผ่านรุ่นยาย รุ่นแม่และน้า จนถึงรุ่นนางชะเวงผู้เป็นเหลน รวมรุ่น 4 เป็นหัวหน้าคณะ โดยใช้หุ่นของบรรพบุรุษซึ่งมีมากกว่า 80 ตัว และอายุมากกว่า 100 ปีมาทำการแสดง นอกจากนี้มีผู้เชิดอีก 3 คน ซึ่งผู้เชิดแต่ละคนนั้นมีอายุมากกว่า 60 ปีแล้ว คือ นางอรุณ เอี่ยมวิไล อายุ 74 ปี นางสอาด คุ่มเขตร อายุ 74 ปี นางประไพ เกตุทอง อายุ 60 ปี โดยทั้ง 3 คนนี้เริ่มแสดงหุ่นตั้งแต่อายุประมาณ 12 ปี นอกจากนั้นปัจจุบันยังไม่มีผู้สืบทอดวิธีการแสดงให้กับเยาวชนหรือผู้สนใจได้ศึกษาอย่างจริงจัง

ด้วยข้อมูลดังกล่าวทำให้ผู้วิจัยมีความสนใจที่จะศึกษารูปแบบวิธีการแสดงหุ่นกระบอกคณะชะเวง หลานแม่บุญช่วย อำเภอเมือง จังหวัดนครสวรรค์ ด้วยเหตุผลที่ว่า หุ่นกระบอกสายตระกูลนี้น่าจะมีการสืบทอดมาตั้งแต่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 ซึ่งนางชะเวง อ่อนละม้าย ผู้เป็นทายาทของนายเหน่งโดยตรง ยังสืบทอดการแสดง โดยยึดรูปแบบการแสดงของบรรพบุรุษ และเก็บรักษาหุ่นบางตัวที่มีอายุมากกว่า 100 ปีไว้ ประกอบกับผู้เชิดหุ่นกระบอกคณะนี้

เหลือเพียง 4 คน ซึ่งแต่ละคนมีอายุมากกว่า 60 ปี โดยมีประสบการณ์ในการเชิดหุ่นกระบอกมากกว่า 50 ปี แต่เป็นที่น่าเสียดายที่ไม่มีทายาทมารับช่วงสืบทอดการแสดงนี้ รวมถึงเยาวชนและผู้สนใจที่จะศึกษาอย่างจริงจังมีน้อย ผนวกกับการแสดงหุ่นกระบอกที่นับวันจะเปลี่ยนแปลงไปตามสภาพสังคม และผู้เชิดก็ชราภาพ จึงเห็นควรทำการวิจัยบันทึกเป็นลายลักษณ์ต่อไป

1.2 วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษาความเป็นมาของการแสดงหุ่นกระบอกคณะชะเวง หลานแม่บุญช่วย จังหวัดนครสวรรค์
2. เพื่อศึกษารูปแบบวิธีการแสดง และองค์ประกอบการแสดงหุ่นกระบอกคณะชะเวง หลานแม่บุญช่วย จังหวัดนครสวรรค์

1.3 ขอบเขตการศึกษา

การวิจัยครั้งนี้มุ่งศึกษาการแสดงหุ่นกระบอกคณะชะเวง หลานแม่บุญช่วย จังหวัดนครสวรรค์

1.4 วิธีดำเนินการศึกษา

ในการวิจัยนี้ ผู้วิจัยดำเนินการวิจัยโดย

1. การเก็บและรวบรวมข้อมูลเอกสารทางวิชาการ และบทความต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับข้อมูลต่างๆ

- หอสมุดแห่งชาติ
- พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ
- สถาบันวิทยบริการ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
- ห้องสมุดคณะศิลปกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

เอกสารสำคัญที่ใช้ในงานวิจัย เช่น

- สำนัสมเด็จ เล่มที่ 9

จดหมายลายพระหัตถ์ในสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ และสมเด็จเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ เป็นเอกสารชิ้นแรกที่มีการบันทึกเรื่องของหุ่นกระบอก

- หุ่นไทย ของ จักรพันธ์ โปษยกฤต

ประวัติความเป็นมาของหุ่นไทยแต่ละประเภทของไทย ประวัติความเป็นมาประวัติของการแสดงหุ่นกระบอก ตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา กรุงธนบุรี จนถึง กรุงรัตนโกสินทร์ การแพร่กระจายของคณะหุ่นกระบอกสมัยรัชกาลที่ 5 และคณะหุ่นกระบอกที่มีในปัจจุบัน

- หุ่นเมืองไทย ของ เอนก นาวิกมูล
ประมวลสารคดีเกี่ยวกับหุ่นไทย ในงานหลวง งานราษฎร์ ตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา
กรุงธนบุรี จนถึงกรุงรัตนโกสินทร์ ตลอดจนหุ่นจีนที่แสดงในเมืองไทย
- การแสดงหุ่นกระบอกคณะชูเชิดชำนาญศิลป์ จังหวัดสมุทรสงคราม วิทยานิพนธ์
ระดับปริญญาโทของ วรกมล เหม ศรีชาติ
วิจัยเกี่ยวกับประวัติ วัฒนาการ รูปแบบ องค์ประกอบการจัดการแสดง และวิธีการเชิด
หุ่นกระบอก
- การศึกษาวัฒนาการหุ่นกระบอกไทยสื่อพื้นบ้านในภูมิภาคตะวันตก ของ ศักดา
ปิ่นแห่งเพชร
ความเป็นมาของการเล่นหุ่นในประเทศไทย ตั้งแต่ระยะเวลาแรกเริ่มที่มีการเล่นเป็น
มหรสพในประเทศไทย จนเป็นการเล่นของหลวง ในยุคสมัยต่างๆ ตั้งแต่ สมัยอยุธยาตอนกลาง สมัย
อยุธยาตอนปลาย สมัยกรุงธนบุรี จนถึงสมัยรัตนโกสินทร์

2. การสังเกตและติดตามชมการแสดงหุ่นกระบอกคณะชะเวง หลานแม่บุญช่วย จำนวน
ทั้งสิ้น 5 ครั้ง
3. การสัมภาษณ์จากผู้เชิดหุ่นกระบอกและผู้ทรงคุณวุฒิที่ศึกษาวิชาการทางด้าน
หุ่นกระบอก ได้แก่

3.1 ผู้ทรงคุณวุฒิที่ศึกษาวิชาการทางด้านหุ่นกระบอก และทายาทคณะหุ่นกระบอก

- พันโทสมบัติ มีเสถียร บุตรนางบุญช่วย เปรมบุญ อายุ 80 ปี(เสียชีวิตเมื่อ
14 สิงหาคม 2550)
- นางสุพรทิพย์ ศุภรกุล บุตรนางรำไพ รุ่งรัตน์ อายุ 48 ปี

3.2 ศิลปินผู้แสดงหุ่นกระบอก

- นางเชวง อ่อนละม้าย หัวหน้าคณะหุ่นกระบอก อายุ 77 ปี
- นางอรุณ เอี่ยมวิไล ผู้เชิดหุ่นกระบอก อายุ 74 ปี
- นางสอาด คุ่มเขตร์ ผู้เชิดหุ่นกระบอก อายุ 74 ปี
- นางประไพ เกตุทอง ผู้เชิดหุ่นกระบอก อายุ 60 ปี
- นายสันนิ ศรีเพชร หัวหน้าวงปี่พาทย์ อายุ 64 ปี

4. การฝึกปฏิบัติการเชิดหุ่นกระบอกด้วยตนเอง แล้วนำมาวิเคราะห์กลวิธีการเชิดหุ่นกระบอก
5. บันทึกภาพถ่ายลักษณะการแสดง และตัวหุ่นแบบต่างๆ ของคณะชะเวง หลานแม่บุญช่วย สรุปผลเพื่อนำเสนอการวิจัยโดยเรียบเรียงเป็นบทต่างๆ ดังนี้

บทที่ 1 บทนำ

- 1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของประเด็นในการวิจัย
- 1.2 วัตถุประสงค์
- 1.3 ขอบเขตการศึกษา
- 1.4 วิธีดำเนินการศึกษา
- 1.5 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

บทที่ 2 ประวัติและความเป็นมาของหุ่นกระบอก

- 2.1 สภาพโดยทั่วไปและความเป็นมาของจังหวัดนครสวรรค์
- 2.2 การแสดงพื้นบ้านในจังหวัดนครสวรรค์
- 2.3 ประเภทของหุ่นในประเทศไทย
- 2.4 ความเป็นมาของหุ่นกระบอกในประเทศไทย
- 2.5 ความเป็นมาของคณะชะเวง หลานแม่บุญช่วย
- 2.6 ผลงานการแสดงและรางวัลที่ได้รับของคณะชะเวง หลานแม่บุญช่วย

บทที่ 3 องค์ประกอบของการแสดงหุ่นกระบอกคณะชะเวง หลานแม่บุญช่วย

- 3.1 ส่วนประกอบหุ่นกระบอก
- 3.2 ประเภทของหุ่นกระบอกคณะชะเวง หลานแม่บุญช่วย
- 3.3 อุปกรณ์ประกอบการแสดง
- 3.4 ซ่อมแซม และการเก็บรักษา ตัวหุ่น
- 3.5 ลักษณะฉากและโรงหุ่นกระบอก
- 3.6 คนตรีประกอบการแสดง
- 3.7 วรรณกรรมประกอบการแสดง
- 3.8 การรับงานแสดง
- 3.9 การจัดการและการแบ่งหน้าที่ในการแสดง
- 3.10 โอกาสและสถานที่ในการแสดง
- 3.11 ระยะเวลา

3.12 อัตราค่าจ้างการแสดงหุ่นกระบอก

3.13 ค่าตอบแทนผู้เชิดนักแสดง

บทที่ 4 การแสดงหุ่นกระบอกคณะชะเวงหลานแม่บุญช่วย

4.1 ก่อนการแสดง

4.2 พิธีกรรมก่อนการแสดง

4.3 การดำเนินการแสดง

4.4 พิธีลาโรง

4.5 หลังการแสดง

บทที่ 5 การเชิดหุ่นกระบอกคณะชะเวงหลานแม่บุญช่วย

5.1 การจับหุ่นกระบอก

5.2 ทำพื้นฐานในการเชิดหุ่นกระบอก

5.3 การสื่อสารระหว่างผู้เชิดหุ่นกระบอกกับวงปี่พาทย์

5.4 ทิศทางการเคลื่อนไหว และการเข้า – ออกของหุ่นกระบอก

5.5 ตำแหน่งของผู้เชิดหุ่นกระบอก

บทที่ 6 บทสรุปและข้อเสนอแนะ

1.5 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. ทำให้คณะหุ่นกระบอกชะเวงหลานแม่บุญช่วย จังหวัดนครสวรรค์ ซึ่งเป็นคณะหุ่นกระบอกพื้นบ้านเป็นที่รู้จักแพร่หลาย
2. ทำให้ทราบแบบแผนการแสดงหุ่นกระบอกพื้นบ้านคณะชะเวงหลานแม่บุญช่วย จังหวัดนครสวรรค์
3. กระตุ้นให้เยาวชนรุ่นใหม่ ได้เกิดความรักและหวงแหน ศิลปวัฒนธรรม ซึ่งเป็นมรดกของชาติไทย โดยเฉพาะการแสดงหุ่นกระบอกที่นับวันจะสูญหายไปตามกาลเวลา

บทที่ 2

ความเป็นมาของหุ่นกระบอกจากอดีตสู่ปัจจุบันในจังหวัดนครสวรรค์

ในบทนี้ผู้วิจัยจะกล่าวถึงความเป็นมาและสภาพโดยทั่วไปของจังหวัดนครสวรรค์ การแสดงพื้นบ้านที่มีในจังหวัดนครสวรรค์ ความเป็นมาของหุ่นกระบอกในประเทศไทย และความเป็นมาของคณะชะเวงหลานแม่บุญช่วย ตลอดจนประวัติผู้เชิดหุ่น ผลงานการแสดงและรางวัลที่ได้รับของคณะ โดยการศึกษาจากหนังสือ เอกสารอัดสำเนาและการสัมภาษณ์ ตามลำดับหัวข้อดังนี้

- 2.1 สภาพโดยทั่วไปและความเป็นมาของจังหวัดนครสวรรค์
- 2.2 การแสดงพื้นบ้านในจังหวัดนครสวรรค์
- 2.3 ประเภทของหุ่นในประเทศไทย
- 2.4 ความเป็นมาของหุ่นกระบอกในประเทศไทย
- 2.5 ความเป็นมาของคณะชะเวงหลานแม่บุญช่วย
- 2.6 ผลงานการแสดงและรางวัลที่ได้รับของคณะชะเวงหลานแม่บุญช่วย

2.1 สภาพโดยทั่วไปและความเป็นมาของจังหวัดนครสวรรค์

2.1.1 สภาพทั่วไปของจังหวัดนครสวรรค์

จังหวัดนครสวรรค์ ตั้งอยู่ระหว่างภาคกลางและภาคเหนือเป็นศูนย์กลาง การคมนาคมที่สำคัญของภาคเหนือตอนล่าง มีความสำคัญคือเป็นจุดบรรจบกันของแม่น้ำสายสำคัญ แม่น้ำปิง วัง ยม และน่าน ไหลมาบรรจบกันที่นี่กลายเป็นต้นกำเนิดของแม่น้ำเจ้าพระยา แม่น้ำสายสำคัญของประเทศ นอกจากนี้ยังเป็นที่ตั้งของบึงน้ำจืดที่ใหญ่ที่สุดในประเทศไทย คือ บึงบอระเพ็ด ซึ่งอุดมสมบูรณ์ไปด้วยพรรณพืช ผุ้่นกนานาชนิด และยังเป็นที่อยู่อาศัยของปลาอิกนับร้อยชนิด

จังหวัดนครสวรรค์แบ่งการปกครองออกเป็น 15 อำเภอ คือ อำเภอเมืองนครสวรรค์ อำเภอลาดยาว อำเภอตากาลี อำเภอมุมแสง อำเภอบรรพตพิสัย อำเภอท่าตะโก อำเภอพยุหะคีรี อำเภอไพศาลี อำเภอหนองบัว อำเภอตากฟ้า อำเภอโกรกพระ อำเภอเก้าเลี้ยว อำเภอแม่วงก์ อำเภอแม่เปิน และอำเภอมตาบง

2.1.2 ลักษณะทางภูมิศาสตร์

จังหวัดนครสวรรค์ตั้งอยู่ ระหว่างละติจูดที่ 15 องศา 40 ลิปดาเหนือ กับละติจูด 16 องศา 50 ลิปดาเหนือ และระหว่างลองจิจูด 99 องศา 5 ลิปดาตะวันออก กับลองจิจูด 100 องศา 50 ลิปดาตะวันออก อยู่บริเวณตอนกลางของประเทศไทยเหนือเส้นศูนย์สูตร ค่อนไปซีกโลกด้านตะวันออก พื้นที่ของจังหวัด 9,597.677 ตารางกิโลเมตร หรือ 5,998,548 ไร่

อยู่ในเขตภาคเหนือตอนล่าง หรือภาคกลางตอนบนของประเทศไทย คาบเกี่ยวระหว่างภาคเหนือกับภาคกลาง ห่างจากกรุงเทพมหานครไปทางทิศเหนือโดยทางรถยนต์เป็นระยะทาง 237 กิโลเมตร ทางรถไฟเป็นระยะทาง 250 กิโลเมตร

ภาพที่ 2.1 : แผนที่แสดงอาณาเขตจังหวัดนครสวรรค์

ที่มา : การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย

จังหวัดนครสวรรค์ มีอาณาเขตติดต่อกับจังหวัดใกล้เคียง 8 จังหวัด ดังนี้

ทิศเหนือ	ติดต่อกับ จังหวัดพิจิตร และกำแพงเพชร
ทิศใต้	ติดต่อกับ จังหวัดลพบุรี อุทัยธานี ชัยนาท และสิงห์บุรี
ทิศตะวันออก	ติดต่อกับ จังหวัดเพชรบูรณ์
ทิศตะวันตก	ติดต่อกับ จังหวัดตาก

2.1.3 ลักษณะภูมิประเทศ

ลักษณะภูมิศาสตร์โดยทั่วไป ส่วนใหญ่เป็นที่ราบลุ่มเหมาะแก่การเกษตร เป็นที่ราบประมาณ 3 ใน 4 ของพื้นที่จังหวัด มีแม่น้ำสายสำคัญคือ แม่น้ำปิง แม่น้ำยม และแม่น้ำน่าน ไหลมารวมกันเป็นแม่น้ำเจ้าพระยา ไหลผ่านช่วงกลางของจังหวัด แม่น้ำที่กล่าวได้แบ่งพื้นที่ของจังหวัดออกเป็นด้าน ตะวันออกและตะวันตก และมีเพียง 6 อำเภอที่ตั้งอยู่บนแม่น้ำสายหลัก สภาพภูมิประเทศทางด้าน ทิศตะวันตกของจังหวัดมีภูเขาสลับซับซ้อนและเป็นป่าทึบในเขตอำเภอลาดยาว อำเภอแม่वंก กิ่งอำเภอ แม่เป็น และกิ่งอำเภอชุมตาบง พื้นที่ป่าของจังหวัดเป็นสภาพป่าที่เชื่อมโยงติดต่อกับป่าห้วยขาแข้งของ จังหวัดอุทัยธานีในเส้นทางใต้ของอำเภอแม่वंก ส่วนบนของอำเภอแม่वंกและอำเภอลาดยาว เป็นส่วนติดต่อกับป่าทึบของจังหวัดตาก ที่เชื่อมโยงไปถึงป่าทุ่งใหญ่นเรศวรของจังหวัดกาญจนบุรี

สภาพพื้นที่ส่วนใหญ่ของจังหวัดเป็นที่ราบค่อนข้างเรียบแคบบริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำ โดยเฉพาะ ตอนกลางของจังหวัด ซึ่งอยู่ในเขตอำเภอเมืองฯ อำเภอบรรพตพิสัย อำเภอชุมแสง อำเภอท่าตะโก อำเภอโกรกพระ และอำเภอพยุหะคีรี สภาพพื้นที่ทางทิศตะวันตก (เขตอำเภอลาดยาว อำเภอแม่वंก กิ่ง อำเภอแม่เป็น และกิ่งอำเภอชุมตาบง) และทิศตะวันออก (เขตอำเภอหนองบัว อำเภอไพศาลี อำเภอตาก ฟ้า และอำเภอตาคลี) มีลักษณะเป็นแบบลอนลูกคลื่น ยกตัวขึ้นจากตอนกลางของจังหวัด สูงจากระดับน้ำทะเลปานกลาง 50-150 เมตร

2.1.4 ความเป็นมาของจังหวัดนครสวรรค์

นครสวรรค์ เป็นเมืองโบราณซึ่งสันนิษฐานว่าตั้งขึ้นในสมัยกรุงสุโขทัยเป็นราชธานี โดยมี ปรากฏหลักฐานในหลักศิลาจารึกเรียกว่าเมืองพระบาง เป็นเมืองหน้าด่านสำคัญในการทำศึกสงครามมา ทุกสมัย ตั้งแต่สมัยกรุงสุโขทัย กรุงธนบุรี จนถึงกรุงรัตนโกสินทร์ ตัวเมืองดั้งเดิมตั้งอยู่บริเวณเชิงเขา ขาด (เขาฤๅษี) จรดวัดหัวเมือง (วัดนครสวรรค์) ซึ่งยังมีเชิงเนินดินเป็นแนวปรากฏอยู่ เมืองพระบาง ต่อมาได้เปลี่ยนชื่อเป็นเมืองชอนตะวัน เพราะตัวเมืองตั้งอยู่บนฝั่งตะวันตกของแม่น้ำเจ้าพระยา และหัน หน้าเมืองไปทางแม่น้ำซึ่งอยู่ทางทิศตะวันออกทำให้แสงอาทิตย์ส่องเข้าหน้าเมืองตลอดเวลา แต่ภายหลัง ได้เปลี่ยนชื่อเป็น เมืองนครสวรรค์ เพื่อเป็นศุภนิมิตอันดี

นครสวรรค์ มีชื่อเรียกเป็นที่รู้จักแพร่หลายมาแต่เดิมว่า ปากน้ำโพ โดยปรากฏเรียกกันมาตั้งแต่ ในสมัยกรุงศรีอยุธยา ตามประวัติศาสตร์ในคราวที่พระเจ้าหงสาวดีบุเรงนองยกทัพมาตีกรุงศรีอยุธยา ครั้งสมัยสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ กองทัพเรือจากกรุงศรีอยุธยาได้ยกไปรบทัพข้าศึกที่ปากน้ำโพ แต่ด้านทัพข้าศึกไม่ไหวจึงล่าถอยกลับไป

ที่มาของคำว่า ปากน้ำโพ สันนิษฐานได้ 2 ประการคือ อาจมาจากคำว่า ปากน้ำโผล่ เพราะเป็นที่ปากน้ำ ปิง วัง ยม และน่าน^{*} มาโผล่รวมกันเป็นต้นแม่น้ำเจ้าพระยา หรืออีกประการหนึ่งคือมีคันโพธิ์ขนาดใหญ่อยู่ตรงปากน้ำในบริเวณวัดโพธิ์ ซึ่งเป็นที่ตั้งศาลเจ้าเทพารักษ์ – ศาลเจ้าแม่ทับทิม ปัจจุบันจึงเรียกกันว่า ปากน้ำโพธิ์ ก็อาจเป็นได้

ในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ได้ทรงนำพระพุทธรูปชื่อพระบางไปคืนให้เมืองเวียงจันทน์ แต่ติดศึกพม่าต้องเอาพระพุทธรูปพระบางมาค้างไว้ที่เมืองนี้ ต่อมาไทยรบทัพจับศึกกับพม่าและปราบหัวเมืองฝ่ายเหนือที่แข็งเมืองยกมาตีกรุงศรีอยุธยาและตอนต้นกรุงเทพฯ กองทัพไทยได้ยกเคลื่อนที่ขึ้นมาเลือกนครสวรรค์ (ที่เคยเป็นโรงทหารเก่าหลังโรงเหล้าปัจจุบัน) เป็นที่ตั้งทัพหลวงแล้วตัดแปลงชุดอุปราชจากตะวันตกตลาดสะพานคำไปถึงทุ่งสนธิ์ ปัจจุบันยังปรากฏแนวคูอยู่ เมื่อข้าศึกยกลงมาจากทุ่งหนองเบน หนองสังข์ สลกบาตร และตะวันออกเฉียงใต้ของลาดยาวมาเหนือทุ่งสนธิ์ ในฤดูแล้งเป็นที่ดอนขาดน้ำ ฤดูฝนน้ำก็หลากเข้ามาอย่างแรงท่วมข้าศึก ไทยยกทัพตีตลบหลังพม่าวิ่งหนีผ่านช่องเขาจึงได้ชื่อว่า เขาช่องขาด มาจนบัดนี้

เมืองนครสวรรค์ เป็นหัวเมืองชั้นตรีซึ่งปรากฏอยู่ตามกฎหมายเก่าในสมัยแผ่นดินสมเด็จพระเอกาทศรถ ราว พ.ศ. 2100 ว่าด้วยเรื่องดวงตราประทับหนังสือที่ให้เสนาบดีเจ้ากระทรวงใช้ในราชการ นอกจากนั้นนครสวรรค์ ยังมีความเจริญทางด้านศิลปวัฒนธรรม ถึงแม้จะไม่ได้เป็นเมืองหลวง แต่เป็นเมืองสำคัญ เนื่องจากตั้งอยู่บริเวณต้นแม่น้ำอันเป็นศูนย์กลางการคมนาคม เศรษฐกิจ ทำให้มีคนไทยที่สืบทอดมาจากคนหลายเชื้อชาติ เช่น จีน มอญ ลาว เขมร และอื่นๆ อาศัยอยู่ คนไทยที่ต่างเชื้อสายเหล่านี้มีวัฒนธรรมแตกต่างกัน แต่มีการบูรณาการเข้าด้วยกันอย่างสนิทสนมกลมกลืน ทำให้อยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข ต่อมาเมื่อมีการทำสัญญาเบาริ่งในสมัยรัชกาลที่ 4 และการขยายตัวในสมัยรัชกาลที่ 5 ทำให้มีชาวจีน อพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานและประกอบการค้าในนครสวรรค์เป็นจำนวนมาก เนื่องจากสภาพภูมิศาสตร์ที่เป็นที่ราบอุดมสมบูรณ์ตอนกลางของจังหวัด และเป็นที่รวมของแม่น้ำสำคัญหลายสายของภาคเหนือทำให้นครสวรรค์เป็นศูนย์กลางซื้อขายแลกเปลี่ยนสินค้าระหว่างภาคเหนือกับภาคกลาง เป็นต้นมา

* แม่น้ำปิง หมายถึง แม่น้ำปิงกับแม่น้ำวัง ซึ่งไหลมาบรรจบกันก่อนแล้วที่ ต.บ้านตาก จ.ตาก.

แม่น้ำวัง หมายถึง แม่น้ำยมกับแม่น้ำน่าน ซึ่งไหลมาบรรจบกันก่อนแล้วที่ ต.เกษไชโย อ.ชุมแสง จ.นครสวรรค์.

2.2 การแสดงพื้นบ้านในจังหวัดนครสวรรค์

การแสดงพื้นบ้าน เป็นการแสดงออกด้านศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่นที่มีความสำคัญและคุณค่าต่อชุมชน เนื่องจากการแสดงเป็นการถ่ายทอดประสบการณ์ในการดำเนินชีวิต² ตามภูมิปัญญา และความถนัดเป็นวัฒนธรรมที่มีความสัมพันธ์เกี่ยวเนื่อง เกื้อกูลต่อกัน โดยมีความสัมพันธ์กับวัฒนธรรมพื้นบ้านในสาขาอื่นๆ³ ตลอดจนเป็นสิ่งสะท้อนให้เห็นสังคมและวัฒนธรรมของยุคสมัยนั้นด้วย

จังหวัดนครสวรรค์ เป็นจังหวัดที่มีการแสดงพื้นบ้านที่หลากหลาย เนื่องจากมีการสืบทอดวัฒนธรรมที่ยึดถือแนวทางปฏิบัติคล้ายคลึงกันตั้งแต่อดีตมาอย่างเหนียวแน่น สืบทอดมาเป็นเวลานาน ซึ่งวัฒนธรรมแต่ละอย่างได้เกี่ยวเนื่องและมีวิวัฒนาการกับวิถีชีวิตของชาวจังหวัดนครสวรรค์ต่อเนื่องมาถึงปัจจุบัน ประกอบกับประชากรของชาวจังหวัดนครสวรรค์มีหลายเชื้อชาติปะปนกันอยู่ เช่น จีน มอญ ลาว และได้ผสมอยู่รวมกันจนกลายเป็นคนไทยสายเลือดเดียวกันในปัจจุบัน จากความหลากหลายของวัฒนธรรม และวิถีชีวิตของชาวจังหวัดนครสวรรค์ ผู้วิจัยจึงแบ่งการแสดงพื้นบ้านในจังหวัดนครสวรรค์เป็น 6 ประเภท ดังนี้

1. รำกลองยาว
2. รำวงประกอบบท
3. เพลงปฏิพากย์ หรือเพลงตอบโต้
 - 3.1 เพลงดำนานา หรือเพลงซำเจ้าหงส์
 - 3.2 เพลงเกี่ยวข้าว
 - 3.3 เพลงเดินกำรำเคียว
 - 3.4 เพลงพืชมูลฐาน
 - 3.5 เพลงโขลกแป้ง
 - 3.6 เพลงซำเจ้าโลม
 - 3.7 เพลงระบำบ้านไร่

² พันทิพา สิงห์ขจิต, การแสดงพื้นบ้าน อำเภอพยุหะคีรี จังหวัดนครสวรรค์ (วิทยานิพนธ์ปริญญาโท สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏนครสวรรค์, 2539), หน้า 1.

³ สุจริต บัวพิมพ์, มรดกไทย, ครั้งที่ 1 (กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์, 2538), หน้า 44.

4. การแสดงในเทศกาลตรุษจีน
 - 4.1 สิ่งโตกวางตุ้ง (กว๋องสิ่ว)
 - 4.2 สิ่งโตฮากกา
 - 4.3 เสื่อไหหลำ
 - 4.4 เต็กรำถั่วยจีน
 - 4.5 ล่อโก้ว
 - 4.6 สิ่งโตปักกิ่ง
 - 4.7 ระเบ่านางฟ้า
 - 4.8 เอ็งกอ – พระบู๊
 - 4.9 มังกรทอง
5. ลีเก
6. หุ่นกระบอก

1. รำกลองยาว

รำกลองยาวเป็นการละเล่นพื้นบ้านของอำเภอพยุหะคีรี จังหวัดนครสวรรค์ มีวัตถุประสงค์เพื่อเพิ่มความครึกครื้นให้แก่งานมงคล ซึ่งแต่เดิมใช้สำหรับนำขบวนแห่เท่านั้น มีทั้งการบรรเลงอย่างเดี่ยว และการบรรเลงประกอบการรำ มีบทร้องสั้นๆ ประกอบ การรำนำขบวนแห่แต่เดิมไม่มีแบบแผน เนื่องจากผู้รำเป็นผู้ที่มาร่วมงาน ภายหลังได้พัฒนาขึ้นมาให้มีผู้รำประจำคณะ⁴

2. รำวงประกอบบท

รำวงประกอบบทเป็นการแสดงรำวงชนิดหนึ่งไม่มีหลักฐานแน่ชัดว่าเกิดขึ้นได้อย่างไร การแสดงชนิดนี้เป็นที่นิยมแสดงมากในช่วงระหว่างสงครามโลกครั้งที่ 2 ประมาณ พ.ศ.2483 ถึง พ.ศ.2485 เพื่อเป็นการปลุกปลอบกำลังใจ และผ่อนคลายความเหน็ดเหนื่อยจากภารกิจประจำวัน สามารถรำได้ทุกเพศทุกวัย ทั้งยังเป็นโอกาสให้หนุ่มสาวได้พบปะสนทนากันด้วย ลักษณะการแสดงจะให้เป็น ผู้รำ

⁴ พันทิพา สิงห์สิทธิ์, การแสดงพื้นบ้าน อำเภอพยุหะคีรี จังหวัดนครสวรรค์ (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิตจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2539), หน้า 93.

ขึ้นเป็นคู่ชาย-หญิง โดยล้อมเป็นวงกลม เดินรำไปตามวงทวนเข็มนาฬิกา พร้อมร้องเพลงไปด้วย กลางวงจะเป็นนักร้องคั่นเสียงและผู้นำจะนั่งร้องและนำคนตรี นั่งบรรเลง บทร้องมีหลายลักษณะ เช่น บทรำพันรัก บทเชิญชวน ใช้คำที่ง่ายต่อความเข้าใจ ส่วนใหญ่เป็นธรรมชาติใกล้ชิดตัว ร้องด้วยจังหวะที่ช้า เครื่องดนตรีที่ใช้เป็นเครื่องประกอบจังหวะ ได้แก่ รำมะนา และฉิ่ง ไม่มีกำหนดเวลาเล่น อาจเล่นกันทั้งคืนก็ได้⁵

3. เพลงปฏิพากย์ หรือเพลงตอบโต้

เพลงปฏิพากย์ หรือเพลงตอบโต้ นั้น จากการศึกษาจากหนังสือเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เรื่อง วัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิปัญญา จังหวัดนครสวรรค์ หนังสือเพลงนอกศตวรรษ ของ เอนก นาวิกมูล หนังสือมรดกไทย ของ สุจริต บัวพิมพ์ และวิทยานิพนธ์ระดับปริญญาโทของพันทิพา สิงห์จิต เรื่อง การแสดงพื้นบ้าน อำเภอพยุหะคีรี จังหวัดนครสวรรค์ ผู้วิจัยพบว่าเพลงปฏิพากย์ที่พบในจังหวัดนครสวรรค์ ส่วนใหญ่จะมีลักษณะเป็นเพลงโต้ตอบกันระหว่างชาย และหญิง ในเชิงของการเกี่ยวพาราสี มักเกี่ยวข้องกับการทำนา ยกตัวอย่างเช่น เพลงดำนา ที่ร้องขณะที่ดำนา ในช่วงฤดูฝน เพลงเกี่ยวข้าวที่ร้องพร้อมกับเกี่ยวข้าว ในช่วงฤดูเก็บเกี่ยว นอกจากนั้นยังมีเพลงอีกกลุ่มหนึ่งที่นิยมเล่นกันใน เทศกาลสงกรานต์ ได้แก่ เพลงซำเจ้าโลม เพลงระบำบ้านไร่ เพลงอินเลเล เพลงพวงมาลัย เพลงเข้าผีเชิญผี

การเล่นเพลงปฏิพากย์ ในแต่ละเพลงจะมีรายละเอียดในส่วนของประวัติ และการเล่นดังที่ผู้วิจัยจะอธิบายต่อไป คือ

3.1 เพลงดำนา หรือเพลงซำเจ้าหงส์

เพลงดำนา หรือเพลงซำเจ้าหงส์เป็นเพลงที่ร้องขณะที่ดำนา ในช่วงฤดูฝนประมาณเดือนกรกฎาคม เพื่อเป็นการผ่อนคลายความเหน็ดเหนื่อยในขณะที่ดำนา แต่ไม่ทราบว่าจะเกิดขึ้นเมื่อใด ลักษณะการเล่นเป็นเพลงร้องสำหรับผู้หญิง มีหัวหน้าร้องนำ เรียกว่าแม่เพลง และมีลูกคู่ตอบร้องสลับกันตั้งแต่ต้นจนจบ เนื้อร้องเป็นการตัดพ้อต่อว่าและออกอ้อนผู้ชาย ไม่มีการปรบมือให้จังหวะ หรือทำรำประกอบ พบที่ตำบลม่วงหัก ตำบลเขาทอง ตำบลท้าน้ำอ้อย อำเภอพยุหะคีรี จังหวัดนครสวรรค์

⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้า 89 .

3.2 เพลงเกี่ยวข้าว

เป็นเพลงที่ร้องเล่นกันไปพร้อมกับการเกี่ยวข้าว ในช่วงฤดูเก็บเกี่ยว ช่วงเดือนมกราคม – กุมภาพันธ์เพื่อความสนุกสนานและผ่อนคลายจากความเครียดที่ต้องก้มหน้าก้มตาเกี่ยวข้าวอยู่ตลอดเวลา ลักษณะการเล่นจะแบ่งผู้เล่นเป็น 2 ฝ่าย คือฝ่ายชายและฝ่ายหญิง แต่ละฝ่ายจะมีหัวหน้าร้องนำ ฝ่ายชายเรียกว่า พ่อเพลง ฝ่ายหญิงเรียกว่าแม่เพลง ส่วนที่เหลือจะเป็นลูกคู่ของแต่ละฝ่ายคอยร้องรับและร้องสอดแทรกกัน เพลงเกี่ยวข้าวนี้มีเล่นกันในตำบลม่วงหัก ตำบลย่านมัทรี ตำบลทองทอง อำเภอพยุหะคีรี⁶

3.3 เพลงเดินกำรำเคียว

เป็นเพลงที่ร้องเล่นกันในฤดูเก็บเกี่ยว เกิดขึ้นที่บ้านสระทะเล ตำบลย่านมัทรี อำเภอพยุหะคีรี จังหวัดนครสวรรค์ ในสมัยรัชกาลที่ 5 เพื่อผ่อนคลายความเมื่อยล้าจากการเกี่ยวข้าว และจิตใจที่ทำงานได้ผลดี การเล่นจะเล่นหลังจากที่เกี่ยวข้าวแล้วเสร็จในแต่ละวัน หรือเล่นในระหว่างที่ลงแขก พักเหนื่อยแต่ละช่วงเวลาก็ได้ ประมาณ 3 ครั้งต่อวัน ช่วงเพล ช่วงเที่ยง และช่วงบ่าย ซึ่งเป็นช่วงที่พักดื่ม น้ำ และรับประทานอาหาร ผู้เล่นจะถือเคียว และรวงข้าวไว้ในมือ แบ่งผู้เล่นเป็น 2 ฝ่าย คือฝ่ายชายและฝ่ายหญิง แต่ละฝ่ายจะมีพ่อเพลงและแม่เพลงเป็นต้นเสียง ส่วนที่เหลือเป็นลูกคู่ ยืนล้อมกันเป็นวงกลม ทำรำมีลักษณะเป็นทำรำเกี่ยวพาราสิ และเลียนแบบธรรมชาติรำตามคำร้องเป็นส่วนใหญ่ ภายหลังกรมศิลปากรได้มารับการถ่ายทอดการละเล่นนี้ โดยนายชนิด อยู่โพธิ์ อธิบดีกรมศิลปากรในสมัยนั้น เรียกชื่อใหม่ว่า เดินกำรำเคียว⁷ จนปัจจุบัน

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

⁶ ฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุ, วัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์ และภูมิปัญญา จังหวัดนครสวรรค์ (กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, 2542), หน้า 156.

⁷ พันทิพา สิงห์ลลิต, การแสดงพื้นบ้าน อำเภอพยุหะคีรี จังหวัดนครสวรรค์ (วิทยานิพนธ์ปริญญาโท สาขาวัฒนธรรมศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2539), หน้า 45.

ภาพที่ 2.2 : การแสดงเต้นกำรำเคียว

ที่มา : หนังสือวัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิปัญญา จังหวัดนครสวรรค์

3.4 เพลงแห่นางแมว

เป็นเพลงที่ร้องในพิธีขอฝน ในปีที่ฝนไม่ตกต้องตามฤดูกาล ผู้เล่นมีทั้งชายและหญิงไม่จำกัดจำนวน มีลักษณะเป็นขบวนแห่ และหยุดเป็นช่วงๆ เมื่อถึงหน้าบ้านแต่ละบ้าน แบ่งเป็น 4 ขบวน คือ ขบวนแรกเป็นคนถือพานนำหน้า พร้อมกับร้องเพลงเชิญให้ชาวบ้านมาร่วมในพิธี ขบวนที่สองเป็นผู้หามแมวซึ่งใส่ไว้ในภาชนะมีฝาปิด มีความโปร่งสามารถมองเห็นแมวได้ เช่น ตะกร้า เข่ง หรือชะลอม ขบวนที่สามเป็นผู้เล่นดนตรีประกอบจังหวะ ขบวนที่สี่ เป็นผู้ร่วมขบวนแห่ ซึ่งจะร้องเพลง ตบมือ หรือออกท่าทางตามใจชอบ บทร้องมีลักษณะค่อนข้างหายาก

3.5 เพลงโขลกเป็ง

เพลงโขลกเป็งเป็นเพลงร้องเกี่ยวพาราสิกันขณะ โขลกเป็งขนมจีน เพื่อคลายความเหนื่อยจากการโขลกขนมจีน กำเนิดขึ้นที่ตำบลเขาทอง อำเภอพยุหะคีรี จังหวัดนครสวรรค์ ผู้เล่นจะเป็นทั้งผู้ชายและหญิง ไม่จำกัดจำนวน แบ่งผู้เล่นออกเป็นสามฝ่าย คือ พ่อเพลง แม่เพลง และลูกคู่ โดยจะยืนล้อมรอกครกที่ใช้โขลกเป็ง พ่อเพลงและแม่เพลงจะถือสากไม้โขลกแป้งสลับกัน โดยคนหนึ่งยกสากขึ้น อีกคนจะโขลกลงไป พร้อมกับร้องเพลงตอบโต้กันไปด้วย ผู้ที่ยืนรอบๆ จะเป็นลูกคู่ ทำหน้าที่ร้องรับและตบมือตามจังหวะการร้อง ไม่มีทำรำประกอบ

3.6 เพลงพิชฐาน

เพลงพิชฐานเป็นเพลงที่ร้องโต้ตอบกันของชายหญิงเพื่อขอพรสิ่งศักดิ์สิทธิ์เนื่องในวันสงกรานต์⁸ ผู้เล่นจะนั่งพับเพียบในโบสถ์ หรือต่อหน้าพระพุทธรูป โดยฝ่ายชาย และฝ่ายหญิงจะนั่งคนละด้าน มือทั้งสองถือพานที่ใส่ดอกไม้ต่างๆ การเล่นจะเริ่มจากการร้องไหว้สิ่งศักดิ์สิทธิ์โดยฝ่ายชายจะเป็นผู้เริ่มร้องก่อน จากนั้นจึงร้องเกี่ยวกับ

3.7 เพลงซ่าเจ้าโลม

เพลงซ่าเจ้าโลมเป็นเพลงที่ร้องเล่นกันเพื่อความสนุกสนานในเทศกาลสงกรานต์ ที่อำเภอพยุหะคีรี จังหวัดนครสวรรค์ ผู้เล่นจะแบ่งเป็น 2 ฝ่าย ยืนล้อมกันเป็นวงกลม โดยฝ่ายชายจะเป็นฝ่ายร้องเกี่ยว ฝ่ายหญิงเป็นฝ่ายร้องแก้ บางครั้งจะร้องโต้ตอบกันด้วยคำหยาบคาย ซึ่งถือเป็นเรื่องสนุกสนานมิได้ถือโทษโกรธเคืองกัน บทร้องเป็นบทสั้นๆเมื่อตั้งวงแล้วผู้ใดอยากเล่นด้วย ก็สามารถ เข้าร่วมเล่นได้ทันที เป็นการเปิดโอกาสให้ทุกคนร่วมสนุกด้วยกัน คนที่ร้องจะออกไปรำ หรือทำท่าทางอยู่กลางวง คนที่ยืนรอบวงจะเป็นลูกคู่ร้องรับ และตบมือตามจังหวะการร้อง หรืออาจออกท่าทางบ้างก็ได้ ผู้เล่นจะผลัดกันเป็นต้นเสียง การร้องจะขึ้นต้นด้วยคำว่า “ซ่าเจ้ามะโลมเอ๋ย”⁹

3.8 เพลงระบำบ้านไร่

เพลงระบำบ้านไร่ เป็นเพลงเก่าที่เล่นกันมานาน มีเล่นกันหลายอำเภอ เช่น อำเภอพยุหะคีรี อำเภอท่าตะโก เป็นต้น มักเล่นในช่วงเย็นของเทศกาลสงกรานต์หลังจากที่ทำงานเสร็จแล้ว ก็จะนัดกันไประบำบ้านไร่กันสำหรับบทร้องของทุกคนจะขึ้นต้นว่า “ระบำที่ไหนเล่าเอ๋ย ระบำที่ชาวบ้านไร่” เป็นการร้องโต้ตอบกันระหว่างชายกับหญิง เนื้อหาของเพลงจะเป็นไปในทำนองการเกี่ยวพาราสี¹⁰

⁸ เรื่องเดียวกัน, หน้า 65.

⁹ พันทิพา สิงห์จิต, การแสดงพื้นบ้าน อำเภอพยุหะคีรี จังหวัดนครสวรรค์ (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิตจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2539), หน้า 68.

¹⁰ ฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุ, วัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์ และภูมิปัญญา จังหวัดนครสวรรค์ (กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, 2542), หน้า 164.

3.9 เพลงอินเลเล

เพลงอินเลเล เป็นเพลงร้องโต้ตอบในเทศกาลสงกรานต์ เป็นเพลงสั้นๆ บทละ 2 วรรค ลูกคู่จะร้องรับด้วยคำว่า อินเลเล อินเลเล การร้องจะกระชั้นและเร็วมาก ผู้เล่นจะยืนล้อมเป็นวงร้องโต้ตอบกันพร้อมตบมือเป็นจังหวะ ปัจจุบันไม่ปรากฏการเล่นแล้ว

3.10 เพลงพวงมาลัย

เป็นเพลงร้องโต้ตอบกันของชายหญิง นิยมเล่นกันในเทศกาลสงกรานต์ หรืองานมงคลต่างๆ ผู้เล่นจะยืนล้อมรอบเป็นวง โดยเว้นที่ว่างตรงกลางไว้สำหรับพ่อเพลง แม่เพลงออกไปร้องรำ ฝ่ายชายและฝ่ายหญิงจะยืนอยู่คนละด้าน การร้องจะขึ้นต้นด้วยลูกคู่ร้องว่า “เอ้อละเหยลหายไป” หรือ “พวงมาลัยเอ๋ย” บทร้องเป็นลักษณะเกี่ยวพาราสีกัน พบการเล่นใน 2 ตำบล คือ ตำบลท่าน้ำอ้อย และ ตำบลนิคมกอก ปัจจุบันไม่มีการเล่นเพลงพวงมาลัยแล้ว

3.11 เพลงเข้าผีเชิญผี

เป็นการละเล่นเข้าทรงในเทศกาลสงกรานต์ เพื่อปล่อยให้ผีเป็นอิสระ และไม่ให้ผีเข้าวัดเมื่อยังไม่สิ้นแสงดวงอาทิตย์ การเล่นต้องมีการเชิญคนทรง พิธีเลี้ยงคนทรง และคนร้องเพลงเชิญผี โดยคนทรงนั่งหรือยืนกลางวง ใช้ผ้าสีคล้ำผูกปิดตา มือถืออุปกรณ์ที่มีลักษณะแตกต่างกันไปตามชนิดของผีที่เชิญ คนร้องเพลงเชิญผี นั่งล้อมล้อมวงรอบคนทรง การเพลงเข้าผีเชิญผีมีผีที่เชิญด้วยกัน 15 ชนิด คือ ผีลิงลม ผีนางความ ผีนางมดแดง ผีนางซ่าง ผีนางสาก ผีนางสุม ผีนางไซ ผีนางดั่ง ผีนางบุงกี ผีนางกะลา ผีอีจู้ ผีเจ้าเซ็น และผีแม่ศรี

3.12 เพลงสังนาค

เป็นเพลงที่ร้องโต้ตอบระหว่างชายหญิง ขณะที่แห่นาคไปวัด มี 2 ลักษณะ คือ แห่นาคไปวัดเพื่อรับศีลมาทำขวัญ และแห่นาคไปวัดวนรอบโบสถ์ก่อนบวช ผู้เล่นจะอยู่ทางด้านซ้ายและขวาของนาค ฝ่ายชายจะเป็นฝ่ายร้องก่อน ฝ่ายหญิงเป็นฝ่ายร้องโต้ตอบ บทร้องจะดัดเตือนให้นาคยึดมั่นในศีลและภาวนา จะร้องโต้ตอบกันไปอย่างนี้จนถึงวัด พบการเล่นใน 2 ตำบล คือ ตำบลเขาทะเล ตำบลเขาทอง และ ตำบลม่วงหัก

4. การแสดงในเทศกาลตรุษจีน

เทศกาลตรุษจีนนครสวรรค์ เป็นประเพณีของคนไทยเชื้อสายจีนที่อาศัยอยู่ใน จังหวัดนครสวรรค์ จัดขึ้นเป็นประจำทุกปี ไม่สามารถระบุได้ว่าจัดมาเป็นเวลานานเท่าไร แต่จากเอกสารโครงการ การแห่เจ้าพ่อ – เจ้าแม่ปากน้ำโพเจียนระบุไว้ว่าเริ่มทำการแห่ครั้งแรกในปี พ.ศ. 2475 ซึ่งในสมัยก่อน ไม่สามารถทราบได้ว่ามีลักษณะการแห่อย่างไร แต่จากคำบอกเล่าของคนเฒ่าคนแก่ จะมีเพียงการเชิญ เจ้าออกแห่เจ้าเท่านั้น ไม่มีขบวนที่ยิ่งใหญ่เหมือนปัจจุบัน และใช้เส้นทางในทางน้ำ เนื่องจากการคมนาคม ทางบก(ถนน)ยังไม่เจริญ เส้นทางคมนาคมจึงมีเพียงทางรถไฟและทางเรือเท่านั้น ซึ่งจะมีการแห่ด้วยกัน 2 วัน โดยอัญเชิญองค์เจ้าพ่อ – เจ้าแม่ประทับในเรือแล้วแห่ไปตามลำน้ำล่องไปทางตลาด ได้ถึงบ้านท่าตากุ้ย ผ่านมณฑลทหารบกที่ 4 จังหวัดนครสวรรค์ แล้วอัญเชิญองค์ เจ้าพ่อ – เจ้าแม่ ประทับที่ศาล ในวันรุ่งขึ้นทำการอัญเชิญองค์เจ้าพ่อ – เจ้าแม่แห่ไปทางทิศเหนือถึงสถานีรถไฟ ปากน้ำโพ เพื่อให้ชาวบ้านได้สักการะบูชา ในสมัยนั้นการค้าบริเวณฝั่งต้นแม่น้ำเจ้าพระยา เจริญก้าวหน้ามาก จนกระทั่งการคมนาคมสะดวกและมีการสร้างสะพานเดชาติวงศ์ข้ามแม่น้ำเจ้าพระยา จึงได้มีการแห่เจ้าพ่อ – เจ้าแม่ทางบก โดยได้อัญเชิญองค์เจ้าพ่อ – เจ้าแม่ประทับเกี้ยวแห่รอบตลาด ปากน้ำโพ จวบจนกระทั่งในปี พ.ศ. 2460 เกิดโรคห่าหรืออหิวาต์ตกโรคระบาดทั่วตลาดปากน้ำโพ คร่าชีวิตผู้คนล้มตายจำนวนมาก ซึ่งสมัยนั้นวิทยาการทางการแพทย์ยังไม่ทันสมัยเหมือนในปัจจุบัน จึงไม่สามารถสกัดโรคร้ายให้หายได้ ที่พึ่งสุดท้ายของ ชาวปากน้ำโพคือ ศาลเจ้าพ่อเทพารักษ์ – เจ้าแม่ทับทิม โดยองค์เจ้าพ่อ – เจ้าแม่ จะประทับทรงทำพิธีเขียนยันต์ (ฮู้)* และทำน้ำมนต์แจกจ่าย ประพรมให้ประชาชนที่ศรัทธาได้ดื่มกิน และเป็นที่นำอัสภรย์ที่โรคระบาดนั้นได้หายไป ทำให้เกิดพลังแห่งความศรัทธาต่อองค์เจ้าพ่อ – เจ้าแม่ในชาวไทย ชาวจีนทุกเชื้อชาติที่อาศัยในเมืองปากน้ำโพ จึงร่วมกันจัดงานแห่เจ้าพ่อ – เจ้าแม่ในเทศกาลตรุษจีนทุก ๆ ปี ตั้งแต่นั้นมา และ ได้ถือเป็นประเพณีที่ ต้องเชิญเจ้าออกแห่รอบตลาดในท้องตลาดในเทศกาลตรุษจีนเพื่อแสดงกตเวทิตาคุณ และความเป็นสิริมงคลแก่ชีวิตครอบครัว โดยได้เพิ่มรูปแบบการละเล่นต่างๆจนกลายเป็นประเพณีที่ยิ่งใหญ่จนมีชื่อเสียงรู้จักทั่วไปและยึดถือปฏิบัติสืบทอดกันมาถึงปัจจุบันนี้¹¹

* ฮู้ หรือ กระดาษยันต์นั้น มีลักษณะที่เขียนด้วยเลือดของร่างทรงเทพเจ้า เชื่อกันว่าสามารถ ป้องกันสิ่งชั่วร้าย

¹¹ ศาลเจ้าพ่อเทพารักษ์ – ศาลเจ้าแม่ทับทิม จังหวัดนครสวรรค์. คู่มือประเพณีลุยไฟ, (นครสวรรค์ : ม.ป.ท. ,2543) หน้า 5.

การแสดงในเทศกาลตรุษจีนจังหวัดนครสวรรค์ ประกอบไปด้วยการแสดงประเภทสิงโตชนิดต่างๆ การรำรำ โดยผู้วิจัยได้อธิบายโดยเรียงจากลำดับการจัดขบวนแห่เจ้าพ่อ- เจ้าแม่ตั้งแต่ขบวนแรกจนถึงขบวนสุดท้าย ดังนี้

4.1 สิงโตกวางตุ้ง (กว๋องลิว)

การแสดงสิงโตกวางตุ้ง (กว๋องลิว) เป็นสิงโตที่สมาคมกว๋องลิวนครสวรรค์จัดแสดงเป็นศิลปะ การแสดงของชาวกวางตุ้ง ได้มีการถ่ายทอดลีลาการเชิด การตีกลอง ตลอดจนลีลาการเดินที่คล่องแคล่วว่องไวประกอบกับการต่อตัวเชิด และปิ่นเส้า จึงเป็นที่น่าสนใจจากผู้ชมเป็นอันมาก เมื่อเดือนกรกฎาคม พ.ศ. 2533 คณะสิงโตกวางตุ้งของนครสวรรค์ ได้รับรางวัลชนะเลิศในการประกวดการเชิดสิงโตกวางตุ้งจากประเทศต่างๆ ที่ประเทศมาเลเซีย

ภาพที่ 2.3 : การแสดงสิงโตกว๋องลิว งานเทศกาลตรุษจีนจังหวัดนครสวรรค์
ที่มา : ผู้วิจัยบันทึกเมื่อ 10 กุมภาพันธ์ 2551

4.2 สิงโตฮากกา

การแสดงสิงโตฮากกา สิงโตฮากกานครสวรรค์ จัดแสดงโดยสมาคมฮากกานครสวรรค์ เป็นศิลปะการละเล่นของคนจีนแคะ มีลีลาการเชิดที่ผสมผสานวิชากังฟูกับการเลียนท่าอย่างก้าวของสิงโต โดยเน้นการเคลื่อนไหวบนพื้นดิน มีการกลิ้งการหมอบในท่าต่างๆ เป็นศิลปะการเชิดที่หาดูได้ยาก ปัจจุบันนี้ในการแสดงสิงโตฮากกาในประเทศไทยเพียง 2 คณะเท่านั้น คือ ที่นครสวรรค์ และอุทัยธานี

ภาพที่ 2.4 : การแสดงสิงโตทองฮากกา งานเทศกาลตรุษจีนจังหวัดนครสวรรค์
ที่มา : ผู้วิจัยบันทึกเมื่อ 10 กุมภาพันธ์ 2551

4.3 เสือไหหลำ

การแสดงเสือไหหลำ เป็นศิลปะการแสดงของชาวจีนไหหลำที่เล่นสืบต่อกันมาจากประเทศไหหลำ เป็นการต่อสู้กันระหว่างเสือกับคนที่ถือมีดคู่ มีลีลาการเชิดและการตีกลองเป็นเอกลักษณ์โดดเด่นของตนเอง ขบวนของเสือไหหลำจะมีการแสดงต่อสู้ (พะบู๊) ควบคู่การเชิดเสือด้วย

4.4 เด็กรำด้วยจีน

การแสดงเด็กรำด้วยจีน เป็นศิลปะการรำรำของชาวจีนไหหลำ มีการนำภาชนะที่ใช้ในการต้มกินมาประกอบการรำรำ มีลีลานุ่มนวลสวยงาม ปัจจุบันมีเพียงแห่งเดียวในประเทศไทยที่ยังคงรักษาศิลปะการรำนี้ไว้ได้

ภาพที่ 2.5 : การแสดงเด็กรำด้วยจีน งานเทศกาลตรุษจีนจังหวัดนครสวรรค์
ที่มา : ผู้วิจัยบันทึกเมื่อ 10 กุมภาพันธ์ 2551

4.5 ล่อโก้ว

การแสดงล่อโก้ว เป็นการแสดงดนตรีจีนที่ใช้ในขบวนการแห่ต่างๆ คล้ายกับขบวนแตงวงหรือขบวนกลองยาวของไทย ขบวนนี้มักจะมีการแสดงรำประกอบดนตรีด้วย ขบวนล่อโก้วที่ร่วมแห่เจ้าของชาวปากน้ำโพ ปัจจุบันมี 2 คณะ คือ ล่อโก้วของสมาคมส่งเสริมดนตรีจีน และล่อโก้วของมูลนิธิปากน้ำโพประชานุเคราะห์

4.6 สิ่งโตปักกิ่ง

การแสดงสิ่งโตปักกิ่ง เป็นการแสดงที่เริ่มหลังจากที่มีการสถาปนาความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับปักกิ่งในสมัยท่าน ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช เป็นนายกรัฐมนตรี สิ่งโตปักกิ่งเป็นสิ่งโตพ่อ แม่ และลูก 2 ตัว มีการแสดงความเคลื่อนไหวแสดงความรัก มีการแสดงปืนโต๊ะ และแสดงกายกรรมประกอบ เช่น โดดจากที่สูง การแสดงธงผืนใหญ่ เป็นต้น

4.7 ระบายนางฟ้า

การแสดงนางฟ้า เป็นการร่ายรำตามแบบจีน สร้างสีสันสดใส และให้ความสดชื่นกับขบวนแห่เป็นอย่างมาก เป็นสาวงามแต่งกายด้วยเสื้อผ้าแบบสาวจีน มีการเปลี่ยยนรูปแบบ การแสดงทุกๆ ปี และหลากหลายอรรถรส ประกอบไปด้วยหลายๆ ขบวนซึ่งจะอยู่บนรถลากที่ตกแต่งอย่างสวยงาม

4.8 เอ็งกอ – พะนู้

การแสดงเอ็งกอ – พะนู้ เอ็งกอ เป็นการละเล่นเก่าแก่มีประวัติการเล่าสืบต่อกันมาจากเมืองจีน เป็นประวัติของนักรบ 108 คน จากเขาเหลียงซาน ซึ่งช่องสุ่มผู้คนหลบหนีรัฐบาลพระราชย์ในขณะนั้น นักรบจากเขาเหลียงซานที่มีชื่อเสียงในเรื่องการพิชิตคนพาล – อภิบาลคนดี จะปล้นทรัพย์สินผู้ที่ร่ำรวยจากการฉ้อโกง มาแจกให้กับผู้ที่ยากจน ผู้เล่นจะเขียนหน้าตาตามบุคคลที่มีชื่อในประวัติศาสตร์ ศิลปะการเขียนหน้าจะมีการเขียนเฉพาะหน้าคนๆ ในตัวสำคัญ เช่นเดียวกับการใส่หน้ากากหรือการสวมหัวโขนของไทยเราผู้เล่นจะมีไม้พลอง 2 อัน ติ้ไปมาแทนเสียงควมบ้า และกระโดดโลดเต้นเป็นกิริยาอาการยามจี๋ม้าศึกโลดเต้นไปตามจังหวะ การเล่นเอ็งกอมักมีการแสดงศิลปะการต่อสู้ควบคู่กันไปด้วย เรียกการเล่นนี้ว่า “พะนู้”

4.9 มังกรทอง

การแสดงมังกรทอง เป็นการแสดงที่เด่นและสง่าที่สุด ปัจจุบันเป็นเสมือนหนึ่งสัญลักษณ์ของงานตรุษจีน ได้ริเริ่มแห่ครั้งแรก ปี พ.ศ. 2506 เป็นมังกรที่มีลักษณะแตกต่างจากมังกรที่เชิดอยู่ในจีน หรือญี่ปุ่น เพราะสร้างจากโครงไม้ไผ่สานและหุ้มด้วยพลาสติกเขียนลาย ส่วนลีลาการเชิดได้รับถ่ายทอดจากอาจารย์ท่านหนึ่งที่เคยเล่นมาจากประเทศจีน และได้พลิกเพลงลีลาการเชิดและ

การแสดงต่างๆ จนเป็นที่เลื่องลือทั่วภูมิภาคเอเชียว่าเป็นการแสดงที่น่าประทับใจที่สุด ปัจจุบันมีการประดับไฟดวงเล็กๆ และพ่นไฟสวยงามมากเวลาแก่กลางคืน

5. ลิเก

ลิเก มีมาตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5 ซึ่งในอดีตจังหวัดนครสวรรค์ได้ชื่อว่าเป็นจังหวัดที่มีคณะลิเกมากที่สุดจังหวัดหนึ่ง เคยมีคณะลิเกมากถึง 200 คณะ โดยอยู่ที่อำเภอเมืองนครสวรรค์ และอำเภอยะโฮคีรี¹² ปัจจุบันจังหวัดนครสวรรค์ ยังมีคณะลิเกตั้งอยู่มากกว่า 40 คณะ โดยเฉพาะตรอกลิเก หมู่บ้านใจกลางเมืองนครสวรรค์ ที่ชาวบ้านจังหวัดนครสวรรค์เรียกขานจนติดปาก ซึ่งตั้งอยู่ที่บริเวณ ถนนนครสวรรค์วิถี 18 ตำบลปากน้ำโพ อำเภอใหญ่ที่แออัดไปด้วยคณะลิเก

6. หุ่นกระบอก

หุ่นกระบอก ในจังหวัดนครสวรรค์มีมาตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5 ปัจจุบันพบว่ามีการแสดงอยู่คณะเดียว ชื่อว่า “หุ่นกระบอกคณะชะเวงหลานแม่บุญช่วย” หุ่นกระบอกคณะนี้การสืบทอดมา นายริน หรือนายหน่ง ต่อมาได้เปลี่ยนชื่อคณะตามของของหุ่นผู้ได้รับสืบทอด ปัจจุบันนางชะเวง อ่อนละม้ายผู้เป็นทายาท เป็นหัวหน้าคณะและยังสืบทอดการแสดงมาจนทุกวันนี้

การแสดงหุ่นกระบอกนี้มีความน่าสนใจ ซึ่งผู้วิจัยจะได้ศึกษาของข้อมูลอย่างละเอียด เนื่องจากหุ่นกระบอกคณะชะเวงหลานแม่บุญช่วยนี้ ยังสืบทอดการแสดงมาจนถึงปัจจุบัน โดยยึดรูปแบบการแสดงของบรรพบุรุษอยู่ และเก็บรักษาหุ่นบางตัวที่มีอายุมากกว่า 100 ปีไว้ ประกอบกับผู้เซิดหุ่นกระบอกคณะนี้เหลือเพียง 4 คน ซึ่งแต่ละคนมีความชราภาพมากแล้ว

ในหัวข้อต่อไปผู้วิจัย จะกล่าวถึงหุ่นประเภทต่างๆ ที่มีอยู่ในประเทศไทย ซึ่งเป็นข้อมูลพื้นฐานภาพรวมของการแสดงหุ่นในประเทศไทยทั้งหมด

¹² ฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุ, วัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์ และภูมิปัญญา จังหวัดนครสวรรค์ (กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร ,2542), หน้า259

2.3 ประเภทหุ่นในประเทศไทย

ตั้งแต่อดีตจนกระทั่งปัจจุบันนี้ หุ่นที่มีอยู่ในเมืองไทยนั้นมีด้วยกันอยู่ 4 ประเภท คือ

1. หุ่นหลวงหรือหุ่นใหญ่ เป็นหุ่นแบบที่เก่าแก่ที่สุด มีเล่นมาตั้งแต่ครั้งสมัยกรุงศรีอยุธยาเล่นเรื่อยมาถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย รัชกาลที่ 2 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ตัวหุ่นมีขนาดใหญ่สูงประมาณ 1 เมตร มีหน้าตา แขนขา เครื่องประดับ เครื่องตกแต่งกายแบบโขนและละครจริง ภายในหุ่นเป็นตัวกลวงเต็มไปด้วยกลไกเป็นสายโยงใย สามารถบังคับให้เคลื่อนไหวได้เช่นกลอกกลิ้งลูกตา ยกมือ ยกแขน รำและซึ้นนิ้วได้ การเชิดต้องใช้ผู้เชิด 2-3 คน ตามแต่ขนาดหุ่นและขึ้นเชิด เรื่องที่แสดงมักเป็นเรื่องละครใน เช่น เรื่องรามเกียรติ์ อุณรุท การดำเนินเรื่องเป็นแบบละครในทั้งสิ้น ปัจจุบันเลิกเล่นกันแล้ว แต่ยังมีตัวอย่างหุ่นหลวง อยู่ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ¹³

2. หุ่นเล็ก เป็นหุ่นที่สร้างขึ้นโดยกรมพระราชวังบวรวิไชยชาญ ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ความคิดจากการแสดงหุ่นจีนในเมืองไทย ครั้งแรกกรมพระราชวังบวรวิไชยชาญ ทรงโปรดให้สร้างหุ่นจีนขนาดสูง 1 ฟุตเศษขึ้นชุดหนึ่งและทรงนำออกแสดง เรื่องที่แสดงเป็นเรื่องจีนทั้งสิ้น แต่บทเจรจาเป็นภาษาไทยลักษณะตัวหุ่นเป็นแบบจิวจิน ต่อมาโปรดให้สร้างหุ่นรามเกียรติ์หนึ่งชุด แต่ละตัวสูงประมาณ 1 ฟุต เท่าหุ่นจีน มีกลไลแบบหุ่นหลวง(หุ่นใหญ่) โบราณลักษณะหุ่นมีหน้าตา แขน ขา เครื่องประดับ เครื่องแต่งกายเป็นแบบโขน มีก้านเสียบทะลุตัวหุ่นห้อยลงข้างล่าง การเชิดใช้คนเชิดหนึ่งคนต่อหนึ่งตัว เรื่องที่เล่นมีทั้งละครในและละครนอก

3. หุ่นละครเล็ก เป็นหุ่นที่พัฒนามาจากหุ่นเล็กของกรมพระราชวังบวรวิไชยชาญสร้างขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 5 เป็นเวลาหลังจากหุ่นกระบอกเกิดขึ้นแล้ว ลักษณะตัวหุ่นเหมือนหุ่นเล็ก แต่มีกลไกที่หยากกล่าวคือ ลดกลไลบังคับที่เป็นสายโยงใยออกแต่ใช้ก้านไม้ต่อเข้ากับมือทั้ง 2 ข้างแทน และบังคับเชิดทำรำด้วยก้านไม้นั้น กลางลำตัวยังมีไม้เสียบทะลุจากข้างล่างเพื่อคนเชิดจะได้เชิดได้ วิธีไม่แบบเนียน แต่วิธีให้ความรู้สึกในการเชิดได้ท่าทางจับใจ คล่องแคล่วกว่าการบังคับด้วยสายใย การเชิดใช้คนเชิด 3 คนต่อหุ่น 1 ตัว

4. หุ่นกระบอก เป็นหุ่นที่เกิดขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 5 ลักษณะตัวหุ่นสูงประมาณ 1 ฟุตเศษ มีแกนตัวเป็นกระบอกไม้ไผ่ยาวประมาณ 1 ฟุต ปลายกระบอกด้านบนจะสวมด้วยตัวหุ่น ซึ่งเป็นไม้แกะสลักตกแต่งด้วยสีและเครื่องประดับแบบละคร หุ่นจะสวมเสื้อทรงกระสอบไม่มีแขนเสื้อ ปลาย

¹³ สน สิมมาตรัง, หุ่นไทย(อมรินทร์การพิมพ์: กรุงเทพฯ, 2521) หน้า 13-15.

มุมด้านบนของเสื้อจะมีมือติดอยู่ที่ 2 มุม ชายเสื้อจะยาวคลุมกระบอกไม้ไผ่ ไม่มีขา การบังคับหุ่นจะ ใช้มือหนึ่งถือแกนกระบอกไม้ไผ่ อีกมือหนึ่งถือก้านไม้ไผ่ 2 ก้าน ซึ่งปลายบนผูกติดกับมือของหุ่น ก้าน ไม้ทั้ง 2 จะบังคับให้หุ่นร้ายราตามท่าทางที่ต้องการ คนดูจะไม่เห็นก้านไม้เพราะมีเสื้อคลุมบังไว้ การ เชิดใช้คนหนึ่งคนต่อหุ่นหนึ่งตัว

ลำดับต่อไปผู้วิจัยจะกล่าวถึง ความเป็นมาของหุ่นกระบอกในประเทศไทยและพัฒนาการของ การแสดงเชิงโขนสู่หุ่นกระบอกคณะชะเวงหลานแม่บุญช่วย ซึ่งเป็นคณะเดียวที่ยังคงแสดงอยู่ใน จังหวัดนครสวรรค์

2.4 ความเป็นมาของหุ่นกระบอกในประเทศไทย

ความเป็นมาของหุ่นกระบอกในประเทศไทยนั้น ไม่สามารถระบุได้ชัดเจนว่า เกิดขึ้นที่ไหน เมื่อไหร่ และใครเป็นผู้ประดิษฐ์ แต่สันนิษฐานว่าน่าจะเกิดขึ้นในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า เจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 โดยอ้างอิงจากหลักฐานที่มีการระบุว่า หุ่นกระบอก ไม้เป็นครั้งแรก คือ หนังสือ “สาส์นสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ และสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ทั้งสองพระองค์ทรงใช้เวลาที่ว่างได้ตอบวิจารณ์ ประทานคำอธิบายเกี่ยวกับวิทยาการต่างๆ เช่น ประวัติศาสตร์ โบราณคดี วรรณคดี และศิลปะ ฯลฯ โดยเริ่มตั้งแต่ปี พ.ศ. 2475 ซึ่งเป็นปีที่สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพ เสด็จ ออกไปประทับอยู่ ณ บ้านชินนามอนเกาะปีนัง

สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ทรงเอยถึงหุ่นกระบอกขึ้นก่อนในจดหมายลาย พระหัตถ์จากพระตำหนักปลายเนินคลองเตย วันที่ 12 กันยายน พ.ศ. 2479 กราบทูลถามสมเด็จพระเจ้า บรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทราบฝ่าพระบาทว่า

“มีเรื่องเกล้ากะหม่อมบวชซึ่งติดจะขึ้นจะเก็บมาเล่าถวายอีกเรื่องหนึ่งคือ เมื่อเกล้า กะหม่อมบวชนั้นได้ตั้งใจรักษากาย วาจา ใจให้เป็น พระพันอับัติทั้งปวง ความปฏิบัติก็ เป็นไปได้สมปรารถนา แต่วันหนึ่งเจ้ากรรมจริงๆ เดินกลับจากบิณฑบาต พอถึงแถวหน้าศาลเจ้าพ่อเสือก็พบคนขอทานตาบอดนั่งร้องไห้เอง สีซอเองอยู่ข้างถนน ตามที่ ควรเป็นแล้วคนตรีของคนขอทานนั้นควรจะไม่น่าฟัง แต่ที่ไหนได้นี่ อะไรมันช่างไพเราะดีเสีย เหลือเกิน ตั้งแต่เกิดมาไม่เคยพบการเล่นดนตรีที่ไพเราะจับใจเหมือนคราวนั้นเลย เล่นเอาลืมสติ

หย่อนฝีเท้าก้าวเดินช้าๆ ฟังเสียงสำเนียงการบรรเลงจนพื้นมาด้วยความเสียใจ โกลยเอาอาบัติไปพอแรง

จะกราบทูลได้อย่างง่าย ๆ ว่า ตาคนที่เล่นเพลงพลิ้วตัวไปได้นั้น คือ ตาคนที่มิชื่อลือชาเรียกกันโดยสมญาว่า “ตาสังขารา” นั้นแล ทำนองร้องของแกก็ไพเราะไปในทางร้องและความก็ดีด้วย ส่วนทางขอของแกก็ไพเราะไปในมางคนตรีอีกทางหนึ่ง แต่ทั้งสองทางเข้ากันสนิทสนมกลมเกลียวดีเหลือเกิน ตัดใจจนกระทั่งสึกออกมาแล้วลองทำคูบ้างไม่ยักได้ ถ้าสืขอเหมือนร้องแล้วทำได้แต่ร้องไปทางร้องสืขอไปทางขอทำไม่ได้ ทำให้รู้สึกวาทาสังขารานั้นเป็นคนประเสริฐมนุษย์ แกแบ่งใจให้เป็นสองภาค เล่นสองอย่างพร้อมกันได้ เราแบ่งไม่ได้จึงเล่นไม่ได้ทางที่แกเล่นก็คือหุ่นกระบอกเรานี้เอง แต่เวลานั้นหุ่นกระบอกยังไม่เกิด หุ่นกระบอกก็เอาอย่างตาสังขารานั้นเองไปเล่น แต่หุ่นกระบอกนั้นไม่ประหลาด เพราะคนหนึ่งร้องคนหนึ่งสืขอเป็นของทำได้ง่าย ไม่เหมือนตาสังขาราซึ่งร้องเอง สืขอเอง เล่นยากเหลือเกิน...”¹⁴

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงตอบ ประทานเป็นคำอธิบายเกี่ยวกับประวัติความเป็นมาของ “ตาสังขารา” ว่า

“ตาสังขารา” เพราะแกชอบขับเรื่องปลงสังขารกับเรื่องพระยาฉันทันต์ รู้สึกไพเราะจับใจมาก ประหลาดอยู่ที่ไปพบคนเช่นนั้นที่เมืองพม่า เมื่อหม่อมฉันขึ้นไปบูชาพระมหาธาตุสิริคุณุครที่เมืองแปร มีขอกทานดาบอด 2 คนที่นั่งอยู่ที่ร้านข้างทาง คนหนึ่งขับลำนำและสืขออยู่ อีกคนหนึ่งตีระนาด (ไทย) ประสานกันไปฟังไพเราะจับใจ เสียแต่ไม่เข้าใจคำขับ ถึงกระนั้นก็ต้องหยุดยืนฟังเมื่อเขาขึ้นและขาลง

จะทูลเลยไปถึงเรื่องหุ่นกระบอก เพราะเรื่องประวัติเกี่ยวข้องกับตัวหม่อมฉันเองมาก อยู่เมื่อ พ.ศ. 2435 ปีที่หม่อมฉันเข้าว่าการกระทรวงมหาดไทย ถึงเดือนตุลาคม หม่อมฉันขึ้นไปตรวจที่หัวเมืองเหนือ ครั้งนั้นลูกชยกกลางอิทธิ ดำรง (น้องรองจุลดิศ) อายุได้สัก 5 ขวบติดหม่อมฉันจึงตามไปด้วย หม่อมราชวงศ์เถาะ (เป็นทหารมหาดเล็กอยู่ก่อนท่านคงทรงรู้จัก) รับอาสาไปเป็นพี่เลี้ยง

เมื่อไปถึงอุดรดิศถ์ สามเณรณชัย เวลานั้นเป็นพระยาสุโขทัยให้หุ่นกระบอกมาเล่นให้ดู ได้เห็นเป็นครั้งแรก แกเล่าให้ฟังว่าหุ่นกระบอกนั้นเกิดขึ้นที่เมืองสุโขทัย ด้วยขี้ยาคนหนึ่งชื่อ

¹⁴ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ และสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, สาส์นสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ เล่มที่ 9 (พระนคร : องค์การคำคุณุสสุภา, 2504), หน้า 120-121.

แห่งนี้ ซึ่งที่ขวาศัยอยู่ตามวัด เห็นหุ่นจีนไหหลำจึงเอาอย่างมาคิดทำหุ่นไทย และคิดกระบวนการ ร้องตามรอยหุ่นไหหลำ มีคนชอบจึงเที่ยวเล่นหากิน

ลูกชายกลางของหม่อมฉันได้เห็นหุ่นชอบเป็นกำลัง สามเณรธรรมชัยจึงไปขอเขามาให้ เธอตัวหนึ่ง แต่เวลาเดินทางหม่อมฉันให้เขาทำวอป่าให้เธอนั่งมา ก็เล่นเซ็ดหุ่นกับคุณเถาะ เรื่อยมาตลอดทาง แต่เมื่อกลับถึงกรุงเทพฯ ได้สักหน่อยหนึ่ง ชายกลางป่วยสิ้นชีพ คุณเถาะเกิดความคิดจะเล่นหุ่น ยืมเงินหม่อมฉันได้ลงทุนทำ ก็เกิดมีหุ่นกระบอกขึ้นในกรุงเทพฯ ราว พ.ศ. 2436 แต่แรกเรียกว่า “หุ่นคุณเถาะ” ด้วยประการนี้...¹⁵

สมเด็จฯ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ทรงมีลายพระหัตถ์ตอบเรื่อง เกี่ยวกับหุ่นกระบอก ดังนี้

“เรื่องหุ่นกระบอกเรียกว่าหุ่นเถาะนั้น เกล้ากระหม่อมทราบดี ใครเล่าก็ทราบว่ชื่อนาง เคลือบตัวคุณเถาะเองก็รู้จักดีเป็นเลียงชายกลาง ตัวชายกลางก็คุ้นกับเกล้ากระหม่อม ทั้งเกรงใจ ด้วยเกล้ากระหม่อมเป็นผู้มีหน้าที่ปลอบให้กินยา

หุ่นคุณเถาะนั้น ได้เห็นเป็นครั้งแรกที่ไหน ฝ่าพระบาทนำไปเล่นถวาย ดูเหมือนที่ บางประอิน จะเป็นงานอะไรก็ลืมไปเสียแล้ว ฝ่าพระบาทได้กราบบังคมทูลถึงประวัติหุ่นว่า นายแห่งเป็นต้นคิดแปรมาจากหุ่นไหหลำและจำทำนองร้องเดินเรื่องมาจากเพลงตาสังขารา...¹⁶

จากข้อมูลดังกล่าวจะเห็นได้ว่า หลักฐานที่กล่าวถึงหุ่นกระบอกนั้น ไปไกลที่สุดเพียง หนังสือ สาลันสมเด็จ เล่มที่ 9 ที่กล่าวว่า นายแห่ง เป็นผู้ดัดแปลงมาจากหุ่นไหหลำเท่านั้น

นอกจากนั้นยังมีหลักฐานสำคัญในสมัยรัชกาลที่ 5 กล่าวถึงหุ่นกระบอกอีก คือ หนังสือ ราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ 10

“วันที่ 18 กันยายน รัตนโกสินทร์ศก 112 เป็นอันเริ่มการราชพิธีมหามงคลสมัยเฉลิม พระชนมพรรษา ทรงโปรดเกล้าฯ ให้จัดการดูแลมิจการต่างๆดังจะกล่าวต่อไปนี้”

“วันที่ 19 รัตนโกสินทร์ศก 112 เวลาห้าค่ำ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จออกพระ ที่นั่งวโรภาสพิมานประทับปราริมน้ำข้างตพาน เสด็จโปรดเกล้าฯ ให้เรียกเรือ แข่ง...เมื่อเรือแล้ว แล้วเริ่มมีการเล่นที่ลานพระที่นั่งวโรภาสพิมานและในสระมีแตรวงพิณพาทย์แลเพลงแคน

¹⁵ เรื่องเดียวกัน.

¹⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 150-151.

ต่างๆพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทอดพระเนตรหุ่น(เลียนอย่าง)เมืองเหนือ จนเวลาทุ่มเศษ เสด็จขึ้นประทับในพระที่นั่งวโรภายพิมาน...”¹⁷

ต่อมาคำว่า “หุ่นกระบอก” ปรากฏหลักฐานว่าเริ่มมีใช้อย่างเป็นทางการประมาณ ร.ศ. 113 หรือ ปี พ.ศ. 2437 แรกทีเดียวคงใช้เรียกด้วยภาษาปากกันมานานจนถ้อยคำที่ใช้เรียกชื่อศิลปะการแสดงชนิดนี้เป็นที่เข้าใจและรู้จักกันอย่างแพร่หลายแล้วจึงได้รับการบันทึกเป็นภาษาเขียน โดยปรากฏครั้งแรกในบันทึกของราชการชื่อว่า ราชกิจจานุเบกษา ในตอนที่กล่าวถึงงานพระเมรุพระเจ้าลูกเธอพระองค์เจ้าอิศรียวรณีย์ และพระเจ้าลูกเธอ พระองค์เจ้าลาวาดรวงศ์ ในงานพระเมรุพระเจ้าลูกยาเธอทั้งสองมีการแสดงมหรสพต่างๆ รวมถึงหุ่นกระบอก ความว่า

“...การมหรสพสมโภชมีตั้งแต่วันนี้ไปคือ โขน 1 โรง หุ่น 1 โรง จี๊ว 1 โรง มอญรำ 1 โรง หุ่นกระบอก 1 โรง และฉุยวันทก สิงโต มังกร รำโคมตามเคย...”¹⁸

นอกจากนั้นในปี ร.ศ. 116 หรือ ปี พ.ศ. 2440 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จประพาสยุโรป เมื่อเสด็จนิวัตพระนครจึงเกิดงานเฉลิมฉลองการเสด็จนิวัตครั้งแรกอย่างเอิกเกริก และได้จัดให้มีหุ่นกระบอกเป็นการแสดงบันเทิงอย่างหนึ่งในการเฉลิมฉลองครั้งนี้ด้วย ดังมีข้อความข้อความปรากฏเป็นหลักฐานในจดหมายเหตุเรื่องรับเสด็จแลสมโภชพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อเสด็จกลับจากยุโรป ความว่า

“...มีการรื่นเริงในบริเวณพระบรมมหาราชวังที่สนามหญ้าหน้าพระที่นั่งจักรีมหาปราสาท ได้ตกแต่งจุมโคมยี่ปุ่น แลมีแตรวงเป่าที่สนามหญ้าด้วยสองวง แลนอกประตูพิมานไชศรีก็ตกแต่งจุดโคมยี่ปุ่นแลโคมต่างๆ ทั่วไป แลมีการละเล่นต่างๆ คือที่สนามหญ้าหน้าศาลลักษณะสถาน ได้มีเสภารำที่ริมศาลาลูกขุน มีพิณพาทย์ 2 วง แลหน้าหอรัษฎากรพิพัฒน์มีหุ่นกระบอกเป็นที่รื่นเริงตลอดทั้งคืน...”¹⁹

หุ่นกระบอกในยุคนี้ถือได้ว่าได้รับความนิยมอย่างสูงสุด ถือได้ว่าเป็นยุคทองของหุ่นกระบอก เพราะการแสดงหุ่นกระบอกจัดการแสดงในโอกาสต่างๆ ที่สำคัญ เช่น งานเฉลิมพระชนมพรรษาที่

¹⁷ ราชกิจจานุเบกษา, เล่มที่ 10 ร.ศ. 112, หน้า 286.

¹⁸ ราชกิจจานุเบกษา, เล่มที่ 11 ร.ศ. 113, หน้า 473.

¹⁹ จดหมายเหตุเรื่องรับเสด็จแลสมโภชพระบาทสมเด็จพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเมื่อเสด็จกลับจากยุโรปคราวแรกในพุทธศักราช 2440 (พระนคร: โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, 2466) หน้า 124, พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พิมพ์ในงานพระศพสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอเจ้าฟ้ากรมขุนเพ็ชรบูรณ์อินทราชัย.

พระราชวังบางปะอิน (พ.ศ.2436) , งานพระเมรุพระเจ้าลูกเธอพระองค์เจ้าอิสริยาภรณ์ (พ.ศ.2437), งานพระเมรุพระเจ้าลูกเธอพระองค์เจ้าลาวดารองค์ (พ.ศ. 2438),งานเฉลิมฉลองการเสด็จนิวัติครั้งแรกของรัชกาลที่ 5 (พ.ศ. 2440) การแสดงหุ่นกระบอกได้รับความนิยมเรื่อยมาจนถึงสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งเกิดวิกฤตการณ์ทางเศรษฐกิจอันเนื่องมาจากสงครามโลก ประเทศไทยได้รับผลกระทบกระเทือนตามไปด้วย การแสดงมหรสพเครื่องเล่นเพื่อความบันเทิงต่างๆของสังคมไทยจึงลดน้อยลงตามไปด้วย การแสดงหุ่นกระบอกก็เป็นมหรสพประเภทหนึ่งที่ซบเซาและเสื่อมความนิยมลง

ปัจจุบันได้มีการฟื้นฟูการแสดงหุ่นกระบอกขึ้นมาใหม่ ตามแนวทางการอนุรักษ์และฟื้นฟูการแสดงชนิดนี้ ซึ่งคณะหุ่นกระบอกบางคณะก็ได้ยุบกิจการไป บางส่วนก็เกิดขึ้นขึ้นมาใหม่มีคณะหุ่นกระบอก ที่ยังหลงเหลืออยู่ในปัจจุบันมีด้วยกัน 15 คณะ คือ

1. คณะครูชั้น สกุณแก้ว จังหวัดกรุงเทพฯ
2. หุ่นกระบอกกรมศิลปากร จังหวัดกรุงเทพฯ
3. คณะจักรพันธ์ุ โปษยกฤต จังหวัดกรุงเทพฯ
4. คณะรอดศิรินิลศิลป์ จังหวัดกรุงเทพฯ
5. หุ่นคณะครูไก่อ จังหวัดกรุงเทพฯ
6. คณะหุ่นกระบอกครูณีสี่พี่น้อง จังหวัดเพชรบุรี
7. คณะชูเชิดชำนาญศิลป์ จังหวัดสมุทรสงคราม
8. คณะเพชรหนองเรือ จังหวัดขอนแก่น
9. คณะแม่สังวาลอิมเอิบ จังหวัดตาก
10. หุ่นคณะเพาะช่าง จังหวัดกรุงเทพฯ
11. หุ่นกระบอกคุณรัตน์ จังหวัดนนทบุรี
12. หุ่นกระบอกล้านนา คณะฮ้อบปี่ฮัทจังหวัดเชียงใหม่
13. หุ่นกระบอกคณะโรงเรียนบางใหญ่จังหวัดนนทบุรี
14. หุ่นกระบอกคณะบ้านดนตรี จังหวัดสมุทรสงคราม
15. หุ่นกระบอกคณะชะเวงหลานแม่บุญช่วย จังหวัดนครสวรรค์

2.5 ความเป็นมาของหุ่นกระบอกคณะชะเวงหลานแม่บุญช่วย

ในส่วนนี้ผู้วิจัยจะกล่าวถึงการกำเนิดของคณะหุ่นกระบอก ความรุ่งเรืองของการแสดงหุ่นกระบอก และพัฒนาการการสืบทอดมาเป็นหุ่นกระบอกคณะชะเวงหลานแม่บุญช่วยในปัจจุบัน

หุ่นกระบอกคณะชะเวงหลานแม่บุญช่วย ไม่ทราบแน่ชัดว่าเกิดขึ้นเมื่อใด ทราบเพียงว่าเกิดในสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 และเกิดจากนักดนตรีและมีฝีมือทางด้านแกะสลัก²⁰ 3 คน คือ

1. นายรื่น* (ไม่ทราบนามสกุล) ชาวบ้านบางมะฝ่อ อำเภอโกรกพระ จังหวัดนครสวรรค์
2. นายเงิน (ไม่ทราบนามสกุล) ชาวบ้านโกรกพระ อำเภอโกรกพระ จังหวัดนครสวรรค์
3. นายปลื้ม นิลช่อม ชาวบ้านโกรกพระ อำเภอโกรกพระ จังหวัดนครสวรรค์

นอกจากนี้ เอนก นาวิกมูล ได้กล่าวถึงนายรื่น หรือนายหน่ง และข้อมูลเกี่ยวกับเกี่ยวกับหุ่นกระบอกคณะนี้ไว้ในหนังสือ หุ่นเมืองไทย

“บ้านคงมะฝ่อแต่ก่อนนี้ เป็นถิ่นของพวกละครด้วย มีคนหนึ่งทีคนบางมะฝ่อคงรู้จักชื่อเสียงดี คือ ยายเขียว ยาวเขียวเป็นละครมีชื่อของเมืองนครสวรรค์ ลูกหลานกล่าวว่าออกชื่อยายเขียวแต่ก่อนแล้วทุกคนรู้จักทั้งนั้น เนื่องจากที่เป็นคนร้องรำสวย ทั้งยายเขียว และนายหน่งหรือหุ่นตาแห่งอันเป็นชื่อที่ชาวบ้านเรียกตามชื่อเจ้าของคณะก็มีชื่อเสียงทั่วไป”

คราวหนึ่งเกิดโรคระบาดขึ้นที่อำเภอโกรกพระ ชาวบ้านเรียกกันว่า “โรคเปรี๊กซ์” ครอบครัวของนายปลื้มและนายเงิน ได้อพยพมาอยู่ทางตอนเหนือของแม่น้ำเจ้าพระยาบริเวณบ้านบางมะฝ่อเป็นการชั่วคราว และในขณะนั้นเองจึงทำให้นายปลื้ม และ นายเงินได้พบกับนายรื่น และเมื่อมีงานที่ใดก็

²⁰ สุพรทิพย์ รุ่งรัตน์, “หุ่นกระบอกกับการละครไทย,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาบัณฑิต ภาควิชา นาฏศิลป์และดุริยางค์ วิทยาลัยนาฏศิลป์ สมทบคณะนาฏศิลป์และดุริยางค์ วิทยาลัยเทคโนโลยีและอาชีวศึกษา, 2525), หน้า 12.

* นายรื่น หรือนายหน่ง เป็นคนๆเดียวกัน โดยเหตุที่เรียกนายรื่น คือ เรียกตามชื่อ และเรียกนายหน่ง คือ เรียกตามลักษณะหัวที่ล้าน

จะพากันออกแสดงด้วยกันเสมอ ต่อมาในงานประจำปีที่อำเภอชุมแสง จังหวัดนครสวรรค์ ทั้ง 3 คน ได้มีโอกาสได้เห็นการแสดง “หุ่นไหหล่า” ก็รู้สึกประทับใจขึ้นมา ซึ่งแต่แรกนั้นก็ยังไม่มีความคิดจะสร้างหุ่นละครขึ้นมาแสดง

ครั้งหนึ่งได้ไปเล่นดนตรี นายรินซึ่งมีความสามารถในการเขียนรูป การแกะสลักหน้าบัน อุโบสถต่างๆ อยู่แล้ว นึกสนุกก็เข้าครัว นำผัก ผลไม้ ที่พอหาได้ มาแต่งเขียนหน้าแล้วนำมาเล่นเป็นตัวละครต่างๆ ตามเพลงร้อง เป็นที่ชื่นชอบสนุกสนาน จากนั้นจึงเกิดมีความคิดที่จะสร้างหุ่นแสดงกันเป็นเรื่องราวอย่างละคร จึงได้สร้างหุ่นเลียนแบบหุ่นของไหหล่า การแสดงในช่วงนั้นส่วนใหญ่จะแสดงในโอกาสเปิดบ่อนพนันต่างๆ ต่อมาเมื่อโรคระบาดสงบลงแล้ว นายปลื้ม และนายเงิน ก็ได้กลับไปอยู่ที่บ้านโกรกพระ อำเภอโกรกพระ²¹ ดังเดิม จากนั้นหุ่นจึงเกิดมีขึ้นเป็น 2 คณะ คือ หุ่นนายปลื้ม นายเงิน และหุ่นนายริน

ภาพที่ 2.6 : หุ่นจีนไหหล่าแสดงในงาน 3 แพร่ง บริเวณโรงเรียนตะละกัญ แพร่งนรา
ที่มา : หนังสือหุ่นเมืองไทย.

²¹ สุพรทิพย์ รุ่งรัตน์, “หุ่นกระบอกรับการละครไทย,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาบัณฑิต ภาควิชา นาฏศิลป์และดุริยางค์ วิทยาลัยนาฏศิลป์ สมทบคณะนาฏศิลป์และดุริยางค์ วิทยาลัยเทคโนโลยีและ อาชีวศึกษา, 2525), หน้า 12.

1. หุ่นนายปลื้ม นายเงิน มีสายการสืบทอดดังนี้

นายปลื้ม มีน้องสาวอยู่ 2 คน คือ นางพริ้ง และนางสาย ทั้ง 3 ได้ร่วมแสดงหุ่นด้วยกัน ต่อมาเมื่อนายปลื้ม และนางพริ้งเสียชีวิต นางสายจึงรับช่วงเป็นเจ้าของคณะต่อจากพี่ โดยรับงานแสดงจนเป็นที่นิยมและรู้จักกันดีในอำเภอโกธกพระ จนเรียกกันโดยทั่วไปว่า “ลิเกตาสอนละครหุ่นยายสาย” หุ่นคณะยายสายได้รับความนิยมมากในระยะหนึ่ง จนประมาณ พ.ศ. 2482 เกิดสงครามโลก ครั้งที่ 2 ก็มีได้นำหุ่นออกแสดง จนกระทั่งยายสายได้เสียชีวิตลง คณะหุ่นก็ได้รับสืบทอดต่อโดยนางรำไพ รุ่งรัตน์ (บุตรคนสุดท้องของนางสาย) แต่ก็มีได้นำมาแสดง ต่อมานางรำไพ มีครอบครัวก็ได้ย้ายมาอาศัยอยู่ในอำเภอเมือง จังหวัดนครสวรรค์ และประกอบอาชีพค้าขาย และเดินรถโดยสาร ซึ่งในขณะนั้นนางรำไพ ไม่มีความคิดที่จะเล่นเป็นอาชีพหลัก แต่ก็จะรับงานร่วมแสดงกับคณะนางบุญช่วย* โดยเป็นลูกคณะอื่นในช่วงระยะหนึ่ง

ประมาณปี พ.ศ.2501²² ได้ตั้งคณะหุ่นขึ้นมาอีกครั้ง โดยใช้ชื่อว่า “รำไพสามัคคี” รับแสดงทั่วไป ซึ่งผู้แสดงก็เป็นคนในคณะเดียวกับคณะแม่บุญช่วย คณะไหนเป็นผู้รับงานก็ใช้ป้ายคณะนั้น และตัวหุ่นของคณะดังกล่าว

จากการสัมภาษณ์นางประไพ เกตุทอง อดีตผู้เซ็ดหุ่นกระบอกคณะของนางรำไพรุ่งรัตน์ มีดังนี้

1. นางรำไพ รุ่งรัตน์
2. นางบุญช่วย เปรมบุญ
3. นางประไพ เกตุทอง
4. นางเคลื่อน หงส์ทอง
5. นางชะเวง อ่อนละม้าย

ต่อมาได้เปลี่ยนชื่อคณะหุ่นเป็น “รำไพนาฏศิลป์”²³

นางรำไพ รุ่งรัตน์ เสียชีวิตเมื่อวันที่ 6 มีนาคม 2546 ปัจจุบันหุ่นกระบอกคณะรำไพนาฏศิลป์ไม่ได้ทำการแสดงแล้ว แต่นางสุพรทิพย์ สุกรกุล บุตรสาว นางรำไพ ยังคงเก็บรักษาตัวหุ่นอยู่

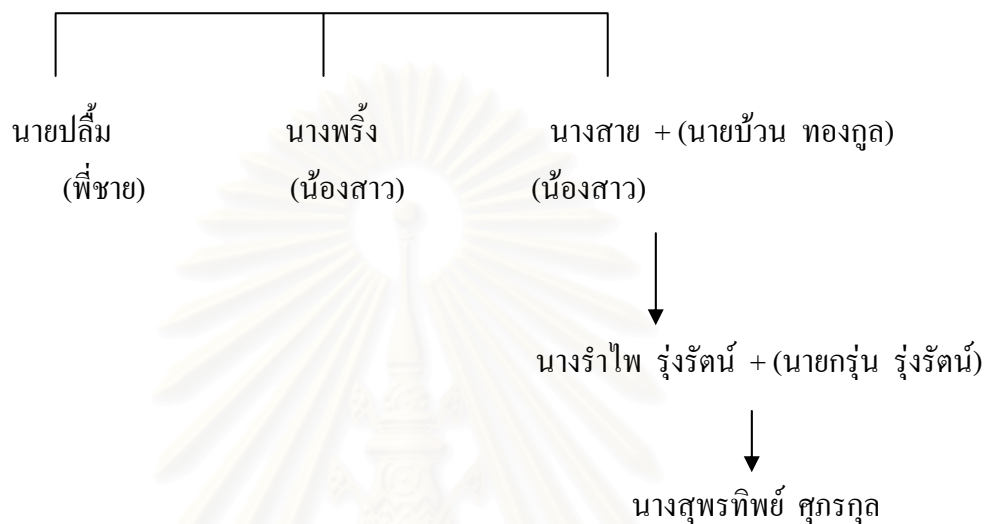
* คณะนางบุญช่วย คือ คณะหุ่นกระบอกที่มีการสืบทอดมาจากนายริน หรือนายหน่ง ปัจจุบันได้สืบทอดมาเป็น หุ่นกระบอกชะเวงหลานแม่บุญช่วย.

²² สัมภาษณ์ ประไพ เกตุทอง, อดีตผู้เซ็ดหุ่นกระบอกคณะนางรำไพ รุ่งรัตน์ และปัจจุบันได้ย้ายมาเซ็ดหุ่นกระบอกชะเวงหลานแม่บุญช่วย, 17 สิงหาคม 2550.

²³ สุพรทิพย์ สุกรกุล, “ชีวประวัตินางรำไพ รุ่งรัตน์” ถ้ำกล่าวไว้ว่าลัยเนื่องในพิธีพระราชทานเพลิงศพ นางรำไพ รุ่งรัตน์ เมื่อวันที่ 13 มีนาคม 2546.

ดังนี้

จากสายการสืบทอดหุ่นกระบอกของคณะรำไพนาฏศิลป์ผู้วิจัยสามารถสรุปเป็นแผนภูมิได้

แผนผังที่ 2.1: แสดงสายตระกูลการเชิดหุ่นกระบอกคณะรำไพนาฏศิลป์

ที่มา : ผู้วิจัยได้จากการสัมภาษณ์นางสุพรทิพย์ สุกรกุล

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาพที่ 2.7 : นางรำไพ รุ่งรัตน์หัวหน้าคณะหุ่นกระบอก “คณะรำไพนางภูศิลป์”

ไม่ทราบปี พ.ศ. ที่ทำการบันทึกภาพ

ที่มา : ได้รับความอนุเคราะห์จากนางสุพรทิพย์ สุภรรกุล

ส่วนนายเงินนั้น ได้มาแสดงหุ่นกระบอก ร่วมกับนายปลื้ม อยู่ระยะหนึ่งแล้วก็ไม่ได้ติดต่อกัน
อีกเลย²⁴

²⁴ สัมภาษณ์ สุพรทิพย์ สุภรรกุล 27 มีนาคม 2551.

2. หุ่นนายรื่น มีสายการสืบทอดดังนี้

นายรื่น หรือนายเหน่ง ได้ทำการแสดงอยู่ที่ตำบลบางมะฝ่อ อำเภอโกรกพระ จังหวัดนครสวรรค์อยู่ช่วงระยะเวลาหนึ่ง และได้หลบหนีการจับกุมของบ้านเมืองลงไปทางใต้²⁵ เพราะได้มีผู้ว่าจ้างให้นายเหน่งและแม่พิมพ์เหรียญเงินปลอม โดยใช้หินแกะเป็นแม่พิมพ์ประกบกันทั้งสองข้างใช้ตะกั่วแทนเงิน ซึ่งการกระทำเช่นนี้ถือเป็นการทำผิดกฎหมาย มีโทษรุนแรง ถึงขั้น斬ชะเนาะ ตอกเล็บ

นายเหน่งมีบุตรสาว 3 คน ชื่อ สุน กุน และเปลื้อง²⁶ เป็นละครทั้ง 3 คน นายเหน่งได้ให้บุตรสาวเชิดหุ่นกระบอก ออกรับงานเล่นตามบ่อนการพนัน งานวัด งานบุญประจำปีอยู่ในระยะเวลาหนึ่ง ส่วนนางสุน ซึ่งเป็นพี่ใหญ่ไม่ได้แต่งงานและถึงแก่กรรมไปก่อน

นางกุนสมรสกับนายหวาด จันทรสำภา เป็นคนตำบลคู้งสำภา อำเภอมโนรมย์ จังหวัดชัยนาท²⁷ มีบุตร 2 คน คือนายสวอง และนางละออง(แม่ของนางชะเวง)

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

²⁵ จักรพันธ์ โปษยกฤต, หุ่นไทย (กรุงเทพฯ: คณะกรรมการแห่งชาติว่าด้วยการศึกษา สหประชาชาติ, 2529), หน้า 149.

²⁶ สัมภาษณ์ ชะเวง อ่อนละม้าย, หัวหน้าคณะหุ่นกระบอกชะเวงหลานแม่บุญช่วย, 31 , มกราคม 2551.

²⁷ สัมภาษณ์ พันโทสมบัติ มีเสถียร, บุตรนางบุญช่วย เปรมบุญ, 16 เมษายน 2550.

ภาพที่ 2.8 : นายหวาด และนางกุน จันทรสำเภา เมื่อครั้งยังมีชีวิตอยู่ ไม่ทราบปี พ.ศ. เนื่องจากขณะนั้นนางชะเวงยังจำความไม่ได้

ที่มา : ได้รับความอนุเคราะห์จากนางชะเวง อ่อนละม้าย

ส่วนนางเปลื้องสมรสนายบุญธรรม แสงเทียน²⁸ มีบุตร 4 คน คือ นางบุญชู นางบุญช่วย นายค้อย และนายมงคล ได้เซ็ดหุ่นกระบอกที่จังหวัดนครสวรรค์จนมีชื่อเสียง รู้จักกันในนามหุ่นกระบอกยายกุน และหุ่นกระบอกยายเปลื้อง ต่อมานายบุญธรรมได้เสียชีวิตลง นางเปลื้องได้พาลูกๆ มาอยู่แพ เนื่องจากขณะนั้นบ้านบางมะฝ่อมีโจรผู้ร้ายชุกชุม ประกอบกับลูกของตนยังอยู่ในวัยเด็กมาก หากอาศัยอยู่ต่อไป อาจทำให้เกิดอันตรายได้ จึงได้ล่องแพทวนลำแม่น้ำเจ้าพระยามาบริเวณหน้าวัดศรีสุวรรณ หรือวัดเขื่อนแดง และได้ทวนแม่น้ำเจ้าพระยามาเรื่อยๆ จนถึงบริเวณเกาะญวน ตำบลปากน้ำโพ อำเภอเมือง จังหวัดนครสวรรค์²⁹ ตามลำดับ จนกระทั่งประมาณหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 นางเปลื้องและนางกุนเสียชีวิต นางบุญช่วย เปรมบุญ บุตรสาวนางเปลื้องได้รับสืบทอดต่อมาจากนมีชื่อเสียงเป็นอย่างดี จากการสัมภาษณ์พันตำรวจโทสมบัติ มีเสถียร เกี่ยวกับประวัตินางบุญช่วย เปรมบุญ มีดังนี้

²⁸ เรื่องเดียวกัน.

²⁹ เรื่องเดียวกัน.

นางบุญช่วย เปรมบุญ เกิดเมื่อปีมะเมีย พ.ศ. 2449 ณ ตำบลบางมะฝ่อ อำเภอโกรกพระ จังหวัดนครสวรรค์ เป็นบุตรของนายบุญธรรม แสงเทียน อาชีพทำสวน เป็นคนจังหวัดชัยนาท กับนางเปลื้อง (ไม่ทราบนามสกุล) มีพี่น้องร่วมบิดามารดา 4 คือ

1. นางบุญชู แสงเทียน
2. นางบุญช่วย เปรมบุญ
3. นายคู่ย แสงเทียน
4. นางมงคล แสงเทียน

ต่อมา(ไม่ทราบปี พ.ศ.) นายบุญธรรม มีภรรยาใหม่ นางเปลื้อง จึงพากันย้ายไปอยู่แพ³⁰ กับนางกุน โดยทวนลำเจ้าพระยาไปถึงบริเวณหน้าวัดเจ็อนแดง บริเวณตลาดใต้ (ตรงข้ามกับประตู 5 ค่ายจिरประวัติ)³¹ ตำบลนครสวรรค์ตก อำเภอเมือง จังหวัดนครสวรรค์ ในขณะที่อาศัยอยู่แพนั้นนางเปลื้องได้ถ่ายทอดวิชาความรู้ให้แก่ลูกๆ โดยให้นางบุญช่วยเรียนการเชิดหุ่นกระบอก ตลอดจนการร้องการพากษ์เจรจา และให้นายคู่ย นายมงคล เรียนปีพาทย์

นางบุญช่วยได้รับการศึกษาจนจบชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4 (ไม่ทราบโรงเรียน) ต่อมา พ.ศ. 2465 ขณะที่นางบุญช่วยอายุ 16 ปี ได้สมรสกับ ดาบบุศย์ มีเสถียร มีบุตร 2 คน นายสมบัติ และนายสมหมาย ด้วยความรักและความห่วงใยในศิลปะแขนงนี้เมื่อมีการแสดงก็จะพานายสมหมายไปด้วยเสมอ จนทำให้ นายสมหมายสามารถเล่นระนาดเอกประกอบการแสดงหุ่นกระบอกได้ ส่วนนายสมบัติไปศึกษาที่โรงเรียนตำรวจตั้งแต่อายุประมาณ 10 ปี³² จึงทำให้ไม่ได้รับการถ่ายทอดการแสดงหุ่นกระบอก เช่นเดียวกับพี่ชาย

ต่อมาดาบบุศย์ มีเสถียร สามีนางบุญช่วยได้ไปปฏิบัติราชการจับโจรผู้ร้ายที่ วัดหลวงพ่อนเงิน (วัดบางกลาน)จังหวัดพิจิตร และถูกยิงเสียชีวิตในเวลาต่อมา (ไม่ทราบปี พ.ศ.)

นางบุญช่วย ได้สมรสครั้งที่ 2 กับนายอรุณ เปรมบุญ รับราชการเป็น ครูสอนวิชาพลศึกษา โรงเรียนนครสวรรค์ จังหวัดนครสวรรค์ มีบุตรด้วยกัน 3 คน คือ นางสุนีย์ เปรมบุญ นายอนันต์

³⁰ สัมภาษณ์ พันโทสมบัติ มีเสถียร, บุตรนางบุญช่วย เปรมบุญ, 16 เมษายน 2550.

³¹ สัมภาษณ์ ชะเวง อ่อนละม้าย, หัวหน้าคณะหุ่นกระบอกชะเวงหลานแม่บุญช่วย, 16 กรกฎาคม 2550.

³² สัมภาษณ์ พันโทสมบัติ มีเสถียร.

เปรมบุญ และนายอศุขย์ เปรมบุญ นางบุญช่วยได้ถ่ายทอดการเชิดหุ่นกระบอกให้กับนางสุนีย์ แต่ นางสุนีย์เป็นคนสุขภาพไม่แข็งแรงเจ็บป่วย บ่อยครั้ง จนอายุประมาณ 18 ปีก็เสียชีวิต

ภาพที่ 2.9 : นางบุญช่วย เปรมบุญ ถ่ายเมื่ออายุประมาณ 65 ปี

ที่มา : ได้รับความอนุเคราะห์จากพันโทสมบัติ มีเสถียร

นางบุญช่วยเป็นคนที่มีความสามารถในการเชิดหุ่นกระบอกจนเป็นที่ยอมรับ ดังเช่นคำบอกเล่าของนางชะเวง อ่อนละม้าย ที่ให้สัมภาษณ์กับนายเอนก นาวิกมูลระหว่างปี 2521-2522 ในหนังสือหุ่นเมืองไทยว่า

“แม่บุญช่วยลูกสาวของยายเปลื้องมีชื่อเสียงอีกเช่นกัน เล่นประชันกับใครมักชนะเสมอ เพราะแม่บุญช่วยเชิดหุ่นอยู่กับโรงหุ่นมาตั้งแม่เล็กเป็นลูกหลานยายเขียวด้วย ได้หัดร้องหัดรำ และเล่นหุ่นเล่นละครตลอดมาอย่างเวลาประชันกับมหรสพอื่น จำพวกหนังตะลุง โขน เพลง ลิเก ลำตัด ไกลี่ถึงเวลาตัดดินแม่บุญช่วยก็เปลี่ยนจากเล่นหุ่นเป็นเล่นละคร ร้องคั่นสดๆ คนก็เฮกันมาก จนโรงอื่น โหรงเหรง...

หุ่นแม่บุญช่วยไปเล่นทั้งตาก พิษณุโลก สุโขทัย เพชรบุรี นครราชสีมา หล่มสัก
อ่างทอง ออยุธยา...”³³

ภาพที่ 2.10 : โรงหุ่นกระบอกเมื่อครั้งที่ใช้ชื่อ คณะแม่บุญช่วย
ที่มา : ได้รับความอนุเคราะห์จากนางชะเวง อ่อนละม้าย

ขณะที่นางบุญช่วย เปรมบุญ เป็นเจ้าของคณะหุ่นกระบอก และยังใช้ชื่อหุ่นกระบอก “แม่บุญช่วย” มีผู้เชิดหุ่นกระบอก เมื่อประมาณ พ.ศ.2475 ดังนี้

1. นางบุญช่วย	เปรมบุญ
2. นางเคลื่อน	หงส์ทอง
3. นางสะอาด	(ไม่ทราบนามสกุล)
4. นางวาด	(ไม่ทราบนามสกุล)

ทั้ง 4 คนนี้ เป็นผู้เชิดหลักของคณะแม่บุญช่วย มีความสามารถ ในการเชิด ร้องเพลง ตลอดจนพากย์เสียงเป็นตัวละครต่างๆ ได้ยอดเยี่ยม นอกจากนั้นยังมีผู้เชิดหุ่นกระบอกที่ไปช่วยเชิดหุ่นเป็นครั้งคราวได้แก่

³³ อเนก นาวิกมูล, หุ่นเมืองไทย, (กรุงเทพฯ ฯ:พิมพ์คำ, 2547), หน้า 131.

1. นางประยงค์	เปี่ยมบำรุง
2. นางประยูร	เปรมบุญ
3. นางรำไพ	รุ่งรัตน์
4. นางสาวสุนีย์	ศรีอนุชาติ ³⁴

ปัจจุบันผู้เชิดหุ่นกระบอกตามที่กล่าวมานี้ ได้เสียชีวิตหมดแล้ว

นางบุญช่วยได้ใช้วิชาความรู้การเชิดหุ่นกระบอก หาเลี้ยงบุตรจนเติบโต และเสียชีวิตด้วยโรคมะเร็ง เมื่อ 29 มิถุนายน พ.ศ. 2522 นางชะเวงผู้เป็นหลานสาว ได้รับมอบให้เป็นผู้ดูแลหุ่นกระบอกมรดกตั้งแต่นั้นมา

นางชะเวง อ่อนละม้าย เกิดเมื่อวันที่ 1 ธันวาคม พ.ศ. 2473 หน้า ณ ท่าตะขุข (กรมทหารเก่า) ตลาดใต้ ตำบลนครสวรรค์ตก อำเภอเมือง จังหวัดนครสวรรค์ ตรงกับรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 7 ปัจจุบันอายุ 77 ปี (พ.ศ.2550) เป็นบุตรคนเดียวของ สิบตรีเฉลา กลั่นเขตกิจ อาชีพ รับราชการทหาร กับนางละออง กลั่นเขตกิจ อาชีพแม่บ้าน

แต่เมื่อบิดามีครอบครัวใหม่ ทำให้นางชะเวงต้องมาอาศัยที่แพซึ่งมีลักษณะเป็นเรือส่งข้าว กับมารดาและยาย (นางกุล) จึงทำให้นางชะเวงได้เห็นนางกุล นางเปลื้อง เชิดหุ่นกระบอก ต่อมาไม่นานนางกุล ผู้เป็นยายเสียชีวิต นางชะเวงได้เข้ารับการศึกษาระดับประถมศึกษาปีที่ 1 ที่โรงเรียนวัดเขื่อนแดง กระทั่งประถมศึกษาปีที่ 2 มารดาได้เสียชีวิตลง นางชะเวงจึงได้ไปอาศัยกับนางปู้ ผู้เป็นป้า (พี่สาวของพ่อ) ที่อำเภอทัพทัน จังหวัดอุทัยธานี และได้เข้าศึกษาที่โรงเรียนโคกหม้อประชาชนอุทิศ จนสำเร็จการศึกษาชั้นประถมศึกษาปีที่ 4

ต่อมาประมาณ พ.ศ. 2482 นางชะเวงได้กลับมาอาศัยกับนางบุญช่วยผู้เป็นน้า และได้ศึกษาต่อในระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 ที่โรงเรียนสตรีนครสวรรค์ ไม่ครบปีเกิดสงครามมหาเอเชียบูรพา ทำให้ต้อง ออกจากการเรียน ขณะที่นางชะเวงได้อาศัยอยู่กับนางบุญช่วยผู้เป็นน้า นั้น เมื่อมีงานแสดงหุ่นกระบอก นางบุญช่วยก็จะให้นางชะเวงติดตามไปด้วย จนทำให้นางชะเวงรู้สึกรักผูกพันในศิลปะแขนงนี้เป็นลำดับ ทั้งการเรียนรู้อย่างครึกครื้นแล้วนำมาซ้อมในภายหลัง ไม่ว่าจะเป็นการเชิดหุ่นกระบอก การร้อง การพากย์ และการเจรจา

³⁴ สัมภาษณ์ ชะเวง อ่อนละม้าย, หัวหน้า คณะหุ่นกระบอกชะเวงหลานแม่บุญช่วย, 16 กรกฎาคม 2550.

จนประมาณ พ.ศ. 2487 ขณะที่นางชะเวงอายุได้ 14 ปี นางบุญช่วยได้เห็นความตั้งใจจริงของนางชะเวงจึงได้หัดหุ่่นกระบอกให้อย่างจริงจัง และเริ่มแสดงเป็นอาชีพตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา โดยในการเซ็ดในระยะแรกนั้นได้เซ็ดเป็นตัวประกอบ และได้เป็นลูกคู่เท่านั้น ต่อมาเมื่อนางชะเวงพัฒนาฝีมือให้สูงขึ้นเรื่อยๆ นางบุญช่วยจึงได้รับมอบหมายให้เซ็ดทั้งตัวพระ ตัวนาง และจากนั้นมานางชะเวงได้ร่วมเซ็ดกับแม่บุญช่วยมาตลอด

ภาพที่ 2.11 : นางชะเวง อ่อนละม้าย หัวหน้าคณะหุ่่นกระบอกคนปัจจุบัน

ที่มา : ผู้ศึกษา บันทึกเมื่อ 18 มิถุนายน 2550.

ในปี พ.ศ. 2491 ขณะที่อายุได้ 20 ปี ได้สมรสกับ นายชูป อ่อนละม้าย อาชีพ ค้าขาย(ขนส่งสินค้าเกษตร) ในอำเภอเมืองจังหวัดนครสวรรค์ และมีบุตรธิดารวม 6 คน คือ

1. นายวิเชียร อ่อนละม้าย พนักงานรัฐวิสาหกิจการไฟฟ้าส่วนภูมิภาค
สำเร็จการศึกษาระดับประกาศนียบัตรวิชาชีพชั้นสูงจาก วิทยาลัยเทคนิคนครสวรรค์
2. นางสาวชุตินา อ่อนละม้าย ข้าราชการพนักงานคดีปกครองสำนักงานศาล
ปกครองสูงสุด สำเร็จการศึกษาระดับปริญญาโท จากจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
3. นางวราภรณ์ แพสุวรรณ ข้าราชการครูโรงเรียนนครสวรรค์
สำเร็จการศึกษาระดับปริญญาโท จากจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

4. นายวิชัย อ่อนละม้าย เจ้าของกิจการอู่ซ่อมเคาะฟันสิรถยนต์
สำเร็จการศึกษาระดับประกาศนียบัตรชั้นสูงจาก วิทยาลัยเทคนิคนครสวรรค์
5. นางสาวณัฐา อ่อนละม้าย ข้าราชการครูวิทยาลัยเทคนิคนครสวรรค์
สำเร็จการศึกษาระดับปริญญาตรีจาก สถาบันเทคโนโลยีราชมงคล
วิทยาเขตล้านนา จังหวัดเชียงใหม่
6. นายณัฐวุฒิ อ่อนละม้าย พนักงานรัฐวิสาหกิจการไฟฟ้าส่วนภูมิภาค

นางชะเวงได้ยึดอาชีพการแสดงหุ่นกระบอกมาตลอด ด้วยความรัก และห่วงหาเห่นคิดปะแขนงนี้ จึงทำให้นางชะเวงได้รับเกียรติสูงสุดในชีวิต คือ ได้เข้าเฝ้าฯ สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี พร้อมทูลเกล้าฯ ถวายหุ่นกระบอก จำนวน 3 ตัว เมื่อวันที่ 24 มีนาคม 2535 ณ ศูนย์วัฒนธรรมแห่งประเทศไทย และได้แสดงหุ่นกระบอกเฉพาะพระพักตร์ พระองค์เจ้าโสมสวลี พระวรราชาทินัดดามาตุ พร้อมได้รับประทานช่อดอกไม้ เมื่อวันที่ 7 สิงหาคม 2539 ณ ศูนย์วัฒนธรรมแห่งประเทศไทย

ภาพที่ 2.12 : นางชะเวง อ่อนละม้าย ได้เข้าเฝ้าฯ สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี พร้อมทูลเกล้าฯ ถวายหุ่นกระบอก เมื่อวันที่ 24 มีนาคม 2535 ณ ศูนย์วัฒนธรรมแห่งประเทศไทย
ที่มา : ได้รับความอนุเคราะห์จากนางชะเวง อ่อนละม้าย

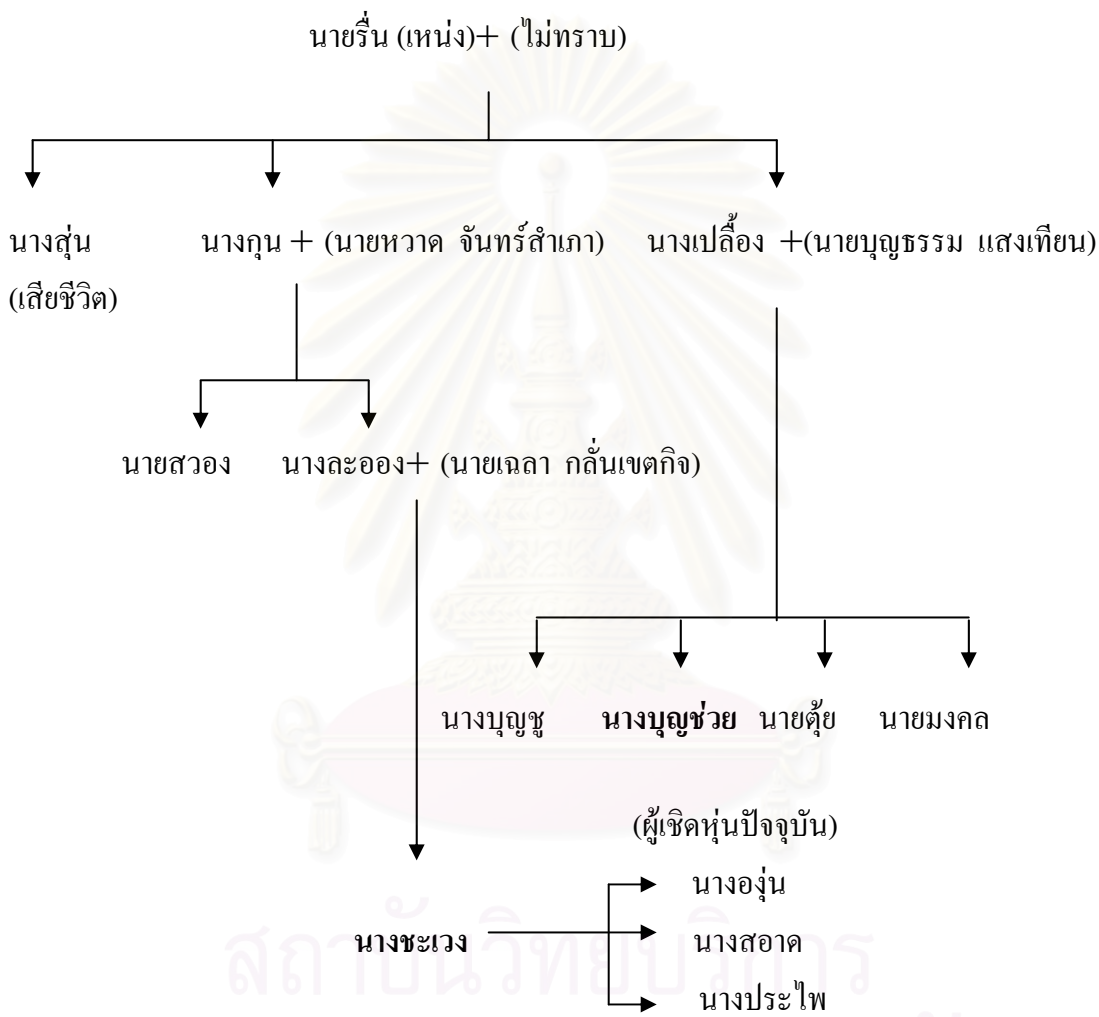

ภาพที่ 2.13 : นางชะเวง อ่อนละม้าย หัวหน้าคณะหุ่นกระบอก เข้ารับประทาน
ช่อดอกไม้จากพระองค์เจ้าโสมสวลีพระวรราชทินนิตตามาดู
เมื่อวันที่ 7 สิงหาคม 2539 ณ ศูนย์วัฒนธรรมแห่งประเทศไทย
ที่มา : ได้รับความอนุเคราะห์จากนางชะเวง อ่อนละม้าย

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

จากการศึกษาประวัติความเป็นมาของหุ่นกระบอกสายตระกูลนายริน ผู้วิจัยจะได้สรุปประวัติเป็นแผนภูมิได้ดังนี้

แผนภูมิการสืบทอดเชื้อสายหุ่นกระบอกตาแหน่งจนถึงครูชะเวง

แผนผังที่ 2.2 : แสดงสายตระกูลการเชิดหุ่นกระบอกคณะชะเวง หลานแม่บุญช่วย

ที่มา : ผู้วิจัยได้จากการสัมภาษณ์นางชะเวง อ่อนละม้าย

นอกจากนั้น คณะชะเวงหลานแม่บุญช่วย มีผู้เซ็ดหุ่นกระบอกอีกอยู่ 3 คน คือ

1. นางอ่องุ่น เอี่ยมวิไล
2. นางสอาด คุ้มเขตร์
3. นางประไพ เกตุทอง

1. นางอ่องุ่น เอี่ยมวิไล

ภาพที่ 2.14 : นางอ่องุ่น เอี่ยมวิไล ผู้เซ็ดหุ่นกระบอก
คณะชะเวงหลานแม่บุญช่วย

ที่มา : ผู้ศึกษา บันทึกเมื่อ 18 มิถุนายน 2550.

นางอ่องุ่น เอี่ยมวิไล เกิดเมื่อ พ.ศ. 2476 ณ เกาะลวณ ตำบลปากน้ำโพ จังหวัดนครสวรรค์ ปัจจุบันอายุ 74 ปี (พ.ศ.2550) เป็นบุตรของนายแสน บัวทิพย์ อาชีพ รับราชการทหาร และนางวอย บัวทิพย์ อาชีพ ชวนา ได้รับการศึกษาจากโรงเรียนวัดพรหมจริยาวาส ตั้งแต่ชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 จนถึงปีที่ 4 มีพี่น้องร่วมบิดามารดาทั้งสิ้น 8 คน คือ

1. นายถวิลย์ บัวทิพย์
2. นายแตะ บัวทิพย์
3. นายสังวาล บัวทิพย์
4. นายสว่าง บัวทิพย์

5. นายแสวง	บัวทิพย์
6. นายชูป	บัวทิพย์
7. (ไม่ทราบชื่อ)	
8. นางอรุณ	เอี่ยมวิไล

บ้านของนางอรุณตั้งอยู่ใกล้กับบ้านนางบุญช่วย ทั้ง 2 ครอบครัวมีความใกล้ชิดสนิทสนมไปมาหาสู่กันเสมอ นางอรุณได้เห็นนางบุญช่วยเซ็ดหุ่นกระบอกลูกบ่อยครั้งแต่ก็ไม่ได้สนใจ กระทั่งอายุประมาณ 13-14 ปี ได้ไปเฝ้าบ้านให้นางบุญช่วย เปรมบุญ เกิดนึกสนุกจึงไปหยิบหุ่นกระบอกลมาเล่น ทำให้เกิดอาการจุก นางบุญช่วย จึงขอขมาต่อครูบาอาจารย์ แล้วรับเป็นศิษย์ และได้เซ็ดหุ่นกระบอกลตั้งแต่นั้นมา

ในปี พ.ศ. 2500 เมื่ออายุได้ 24 ปี ได้สมรสกับนายสุรินทร์ เอี่ยมวิไล อาชีพรับจ้างทั่วไป มีบุตรธิดารวม 5 คน คือ

1. นายณรงค์เดช	เอี่ยมวิไล	ถึงแก่กรรม
2. นายธวัช	เอี่ยมวิไล	ทำไร่มะม่วง ขนุน
3. นายวิศิษฐ์	เอี่ยมวิไล	ธุรกิจส่วนตัว
4. นายวสันต์	เอี่ยมวิไล	เจ้าหน้าที่รักษาความปลอดภัย
สวนสาธารณะอุทยานสวรรค์
5. นางสาวกัญชณา	เอี่ยมวิไล	พนักงานโรงงานญี่ปุ่น

นางอรุณ เอี่ยมวิไลมีความสามารถในการเจรจาเป็นตัวละครต่างๆ ได้ดี นางอรุณร่วมคณะหุ่นกระบอกลตั้งแต่วัยนางบุญช่วย เป็นหัวหน้าคณะจนมาถึงปัจจุบัน ปัจจุบันอายุ 74 ปี (พ.ศ.2550) มีประสบการณ์ในการเซ็ดหุ่นกระบอกลประมาณ 61 ปี

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

2. นางสาว คุ่มเขตร์

ภาพที่ 2.15 : นางสาว คุ่มเขตร์ ผู้เซ็ดหุ่นกระบอก

คณะชะเวงหลานแม่บุญช่วย

ที่มา : ผู้ศึกษา บันทึกเมื่อ 18 มิถุนายน 2550.

นางสาว คุ่มเขตร์ เกิดเมื่อวันที่ 17 สิงหาคม 2476 ณ ชุมชนวัดยางโทน ตำบลนครสวรรค์ตก จังหวัดนครสวรรค์ เป็นบุตรของนายร้อยเอกสมุท คุ่มเขตร์ อาชีพ รับราชการทหาร และนางสละ คุ่มเขตร์ อาชีพ แม่บ้าน เป็นบุตร คนที่1 จาก 13 คน คือ

1. นางสาว คุ่มเขตร์ แม่บ้าน
2. นางสาวอังค์ คุ่มเขตร์ ข้าราชการบำนาญ
3. นางริ้ว คุ่มเขตร์ แม่บ้าน
4. นางสาวศักดิ์ คุ่มเขตร์ (ถึงแก่กรรม)
5. นางสาวแดง คุ่มเขตร์
6. สิบเอกเสรี คุ่มเขตร์
7. นางสาวสุนทร คุ่มเขตร์ แม่บ้าน

8. นางสาวศิริพร คุ่มเขตร์ อาจารย์โรงเรียนวัดเขาจอมคีรีนาคพรต
9. นางประพิศ สมบูรณ์โกช พยาบาล
10. นางเพ็ญประภา คุ่มเขตร์ แม่บ้าน
11. นางปราณี สัตยากุล พยาบาล
12. ร้อยอากาศตรีธรรมบุญ คุ่มเขตร์ ทหารอากาศ
13. จำสิบเอกพิษณุ คุ่มเขตร์ ทหารบก

นางสอาด คุ่มเขตร์ ได้มีโอกาสเห็นนางเปลื้อง เชิดหุ่นกระบอก ตั้งแต่จำความได้ที่แพของนางเปลื้องเอง นางสอาดได้เข้ารับการศึกษานอนจบชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 จากโรงเรียนศรีสุวรรณปทุมมา เมื่อพ.ศ. 2488 และได้ย้ายไปอยู่กับนางยูพาผู้เป็นน้ำ ซึ่งประกอบอาชีพร้านเสริมสวย โดยนางสอาดเป็นลูกมือให้กับน้ำ บ้านของนางยูพาได้อยู่ใกล้กับบ้านนางบุญช่วยผู้เป็นเจ้าของคณะหุ่นกระบอกสมัยนั้น ทำให้นางสอาดได้เห็นการแสดงหุ่นกระบอกคณะนางบุญช่วยอยู่บ่อยครั้ง จนเกิดความชื่นชอบ

ต่อมานางยูพาได้สมรสกับนายสมบัติ มีเสถียรบุตรชายคนโตของนางบุญช่วย นางยูพาผู้เป็นน้ำได้ปิดกิจการลง นางสอาดจึงได้ย้ายไปอาศัยอยู่กับนางบุญช่วย และได้หัดเชิดหุ่นกระบอกตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา

เมื่อพ.ศ. 2500 ได้สมรสกับจำสิบเอกไพฑูรย์ บุศย์คำ มีบุตรธิดารวม 5 คน คือ

1. นายสุรพงษ์ บุศย์คำ เสียชีวิต
2. นายอรรถพร บุศย์คำ อาจารย์โรงเรียนบ้านชะพอ
อำเภอพบพระ จังหวัดตาก
3. จำสิบเอกทวีศักดิ์ บุศย์คำ รับราชการทหาร (ค่ายเอกาทศรถ)
4. นางบุษบา ประสาทสิทธิ์ พนักงานบัญชี บริษัทแม็คโคร

นางสอาด คุ่มเขตร์ ปัจจุบันอายุ 74 ปี (พ.ศ.2550) และยังได้ร่วมเชิดหุ่นกระบอกกับคณะชะเวงหลานแม่บุญช่วย มีประสบการณ์ในการเชิดหุ่นกระบอกประมาณ 61 ปี

3. นางประไพ เกตุทอง

ภาพที่ 2.16 : นางประไพ เกตุทอง ผู้cheidหุ่นกระบอก
คณะชะเวงหลานแม่บุญช่วย
ที่มา : ผู้ศึกษา บ้านทีกเมื่อ 18 มิถุนายน 2550.

นางประไพ เกตุทอง ปัจจุบันอายุ 60 ปี (พ.ศ.2550) เกิดวันพฤหัสบดี ไม่ทราบวันที่ เดือน 4 พ.ศ.2490 ณ บริเวณหน้าวัดนครสวรรค์ เป็นบุตรของนายปู้ ศรีเพ็ชร อาชีพ นักดนตรีเป่าพาทย์ มีความสามารถในการแสดงลิเก นักสวดคฤหัสถ์ นอกจากนี้ยังมีความสามารถทางไสยศาสตร์ และเวทมนตร์ กับนางอู๊ด ศรีเพ็ชร อาชีพ แม่ค้าขนมไทย มีความสามารถทางด้านทำบายศรี มีพี่น้องร่วมบิดามารดา รวม 4 คน โดยเป็นบุตรคนที่ 3 มีพี่สาว 2 คน และน้องชาย 1 คน คือ

1. นางวิระวรรณ	พลอารี	แม่บ้าน
2. นางทองพูล	เทียนแก้ว	ทำไร่
3. นางประไพ	เกตุทอง	รับจ้างทั่วไป
4. นายโสภณ	ศรีเพ็ชร	รับจ้างทั่วไป

นางประไพ เกตุทอง เดิมโตมาในวงศ์คนตรี-ปี่พาทย์ เนื่องจาก ครอบครัวของนางประไพ เกตุทอง มีลักษณะเป็นครอบครัวใหญ่ มีพี่ป้าหน้าอาอาศัยอยู่รวมกัน ซึ่งบุคคลเหล่านั้นล้วนแล้วแต่ประกอบอาชีพนักดนตรี-ปี่พาทย์ทั้งนั้น นอกจากนั้นตั้งแต่จำความได้บิดาได้นำนางประไพ เกตุทอง ติดตามไปด้วยตลอด ได้เห็นการแสดงมหรสพ การละเล่นต่างๆ ก็ได้เกิดความรักและชอบในสิ่งเหล่านั้น แต่ก็ยังมีได้เริ่มหัด จน พ.ศ. 2496 ขณะที่นางประไพ เกตุทอง อายุได้ 6 ปี บิดาเสียชีวิตลง ในปีเดียวกันได้เข้าศึกษาระดับชั้น ก.ไก่ และชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 ที่โรงเรียนสตรีโพธิสาร เรียนได้ 2 ปี ก็มาศึกษาต่อที่โรงเรียนเทศบาล 1 อีก 2 ปี จนจบชั้น ประถมศึกษาปีที่ 4 (ปัจจุบันคือ โรงเรียนเทศบาล 4 หรือโรงเรียนวัดวรรณาบรพต)

ครอบครัวของนางประไพ เกตุทอง ตั้งอยู่ใกล้กับบ้านของนางรำไพ รุ่งรัตน์ ทั้ง 2 ครอบครัวได้รักใคร่ชอบพอไปมาหาสู่กัน ต่อมา พ.ศ.2501 ขณะนางประไพ เกตุทอง อายุได้ 11 ปี นางรำไพ รุ่งรัตน์ มีความคิดจะตั้งคณะหุ่นกระบอกเป็นของตนเอง แต่ประสบปัญหาขาดผู้เชิดหุ่น นางรำไพจึงได้ชักชวนนางประไพ เกตุทอง และได้สอนวิธีการเชิดหุ่นกระบอกตั้งแต่นั้นมา

เมื่อ พ.ศ. 2511 เมื่ออายุได้ 21 ปี ได้สมรสกับนายพิชัย เกตุทอง มีบุตรธิดารวม 5 คน คือ

1. นายพิเชษฐ์	เกตุทอง	รับจ้างเทพูน
2. นายพิชิต	เกตุทอง	รับจ้างเทพูน
3. นางสาวอัญชลี	เกตุทอง	ถึงแก่กรรม
4. นางสาวอัจฉรา	เกตุทอง	ถึงแก่กรรม
5. นางอนนนิชา	แย้มสุคใจ	พนักงานโรงงานแปงตรงู

นางประไพ เกตุทอง ได้ทำการเชิดหุ่นกระบอกอยู่คณะรำไพนาฏศิลป์ จนถึง พ.ศ. 2537 คณะรำไพได้ปิดตัวลง นางรำไพจึงได้ย้ายมาอยู่คณะชะเวงหลานแม่บุญช่วยจนถึงปัจจุบัน

ปัจจุบันการแสดงหุ่นกระบอกของคณะชะเวงหลานแม่บุญช่วยนั้นได้ลดลงเหลือการแสดงประมาณปีละ 2-3 ครั้ง ประกอบกับ

2.6 ผลงานการแสดงและรางวัลที่ได้รับของคณะชะเวงหลานแม่บุญช่วย

หุ่นกระบอกคณะชะเวงหลานแม่บุญช่วย เป็นหุ่นกระบอกที่มีผู้เชิดหุ่นกระบอกมีความสามารถ และมีประสบการณ์มากกว่า 50 ปี แบบพื้นบ้านที่ยังคงอนุรักษ์ และสืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน แต่เดิมหุ่นกระบอกคณะชะเวงหลานแม่บุญช่วยจะจัดการแสดงเป็นคณะใหญ่ มีทั้งผู้เชิดหุ่น คนตรีเป่าพาทย์ โดยแสดงเพื่อความบันเทิงของผู้ชมเป็นหลัก แต่ในปัจจุบันมีการปรับรูปแบบให้เหมาะสมกับงาน และยุคสมัย เช่น เป็นวิทยากร ตลอดจนสาธิต ผลงานการแสดงของหุ่นกระบอกคณะชะเวงหลานแม่บุญช่วย จึงแบ่งได้เป็น 2 ลักษณะ คือ

1. ผลงานการแสดงทั่วไป
2. วิทยากรสาธิต ถ่ายทอดการแสดง

1. ผลงานการแสดงทั่วไป

วัน เดือน ปี	งาน	หน่วยงาน	สถานที่
24,29 มีนาคม 2535	งานวันอนุรักษ์มรดกไทย	สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ	ศูนย์วัฒนธรรมแห่งประเทศไทย
7-9 สิงหาคม 2539	งานมหกรรมหุ่นนานาชาติเฉลิมพระเกียรติ	สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ	ศูนย์วัฒนธรรมแห่งประเทศไทย
25 มิถุนายน 2540	งานสัปดาห์สุนทรภู่	หมวดวิชาภาษาไทย โรงเรียนนครสวรรค์	จ.นครสวรรค์
20 มีนาคม 2543	การแสดงวัฒนธรรมพื้นบ้านภาคกลาง	สำนักศิลปวัฒนธรรม สถาบันราชภัฏนครสวรรค์	โรงเรียนโพธิทอง “จินดามณี” จ. อ่างทอง
5 ธันวาคม 2544	งานเฉลิมพระเกียรติ 5 ธันวาคมหาราช	วิทยาลัยภาคกลาง	วิทยาลัยภาคกลาง จ. นครสวรรค์
21 พฤศจิกายน 2546	งานสืบสานวัฒนธรรมต้นน้ำเจ้าพระยา ครั้งที่ 1	สภาวัฒนธรรมจังหวัดนครสวรรค์	สนามหน้าศาลากลาง จังหวัดนครสวรรค์

วัน เดือน ปี	งาน	หน่วยงาน	สถานที่
16-21 พฤศจิกายน 2547	งานวัฒนธรรมราชภัฏ ร่วมใจเฉลิมพระเกียรติ 72 พรรษา มหาราชินี	สำนักศิลปวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏ นครสวรรค์	มหาวิทยาลัยราชภัฏ สงขลา
20 มกราคม 2548	นเรศวรสังคีต ครั้งที่ 15	คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร	จังหวัดพิษณุโลก

นอกจากนี้ยังมีการแสดงที่ได้รับเกียรติไปในงานแสดงของส่วนเอกชนต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นงานวัด งานแต่งงาน งานขึ้นบ้านใหม่ และงานเลี้ยงวันเกิดต่างๆ ที่มีได้มีการบันทึกไว้เป็นหลักฐาน ตัวอย่าง เช่น

- งานประจำปี วัดนครสวรรค์ (วัดอารามหลวง) อำเภอเมือง จังหวัดนครสวรรค์
- งานประจำปี วัดไทรเหนือ อำเภอเมือง จังหวัดนครสวรรค์
- งานประจำปี วัดแก้วเลี้ยว อำเภอแก้วเลี้ยว จังหวัดนครสวรรค์
- งานคล้ายวันเกิด (วันสงกรานต์) อธิการบดีและส.ส. วีระกร คำประกอบ
- งานสืบสานวัฒนธรรม โรงเรียนโชติวิ-ลาซาล อำเภอเมือง จังหวัดนครสวรรค์
- งานบวช งานศพ งานเทศกาลต่าง ๆ ของเจ้าภาพภายในจังหวัดนครสวรรค์และจังหวัดใกล้เคียง

2. เป็นวิทยากรสาธิต ถ่ายทอดการแสดง

วันเดือนปี	กิจกรรม/งาน	หน่วยงาน	สถานที่
15-16 พฤษภาคม 2541	เข้าร่วมประชุมสัมมนาวัฒนธรรม พื้นบ้านแห่งชาติ ครั้งที่ 1	สำนักงานศึกษาธิการ จังหวัดนครสวรรค์	โรงแรมนครแพร่ ทาวเวอร์ จ.แพร่
22 มกราคม 2545	สาธิตวิธีการแสดงหุ่นกระบอก	โรงเรียนอนุบาลเมือง นครสวรรค์ (เขากบ วิวัฒน์สุขวิทยา)	จ. นครสวรรค์
25 มีนาคม 2546	วิทยากรให้ข้อมูลประกอบการวิจัย ระดับปริญญาตรี	คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร	จ.พิษณุโลก
10 กรกฎาคม 2546	วิทยากรให้ข้อมูล ประวัติความเป็นมา และสาธิตการเชิดหุ่น กระบอก	โรงเรียนอนุบาล นครสวรรค์	จ.นครสวรรค์

วัน เดือน ปี	งาน	หน่วยงาน	สถานที่
10 กรกฎาคม 2547	วิทยากรฝึกปฏิบัติการเซด หุ่นกระบอก	คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยย่นเรศวร	จ.พิษณุโลก
11 มกราคม 2549	วิทยากรงานภูมิปัญญาการละเล่น หุ่นกระบอก	สำนักพัฒนาสังคม และคุณภาพชีวิต สำนักงาน คณะกรรมการ เศรษฐกิจและสังคม แห่งชาติ	จ.นครสวรรค์
13 พฤษภาคม 2549	วิทยากรบรรยายความรู้เกี่ยวกับ หุ่นกระบอกไทย ให้แก่นักศึกษาระดับ ปริญญาโท	มหาวิทยาลัยย่นเรศวร ศูนย์วิทยบริการ นครสวรรค์	จ.นครสวรรค์
25 พฤศจิกายน 2549	เป็นผู้ทรงคุณวุฒิร่วมสนทนากลุ่ม	ม.ศรีนครินทร์วิโรฒ ร่วมกับ สนง. คณะกรรมการ วัฒนธรรมแห่งชาติ	โรงแรมรอยัลซิติ้ กรุงเทพฯ

ด้วยประสบการณ์ที่สั่งสมเป็นเวลากว่า 50 ปี ได้รับเชิญเป็นวิทยากรถ่ายทอดการแสดงให้แก่สถาบันการศึกษารวมทั้งหน่วยงานทั่วไป ด้วยความสามารถนี้เองทำให้การหุ่นกระบอกเป็นที่รู้จักในเขตภาคเหนือตอนล่าง และได้รับประกาศเกียรติคุณจากหน่วยงานต่างๆ ดังตารางที่ผู้วิจัยได้รวบรวมไว้คือ

วัน เดือน ปี	รางวัลที่ได้รับ	หน่วยงาน
2 เมษายน 2540	ผู้มีผลงานดีเด่นด้านอนุรักษ์มรดกไทย ประจำท้องถิ่นนครสวรรค์	สำนักงานศึกษาธิการจังหวัด นครสวรรค์
ประจำปี 2543	คนดีเมืองสี่แคว	สภาวัฒนธรรม จังหวัดนครสวรรค์
ประจำปี 2543	ศิลปินดีเด่นประจำจังหวัดนครสวรรค์	สำนักงานคณะกรรมการ วัฒนธรรมแห่งชาติ
14 กุมภาพันธ์ 2548	ครุภูมิปัญญาไทย ด้านศิลปกรรม	สนง.เลขาธิการสภาการศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ

สรุปบทที่ 2

จังหวัดนครสวรรค์ เป็นจังหวัดที่ตั้งอยู่ระหว่างภาคเหนือตอนล่างกับภาคกลางตอนบน นครสวรรค์ เป็นเมืองโบราณซึ่งสันนิษฐานว่าตั้งขึ้นในสมัยกรุงสุโขทัยเป็นราชธานี มีชื่อเรียกเป็นที่รู้จักแพร่หลายมาแต่เดิมว่า ปากน้ำโพ ต่อมาเมื่อมีการทำสัญญาเบาริ่งในสมัยรัชกาลที่ 4 และการขยายตัวในสมัยรัชกาลที่ 5 ทำให้มีชาวจีน อพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานและประกอบการค้าในนครสวรรค์เป็นจำนวนมาก เนื่องจากสภาพภูมิศาสตร์ที่เป็นที่ราบอุดมสมบูรณ์ตอนกลางของจังหวัด และเป็นที่ยรวมของแม่น้ำสำคัญหลายสายของภาคเหนือทำให้นครสวรรค์เป็นศูนย์กลางการซื้อขายแลกเปลี่ยนสินค้าระหว่างภาคเหนือกับภาคกลางเป็นต้นมา

จังหวัดนครสวรรค์เป็นจังหวัดที่มีความหลากหลายทางวัฒนธรรม เนื่องจากประชากรหลายเชื้อชาติปะปนกันอยู่ เช่น จีน ไทย ลาว ซึ่งแต่ละเชื้อชาติก็จะมีวัฒนธรรมที่แตกต่างกันไปตามความเชื่อของตน การแสดงที่ผู้วิจัยที่ผู้วิจัยพบในจังหวัดนครสวรรค์มีด้วยกัน 6 ชนิด ดังนี้ 1. รำกลองยาว 2. รำวงประกอบบท 3. เพลงปฏิพากย์ หรือเพลงตอบโต้ 4. การแสดงในเทศกาลตรุษจีน 5. ลิเก 6. หุ่นกระบอก

ประเภทของหุ่นในประเทศไทย มีด้วยกันอยู่ 4 ประเภท คือ 1. หุ่นหลวงหรือหุ่นใหญ่ 2. หุ่นเล็ก 3. หุ่นละครเล็ก 4. หุ่นกระบอก

ความเป็นมาของหุ่นกระบอกในประเทศไทยนั้น ไม่สามารถระบุได้ชัดเจนว่า เกิดขึ้นที่ไหนเมื่อไหร่ และใครเป็นผู้ประดิษฐ์ แต่สันนิษฐานว่าน่าเกิดขึ้นในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 โดยปรากฏในหนังสือสาส์นสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 9 ต่อมามีการใช้คำว่า หุ่นกระบอกอย่างเป็นทางการประมาณ ร.ศ. 113 หรือ พ.ศ. 2437 ในราชกิจจานุเบกษา ตอนที่กล่าวถึงงานพระเมรุพระเจ้าลูกเธอพระองค์เจ้าอิศริยาภรณ์ และพระเจ้าลูกเธอ พระองค์เจ้าวาทององค์ ต่อมาได้มีการแสดงหุ่นกระบอกเกิดขึ้นหลายคณะ บางส่วนก็ได้ยุบการแสดงไป จนมาถึงปัจจุบันมีคณะหุ่นกระบอกที่ยังคงทำการแสดงจำนวน 15 คณะด้วยกัน

ความเป็นมาของหุ่นกระบอกคณะชะเวงหลานแม่บุญช่วย ไม่ทราบแน่ชัดว่าเกิดขึ้นเมื่อใด ทราบเพียงว่าเกิด ในสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 โดยนักดนตรี และมีฝีมือทางด้านแกะสลัก 3 คน คือ นายริน (ไม่ทราบนามสกุล) นายเงิน (ไม่ทราบนามสกุล) นายปลื้ม นิลช่อม ทั้ง 3 คนเป็นคนอำเภอโกรกพระ จังหวัดนครสวรรค์ ได้ไปดูการแสดงประจำปีที่ อำเภอชุมแสง จังหวัดนครสวรรค์ ได้เห็นการแสดง “หุ่นไหหล่า” ก็เกิดชอบ นำเอาหัวเผือก หัวมัน มาแต่งเขียนหน้าแล้วนำมาเล่นเป็นตัวละครต่าง ๆ เป็นที่ชื่นชอบสนุกสนาน จากนั้นก็เกิดมีความคิดที่จะสร้างหุ่นแสดงกันเป็นเรื่องราวอย่างละคร ต่อมาทั้ง 3 คน ได้แยกกันอยู่ โดยนายปลื้ม และ นายเงิน ได้ไปอยู่ที่บ้านโกรกพระ อำเภอโกรกพระ ส่วนนายรินได้อาศัยอยู่ที่ตำบลบางมะฝ่อ อำเภอโกรกพระ จึงทำให้หุ่นกระบอกจึงเกิดมีขึ้นเป็น 2 คณะ คือ หุ่นนายปลื้ม นายเงิน และหุ่นนายริน

หุ่นนายปลื้ม นายเงิน มีความเป็นมาดังนี้ นายปลื้ม มีน้องสาวอยู่ 2 คน คือ นางพริ้ง และนางสาย โดยทั้ง 3 ได้ร่วมแสดงหุ่นด้วยกัน ส่วนนายเงินได้เล่นร่วมกับนายปลื้มระยะหนึ่งก็เลิกลาไป ต่อมาเมื่อนายปลื้ม และนางพริ้งเสียชีวิตลง นางสายจึงรับช่วงเป็นเจ้าของคณะต่อจากพี่หุ่นคณะยายสายได้รับความนิยมนมากในระยะหนึ่ง จนเกิดสงครามโลก ครั้งที่ 2 ก็มีได้นำหุ่นออกแสดง จนกระทั่งยายสายได้เสียชีวิตลง คณะหุ่นก็ได้รับสืบทอดต่อโดยนางรำไพ รุ่งรัตน์(บุตรคนสุดท้องของนางสาย) แต่ก็มีได้นำมาแสดง ต่อมานางรำไพ มีครอบครัวก็ได้ย้ายมาอาศัยอยู่ในอำเภอเมือง จังหวัดนครสวรรค์ และประกอบอาชีพค้าขาย และเดินทางโดยสาร ประมาณปี พ.ศ.2501 ได้ตั้งคณะหุ่นขึ้นมาอีกครั้ง ใช้ชื่อ “รำไพสามัคคี” รับแสดงทั่วไปแต่คนแสดงก็เป็นคนในคณะเดียวกันคณะแม่บุญช่วยมาร่วมแสดงด้วยกัน ต่อมาได้เปลี่ยนชื่อคณะหุ่นเป็น “รำไพนาฏศิลป์” นางรำไพ รุ่งรัตน์ เสียชีวิตเมื่อวันที่ 6 มีนาคม 2546 ปัจจุบันหุ่นกระบอกคณะรำไพนาฏศิลป์ไม่ได้ทำการแสดงแล้ว แต่นางสุพรทิพย์ สุภกรกุล บุตรสาว นางรำไพ ยังคงเก็บรักษาตัวหุ่นอยู่

ส่วนหุ่นอีกคณะหนึ่งคือ หุ่นนายริน หรือบางคนเรียกว่า นายหน่งตามศิรชะที่ล้าน นายริน ได้ทำการแสดงอยู่ที่ตำบลบางมะฝ่อ อำเภอโกรกพระ จังหวัดนครสวรรค์อยู่ช่วงระยะเวลาหนึ่ง ได้มีผู้ว่าจ้างให้นายหน่งแกะแม่พิมพ์เหรียญเงินปลอม ซึ่งเป็นการกระทำที่ผิดกฎหมาย มีโทษรุนแรง ถึงขั้นชันษะเนาะ ตอกเล็บ นายหน่งจึงได้หลบหนีการจับกุมของบ้านเมืองลงไปทางใต้

นายหน่งมีบุตรสาว 3 คน ชื่อ สุ่น กุน และเปลื้อง เป็นละครทั้ง 3 คน นายหน่งได้ให้บุตรสาวเชิดหุ่นกระบอก ออกรับงานเล่นตามบ่อนการพนัน งานวัด งานบุญประจำปีอยู่เป็นเวลานาน จนนายหน่งเสียชีวิต ก่อนจะเสียชีวิตนั้นนายหน่งได้มอบหุ่นให้กับนางกุน มอบวงปีพาทย์ให้กับนางเปลื้อง ส่วนนางสุ่น ซึ่งเป็นพี่ใหญ่ไม่ได้แต่งงานและถึงแก่กรรมไปก่อน นางกุนสมรสกับนายหวาด จันทร์สำภา มีบุตร 2 คน คือนายสวอง และนางละออง(แม่ของนางชะเวง)

ส่วนนางเปลื้องสมรสนายบุญธรรม แสงเทียน มีบุตร 4 คน คือ นางบุญชู นางบุญช่วย นายคู่ย นายมงคล ได้เซ็ดหุ่นกระบอกที่จังหวัดนครสวรรค์จนมีชื่อเสียง รู้จักกันในนามหุ่นกระบอกยายกุน และหุ่นกระบอกยายเปลื้อง ต่อมานางกุน และนางเปลื้องเสียชีวิต นางบุญช่วย(บุตรนางเปลื้อง)จึงได้สืบทอดต่อ

นางบุญช่วยเป็นคนที่มีความสามารถในการเซ็ดหุ่นกระบอกจนเป็นที่ยอมรับและได้ไปทำการแสดงหลายจังหวัด เช่น ตาก พิชณุโลก สุโขทัย เพชรบุรี นครราชสีมา หล่มสัก อ่างทอง อยุธยา นางบุญช่วยได้ใช้วิชาความรู้การเซ็ดหุ่นกระบอก หาเลี้ยงบุตรจนเติบโต นางบุญช่วยเสียชีวิตไปด้วยโรคมะเร็ง เมื่อ 29 มิถุนายน พ.ศ. 2522 นางชะเวงผู้เป็นหลานสาว ได้รับมอบให้เป็นผู้ดูแลหุ่นกระบอกมรดกตั้งแต่นั้นมา

นางชะเวงอาศัยนางบุญช่วยผู้เป็นน้า และได้รับการศึกษาชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 ที่โรงเรียนสตรี นครสวรรค์ เรียนได้ไม่ถึงปีก็เกิดสงครามมหาเอเชียบูรพา ทำให้ต้อง ออกจากการเรียน ขณะที่นางชะเวงได้อาศัยอยู่กับนางบุญช่วยผู้เป็นน้า นั้น เมื่อมีงานแสดงหุ่นกระบอก นางบุญช่วยก็จะให้นางชะเวงติดตามไปด้วย นางชะเวงได้เห็นนางบุญช่วยเซ็ดหุ่นกระบอก จนทำให้นางชะเวงรู้สึกรักผูกพันในศิลปะแขนงนี้ ได้ใช้วิธีครุพักลักจำ และแอบนำมาปฏิบัติ จนประมาณ พ.ศ. 2487 ขณะที่นางชะเวงอายุได้ 14 ปี นางบุญช่วยได้เห็นความตั้งใจจริงของนางชะเวงจึงได้หัดหุ่นกระบอกให้กับนางอย่างจริงจัง และเริ่มแสดงเป็นอาชีพตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา

ปัจจุบันในคณะหุ่นกระบอกชะเวงหลานแม่บุญช่วย ยังมีผู้เซ็ดหุ่นกระบอกอีก 3 คน คือ 1.นางอรุณ เอี่ยมวิไล 2.นางสอาด คุ้มเขตร์ 3.นางประไพ เกตุทอง ซึ่งบุคคลทั้ง 3 มีประสบการณ์ในการเซ็ดหุ่นกระบอกกว่า 50 ปี

ผลงานการแสดงของหุ่นกระบอกคณะชะเวงหลานแม่บุญช่วย แบ่งได้เป็น 2 ลักษณะ คือ 1.ผลงานการแสดงทั่วไป ได้แก่ งานมหกรรมการแสดงต่างๆ โรงเรียนหน่วยงานราชการทั่วไป นอกจากนี้ยังมีการแสดงของส่วนเอกชนต่างๆ 2. วิทยากรสาธิต ถ่ายทอดการแสดง ได้แก่ เข้าร่วมประชุมสัมมนาวัฒนธรรม สาธิตวิธีการแสดงหุ่นกระบอกตามหน่วยงานต่างๆ ส่วนรางวัลที่ได้รับมีดังนี้ รางวัลผู้มีผลงานดีเด่นด้านอนุรักษ์มรดกไทยประจำท้องถิ่นนครสวรรค์คนดีเมืองสี่แคว ศิลปินดีเด่นประจำจังหวัดนครสวรรค์ และครุภูมิปัญญาไทย ด้านศิลปกรรม

บทที่ 3

องค์ประกอบของการแสดงหุ่นกระบอกคณะชะเวงหลานแม่บุญช่วย

หุ่นกระบอกเป็นการแสดงที่มีองค์ประกอบเกี่ยวข้องมากมาย เนื่องจากการแสดงหุ่นกระบอกหนึ่งเรื่องหรือหนึ่งตอนนั้น จะรวมเอาวัฒนธรรมสาขาต่างๆ มาไว้ในการแสดง ต้องอาศัยช่างผู้มีความชำนาญได้แก่ ประติมากรรม คือ การแกะสลักหุ่น จิตรกรรม คือ การเขียนหน้าหุ่น วาด ระบายสี ฉาก วรรณศิลป์ คือ เนื้อเรื่องไม่ว่าจะเป็นวรรณคดี หรือ นิทานพื้นบ้าน บทกลอนต่างๆ นาฏศิลป์ คือ การรำร่าย และกลวิธีการเชิดหุ่นให้มีชีวิต ดุริยางคศิลป์ คือ ปี่พาทย์ประกอบการแสดง กิตศิลป์ คือ การขับร้องเพลง

ในบทนี้ผู้วิจัยจะกล่าวถึง องค์ประกอบต่างๆที่เกี่ยวข้องกับการแสดงหุ่นกระบอกคณะชะเวงหลานแม่บุญช่วย การรับงานแสดง รวมทั้งวิธีการจัดการและการแบ่งหน้าที่โดยเก็บรวบรวมข้อมูล และนำเสนอตามหัวข้อดังนี้

- 3.1 ส่วนประกอบหุ่นกระบอก
- 3.2 ประเภทของหุ่นกระบอกคณะชะเวงหลานแม่บุญช่วย
- 3.3 อุปกรณ์ประกอบการแสดง
- 3.4 ลักษณะฉากและโรงหุ่นกระบอก
- 3.5 คนตรีประกอบการแสดง
- 3.6 วรรณกรรมประกอบการแสดง
- 3.7 การรับงานแสดง
- 3.8 การจัดการและการแบ่งหน้าที่ในการแสดง
- 3.9 โอกาสที่มีการแสดง
- 3.10 สถานที่ในการแสดง
- 3.11 ระยะเวลาในการแสดง
- 3.12 อัตราค่าจ้างการแสดงหุ่นกระบอก
- 3.13 ค่าตอบแทนผู้เชิดนักแสดง

3.1 ส่วนประกอบหุ่นกระบอก

หุ่นกระบอกประกอบด้วยส่วนสำคัญ 4 ส่วน คือ ศีรษะหุ่น ลำตัวหุ่น มือหุ่น และเสื้อผ้าเครื่องประดับ มีลักษณะเฉพาะในส่วน of ศีรษะหุ่น และมือหุ่น ที่เลียนแบบมาจากคน

3.1.1 ศีรษะหุ่นกระบอ

ศีรษะหุ่นกระบอเป็นไม้เนื้ออ่อน น้ำหนักเบา มีความกว้างประมาณ 2.5 นิ้ว ยาว 3 นิ้ว โดยแกะสลักตามลักษณะตัวละคร คือ เป็นศีรษะ หน้าตา จมูก ปาก ลำคอ หากศีรษะนั้นเป็นศีรษะยักษ์ก็จะ มีเขี้ยวบริเวณปากด้วย หากศีรษะนั้นเป็นศีรษะหุ่นตัวพระก็จะแกะสลักเป็นศีรษะสวมชฎา ศีรษะหุ่น เด็กจะแกะสลักเป็นศีรษะสวมเกี้ยว สภาพศีรษะหุ่นส่วนใหญ่ ไม่เหลือรายละเอียดและลวดลายที่ ชัดเจนให้เห็น มีเพียงแต่รูปทรงต่างๆเท่านั้น เช่น เป็นยอดชฎาหรือมงกุฎ เนื่องจากได้ผ่านการซ่อมแซม ทับซ้อนกันมาหลายฝีมือและหลายสมัย ด้านล่างศีรษะจะมีแกนไม้ยาวลงมาประมาณ 2 นิ้ว เรียกว่า คอหุ่น ต่อจากคอหุ่นนั้นจะเป็นท่อนไม้เป็นสลักไว้เสียบกับตัวหุ่นยาวประมาณ 1.5 นิ้ว

ภาพที่ 3.1 : ส่วนประกอบภายในของหุ่นกระบอ ซึ่งประกอบด้วย
ศีรษะหุ่นทำจากไม้เนื้ออ่อน บ่าหุ่นทำจากกามมะพร้าว และกระบอหุ่นทำจากกระบอไม้ไผ่

ที่มา : ผู้วิจัยบันทึกเมื่อ 10 พฤศจิกายน 2549.

สีที่ใช้ในการเขียนหน้าหุ่นในสมัยก่อนเป็นสีฝุ่นจีนสีขาวทารองพื้นที่หน้าหุ่น แล้วนำหมึกจีนสีดำเขียนตา และหมึกจีนสีแดงเขียนปาก ปัจจุบันได้ประยุกต์ใช้สีเมจิกหรือสีสังเคราะห์ ส่วนบริเวณยอดจะใช้สีน้ำอะคริลิกสีทอง แล้วประดับกากเพชร

นอกจากนี้ยังมีหัวตลก ชื่อ นายโหนก และ นายล่อน หู 2 ข้างหายไปด้วยไม้ที่ทำไม้พ้อ ช่องปากหาย ช่องปากฟันหายไป 1 ซี่ด้านในเจาะรูไว้และมีสายยางต่อไว้ดูดหรือเป่าลมผ่านช่องฟัน ทำไว้เพื่อเล่นตลก

ภาพที่ 3.2 : หุ่นลุงโหนก และลุงร่อน

เป็นหุ่นรุ่นเก่าสมัยรัชกาลที่ 5 เล่าสืบกันมาว่าศิระะทำมาจากไม้ลอยทวนน้ำมา เมื่อเด็กแสดงจะเรียกว่าหุ่นครูโหนก และครูร่อน

ที่มา : ผู้วิจัยบันทึกเมื่อ 10 พฤศจิกายน 2549.

3.1.2 ลำตัวหุ่นกระบอก

ลำตัวหุ่นกระบอก เป็นกระบอกไม้ไผ่ ยาวประมาณ 5 นิ้ว ซึ่งเป็นที่มาของการเรียกชื่อหุ่นกระบอกชนิดนี้ ในปัจจุบัน ได้มีการนำท่อน้ำพลาสติก PVC มาใช้แทนกระบอกไม้ไผ่ ใหล่ทำด้วยกาบมะพร้าวเรียกว่า บ่าหุ่น มีลักษณะเป็นวงรี กว้างประมาณ 6 เซนติเมตร ยาวประมาณ 11.5 เซนติเมตร ตรงกลางเจาะรูสำหรับเสียบไม้กระบอก ในส่วนนี้จะมีเสื่อหุ่นคลุมทับอย่างมิดชิด

ภาพที่ 3.3 : มือหุ่น

จะเป็นไม้แกะเป็นมือ โดยมือซ้ายจะแกะเป็นมือตั้งวง มือขวาจะแกะเป็นกำมือ ไว้สำหรับ นำอาวุธต่างๆ มาเสียบไว้ ติดกับไม้ที่เหลายาวประมาณ 1 ฟุตเรียกว่าตะเกียบ

ที่มา : ผู้วิจัยบันทึกเมื่อ 10 พฤศจิกายน 2549.

3.1.3 มือหุ่น

มือหุ่น เป็นส่วนที่โผล่ออกมาจากเสื้อหุ่นทั้งสองมือ ยาวประมาณ 2 นิ้ว ทำขึ้นเลียนแบบลักษณะของมือคน โดยในมือซ้ายทำทำตั้งวงรี ส่วนมือขวาของหุ่นนั้น จึงเกาะเป็นท่ากำมืออยู่ เจาะรูตรงกลาง สำหรับเสียบอาวุธของตัวละคร ซึ่งจะเปลี่ยนไปตามลักษณะของตัวหุ่น เช่น พระถือศร พระอภัยมณีถือปี่ เป็นต้น

ข้อมือหุ่นตกแต่งติดกับไม้ไผ่ขนาดเล็ก เรียกว่า “ตะเกียบ” ยาวประมาณ 1 ฟุต ซึ่งมีไว้สำหรับจับให้หุ่นรำในท่าต่างๆ

ภาพที่ 3.4 : ถุงหุ่น หรือเสื้อหุ่นรุ่นเก่า

ไม่ทราบว่าสร้างขึ้นในสมัยใด ทราบเพียงว่ามีอายุมากกว่า 60 ปี
ตัวถุงทำจากผ้ากำมะหยี่ ปักดินเงินคล้ายลักษณะเครื่องแต่งกายโขน ละคร
ปัจจุบันในคณะระเวงหลานแม่บุญช่วยนี้มีเหลืออยู่เพียงสองชิ้น

ที่มา : ผู้วิจัยบันทึกเมื่อ 10 พฤศจิกายน 2549.

3.1.4 เสื้อผ้าและเครื่องประดับ

เสื้อหุ่่น มีลักษณะเป็นถุงคลุม เย็บกว้างและยาวประมาณ 1 ฟุต โดยเจาะตรงคอสำหรับเสียบหัว และตรงมุมทั้งสองสำหรับมือหุ่่น โผล่ ยาวประมาณ 2 นิ้ว หากเป็นเสื้อตัวพระก็จะมีอินทนู และนมคอ เสื้อหุ่่นแบบเก่านั้นจะใช้ปักผ้ากำมะหยี่ ปักดิ้นเงินคล้ายลักษณะเครื่องแต่งกายโขน ส่วนปัจจุบันได้ใช้ ผ้า กำมะหยี่ ผ้าตาต ผ้าลาย ผ้ากระจก ผ้าทอลาย ผ้าสอดดิ้นทอง ผ้าbrocade ปักเลื่อมหลากหลายสีสัน ตามจินตนาการของผู้ปัก

เครื่องประดับของหุ่่นของคณะระเวงหลานแม่ญช่วยนั้น จะแตกต่างกันไปตามตัวละคร เช่น หุ่่นตัวพระจะมีสร้อยคอ และทับทรวง ส่วนหุ่่นตัวนางจะมีสร้อยคอ จินาง หากเป็นหุ่่นพ่อแก่ หรือหุ่่น ฤาษี ก็จะมีสวมสร้อยประคัม

นอกจากนี้ยังมีการนำรัตนันแหงกระดาษประเก็นของละครไทย มงกุฎเพชรของตุ๊กตาเด็ก ลูกปัดมาประดับศิระหุ่่นด้วย

ดังที่ได้กล่าวมาแล้วว่าหุ่่นกระบอก เป็นหุ่่นที่มีลักษณะเฉพาะ คือ เป็นหุ่่นที่มีส่วนประกอบ สำคัญ 4 ส่วน คือ ศิระหุ่่น ลำตัวหุ่่น มือหุ่่น เสื้อผ้าและเครื่องประดับ โดยแต่ละส่วนล้วนมีความสัมพันธ์ทั้งสิ้น เมื่อนำส่วนประกอบทั้งหมดมาประกอบเป็นตัวหุ่่นแล้วนั้น แต่ละตัวก็จะมีลักษณะ และบทบาทแตกต่างกันออกไป ดังเช่นที่ผู้วิจัยอธิบายและแบ่งประเภทของหุ่่นกระบอกคณะระเวง หลานแม่ญช่วยในหัวข้อต่อไป

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

3.2 ประเภทของหุ่นกระบอกคณะชะเวงหลานแม่บุญช่วย

หุ่นกระบอกของคณะชะเวงหลานแม่บุญช่วย ปัจจุบันมีอยู่ทั้งสิ้น 91 ตัว โดยก่อนหน้านี้ได้มีการทูลเกล้าถวายสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯสยามบรมราชกุมารี และให้แก่ผู้สนใจศึกษา จากการสัมภาษณ์นางชะเวง มีดังนี้

- การทูลเกล้าถวายสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯสยามบรมราชกุมารี	3	ตัว
- อาจารย์ไมตรี ไม่ทราบนามสกุลจากโรงเรียนศิลปะสุลต่านนท์ จังหวัดสงขลา	1	ตัว
- ผู้สนใจ จากอำเภอไพศาลี (ไม่ทราบชื่อ)	1	ตัว
- ผู้สนใจ จากจังหวัดแพร่ (ไม่ทราบชื่อ)	1	ตัว
- มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์	7	ตัว

นอกจากนี้ยังมีส่วนที่นางบุญช่วยได้ยกให้กับ นางบุญมา ไม่ทราบนามสกุล จำนวน 1 โรง (ไม่ทราบจำนวนที่แน่นอน)

หุ่นกระบอกของคณะนี้ ไม่ทราบว่าสร้างขึ้นในสมัยใด เพราะหุ่นกระบอกส่วนใหญ่เป็นหุ่นที่มีการสร้างมาก่อนนางชะเวง อ่อนละม้าย เจ้าของคณะและทายาทคนปัจจุบันเกิด แต่สันนิษฐานว่าน่าจะสร้างขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 5

ต่อมา ได้มีเมื่อประมาณ พ.ศ. 2490 ขณะที่นางชะเวง อ่อนละม้าย อายุประมาณ 10 ปี การสร้างหุ่นกระบอกเพิ่มเติมอีกประมาณ 10 ตัว โดยเป็นผู้คิดแบบให้ช่างพื้นบ้าน นายอู๊ด (ไม่ทราบนามสกุล) ปัจจุบันเสียชีวิตไปแล้วด้วยโรครชรา หุ่นที่สร้างขึ้นใหม่ที่สร้างขึ้นในสมัยนี้ประกอบไปด้วย หุ่นลำดับ 8 ,9 ,10, 16 ,54 ,55 ,56 ,57 ,58 ,61 ,62 ,63 และ73

ตัวหุ่นกระบอกของคณะชะเวงหลานแม่บุญช่วยมีอยู่ด้วยกันหลายรูปแบบ ผู้วิจัยมีแนวคิดที่จะทำการจัดหมวดหมู่ของตัวหุ่นเพื่อเป็นการง่ายต่อการศึกษา โดยผู้วิจัยสามารถแบ่งได้เป็น 8 ประเภท คือ

1. หุ่นครู เป็นหุ่นสำหรับบูชา และใช้แสดงเป็นหุ่นฤาษี หรือพระพรตฤาษี ใช้บูชาก่อนการแสดง โดยจะใส่เป็น(ขาตั้งหุ่น)ตั้งไว้ด้านหลังเวที และแสดงในบทบาทฤาษี
2. หุ่นตัวพระ เป็นหุ่นที่แสดงเป็นตัวละครพระ เช่น ท้าวพิชัย ในเรื่อง พระชัยมงคล พระอภัยมณี ในเรื่อง พระอภัยมณี ปิ่นแก้ว ในเรื่อง แก้วหน้าม้า พระอินทร์ ในเรื่อง เวรย้อมสนองเวร รำถวายมือ ตัวหุ่นมีลักษณะสวมชฎา มีหน้าสีขาว ยกเว้นหุ่นพระอินทร์ ที่มีหน้าเป็นสีเขียว

นอกจากนั้นยังมีหุ่นที่แสดงเป็นตัวละครเด็ก เช่น หุ่นสุตสาครในเรื่องพระอภัยมณี ตัวหุ่นมีลักษณะสวมเสื้อขาว กะบังหน้า ผมหุ่นทาสีดำ และหุ่นที่แสดงเป็นตัวละครตอนแก่ คือ หุ่นตา พรหมณ์ มีลักษณะเป็นสีขาว สวมหมวก และเสื้อหุ่นเป็นผ้าคาดสีเงิน ใช้แสดงเป็น พรหมณ์ ในเรื่อง พระอภัยมณี

3. **หุ่นตัวนาง** เป็นหุ่นที่แสดงเป็นตัวละครนาง เช่น นางทิพวรรณ ในเรื่องแก้วหน้าม้า นางเงือก ในเรื่อง พระอภัยมณี นางสุวรรณมาลี ในเรื่อง พระอภัยมณี สร้อยฟ้าแลบ(สาวใช้) ในเรื่อง เกรซอมสนองเกรซ มีลักษณะสวมมงกุฎ และไม่สวมมงกุฎ โดย ตัวหุ่นที่สวมจิ้งนาง นวมคอ สร้อยคอ นอกจากนั้นยังมีหุ่นที่แสดงเป็นตัวละครตอนแก่ คือ หุ่นยาย มีลักษณะเป็นสีขาวทั้งหมดตั้งแต่หัวหุ่น นวมคอทำ และเสื้อหุ่น

4. **หุ่นตลก** เป็นหุ่นที่แสดงเป็นตัวละครตลก มีลักษณะเป็นสีแดงไม่ว่าจะเป็นหัวหุ่น มือหุ่น และเสื้อหุ่น มีการตั้งชื่อตามหัวหุ่นเช่น หุ่นนายเบี้ยว เรียกตามหัวหุ่นที่เบี้ยว หุ่นนายโด่ง เรียกตามจมูกของหุ่นที่โด่ง หุ่นประเภทนี้มีด้วยกัน 2 กลุ่มคือ กลุ่มตลกซูโรง และ ตลกสมทบ

6.1 กลุ่มตลกซูโรง จะใช้แสดงเป็นตลกแนะนำเรื่องทุกเรื่องที่จะทำการแสดง นอกจากนั้น มีด้วยกัน 2 ตัว คือ หุ่นลุงโหนก หุ่นครู หุ่นลุงร่อน นอกจากนั้นคนในคณะฯ ยังเคารพหุ่นตัวนี้เป็นหุ่นครู เพราะหัวหุ่นแกะมาจากท่อนไม้ลอยทวนน้ำมา หุ่นทั้ง 2 นี้ สามารถสูบบุหรี่ได้ โดยบริเวณปากมีรู สำหรับต่อสายยางต่อลงไปในตัวหุ่น

6.2 กลุ่มตลกสมทบ จะใช้แสดงเป็นตลกสมทบ หรือตลกลูกคู่เพิ่มเติมจากกลุ่มตลกซูโรง

5. **หุ่นอมนุษย์** เป็นหุ่นที่แสดงเป็นตัวละครยักษ์ และผี ซึ่งมีขนาดตัวใหญ่กว่าหุ่นประเภทอื่น มีฟันและเขี้ยว หุ่นประเภทนี้มีทั้งสวมยอดและไม่สวมยอด เช่น ทศกัณฐ์ หุ่นตรีจักรกฤต หุ่นกาลจักร หุ่นที่ไม่ที่สวมยอด เช่น หุ่นนางผีเสื้อน้ำ หุ่นสินสมุทร

6. **หุ่นออกภาษา** เป็นหุ่นที่แสดงเป็นตัวละครชาติต่างๆ เช่น หุ่นแขก หุ่นอุสเรน หุ่นจีน ลักษณะจะแตกต่างกันไปตามชนชาตินั้น

7. **หุ่นเฉพาะ** เป็นหุ่นที่ไม่อยู่ใน 6 ประเภท ที่กล่าวมา ลักษณะจะแตกต่างกันไปตามตัวละครในท้องเรื่อง เช่น หุ่นพญานาค มีลักษณะเฉพาะ คือ มีหน้าเป็นคนมีหัวเป็นพญานาค หุ่นแก้วหน้าม้า เป็นหุ่นเฉพาะที่ มีหน้าหุ่นเป็นม้า

สวมกะบังหน้า มีหัตถาสีดำเป็นผม หุ่นนางรัชนี มีหน้าหุ่นเป็นชะนี มีผมสี
ขาว

8. **หุ่นสัตว์** เป็นตัวสัตว์ต่างๆ ที่ใช้เป็นพาหนะหรือตัวประกอบเพื่อช่วยให้
หุ่นกระบอกให้มีความสมบูรณ์มากยิ่งขึ้นในบทละครนั้นๆ เช่น หุ่นนก
หุ่นหนู หุ่นจระเข้

นอกจากนี้หุ่นแต่ละตัวยังมีรายละเอียดที่แตกต่างกัน ดังที่ผู้วิจัยจะบรรยายลักษณะ และตั้ง
ชื่อตามความบ่อยครั้งที่หุ่นกระบอกแต่ละตัวได้รับแสดงตามบทบาทต่างๆ ดังนี้

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ลำดับ	รูปภาพ	รายละเอียด
1		<p>หุ่นพ่อแก่ 1 เป็นหุ่นฤๅษี มีหัวและกายเป็นสีทอง คอสวมสร้อยประคัม นวมคอ และเสื้อหุ่นเป็นผ้าตาด มือซ้ายถือไม้กำพรตมือซ้ายตั้งวง ใช้บูชาก่อนการแสดง โดยจะใส่แป้น(ขาตั้งหุ่น)ตั้งไว้ด้านหลังหลังเวที และนำมาแสดงฤๅษี ในละครหลายเรื่อง เช่น</p> <p style="text-align: center;">แสดงเป็นฤๅษี ในเรื่อง พระอภัยมณี แก้วหน้าม้า พระชัยมงคล รามเกียรติ์ ไพโรวัลย์ปราบอสูร ขันทอง</p>
2		<p>หุ่นพ่อแก่ 2 เป็นหุ่นฤๅษี เช่นเดียวกัน ปัจจุบันไม่ได้นำออกแสดง นางชะเวงนำบูชาไว้ในห้องนอนของตน</p>
3		<p>หุ่นพระอินทร์ เป็นหุ่นตัวพระสวามชฎา มียอดเป็นสีทอง ปัจจุบันมีการใส่กากเพชรที่ชฎา มีหน้าเป็นสีเขียวเขียนหน้า สวมอินทนู ทับทรวง นวมคอและเสื้อหุ่นเป็นผ้ากำมะหยี่ปักลาย มือขวาถือพระขรรค์ มือซ้ายตั้งวง ใช้สำหรับแสดงเป็นพระอินทร์ พระราม เทวดา เช่น</p> <p style="text-align: center;">พระอินทร์ ในเรื่อง แก้วหน้าม้า ตอนลุยไฟ เวรข่อมสนองเวร พระราม ในเรื่อง รามเกียรติ์ เทวดา ในเรื่อง พระพรตวิลาหน้าแมว พระชัยมงคล ไพโรวัลย์ปราบอสูร พิศวงหลงสวาท,ขันทอง</p>

ลำดับ	รูปภาพ	รายละเอียด
4		<p>หุ่นพระอภัยมณี เป็นหุ่นตัวพระสวมชฎาสีทอง ปัจจุบันมีการใส่กากเพชรที่ชฎา มีหน้าเป็นสีขาว สวมสร้อยอินทนู ทับทรวง นวมคอและเสื้อหุ่นเป็นผ้าลายปักกลายทั้งตัว มีขอชาติพระขรรค์ มือซ้ายตั้งวง ใช้สำหรับแสดงเป็นพระเอก ตัวพ่อ และรำถวายมือก่อนการแสดง เช่น</p> <p>พระอภัยมณี ในเรื่อง พระอภัยมณี พระพรตวิลา(ตอนแปลง)ในเรื่อง พระพรตวิลา หน้าแมว</p>
5		<p>หุ่นศรีสุวรรณ เป็นหุ่นตัวพระสวมชฎา มียอดเป็นสีทอง ปัจจุบันมีการใส่กากเพชรที่ชฎา มีหน้าสีขาว สวมอินทนู ทับทรวง นวมคอและเสื้อหุ่นเป็นผ้ากำมะหยี่สีแดงเลือดหมูปักลายเฉพาะด้านหน้า มือขวาถือพระขรรค์ มือซ้ายตั้งวง ใช้สำหรับแสดงเป็นพระเอก ตัวรองและรำถวายมือ เช่น</p> <p>ศรีสุวรรณ ในเรื่อง พระอภัยมณี ปิ่นสินชัย ในเรื่อง แก้วหน้าม้า(ลูกนางทศมาลี) พระชัยมงคล ในเรื่อง พระชัยมงคล เครื่องทิพย์ ในเรื่อง เวย่อมสนองเวร</p>
6		<p>หุ่นท้าวไกรภพ เป็นหุ่นตัวพระสวมชฎา มียอดเป็นสีทอง ใส่กากเพชรที่ชฎา มีหน้าสีขาว สวมสร้อยอินทนู ทับทรวง นวมคอและเสื้อหุ่นเป็นผ้าสอดคั่น มือขวาถือพระขรรค์ มือซ้ายตั้งวง หุ่นตัวนี้จะใช้แสดงเป็นพ่อกษัตริย์และรำถวายมือ เช่น</p> <p>ท้าวไกรภพ ในเรื่อง พระพรตวิลาหน้าแมว ท้าวพิชัย ในเรื่อง พระชัยมงคล พระปิ่นทอง ในเรื่อง แก้วหน้าม้า</p>

ลำดับ	รูปภาพ	รายละเอียด
7		<p>หุ่นเครื่องรงค์ เป็นหุ่นตัวพระสวมชฎา ประดับดอกไม้ไผ่ ไหว่ กากเพชร มีหน้าเป็นสีขาว สวมอินทนู ทับทรวง นวมคอและเสื้อหุ่นเป็นผ้ากำมะหยี่สีแดงเข้มปักลายมือขาวถือพระขรรค์ มือซ้ายตั้งวง มักแสดงเป็นตัวพระเอก เช่น</p> <p>เครื่องรงค์ ในเรื่อง เวย่อมสนองเวร ปิ่นแก้ว ในเรื่อง แก้วหน้าม้า(ลูกแก้วหน้าม้า) ฤทธิ์รงค์ ในเรื่อง ไพรวัดย์ปราบอสูร</p>
8		<p>หุ่นโกเมษ เป็นหุ่นตัวพระสวมชฎา มียอดเป็นสีทอง มีลวดลาย มีหน้าสีขาว สวมสร้อยอินทนู ทับทรวง นวมคอเป็นผ้ากำมะหยี่และเสื้อหุ่นด้านหน้าเป็นผ้ากระจกสีแดง ด้านหลังเป็นผ้าตาด มือขวาถือพระขรรค์ มือซ้ายตั้งวง หุ่นตัวนี้ส่วนใหญ่มักใช้เป็นตัวรำถวายมือ และสำหรับฝึกเชิดหุ่น นอกจากนี้ยังแสดงละครในบางครั้ง เช่น</p> <p>โกเมษ ในเรื่อง โกมินทร์</p>
9		<p>หุ่นโกมน เป็นหุ่นตัวพระสวมชฎา มียอดสีทองใส่กากเพชร มีหน้าสีขาว อินทนู ทับทรวง นวมคอและเสื้อหุ่นด้านหน้าเป็นผ้ากำมะหยี่สีแดง มือขวาถือพระขรรค์ มือซ้ายตั้งวง หุ่นตัวนี้ส่วนใหญ่มักใช้เป็นตัวรำถวายมือ และสำหรับฝึกเชิดหุ่น นอกจากนี้ยังแสดงละครในบางครั้ง เช่น</p> <p>โกมน ในเรื่อง โกมินทร์</p>

ลำดับ	รูปภาพ	รายละเอียด
10		<p>หุ่นพระราม เป็นหุ่นตัวพระสวมชฎาและสลักลายลาย สวมสร้อยอินทนู นวมคอและเสื้อหุ่นเป็นผ้าตาดสีเหลือง หุ่นนี้สร้างขึ้นมาใหม่เมื่อประมาณ 60 ปีมาแล้ว หัวหุ่นมี ขนาดใหญ่กว่าแบบเก่า ใช้แสดงเป็นพระราม ในเรื่อง รามเกียรติ์ ตอน ตามกวาง</p>
11		<p>หุ่นนางทศมาลี เป็นหุ่นนางสวมมงกุฎใส่กากเพชร มีหน้าสีขาว สวมจิ้งนาง นวมคอและเสื้อหุ่นเป็นผ้า กำมะหยี่สีเหลืองปักลาย มือขวาถือพู่ มือซ้ายตั้งวง หุ่นนี้มักแสดงเป็นตัวนางเอก และแม่ เช่น</p> <p>นางทศมาลี ในเรื่อง พระอภัยมณี นางเครือทอง ในเรื่อง เวย่อมสนองเวร นางผกากลีบ ในเรื่อง พระพรตวิลาหิหน้าแมว นางสวัสดี ในเรื่อง พระชัยมงคล</p>
12		<p>หุ่นนางจรัล เป็นหุ่นนางไม่สวมขอด ส่วนหัวหุ่นมี การนำผมนจริงมาตกแต่งเป็นผมหุ่น และนำรัดต้นแขน ของเครื่องประดับละครไทย มาประดับเป็นมงกุฎ หัวและมือหุ่นมีสีขาว มือขวาถือพู่ มือซ้ายตั้งวง สวม สร้อย จิ้งนาง นวมคอ และเสื้อเป็นผ้าสีชมพู ใช้แสดง เป็น นางกษัตริย์ ราถวายมือ เช่น</p> <p>นางจรัล ในเรื่อง เวย่อมสนองเวร นางทิพวรรณ ในเรื่อง แก้วหน้าม้า</p>

ลำดับ	รูปภาพ	รายละเอียด
13		<p>หุ่นนางสุวรรณมาลี เป็นหุ่นนางสวมมงกุฎ ปัจจุบันใส่กากเพชรบริเวณมงกุฎ และนำผมคนจริงมาตกแต่งเป็นผมหุ่น และนำรัดต้นแขนของเครื่องประดับละครไทย มาประดับเพิ่มเติม หัวและมือหุ่นมีสีขาว สวมสร้อยจิ้งนาง นวมคอ และเสื้อเป็นผ้าลายปักคันทันทั่ว ใช้แสดงเป็น นางเอก แม่ หรือรำถวายมือ เช่น</p> <p>นางสุวรรณมาลี ในเรื่อง พระอภัยมณี</p>
14		<p>หุ่นนางทิพวรรณ เป็นหุ่นนางกษัตริย์ ส่วนหัวหุ่นมีการนำผมคนจริงมาตกแต่งเป็นผมหุ่น และนำรัดต้นแขนของเครื่องประดับละครไทย มาประดับเป็นมงกุฎ หัวและมือหุ่นมีสีขาว มือขวาถือพู่ทอง มือซ้ายตั้งวง สวมจิ้งนาง นวมคอ และเสื้อเป็นผ้าbrocade ใช้แสดงเป็นนางกษัตริย์ นางเอก หรือรำถวายมือ เช่น</p> <p>นางทิพวรรณ ในเรื่อง แก้วหน้าม้า ตอน เงาะถอดรูป</p> <p>นางรสสุคนธ์ ในเรื่อง เวรข่มสนองเวร</p> <p>นางศรีสำอาง ในเรื่อง แก้วหน้าม้า</p> <p>(ลูกนางยักษ์วันต์)</p>
15		<p>หุ่นนางจรกรรม เป็นหุ่นนางไม่สวมยอด มีผมคนจริงมาตกแต่งเป็นผมหุ่น นอกจากนั้นยังนำมงกุฎเพชรมาสวมให้หุ่นด้วย นวมคอและเสื้อหุ่นเป็นผ้ากำมะหยี่ปักเลื่อม หุ่นตัวนี้มักแสดงเป็นตัวอิจฉา เช่น</p> <p>นางจรกรรม ในเรื่อง เวรข่มสนองเวร</p> <p>นางจันทร์สุดา ในเรื่อง พระพรตวิลาหน้าแมว</p> <p>นางรามมา ในเรื่อง พระชัยมงคล</p> <p>นางวันต์ ในเรื่อง แก้วหน้าม้า</p> <p>ตอน เงาะถอดรูป</p>

ลำดับ	รูปภาพ	รายละเอียด
16		<p>หุ่นนางไม้ เป็นหุ่นนางไม่สวมยอด ส่วนหัวหุ่นมีการนำผมนจริงมาตกแต่งเป็นผมหุ่น และนำรัดต้นแขนของเครื่องประดับละครไทย มาประดับเป็นมงกุฎ หัวและมือหุ่นมีสีขาว มือขวาถือพู่เขียว มือซ้ายตั้งวง สวมสร้อยจิ้งนาง นวมคอ และเสื้อเป็นผ้าสีม่วงน้ำทะเล ปักดิ้นใช้แสดงเป็น นางกษัตริย์ รำถวายมือ เช่น</p> <p>นางไม้ ในเรื่อง ไพรวัลย์ปราบอสูร</p>
17		<p>หุ่นนางเกษรา เป็นหุ่นนางไม่สวมยอด ส่วนหัวหุ่นมีการนำผมนจริงมาตกแต่งเป็นผมหุ่น และนำรัดต้นแขนของเครื่องประดับละครไทย มาประดับเป็นมงกุฎ หัวและมือหุ่นมีสีขาว มือขวาถือพู่ทอง มือซ้ายตั้งวง สวมสร้อยจิ้งนาง นวมคอ และเสื้อเป็นผ้าคาดสีส้มเดินแถบดิ้นทอง ใช้แสดงเป็น นางกษัตริย์ ตัวนางประกอบหรือรำถวายมือ เช่น</p> <p>นางเกษรา ในเรื่อง พระอภัยมณี</p> <p>นางรัชณี ในเรื่อง พระพรตวิลาหน้าแมว</p>
18		<p>หุ่นนางอึ้ง เป็นหุ่นนางสาวใช้ หัวหุ่นและมือเป็นสีขาว ปัจจุบันมีการนำผมนจริงมาเป็นผมหุ่น มีสายคาด และประดับเพชร สวมสร้อยทอง นวมคอสีดำปักเลื่อม เสื้อหุ่นเป็นผ้าbrocadeสีดำ ใช้แสดงเป็นสาวใช้ หรือสาวต้นกำนันในบางครั้งใช้แสดงตลกด้วย เช่น</p> <p>สาวต้นกำนันใน ในเรื่อง เวย่อมสนองเวร</p>

ลำดับ	รูปภาพ	รายละเอียด
19		<p>หุ่นสร้อยฟ้าแลบ เป็นหุ่นนางสาวใช้ ส่วนหัวหุ่นมีการนำผมหคนจริงมาตกแต่งเป็นผมหุ่น หัวมีสายคาด มือหุ่นมีสีขาว สวมสร้อย นวมคอ เสื้อเป็นผ้าbrocadeสีชมพู ใช้แสดงเป็น สาวใช้ ตัวประกอบ หรือสาวสันกำนัน ใน บางครั้งใช้แสดงตลกด้วย เช่น</p> <p>สาวสันกำนันใน ในเรื่อง เวย่อมสนองเวร</p>
20		<p>หุ่นนางแม่พระคงคา เป็นหุ่นนางสาวใช้ ส่วนหัวหุ่นมีการนำผมหคนจริงมาตกแต่งเป็นผมหุ่น หัวมีสายคาด หน้าและมือหุ่นมีสีขาว สวมจิ้งนาง นวมคอ เสื้อเป็นผ้าbrocadeสีชมพู ใช้แสดงเป็น สาวใช้ ตัวประกอบ หรือสาวสันกำนันใน เช่น</p> <p>แม่พระคงคา ในเรื่อง ไพรวัลย์ปราบอสูร</p>
21		<p>หุ่นนางละเวงวันพา เป็นหุ่นนางสาวใช้ ส่วนหัวหุ่นมีการนำผมหคนจริงมาตกแต่งเป็นผมหุ่น หัวมีสายคาด หน้าและมือหุ่นมีสีขาว สวมจิ้งนาง นวมคอ ใช้แสดงเป็นตัวประกอบ เช่น</p> <p>นางละเวงวันพา ในเรื่อง พระอภัยมณี</p>

ลำดับ	รูปภาพ	รายละเอียด
22		<p>หุ่นนางเงือก เป็นหุ่นนาง ที่มีลักษณะเหมือนหุ่นนางตัวอื่น แต่มีส่วนเฉพาะ คือ มีหางอยู่ด้านหลัง ใช้แสดงเป็นนางเงือก เช่น</p> <p>นางเงือก ในเรื่อง พระอภัยมณี</p>
23		<p>หุ่นสุดสาคร เป็นหุ่นเด็ก บริเวณใบหน้ามีลักษณะกลมสีขาว บนหัวนูนกลม ทาสีทองเป็นเกี้ยวกลม ด้านหน้านูนทาสีทองเป็นกระบังหน้า ผมหุ่นทาสีดำ สวมทับทรวง นวมคอ อินทนู เลื้อหุ่นเป็นผ้าลาย ปักเลื่อม ใช้แสดงเป็น ตัวละครตอนเด็ก เช่น</p> <p>สินสมุทร สุดสาคร ในเรื่อง พระอภัยมณี</p> <p>พระชัยมงคลตอนเด็ก ในเรื่อง พระชัยมงคล</p>

ลำดับ	รูปภาพ	รายละเอียด
24		<p>หุ่นเครือทิพย์ เป็นหุ่นเด็ก บริเวณบนหัวมีลักษณะนูนกลมทาสีทองเป็นเกี้ยวกลม ด้านหน้าหุ่นทาสีทองเป็นกระบังหน้า ผมหุ่นทาสีดำ สวมทับทรวง นวมคอ อินทนู เสื้อหุ่นเป็นผ้าbrocade มือขวาถือดาบ มือซ้ายตั้งวง ใช้แสดงเป็นตัวละครตอนเด็ก เช่น</p> <p> เครือทิพย์ ในเรื่อง เวย่อยสนองเวย (ลูกเครือวัลย์) ไพรวลัย ในเรื่อง ไพรวลัยปราบอสูร</p>
25		<p>หุ่นพระมงกุฎ เป็นหุ่นเด็ก หน้าหุ่นเป็นสีเขียว บนหัวหุ่นมีขอบทองเป็นกระบังหน้า สวมทับทรวง นวมคอ อินทนูมีสีเขียว เสื้อหุ่นเป็นผ้าตัวน มือทั้งสองมีสีขาว มักใช้แสดงเป็นพระรพ หรือพระมงกุฎ ลูกพระราม ในเรื่อง รามเกียรติ์</p>
26		<p>หุ่นตา เป็นหุ่นคนแก่ หัวหุ่นมีสีขาว นวมคอทำจากผ้าตาดสีขาว ส่วนเสื้อหุ่นเป็นผ้าตาดสีครีม ใช้แสดงเป็นหุ่นคนแก่ตามเรื่องที่แสดง เช่น</p> <p> ตาเงือก ในเรื่อง พระอภัยมณี ตอนหนีนางผีเสื้อ หมอดำแย ในเรื่อง พระชัยมงคล พระพรตวิลาหน้าแมว ตา ในเรื่อง แก้วหน้าม้า</p>

ลำดับ	รูปภาพ	รายละเอียด
27		<p>หุ่นยาย เป็นหุ่นคนแก่ หัวและมือหุ่นมีสีขาว เลื้อยหุ่นเป็นผ้าตาดสีครีม ใช้แสดงคู่กับหุ่นตา</p>
28		<p>หุ่นปู่เจ้า เป็นหุ่นคนแก่ หัวมีผมขาวทำจากไหมพรม นวมคอและเลื้อยหุ่นเป็นผ้าตาดสีเงิน ใช้แสดงเป็นปู่เจ้า เช่น</p> <p>ปู่เจ้า ในเรื่อง พระอภัยมณี</p>
29		<p>หุ่นลุงโหนก เป็นหุ่นตลกซูโรง คนในคณะฯ เคารพหุ่นตัวนี้เป็นหุ่นครู เพราะเล่าต่อกันมาว่า หัวหุ่นนี้แกะมาจากท่อนไม้ลอยทวนน้ำมา ตรงปากหุ่นเจาะรูสำหรับสูบบุหรี่ โดยมีสายยางต่อลงไปในตัวหุ่น มือขวาถือมีดมือซ้ายตั้งวง หัวและมือหุ่นมีสีแดง เลื้อยหุ่นเป็นผ้าต่วนสีแดง ใช้แสดงเป็นตลกหน้า</p>

ลำดับ	รูปภาพ	รายละเอียด
30		<p>หุ่นลุงร่อน เป็นตลกขบขันคู่กับหุ่นลุงโหนก นอกจากนั้นคนในคณะฯ ยังเคารพหุ่นตัวนี้เป็นหุ่นครู และสามารถสวดบုหรีได้เหมือนหุ่นลุงโหนกด้วย หัวและมือหุ่นมีสีแดง เสื้อหุ่นเป็นผ้ากำมะหยี่สีแดง</p>
31		<p>หุ่นนายรัง เป็นตลกสมทบ ใช้สำหรับแสดงมุกตลกที่พูดไม่ชัด บริเวณปากหุ่นมีลักษณะยิงฟัน อ้าปาก มีหนวดเป็นไหมพรมหัวและมือหุ่นมีสีแดง เสื้อหุ่นเป็นผ้าตาด</p>
32		<p>หุ่นนายหลอด เป็นตลกสมทบ ชื่อหุ่นเรียกตามหัวหุ่นที่มีลักษณะขาวคล้ายหลอด หัวและมือหุ่นมีสีแดง ใช้แสดงเป็นตลก ลูกลุงร่อน</p>

ลำดับ	รูปภาพ	รายละเอียด
33		<p>หุ่นนายป้อ เป็นตลกสมทบ หัวหุ่นมีสีแดง ผมสีดำ แสกกลาง มือหุ่นมีสีแดง นวมคอและเสื่อหุ่นทำจากผ้าตาดสีแดง ใช้แสดงเป็นตลกลูกคู่ หรือตลกสมทบ</p>
34		<p>หุ่นนายเบี้ยว เป็นหุ่นตลกสมทบ ชื่อหุ่นเรียกตามหัวหุ่นที่เบี้ยว หัวและมือหุ่นมีสีแดง เสื่อหุ่นเป็นผ้าตาดสีแดง ใช้แสดงเป็นตลกลูกคู่ หรือตลกสมทบ</p>
35		<p>หุ่นนายรื่อง เป็นหุ่นตลกสมทบ หัวหุ่นมีลักษณะยาวเรียว ทั้งหัวและมือหุ่นมีสีแดง เสื่อหุ่นเป็นผ้าต่วนสีแดง ใช้แสดงเป็นตลกลูกคู่ หรือตลกสมทบ</p>

ลำดับ	รูปภาพ	รายละเอียด
36		<p>หุ่นนายโด่ง เป็นหุ่นตลกสมทบ ชื่อหุ่นเรียกตามจมูกของหุ่นที่โด่ง หัวและมือหุ่นมีสีแดง นวมคอ และเสื้อหุ่นเป็นผ้าตาดสีแดง ไข่แสดงเป็นตลกลูกคู่ หรือตลกสมทบ</p>
37		<p>หุ่นนายเรียน เป็นตลกสมทบ หัวและมือหุ่นมีสีแดง เสื้อหุ่นเป็นผ้าตาดสีแดง ไข่แสดงเป็นตลกน้องลุงร่อน</p>
38		<p>หุ่นนายแหงก เป็นตลกสมทบ หัวและมือหุ่นมีสีแดง เสื้อหุ่นเป็นผ้ากำมะหยี่สีแดงไม่ปักลาย ซึ่งเสื้อหุ่นตัวนี้เป็นเสื้อหุ่นตลกแบบเก่า ไข่แสดงเป็นตลก ลูกนายโหนก</p>

ลำดับ	รูปภาพ	รายละเอียด
39		<p>หุ่นนายหนัก เป็นตลกสมทบ หัวและมือหุ่นมีสีแดง เสื้อหุ่นทำจากผ้ากำมะหยี่สีแดง ซึ่งเสื้อหุ่นตัวนี้เป็นเสื้อหุ่นตลกแบบเก่าเช่นกัน ใช้แสดงเป็นตลก นื่องนายโหนก</p>
40		<p>หุ่นพราหมณ์โมรา เป็นหุ่นพราหมณ์ สวมนมคอ และเสื้อหุ่นเป็นผ้าตาดสีเงิน ใช้แสดงเป็น พราหมณ์โมรา ในเรื่อง พระอภัยมณี</p>
41		<p>หุ่นพราหมณ์सानนท์ เป็นหุ่นพราหมณ์ สวมสร้อยนมคอ และเสื้อหุ่นเป็นผ้าตาดสีเงิน ใช้แสดงเป็น พราหมณ์सानนท์ ในเรื่อง พระอภัยมณี</p>

ลำดับ	รูปภาพ	รายละเอียด
42		<p>หุ่นพราหมณ์วิเชียร เป็นหุ่นพราหมณ์ สวมนวมคอ และเสื้อหุ่นเป็นผ้าตาดสีเงิน ใช้แสดงเป็น พราหมณ์วิเชียร ในเรื่อง พระอภัยมณี</p>
43		<p>หุ่นโจรฝรั่ง เป็นหุ่นออกภาษา มีผ้าโพกศีรษะ สวมสร้อย นวมคอ และเสื้อหุ่นเป็นผ้าตาดสีส้ม ใช้แสดงเป็นตัว พ่อค้า และโจรฝรั่ง เช่น โจรฝรั่ง ในเรื่อง พระอภัยมณี พ่อค้าแขก ในเรื่อง พระพรตวิลาหน้าแมว</p>
44		<p>หุ่นแขก 1 เป็นหุ่นออกภาษา หัวหุ่นสวมหมวก วาดหน้าเขียนหนวด นวมคอ เสื้อหุ่นเป็นผ้าทอลายสอดค้น ใช้แสดงเป็น ลูกน้องแขก ในเรื่อง พระอภัยมณี</p>

ลำดับ	รูปภาพ	รายละเอียด
45		<p>หุ่นแขก 2 เป็นหุ่นออกภาษา หัวหุ่นมีสีขาว โปกผ้าสีแดง วาดหน้าเขียนหนวด นวมคอ เสื้อหุ่นเป็นผ้าโปรเกตุ ใช้แสดงเป็น ลูกน้องแขก ในเรื่อง พระอภัยมณี</p>
46		<p>หุ่นแขก 3 เป็นหุ่นออกภาษา หัวหุ่นสีแดง สวมหมวก นวมคอ เสื้อหุ่นเป็นผ้าตาด มือทั้งสองมีสีขาว ใช้แสดงเป็น ลูกน้องแขก ในเรื่อง พระอภัยมณี</p>
47		<p>หุ่นแขก 4 เป็นหุ่นออกภาษา หัวหุ่นสีแดง สวมหมวก นวมคอ เสื้อหุ่นเป็นผ้าตาด มือทั้งสองมีสีขาว ใช้แสดงเป็น ลูกน้องแขก ในเรื่อง พระอภัยมณี</p>

ลำดับ	รูปภาพ	รายละเอียด
48		<p>หุ่นโหร เป็นหุ่นออกภาษา หัวหุ่นสีแดง สวมหมวก นวมคอ เสื้อหุ่นเป็นผ้าทอลายสอดคั่นทอง มือทั้งสองมี สีขาว ใช้แสดงเป็น</p> <p>โหร ในเรื่อง พระชัยมงคล ลูกน้องแขก ในเรื่อง พระอภัยมณี</p>
49		<p>หุ่นอุศเรน เป็นหุ่นออกภาษา หัวหุ่นสวมหมวกแบบ หมวกฝรั่ง ทำจากไหมพรมสีดำ นวมคอเป็นสีดำ เสื้อ หุ่นเป็นผ้ากำมะหยี่สีน้ำเงิน มือทั้งสองมีสีขาว ใช้แสดง เป็นอุศเรน ในเรื่อง พระอภัยมณี</p>
50		<p>หุ่นพลายชุมพล เป็นหุ่นออกภาษา หัวหุ่นโพกผ้า เสื้อ หุ่นมีสีแดง ตรงกลางมีผ้าสีดำทำเป็นเสื้อกั๊ก ใช้แสดงรำ พลายชุมพล</p>

ลำดับ	รูปภาพ	รายละเอียด
51		<p>หุ่นจีน เป็นหุ่นออกภาษา หัวหุ่นด้านหน้า ด้านหลังมีเป็ยสีดำ เขียนหนวด ใช้แสดงเป็นหุ่นจีน เช่น ชาวจีนติดเกาะแก้วพิสดาร ในเรื่อง พระอภัยมณี</p>
52		<p>หุ่นเงา เป็นหุ่นเงา หัวหุ่นเป็นสีดำ มีจุดขาวบริเวณผมหงอก สร้อยสีดำ ทับทรวงทำจากผ้าตัวนสีแดงปักเลื่อม อินทนูและเสื้อหุ่นทำจากผ้าทอลายสอดคั่นทอง มือทั้งสองมีสีขาว มือขวาถือกระบองสีดำ มือซ้ายตั้งวง ใช้แสดง เงา</p>
53		<p>หุ่นลูกน้องยักษ์ เป็นหุ่นยักษ์ หัวหุ่นเป็นสีเขียว สวมสร้อย นวมคอ ทับทรวง เสื้อหุ่นเป็นผ้าทอลายสอดคั่นทอง ใช้แสดงเป็น ลูกน้องยักษ์ และ เงา</p>

ลำดับ	รูปภาพ	รายละเอียด
54		<p>หุ่นทศกัณฐ์ เป็นหุ่นยักษ์ที่สร้างขึ้นใหม่เมื่อประมาณ 60 ปีที่ผ่านมา โดยมีหัวหุ่นแกะสลักลาย ส่วนยอดเป็นสลักสามารถถอดได้ สวมสร้อยทอง ทับทรวง นวมคอเป็นผ้าปักลาย อินทนู และเสื่อหุ่นเป็นผ้าทอลายสอดคั่นทอง สีเขียว มือขวาถือกระบอง มือซ้ายตั้งวง ใช้แสดงเป็นทศกัณฐ์ ในเรื่อง รามเกียรติ์</p>
55		<p>หุ่นตรีจักรกฤต เป็นหุ่นยักษ์ หัวหุ่นเป็นสีเขียวมียอด สวมสร้อย นวมคอ ทับทรวง เสื่อหุ่นเป็นผ้าทอลายสอดคั่นทอง ใช้แสดงเป็นตรีจักรกฤต ในเรื่อง แก้วหน้าม้า</p>
56		<p>หุ่นกาลจักร เป็นหุ่นยักษ์ หัวหุ่นเป็นสีเขียวมียอด สวมสร้อย นวมคอ ทับทรวง เสื่อหุ่นเป็นผ้าทอลายสอดคั่นทอง ใช้แสดงเป็นกาลจักร ในเรื่อง มาลัยสุริยา</p>

ลำดับ	รูปภาพ	รายละเอียด
57		<p>หุ่นนางยักษ์ เป็นยักษ์ตัวเอก หน้าหุ่นเป็นสีเขียวเข้ม มีฟันและเขี้ยว มีดวงตาโตกว่าหุ่นประเภทอื่น สวมสร้อยทอง นวมคอสีดำปักด้าย เลื้อยหุ่นเป็นผ้าระจกเงินสีดำ มือทั้งสองเป็นสีขาว มือขวาถือกระบอง มือซ้ายตั้งวงใช้แสดงเป็นยักษ์ตัวเอกในละครหลายเรื่อง เช่น</p> <p>นางผีเสื้อสมุทร ในเรื่อง พระอภัยมณีตอน อยู่บนบก,หาอาหาร</p> <p>นางวสันต์ ในเรื่อง แก้วหน้าม้า</p> <p>นางสำมะนักรา ในเรื่อง รามเกียรติ์</p> <p>นางกะตุกหืด ในเรื่อง ชันทอง</p>
58		<p>หุ่นนางผีเสื้อน้ำ เป็นหุ่นยักษ์ ที่มีขนาดหัวใหญ่ที่สุดของคณะนี้ มีสีเขียวเข้ม ตาโต มีเขี้ยวยื่นลงมา สวมสร้อยจิ้งนาง นวมคอเป็นผ้าดาดสีทอง ผ้าห่มนางสีแดง มีนมส่วนใหญ่ใช้แสดงเป็น นางผีเสื้อสมุทร ในเรื่อง พระอภัยมณีตอน ลงน้ำ</p>
59		<p>หุ่นดินสมุทร 1 เป็นหุ่นยักษ์ตอนเด็ก บนหัวหุ่นมีเกี้ยวกลม สวมกระบังหน้า เขียวหน้ายักษ์ สวมสร้อยทอง อินทนู นวมคอ เลื้อยหุ่นเป็นผ้าสอดคั่นทอง ใช้แสดงเป็นยักษ์ตอนเด็ก เช่น</p> <p>ดินสมุทร ในเรื่อง พระอภัยมณี</p>

ลำดับ	รูปภาพ	รายละเอียด
60		<p>หุ่นสินสมุทร 2 เป็นหุ่นยักษ์ตอนเด็ก บนหัวหุ่นมีเกี้ยวกลม สวมกระบังหน้า เจี๊วหน้ายักษ์มีฟืนบนและเจี๊วยื่นลงมา สวมกระรเจี๊วจร สวมนมคอ เสื้อหุ่นเป็นผ้าทอลายสอดคั่น ใช้แสดงเป็น ยักษ์ตอนเด็ก เช่นเดียวกับหุ่นสินสมุทร 1 แต่ปัจจุบันไม่ค่อยนำออกแสดงแล้ว</p>
61		<p>หุ่นหัวลูกมะขวิด เป็นหุ่นยักษ์ ชื่อหุ่นเรียกตามหัวหุ่น บริเวณผมมีลักษณะเป็นตุ่ม คล้ายลูกมะขวิด มีสีน้ำตาลจมุกโต้ง มีฟืนบนและเจี๊วสองข้าง ใช้แสดงเป็นลูกน้องยักษ์ บางครั้งแสดงเป็นตลกคู่กับหุ่นลูกร้อน เช่น</p> <p style="text-align: center;">ยักษ์ ในเรื่อง พระอภัยมณี แก้วหน้าม้า พระชัยมงคล รามเกียรติ์ ไพรวลัยปราบอบสูร ขันทอง</p>
62		<p>หุ่นหนุมาน เป็นหุ่นรามเกียรติ์ หัวหุ่นเขียนลายเป็นลิงหนุมาน สวมทับทรวง นวมคอเป็นผ้าโทเรสีแดงปักเลื่อม เสื้อหุ่นเป็นผ้าคาดสีเงิน มือซ้ายถือตรี มือขวาตั้งวง ใช้แสดงหนุมาน ในเรื่อง รามเกียรติ์</p>

ลำดับ	รูปภาพ	รายละเอียด
63		<p>หุ่นกวางทอง เป็นหุ่นรามเกียรติ์ มีหน้าหุ่นเป็นคนสวมหัวกวางทอง ส่วนเขากวางสามารถถอดเก็บได้ สวมสร้อยคอ ทับทรวง นวมคอ และเลื้อหุ้่นเป็นผ้าสอดคั่นทอง มือขวาถือพู่สีเงิน มือซ้ายตั้งวง ใช้แสดงเป็นกวางทอง ในเรื่อง รามเกียรติ์</p>
64		<p>หุ่นพญาครุฑ เป็นหุ่นรามเกียรติ์ มีหน้าเป็นครุฑ สวม นวมคอ เลื้อหุ้่นเป็นผ้าคาดสีแดง ใช้แสดงเป็นพญาครุฑ พญานาค เช่น</p> <p>พญาครุฑ ในเรื่อง รามเกียรติ์</p> <p>ไพรวลัยปราบอสูร</p> <p>พญานาค ในเรื่อง ไพรวลัยปราบอสูร</p>
65		<p>หุ่นองคต เป็นหุ่นรามเกียรติ์ หน้าหุ่นมีสีเขียวสวมยอด ใช้แสดงเป็นองคตในเรื่อง รามเกียรติ์</p>

ลำดับ	รูปภาพ	รายละเอียด
66		<p>หุ่นสุกริพ เป็นหุ่นรามเกียรติ์ หน้าหุ่นมีสีแดงสวมขอดีใช้แสดงเป็นองคตในเรื่อง รามเกียรติ์</p>
67		<p>หุ่นเขนลิง 1 เป็นหุ่นรามเกียรติ์ หน้าหุ่นมีสีแดงใช้แสดงเป็นเขนลิงในเรื่อง รามเกียรติ์</p>
68		<p>หุ่นเขนลิง 2 เป็นหุ่นรามเกียรติ์ หน้าหุ่นมีสีแดงใช้แสดงเป็นเขนลิงในเรื่อง รามเกียรติ์</p>

ลำดับ	รูปภาพ	รายละเอียด
69		<p>หุ่นลิงขาว เป็นหุ่นรามเกียรติ์ หน้าหุ่นมีสีขาว ใช้แสดงเบิกโรง จับลิงหัวค้ำ คู่กับหุ่นลิงดำ</p>
71		<p>หุ่นลิงดำ เป็นหุ่นรามเกียรติ์ หน้าหุ่นมีสีดำ ใช้แสดงเบิกโรง จับลิงหัวค้ำ</p>
72		<p>หุ่นเปรต เป็นหุ่นประเภทหุ่นผี ส่วนหัวเป็นสีดำ คอขาว มีผมและดอกไม้ประดับ มีผ้าสีเงินคาดศีรษะ สวมสร้อยคอ นวมคอเป็นผ้าตัวนสีดำปักเลื่อม เสื้อหุ่นเป็นผ้าสีดำสอดคั่นทอง ใช้แสดงเป็นเปรต และผี เช่น นางจรกรรม ในเรื่อง เวรย่อมสนองเวร</p>

ลำดับ	รูปภาพ	รายละเอียด
73		<p>หุ่นผี เป็นหุ่นผี หัวมีสีขาวยาวรี ตาโตโบ้ ส่วนปากหนา และใหญ่เห็นฟันบน ผมมีสีดำ สวมนวมคอ เสื้อหุ่นเป็นผมหาดสีเงิน ใช้แสดงเป็นผี เช่น</p> <p>ผี ในเรื่อง พระชัยมงคล</p> <p>เวรข่อมสนองเวร</p>
74		<p>หุ่นเสนาผี เป็นหุ่นผี ขนาดหัวใหญ่กว่าหุ่นประเภทอื่นๆ มีลักษณะหัวและคอยาว สีดำ สวมสร้อยคอ นวมคอทำจากผ้ากำมะหยี่สีเขียวเข้มปักเลื่อม และลูกปัด เสื้อหุ่นทำจากผ้ากำมะหยี่สีดำปักเลื่อม โดยเสื้อหุ่นแบบนี้เป็นแบบเก่าของคณะนี้ เหลือเพียง 2 ตัวเท่านั้น ลวดลายบนตัวเสื้อได้เสียหาย เหลือเพียงเศษดินติดอยู่เท่านั้น</p> <p>ปัจจุบันมือหุ่นได้นำมือตุ๊กตาพลาสติก มาใส่เป็นมือหุ่น เพื่อให้หุ่นดูน่ากลัวขึ้น ใช้แสดงเป็นผี เช่น</p> <p>ผี ในเรื่อง พระชัยมงคล</p> <p>เวรข่อมสนองเวร</p>
75		<p>หุ่นแก้วหน้าม้า เป็นหุ่นเฉพาะ มีหน้าหุ่นเป็นม้า สวมกะบังหน้า มีหัวทาสีดำเป็นผม สวมทับทรวง นวมคอทำจากผ้ากำมะหยี่สีเหลืองปักเลื่อม เสื้อหุ่นเป็นผ้าทาสีม่วงปักเลื่อม ใช้แสดงเป็นแก้วหน้าม้า ในเรื่องแก้วหน้าม้า เท่านั้น</p>

ลำดับ	รูปภาพ	รายละเอียด
76		<p>หุ่นพระพรตวิลา เป็นหุ่นเฉพาะ มีหน้าเป็นแมว มีผมสีขาว สวมทับทรวง นวมคอเป็นผ้าโทเรสีเขียวปักเลื่อม เสื้อหุ่นเป็นผ้ากำมะหยี่ปักเลื่อมทั้งตัว ใช้แสดงเป็นพระพรตวิลา ในเรื่อง พระพรตวิลาหน้าแมว เท่านั้น</p>
77		<p>หุ่นนางรัชนี เป็นหุ่นเฉพาะ ที่มีหน้าหุ่นเป็นชะนี มีผมสีขาว สวม นวมคอทำจากผ้าโทเรปักเลื่อม เสื้อหุ่นเป็นผ้าตาด ใช้แสดงเป็นนางรัชนี น้องพระพรตวิลา ในเรื่อง พระพรตวิลาหน้าแมว เท่านั้น</p>
78		<p>หุ่นนายหมึก นวมคอทำจากผ้าตาด และเสื้อหุ่นเป็นผ้ากำมะหยี่สีแดง มือทั้งสองเป็นสีแดง ใช้แสดงเป็น ลูกน้องผี ลูกน้องโกง ลูกน้องพญานาค อัมมาต</p>

ลำดับ	รูปภาพ	รายละเอียด
79		<p>หุ่นพญานาค เป็นที่มีลักษณะเฉพาะ คือ มีหน้าเป็นคนมีหัวเป็นพญานาค ส่วนหัวพญานาคสามารถถอดได้เมื่อไม่ใช้งาน ใช้แสดงเป็นพญานาค เช่น</p> <p>ท้าวภูษงค์ ในเรื่อง พระพรตวิลาหน้ำแมว</p>
80		<p>หุ่นช้างเอราวัณ มีลักษณะเป็นไม้แกะสลักรูปช้าง สีชมพู มีงาสีขาว มีขนาดความ กว้าง 6 นิ้ว ยาว 14 นิ้ว บริเวณกลางลำตัวมีรูสำหรับสอดหุ่นกระบอกสำหรับแสดง</p> <p>นางชะเวงเล่าว่าในสมัยก่อน สมัยก่อนนั้นช้างเอราวัณมี 3 เศียร แต่ละเศียรมีงา ปัจจุบันได้พังหมดแล้ว นอกจากนั้นหุ่นช้างเอราวัณนี้มีความศักดิ์สิทธิ์ หากใครมาสัมผัส หรือมาจับ โดยไม่เคารพก็จะเกิดอาการเจ็บป่วยได้ ปัจจุบันได้เก็บไว้บนหิ้งบูชาบริเวณชั้นสองของบ้านนางชะเวง</p>
81		<p>ช้างดำ มีลักษณะเป็นไม้แกะสลักรูปช้างงูวง สีดำ มีงาสีขาว มีขนาดความ กว้าง 6 นิ้ว ยาว 14 นิ้ว มีผ้าลูกไม้สีชมพูอ่อนพาดกลางหลังตัวหุ่น กลางลำตัวมีรูสำหรับสอดหุ่นกระบอกสำหรับแสดง ปัจจุบันขาด หัก ทั้ง 2 ข้างของหุ่นได้หักหมดแล้ว</p> <p>ช้างดำนี้ เป็นหุ่นที่นางชะเวงเคารพเหมือนกับ หุ่นช้างเอราวัณเช่นกัน</p>

ลำดับ	รูปภาพ	รายละเอียด
82		<p>หุ่นม้า มีลักษณะเป็นไม้แกะสลักรูปม้า สีขาว มีกระดิ่งบริเวณลำคอ มีผ้าคาดสีแดงปักเลื่อมสีขาวยุ่น สามารถขยับขาทั้ง 4 ได้ กลางลำตัวมีรูสำหรับสอดหุ่นกระบอกสำหรับแสดง</p>
83		<p>หุ่นราชสีห์ มีลักษณะเป็นไม้แกะสลักรูปราชสีห์ ตัวหุ่นเขียนด้วยสีเขียวเข้ม สีขาวเขียนลายเกล็ด อ้าปาก บริเวณกลางลำตัวมีรูสำหรับสอดหุ่นกระบอกสำหรับแสดง</p>
84		<p>หุ่นเสือ มีลักษณะเป็นไม้แกะสลักรูปเสือในท่างั่ง สีเหลือง ลายดำ กลางลำตัวมีรูสำหรับสอดหุ่นกระบอกสำหรับแสดง</p> <p>ปัจจุบันบริเวณใบหน้าของหุ่นได้เลือนหายไปแล้ว</p>
85		<p>หุ่นนก 1 มีลักษณะเป็นไม้แกะสลักรูปนก มีสีเขียวแกมเหลือง ปีกมีสีแดงเขียนลาย ส่วนขาของนกเป็นตะปู</p>
86		<p>หุ่นนก 2 มีลักษณะเป็นไม้แกะสลักรูปนกอ้าปาก ลำตัวมีสีน้ำเงิน หัวสีแดง ปีกและหางมีสีเขียว จุดแดง</p>

ลำดับ	รูปภาพ	รายละเอียด
87		จระเข้ มีลักษณะเป็นไม้แกะสลักรูปจระเข้อ้าปาก ลำตัวมีสีเขียว มีลายสีเหลือง
88		หุ่นปลา มีลักษณะเป็นไม้แกะสลักรูปปลา มีน้ำเงินเข้ม สีขาวเขียนเป็นเกล็ด มีคลิบ และหาง
89		หุ่นหนู มีลักษณะเป็นไม้แกะสลักรูปหนู มีสีดำ มีจุดสีเหลือง
90		หุ่นงูเห่า มีลักษณะเป็นท่อนไม้แกะสลักเป็นหัวงูเห่า มีสีดำ อ้าปากเขียนลายสีขาว
91		หุ่นพญานาค มีลักษณะเป็นผ้าตาดสีแดงขจัดนุ่น ส่วนหัวเป็นไม้เขียนลาย

นอกจากจะมีหุ่นกระบอกทั้ง 8 ประเภทที่กล่าวมาแล้ว ในการแสดงหุ่นกระบอกคณะชะเวง หลานแม่บุญช่วยยังมีอุปกรณ์ประกอบการแสดงต่างๆ ในประกอบการแสดงเพื่อให้เกิดอารมณ์และความสมบูร์ณ์ของการแสดงเพิ่มขึ้น ดังที่จะได้กล่าวในหัวข้อต่อไป

3.3 อุปกรณ์ประกอบการแสดง

การแสดงหุ่นกระบอกให้น่าดู และสามารถดึงดูดผู้ชมได้นั้น คือ อุปกรณ์ประกอบการแสดง มาว่าจะเป็น อุปกรณ์สวมใส่ เช่น ธงชาติ นวมชกมวย กลองยาว ขวาน ตลอดจนรูปสถานที่ต่างๆ ล้วนเป็นสิ่งประกอบที่ทำให้การแสดงหุ่นกระบอกน่าสนใจเพิ่มมากขึ้น ปัจจุบันหุ่นกระบอกคณะชะเวง หลานแม่บุญช่วยมีอุปกรณ์ประกอบการแสดงด้วยกันหลายรูปแบบ โดยผู้วิจัยสามารถแบ่งได้เป็น 3 ประเภท คือ

1. อุปกรณ์ คือ สิ่งที่ใช้สวมใส่ ตลอดจนประกอบการแสดงหุ่นกระบอก ไม่ว่าจะเป็น ธงชาติ นวมชกมวย กลองยาว ขวาน โรงศพ ตาลปัตร เรือ บุหรี่(สามารถจุดไฟแล้วดูจริงๆ)ซึ่งจะกล่าวไว้ใน บทที่ 4 ในหัวข้อการเชิดทำพิเศษ

ลำดับ	รูปภาพ	รายละเอียด
1		นวมชกมวย มีลักษณะเป็นพลาสติกสีดำ ใช้สวมสำหรับหุ่นตลก ตอนที่แสดงชกมวย
2		กลองยาว มีลักษณะเป็นท่อนไม้แกะสลักเป็นกลองยาวสีแดง มีผ้าสีเหลืองเป็นกระโปรงกลอง รายละเอียดการเชิดผู้วิจัยจะกล่าวในบทที่ 5
3		ขวาน มีลักษณะเป็นท่อนไม้แกะสลักเป็นขวานสีดำ ปลายขวานมีสีดำ

ลำดับ	รูปภาพ	รายละเอียด
4		<p>หมอน มีลักษณะเป็นผ้าดาดสีแดง เย็บเป็นระบาย รอบ หมอนนี้ใช้สำหรับแสดง และไว้ให้หุ่นลุง โทหนก และหุ่นลุงร้อนหนูนสำหรับการบุชาก่อนการแสดง</p>
5		<p>โรงศพ มีลักษณะเป็นโครงไม้สี่เหลี่ยมผืนผ้า หุ้มด้วยผ้าbrocade มีลูกปัดสีทองห้อยด้านหน้า ด้านบนมีผ้าระบายสีขาว มีก้านสำหรับถือ</p>
6		<p>ตาลปัตร มีลักษณะเป็นกระดาษแข็งตัดเป็นวงรี ทาสีเงิน มีทั้งสิ้น 4 อัน แต่ละอันเขียนคำว่า ไปไม่กลับ กลับไม่เดิน หนีไม่พ้น และหนีไม่พ้น ใช้สำหรับให้หุ่นตกลงแสดง คู่กับหุ่นผี ปัจจุบันตาลปัตรที่เขียนคำว่าหนีไม่พ้นได้หายไปแล้ว</p>
7		<p>เรือ มีลักษณะเป็นไม้แกะสลักรูปเรือพาย สีเลือดหมู มีขอบสีเขียวเข้ม</p>
8		<p>เรือสำเภา มีลักษณะเป็นไม้ฉลวดภาพเป็นเรือสำเภาลอยอยู่บนน้ำ ถ้าเรือมีน้ำเงิน ใบเรือมีสีฟ้า มีก้านสำหรับถือ</p>

9		<p>เรือโจรสลัด มีลักษณะเป็นไม้อัดวาดภาพเป็นเรือ คล้ายเรือสำเภาลอยอยู่บนน้ำ ลำเรือมีแดง ใบเรือมีสีฟ้า มีหัวกะโหลกไขว้กระดูกอยู่บนใบเรือ ด้านล่างมีก้านสำหรับถือ ใช้สำหรับแสดงเป็นเรือโจรสลัด</p>
---	---	---

2. ฉาก คือ อุปกรณ์ที่ใช้ประกอบการแสดงที่เป็นสถานที่ต่างๆ ตามที่แสดง เช่น ฉากภูเขา

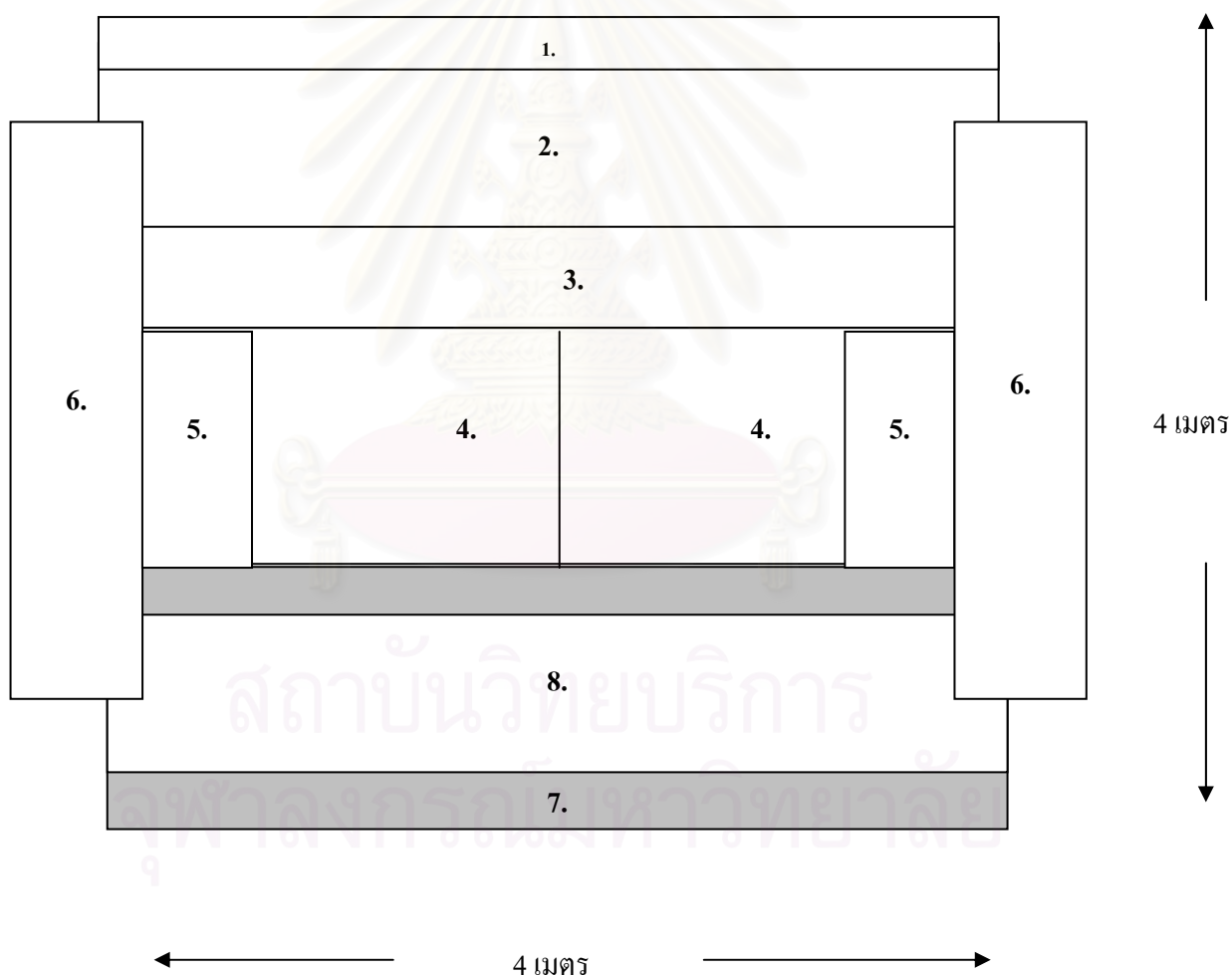
ลำดับ	รูปภาพ	รายละเอียด
1		<p>กำแพง มีลักษณะเป็นไม้อัดสีขาว เขียนด้วยปากกามีจิกสีน้ำเงิน มีขนาดความยาว 12.5 นิ้ว สูง 18.5 นิ้ว</p>
2		<p>ภูเขา มีลักษณะเป็นไม้อัดวาดด้วยสีน้ำตาล ด้านล่างมีด้ามสำหรับจับ</p>

3.4 ลักษณะฉากและโรงหุ่นกระบอก

3.4.1 ฉาก

การแสดงหุ่นกระบอกเป็นการแสดงที่ต้องใช้ฉากกั้นระหว่างผู้ชม กับผู้เชิดหุ่นกระบอก เพื่อจะไม่ให้ผู้ชมได้เห็นผู้เชิดหุ่นกระบอก ซึ่งจะทำให้เสียอรรถรสในการชม

จากการศึกษาผู้วิจัยพบว่าฉากของคณะพะวงหลานแม่บุญช่วย มีลักษณะเป็นสี่เหลี่ยมจัตุรัส มีขนาดกว้าง 4 เมตร สูง 4 เมตร ตรงกลางมีลักษณะเป็นมูลี่เพื่อผู้เชิดจะได้มองเห็นตัวหุ่นกระบอก รวมทั้งมองเห็นผู้ชมด้วย เขียนเป็นภาพซุ้มประตูเมือง ปราสาทราชวัง ตลอดจนลายไทยต่างๆ ปัจจุบันฉากหุ่นกระบอกของคณะพะวงหลานแม่บุญช่วย ประกอบไปด้วยผ้าจำนวน 8 ส่วน โดยผู้วิจัยจะอธิบายจากด้านบนลงด้านล่าง ตามลำดับดังนี้ คือ

แผนผังที่ 3.1 : แผนผังแสดงลักษณะของฉากหุ่นกระบอกคณะพะวงหลานแม่บุญช่วย

ที่มา : สัมภาษณ์นางชะเว อ่อนละม้าย.

1. **ผ้าระบายสั้น** เป็นผ้าระบายจับจีบทำด้วยผ้าตาด สีแดงและสีทอง อยู่ด้านบนสุดของฉาก กว้าง 24 เซนติเมตร ยาว 4 เมตร*
2. **ผ้าระบายยาว** เป็นผ้าสีเขียวพิมพ์ลายจะอยู่ระดับเดียวกับผ้าระบายสั้นแต่จะยาวกว่า กว้าง 76 เซนติเมตร ยาว 4 เมตร
3. **ผ้าป้ายชื่อคณะ** ซึ่งเขียนข้อความ บอกชื่อคณะ ที่อยู่ เบอร์โทรศัพท์ สำหรับติดต่อการแสดง มีขนาด กว้าง 56 เซนติเมตร ยาว 4 เมตร ทำด้วยผ้าตาดสีเงิน ตัวหนังสือสีน้ำเงิน มีภู່ห้อยเป็นระบายสีฟ้าด้านล่าง
4. **มู่ลี่** เป็นไม้ไผ่เหลาเป็นซี่ๆ ผูกกันเป็นแผง มีด้วยกัน 2 ชั้น โดยจะเหลื่อมกัน ซึ่งแต่ละชั้นมีความกว้าง 83 เซนติเมตร ยาว 110 เซนติเมตร ปัจจุบันได้แนวคิดมาจากครั้งที่ไปแสดงหุ่นกระบอกที่ศูนย์วัฒนธรรมแห่งชาติในงานมหกรรมหุ่นไทย เถลิงพระเกียรติสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารีเนื่องในวันอนุรักษ์มรดกไทย วันที่ 25 – 31 มีนาคม 2535 ซึ่งเป็นภาพป้อมปราการอยู่บนฝั่งน้ำ สองข้างฉากซ้ายขวาทำเป็นซุ้มประตูประดับตกแต่งไว้ด้วยลายไทย มีลักษณะเป็นรูปซุ้มทรงกลม วาดโดย พระครูบุญธรรมรองเจ้าอาวาสวัดศรีสุวรรณ(เขื่อนแดง) จ. นครสวรรค์¹

ภาพที่ 3.5 : มู่ลี่ชุดเก่าก่อนที่จะมีการเปลี่ยนเป็นมู่ลี่ชุดปัจจุบัน

เมื่อประมาณ ปีพ.ศ. 2535

ที่มา : ผู้วิจัยบันทึกเมื่อ 6 สิงหาคม 2550.

* 4 เมตร เท่ากับ 400 เซนติเมตร

¹ สัมภาษณ์นางชะเวง อ่อนละม้าย 6 สิงหาคม 2550.

5. ผ้าบังฉาก เป็นผ้าคาดสีแดงสองผืนสำหรับบังมู่ลี่ และช่องสำหรับเข้าออกของหุ่นกระบอก อยู่ด้านข้าง ยาว 88 เซนติเมตร กว้าง 71 เซนติเมตร
6. ผ้าบังเสา เป็นผ้าพิมพ์ลายสีชมพูอ่อน ใช้สำหรับบังเสาโรงหุ่น จะอยู่ด้านนอกสุดทั้งสองข้าง มี กว้าง 95 เซนติเมตร ความยาว 200 เซนติเมตร ด้านบนและด้านล่างของผืนผ้ามีฝาระบายเป็นผ้าคาดสีทอง กว้าง 12 เซนติเมตร ยาว 95 เซนติเมตร
7. ผ้าบังตัวคนเชิด เป็นผ้าสักหลาดสีเลือดหมูสำหรับบังผ้าเชิดที่นั่งอยู่ด้านหลัง
8. ผ้าประกาศรางวัลที่ได้รับ เป็นผ้าประกาศเกียรติคุณที่นางชะเวงได้รับยกย่องให้เป็นศิลปินดีเด่นจังหวัดนครสวรรค์ สาขาศิลปการแสดง(หุ่นกระบอก) เมื่อวันที่ 2 เมษายน 2540 นางชะเวงจึงได้จัดทำป้ายผ้าผืนนี้และติดทับบนผ้าบังตัวคนเชิด เสมอมา

ภาพที่ 3.6 : ฉากหุ่นกระบอกของคณะชะเวงหลานแม่บุญช่วยในปัจจุบัน(พ.ศ. 2550)

ที่มา : ผู้วิจัยบันทึกเมื่อ 26 มิถุนายน 2550 ณ วัดไพรเหนือ อ.เมือง จ.นครสวรรค์

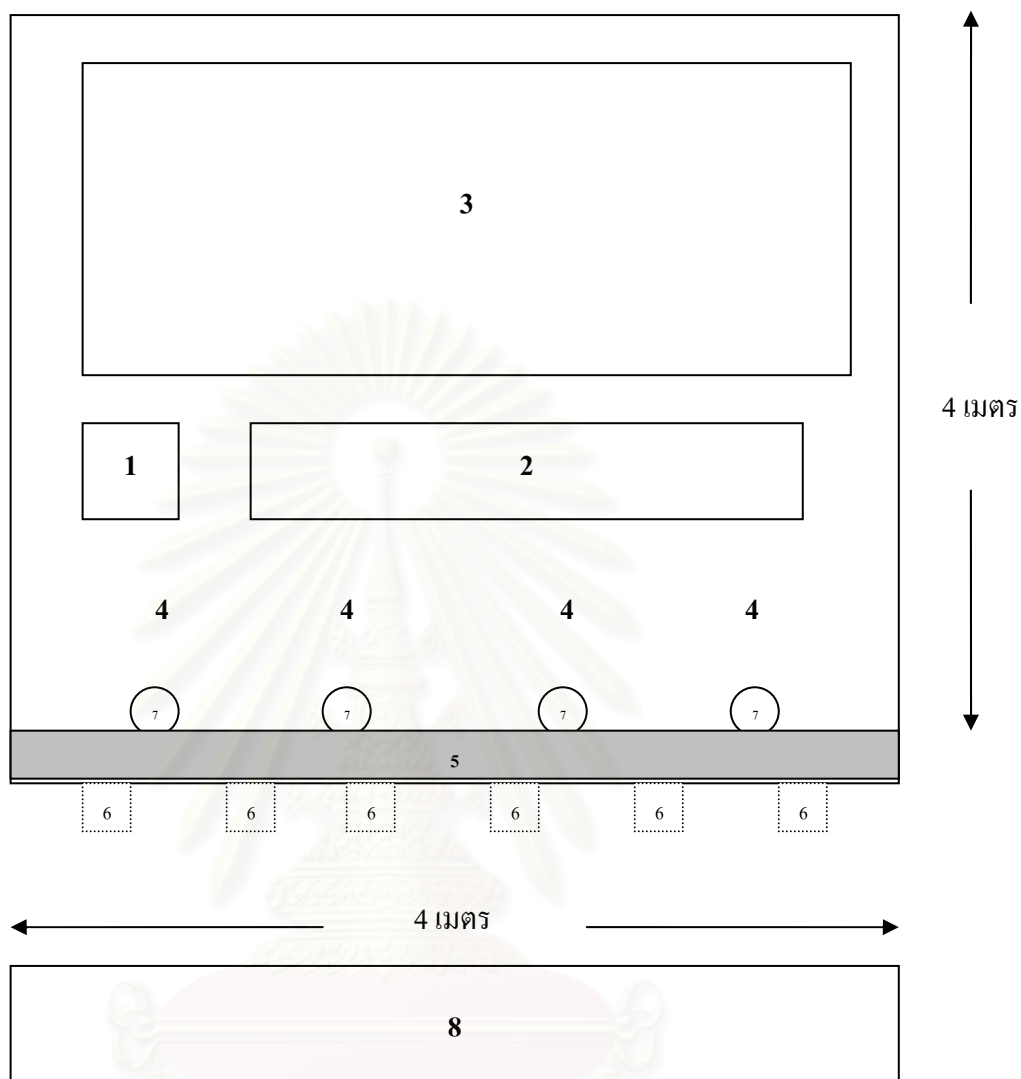
ส่วนสำคัญอีกส่วนหนึ่งของการแสดงหุ่นกระบอกก็คือโรงหุ่นกระบอก เพราะจะต้องมีลักษณะเป็นสัดส่วน และจะต้องมีพื้นที่ที่เหมาะสมในการบริหารจัดการต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นพื้นที่ในการเชิดหุ่นวางตัวหุ่นกระบอก บูชาครู ตลอดจนสถานที่ตั้งวงปี่พาทย์ ดังที่ผู้วิจัยอธิบายต่อไป

3.4.2 โรงหุ่นกระบอก

โรงหุ่นกระบอก เป็นสถานที่สำหรับผู้เชิดหุ่นกระบอก ตัวหุ่นกระบอก วงปี่พาทย์ เข้าไปอยู่ด้านใน เพื่อกระทำการกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการแสดง ไม่ว่าจะเป็นในส่วนของการเตรียมทำการแสดง พิธีกรรมก่อนการแสดง ตลอดจนการแสดง มีลักษณะเป็นสี่เหลี่ยมจัตุรัส มีขนาดความกว้างของด้านหน้าและด้านหลังโรงหุ่นประมาณ 4 เมตร มีความยาวจากด้านหน้าโรงหุ่นถึงด้านหลังประมาณ 4 เมตร และมีความสูงจากพื้นดินถึงหลังคาประมาณ 4 เมตร นอกจากนั้นมีพื้นเวทียกระดับสำหรับผู้เชิดหุ่นกระบอกนั่งทำการแสดง วงปี่พาทย์ ตลอดจนวางอุปกรณ์ต่างๆ โดยสูงจากพื้นดินประมาณ 1 เมตร 30 เซนติเมตร ที่สูงระดับนี้เนื่องจาก จะอยู่ในระดับสายของผู้ชม ซึ่งสามารถยืน-นั่งดูได้สะดวก โครงสร้างจะทำด้วยไม้ โดยส่วนใหญ่จะมีหลังคา โดยวัสดุที่ทำหลังคา ไม่กำหนดจะใช้อะไรก็ได้ตามที่หาได้สะดวก เช่นผ้าใบ ฝ้ายรม ทางมะพร้าวไม้เนียม ปัจจุบันฝาด้านข้างโรงหุ่นกระบอกมักเป็นพลาสติกกรองแสงสำหรับคลุมต้นไม้ เพื่อให้อากาศถ่ายเทได้สะดวก

นอกจากนั้นพื้นที่ภายในโรงหุ่นกระบอก ยังมีการจัดสรรค้ เพื่อให้สะดวกต่อการแสดง ซึ่งผู้วิจัยได้แบ่งพื้นที่ของโรงหุ่นกระบอกออกเป็น 8 ส่วนดังแผนผัง

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

1. ที่ตั้งหุ่นครู
2. ที่วางหุ่นกระบอก
3. วงปีพาทย์
4. ผู้เชิดหุ่นกระบอก
5. ฉาก
6. ไฟส่องหน้าเวที
7. ไมโครโฟน
8. ผู้ชม

แผนผังที่ 3.2 : แผนผังแสดงพื้นที่แสดงหุ่นกระบอก

ที่มา : สัมภาษณ์นางชะเวง อ่อนละม้าย.

ภาพที่ 3.7 : รูปโรงหุ่นกระบอกด้านหลัง

ด้านข้าง และด้านหลังโรงหุ่นกระบอกจะใช้พลาสติกกรองแสงสำหรับคลุม

ที่มา : ผู้วิจัยบันทึกเมื่อ 12 พฤศจิกายน 2549.

3.5 คนตรีประกอบการแสดง

ดนตรีที่ใช้บรรเลงประกอบการแสดงหุ่นกระบอกคณะชะเวงหลานแม่บุญช่วย คือ วงปี่พาทย์เครื่องห้า ซึ่งประกอบด้วย ระนาดเอก ฉิ่งวงใหญ่ กลองทัด ตะโพน ฉิ่ง ปัจจุบันได้ปรับลดเครื่องดนตรีลง คือ นำฉิ่งวงใหญ่ ออก เพื่อประหยัดค่าใช้จ่าย การตั้งวงปี่พาทย์จะตั้งอยู่ด้านหลังเพื่อดูสัญลักษณ์ของผู้เชิดหุ่นกระบอก ที่จะบอกผู้เล่นบรรเลงปี่พาทย์

สำหรับคณะปี่พาทย์ที่ได้บรรเลงให้กับหุ่นกระบอกคณะชะเวงหลานแม่บุญช่วยคือ คณะศรีเพชร โดยได้บรรเลงให้กับคณะหุ่นกระบอกนี้เวลาเป็นระยะเวลากว่า 30 ปี มีผู้ร่วมคณะดังนี้

1. นายสันนิ	ศรีเพชร	หัวหน้าวง/ระนาดเอก
2. นายเสนันท์	ศรีเพชร	เครื่องหนัง (กลอง/ตะโพน)
เครื่องมอญ (ฉิ่งวง)
3. นายสำเนา	ศรีเพชร	ปี่
4. นายสินาท	ศรีเพชร	กำกับจังหวัด(ฉิ่ง/กรับ)

ก่อนหน้าที่วงปี่พาทย์ คณะศรีเพชรจะมาบรรเลงให้กับหุ่นกระบอกคณะชะเวงหลานแม่บุญช่วย
ได้บรรเลงให้กับหุ่นกระบอกคณะรำไพนาฏศิลป์

ภาพที่ 3.8 : วงปี่พาทย์ที่บรรเลงประกอบการแสดงหุ่นกระบอก
ที่มา : ผู้วิจัยบันทึกเมื่อ 12 พฤศจิกายน 2549.

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาพที่ 3.9 : เครื่องดนตรีของวงปี่พาทย์นี้มีลักษณะพิเศษคือ จะนำฉาบอีกข้างหนึ่งยึดติดกับกล่องไม้ไว้ซึ่งผู้เล่นสามารถเล่นฉาบ ได้พร้อมกับกรับ
ที่มา: ผู้วิจัยบันทึกเมื่อ 12 มิถุนายน 2550

3.6 วรรณกรรมการแสดง

3.6.1 เรื่องที่ใช้แสดง

วรรณกรรมการแสดงของคณะหุ่นกระบอกชะเวงหลานแม่บุญช่วย เป็นเรื่องที่มีการสืบทอดแบบ मुखปาฐะ คือ การสืบทอดแบบปากต่อปาก ไม่มีการบันทึกไว้เป็นลายลักษณ์อักษร โดยมีเนื้อเรื่องเป็น ลักษณะเป็นนิทานประเภทจักรๆวงๆๆ ดำเนินเรื่องรวดเร็ว สนุกสนาน โครงเรื่องแต่ละเรื่องที่จะ ประกอบไปด้วยเหตุการณ์ที่ตัวเอก ต้องมีเหตุอันเป็นไปให้ต้องตระกล่าวปาก และได้พบภานี เทวดา หรือผู้วิเศษเป็นอาจารย์สอนวิชาให้ เมื่อเรียนวิชาสำเร็จพระเอกต้องกลับบ้านเมืองเพื่อชิงบัลลังก์คืน และระหว่างทางมีเหตุให้พระเอกต้องผจญมากมาย การดำเนินเรื่องบางครั้งอาจทำให้นางชะเวงและ คณะสับสน เพราะเนื้อเรื่องคล้ายคลึงกัน อนุภาคของเรื่องหนึ่งอาจไปแทนในอีกเรื่องหนึ่งได้ นอกจากนี้ เรื่องที่ใช้แสดงหุ่นกระบอก ไม่ใช่เรื่องที่ให้ความสนุกเพลิดเพลินเพียงอย่างเดียวเท่านั้น แต่ ยังสอดแทรกเนื้อหา คติสอนใจ ปกป้องความเชื่อ ค่านิยมประเพณีตลอดจนสะท้อนให้เห็น สภาพของเศรษฐกิจและสัมพันธภาพของครอบครัว การจบเรื่องทุกครั้งจะจบลงตรงที่ทำดีย่อมได้รับ ผลดี หรือคนดีพระคุ้มครอง วรรณกรรมที่แสดงที่ยังสืบทอดมาถึงปัจจุบันมี 14 เรื่องหลักด้วยกัน ซึ่ง ผู้วิจัยสามารถแบ่งได้เป็น 2 ประเภท คือ

1. วรรณกรรมไทย
2. นิทานพื้นบ้าน

และผู้วิจัยได้สรุปเป็นตารางจำแนกตามประเภทของวรรณกรรม และตอนที่แสดง ดังนี้

ลำดับ	ชื่อเรื่อง	ประเภท	ตอนที่แสดง
1.	พระอภัยมณี	วรรณกรรมไทย	ตอนหนีนางผีเสื้อ
2.	แก้วหน้าม้า	วรรณกรรมไทย	ตอนท้ายเรื่อง
3.	โกมินทร์	วรรณกรรมไทย	- ตอนยกศร - ตอนเชือดเนื้อ
4.	รามเกียรติ์	วรรณกรรมไทย	ตอนสี่ดาวาครูป
5.	ขุนช้าง-ขุนแผน	วรรณกรรมไทย	ไม่ทราบตอนที่แสดง
6.	กงสะท้านบัลลังก์สะเทือน	นิทานพื้นบ้าน	นิยมเล่นตลอดเรื่อง
7.	พระพรตวิพา – หน้าแมว	นิทานพื้นบ้าน	นิยมเล่นตลอดเรื่อง
8.	พระชัยมงคล	นิทานพื้นบ้าน	นิยมเล่นตลอดเรื่อง
9.	เวรย่อมสนองเวร	นิทานพื้นบ้าน	นิยมเล่นตลอดเรื่อง
10.	ไพรวันปราบอสูร	นิทานพื้นบ้าน	นิยมเล่นตลอดเรื่อง
11.	พิศวงหลงสวาท	นิทานพื้นบ้าน	นิยมเล่นตลอดเรื่อง
12.	ขันทอง	นิทานพื้นบ้าน	นิยมเล่นตลอดเรื่อง
13.	มาลัยสุริยา	นิทานพื้นบ้าน	นิยมเล่นตลอดเรื่อง
14.	มณีสุริยงค์	นิทานพื้นบ้าน	นิยมเล่นตลอดเรื่อง

ปัจจุบันเรื่องโกมินทร์ รามเกียรติ์ ขันทอง ขุนช้าง-ขุนแผน กงสะท้านบัลลังก์สะเทือน ขันทอง และมาลัยสุริยาไม่ได้แสดงแล้วเนื่องจากเนื้อหาของเรื่องมีส่วนที่เป็นส่วนของการรำมาก ประกอบกับผู้จัดหุ่นกระบอกชราภาพ

นอกจากนั้นเพื่อเป็นบันทึกเดือนความจำนางชะเวงได้ทำการบันทึกเรื่องลงสมุดซึ่งเป็นร้อยแก้ว จำนวน 8 เรื่อง ดังนี้

มณีสุริยวงศ์

นพวงศ์ เดินทางตามหาพี่ชายมณีสุริยวงศ์ มาเจอยักษ์ชื่อหุทิพย์ปลุกปล้ำหนีไปเจอยักษ์ดาทิพย์ ก็ปลุกปล้ำอีก ไม่ยอมเกิดต่อสู้กันทั้งสอง นพวงศ์จับได้จะฆ่า แต่นพรัตน์ให้ยักษ์ให้คำมั่นสัญญาว่าจะไม่เอาทำหัว แล้วก็ปล่อยไป หุทิพย์ ดาทิพย์ บอกว่าถ้าตกยากให้นึกถึงจะมาช่วยแล้วก็แยกทางกันไป

กล่าวถึงวาสนกับลูกสาวเมียของพัชจักร หัวพัชจักรตายจะปลงศพเขียนจดหมายให้กาพัชกรมาเป็นฟองงานปลงศพ กาพัชกรรู้เข้ามาในเมืองวาสนแล้วต่อว่าถึงตอนที่พัชจักรเก็บทำไมไม่บอกให้รู้ พอต่อว่าก็ให้กาพัชกรไปปลุกโรงราชพิธีเพื่อให้ทำพิธีปลงศพ

กล่าวถึงดรรชนีเมียของมณีสุริยวงศ์ปลอมตัวเป็นชาย เพื่อตามหาผู้มีกระบองวิเศษหาผ่านโรงราชพิธีกาพัชกรเคื่องหาว่าดรรชนีถูกลง จึงสั่งให้เสนาอำมาตย์ยกกองทัพไปจับดรรชนี เสนาอำมาตย์สู้ไม่ได้ถูกดรรชนีตีด้วยกระบองวิเศษเจ็บแพ้กกลับมาบอกกาพัชกร กาพัชกรยกทัพมาต่อสู้กับดรรชนี กาพัชกรขว้างจักรวิเศษดรรชนีรับไว้ แล้วดรรชนีตีกาพัชกรด้วยกระบองวิเศษกาพัชกรเจ็บสู้ไม่ได้ จึงดำดั้นหนีไปแล้วเสนาอำมาตย์พาดรรชนีเข้าเมือง วันสันแม่ของโกสุมนึกว่าดรรชนีเป็นผู้ชายจึงยกลูกสาวให้ แต่ไม่ได้หลับนอนกันเพราะเป็นผู้หญิง นพวงศ์เดินทางมาหลายวันเพื่อตามหาพี่ชายเกิดเหนื่อยอ่อนและนอนหลับกลางป่า

กล่าวถึงเทวดาเห็นดรรชนีเป็นผู้หญิงเห็นนพวงศ์เป็นชาย จึงอุ้มนพวงศ์ไปนอนกับโกสุมน กล่าวถึงสาวใช้ตอนเช้าเข้ามาล้างหน้าเห็นเข้า จึงบอกดรรชนีว่าโกสุมนมีชู้ สาวใช้ก็พามาที่ห้องนอน มาพบเข้าก็มีความแค้นใจ คิดว่าเป็นหัวของตัวเลยคิดชักดาบจะฟัน พอตื่นนพวงศ์ตื่นนอนต่อสู้กัน นพวงศ์แพ้อันไปขัง นพวงศ์ถูกขังนึกถึงหุทิพย์ ดาทิพย์ให้มาช่วยเลยออกจากห้องขังไปได้แล้วหนีไป

กล่าวถึงพี่ชายพระมณีสุริยวงศ์ ได้เมียกินรีทั้ง 5 พอถึงเวลากินรีทั้ง 5 ได้มารายรำให้ดูทุกวันเพื่อจะได้ชมโฉมนาง นพวงศ์และหุทิพย์ ดาทิพย์ มาพบกินรีทั้ง 5 พร้อมพี่ชายอยู่ด้วยกันนึกว่าเป็นคนๆ เดียวกันเลยเกิดความหึงหวงระหว่างกินรีทั้ง 5 กับนางยักษ์

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

มาลัยสุริยา

มาลัยสุริยาลาอาจารย์กับเพื่อน ไปเมืองพี่ชาย พี่ชายใช้ไปเมืองคู่มั่น คู่มั่นพี่ชายให้ยกกองทัพ ไปสู้กับลาว ชนะลาว ลาวก็พามาลัยสุริยาเข้าเมืองแล้วยกน้องสาวให้ แล้วออกจากเมืองลาวมาเมือง คู่มั่นพี่ชาย แล้วพาคู่มั่นพี่ชายจะไปแต่งงาน มานอนกลางป่า

กล่าวถึงนางยักษ์มาพบนางคู่มั่นกับมาลัยสุริยาก็ตกลงตัวให้เหมือนคู่มั่นพี่ชาย แล้วสาว คู่มั่นพี่ชายเป็นบ่าไป สวมรอยเข้าเมืองพร้อมมาลัยสุริยา ถึงเมืองนางยักษ์แปลงก็อภิเษกกับพี่ชายแต่นางยักษ์ไม่รักพี่ชาย นางยักษ์เข้าไปปล้ำมาลัยสุริยามาลัยสุริยาไม่ยอมวิ่งเข้าไปหาพี่ชาย นางยักษ์แกล้งฟ้องว่ามาลัยสุริยาปลุกปล้ำ พี่ชายจึงให้นำมาลัยสุริยาไปตัดหัว ตัดหัวและนำนางทิพย์มณฑาเจออห่อหัวไปเพื่อเอาไปบอกอาจารย์พาอาจารย์มาดูที่ตัดหัวเจอมณฑาทิพย์ อาจารย์ชุบชีวิตฟื้นขึ้นมาแล้วเข้าใจผิดคิดกันว่านางทิพย์มณฑาเป็นนางยักษ์เลยโกรธคว้ามืดไล่ฟันจะฆ่า

มาลัยสุริยา ไปเรียนวิชาอยู่กับอาจารย์จะกลับบ้านเมือง มาถึงเมืองของพี่ชายคือพระพิชัยพี่ชาย ให้ไปรับคู่มั่น ไปถึงเมืองคู่มั่น มีพวกลาวมาตีเมือง น้องชายที่จะไปรับนางก็เลยต้องช่วยรบทำศึกกับพวกลาว รบชนะ ก็ยกน้องสาวให้แต่มาลัยสุริยาบอกว่า ต้องพาทิพย์มณฑาไปแต่งงานกับพี่ชายตนเอง ก่อนแล้วจึงจะมาสู่ขอแต่งงานกับนางเอง พอรับนางทิพย์มณฑาเดินทางจะกลับเมืองพี่ชายมาถึงกลางป่า มียักษ์คนหนึ่งมาจับสัตว์กิน นางเห็นทิพย์มณฑานอนหลับอยู่หับมาลัยสุริยา เห็นมาลัยสุริยารูปงามก็หลงรักปลุกนางทิพย์มณฑามาถามว่าเป็นอะไรกับมาลัยสุริยาก็บอกว่าเป็นพี่สะใภ้ แล้วนางยักษ์ก็เปลี่ยนร่างคืนถอดร่างนางให้กับนางทิพย์มณฑา แล้วให้นางทิพย์มณฑาเป็นยักษ์ มาลัยสุริยาดิ้นขึ้นมาที่พานางยักษ์ที่ปลอมเป็นทิพย์มณฑาจะให้ไปแต่งงานกับพี่ชาย คือพระพิชัย แต่นางยักษ์ไม่รักพี่ชาย รักมาลัยสุริยาก็เข้าขอความรักมาลัยสุริยาแต่มาลัยสุริยาไม่ยอม พระพิชัยพี่ชายมาพอนางยักษ์โมโหแกล้งบอก ว่ามาลัยสุริยาจะปล้ำนาง พี่ชายโกรธสั่งให้เอาตัวน้องชายไปฆ่าทิ้ง

กล่าวถึงนางทิพย์มณฑาเดินทางไปเจอศพมาลัยสุริยาก็ห่อศพไปให้พระอาจารย์เล่าให้พระอาจารย์ฟัง พระอาจารย์ก็เลยถอดรูปยักษ์ออกจากตัวนางทิพย์มณฑาให้ แล้วอาจารย์ก็ชุบชีวิตมาลัยสุริยา พอฟื้นขึ้นมาเห็นนางทิพย์มณฑาก็ไล่ฟัน จนอาจารย์อธิบายให้ฟังแล้วทั้งหมดก็พากันเข้าไปในเมือง มีนางทิพย์มณฑา 2 คน ให้พิสูจน์ว่าใครเป็นทิพย์มณฑาตัวจริงจะไม่ไหม้ไฟ เพราะเทวดาจะมาช่วย ประพรมน้ำช่วยคนมีบุญ ถ้าเป็นนางยักษ์จะไหม้ไฟ

พระพรตวิพา – หน้าแมว

ท้าวไกรภพ มีนางผกาภิไลเป็นเมียหลวง นางจันทร์สุดาเป็นเมียน้อย อยู่มานางผกาภิไลตั้งท้อง โหรทำนายว่าจะมีบุตรมีบุญญาธิการ แต่ต้องไปบวงสรวง ทั้งเมียน้อยและเมียหลวงไปตั้งสารเพียงตา หน้าเมืองบวงสรวงให้มีลูก เทวดาไม่มีอะไร มีแมวกับชะนีอยู่เลยให้แมวลงไปเกิดในภาคมนุษย์ นางผกาภิไลก็คลอดลูกออกมาเป็นแมวคนหนึ่งกับชะนีตัวหนึ่ง ตัวที่เป็นแมวตัวเป็นคนแต่หน้าเป็นแมว รู้ถึงเมียน้อยนางจันทร์สุดา ก็รีบไปบอกท้าวไกรภพ ท้าวไกรภพก็รีบให้ไปตามโหร เมียน้อยก็รีบไปจ้าง โหรทำนายว่าเป็นกาลิบ้านกาลิเมือง ให้นำไปลอยแพ ถ้าไม่นำไปลอยแพข้าวจะยากหมากจะแพง ท้าวไกรภพให้นำแม่และลูกไปลอยแพ ลอยไปถึงกลางทะเล เทวดาสงสารนางแพจะล้มตาย ให้กระเซ้ หนูนเข้าฝั่งแล้วเทวดาทิ้งสรพระขรค์ลงในแพติดเกาะลงมาขึ้นฝั่งแล้วไปอาศัยอยู่กับฤาษี

กล่าวถึงพวกชวชายเพชรชายพลอย มีเรือสำเภาการค้าขาย ผ่านเกาะเข้ามาเห็นเจ้าหน้าแมวกับ แมวกักเรียกขอโดยสารไปด้วย พวกชวาให้นำนางผกาภิไลไปคนเดียวนางก็เลยไม่ไป เจ้าแมวชื่อพรตวิพา ก็พ่นกับพวกชวาถ้าเราเป็นคนได้จะให้เราไปไหม พวกชวาบอกว่าถ้าเป็นคนได้จะยกสำเภาให้หมด ถ้าเป็นไม่ได้จะให้แม่ไปคนเดียว หน้าแมวก็ถอดรูปออกเป็นคนรูปร่างสวยงาม นางผกาภิไลผู้เป็นแม่ บ่นว่าถ้าเป็นคนอย่างนี้พ่อเจ้าคงไม่เอาไปลอยแพแน่ พวกแขกชวาก็ยอมแพ้ ยกเรือให้พรตวิพา พอเรือ ออกมาถึงกลางทะเล เจ้าหน้าแมวก็อยากจะทำอะไรที่ได้จากเทวดามีฤทธิ์อย่างไร ก็แปลงศรปรากฏว่าปลา ตายเต็มท้องทะเล

กล่าวถึงพระยานาคอยู่ในกลางทะเล มีลูกสาวก็ให้ลูกสาวออกไปดูว่าใครมาทำอะไรบนทะเล ให้ลูกสาวออกไปดูแล้วจับตัวมาให้พ่อ นางก็ออกไปเจอหน้าแมวต่อสู้กันจะจับหน้าแมวก็จับไม่ได้ ต่อสู้กัน พระยานาคถามว่าเป็นลูกใคร เจ้าหน้าแมวคิดแล้วแค้นนางจันทร์สุดา แกล้งบอกว่าเป็นลูกแม่ จันทร์สุดา พ่อชื่อท้าวไกรภพ พระยานาคโมโหขึ้นไปในเมืองท้าวไกรภพบอกให้ท้าวไกรภพมาจับลูก ถ้าจับไม่ได้จะฆ่านางจันทร์สุดา ท้าวไกรภพพอออกมาบอกว่าถ้า 7 วันหน้าแมวมาให้พระยานาคไม่ได้ เราจะยอมให้ฆ่าเมียเรา ท้าวไกรภพออกติดตามหาไปเจอหน้าแมว ในรูปร่างสวย บอกให้ช่วยหาหน้า แมว ลูกก็ซ่อนกลบอกให้พ่อรออยู่จะเข้าไปในเมืองดูหน้าเมียน้อย หนุมรูปร่างสวยก็รับอาสาพระยานาค ไปจับหน้าแมวให้และแกล้งถามว่าทำไมถึงสู้พระยานาคไม่ได้ พระยานาคเล่าให้ฟังว่าตนมีวังพระยา นาคและมีเกล็ดแก้ว ในตัวหน้าแมวทำอะไรไม่ได้ เจ้าหน้าแมวแกล้งออกไปต่อสู้กับหน้าแมว คือทำเป็น หนุมรูปร่างออกไป และแปลงเป็นหน้าแมวมาล่อพระยานาคและแกล้งว่าจะจับหน้าแมวได้แล้วให้พระ ยานาคเอาศรนาคราษมาให้จะจับหน้าแมวแล้วหลอกเอาเกล็ดแก้ว จนพระยานาคไม่มีอาวุธก็จับพระยา นาคได้แต่ไม่ฆ่า พระยานาคบอกว่าท่านจับเราได้ไม่ฆ่าเรา ท่านมีน้ำใจก็เลยให้เข้าไปในเมือง แล้วขลุกลูกสาวให้เสร็จแล้วครตวิลาจะจับเมียน้อยนางจันทร์สุดา ตัวจะฆ่าเพราะความจริงตอนไปเจอนางผกาภิไล และลูกสาวนางเล่าว่านางจันทร์สุดาอิจฉา แต่เรามีบุญถอดรูปได้ พ่อท้าวไกรภพโมโหเมียน้อย จะไปจับ เมียน้อยฆ่ากับโหร เรื่องจบตอนจะฆ่าก็เลิกให้คนดูสงสัยว่าเมียน้อยตายรีป่าว

พระชัยมงคล

ท้าวพิชัยมีเมียหลวงชื่อ สวัสดิ์ มีเมียน้อยชื่อราม่า เริ่มเรื่องโหดทำนายว่าจะมีเด็กมีบุญญาธิการ มาเกิดในท้องนางสวัสดิ์ พอนางสวัสดิ์ปวดท้องคลอดลูกออกมามีมงคลที่ศีรษะ และมีพระขรรค์ออกมาด้วย โดมาสาวใช้นำพระชัยมงคลไปเลี้ยงดูในสวน นางราม่าเมียน้อยอิจฉาเด็กเตรียมยาพิษไปประหลาดให้พระพิชัยมงคลกินยาตาย พ่อท้าวพิชัยและสวัสดิ์เสียใจที่ลูกตายเอาลูกใส่ไว้ในโลงข้างที่นอน ศพเด็กไม่เน่าไม่เปื่อย ฝ่ายนางราม่าเมียน้อยนึกว่าลูกตายแล้ว ตัวจะสนใจตน แต่ตัวยังไม่สนใจ นางเลยไปจ้างโหดให้ปลุกเสกหญ้าให้เป็นผีไปหลอกชาวบ้านแล้วให้โหดทำนายว่าเป็นผีพระชัยมงคลไม่ดีให้นำศพไปใส่หม้อถ่วงน้ำ แล้วพระพิชัยไม่ยอมมอบเมืองให้ก็จับไปขัง

กล่าวถึงหม้อที่ถ่วงลอยไปตามน้ำ ฤทธิจะลงอาบน้ำที่ท่าเห็น จระเข้คาบมา ฤทธิใช้เวทย์มนต์เรียกหม้อขึ้นมาดู เห็นพระชัยมงคลเล็งญาณว่าเป็นเด็กที่มีบุญ ชุบให้โตเป็นหนุ่มและเหาะได้

กล่าวถึงพ่อแม่เมื่อกลับจากประพาสป่า ถูกจับขังข้าวปลาอาหารไม่ได้กิน พระชัยมงคลอยู่กับฤทธิ ฤทธิก็เล่าให้พระชัยมงคลฟังถึงพ่อแม่และให้ไปช่วยพ่อแม่ ฝ่ายพวกเสนาข้าราชการอยู่ในเมืองร้อนใจ หากคนดีมีวิชาถ้าใครช่วยพระพิชัยให้เป็นอิสระได้จะให้รางวัล พระชัยมงคลรับอาสาแล้วเล่าให้เสนาฟังว่าพระฤทธิบอกว่าพ่อชื่อพระพิชัย แม่ชื่อนางสวัสดิ์ พวกเสนาบอกว่าพระชัยมงคลจะสู้กับนางราม่าได้หรือ เพราะมันทำเป็นผีหลอกมีเวทย์มนต์ พระชัยมงคลบอกว่าเรามีฤทธิ์เป็นศิษย์อาจารย์ ก็ไปสู้กับนางเมียน้อยและโหด จับนางเมียน้อยได้แล้วช่วยพ่อกับแม่จากที่คุมขัง ส่วนเมียน้อยก็ไม่ฆ่าไล่เนรเทศออกจากเมือง ทางนี้ก็เข้ามาสมโภชครองเมือง ตอนที่เหาะมาจากอาจารย์มาเจอนางหนึ่งชมสวนอยู่ชื่อตรีชฎา เป็นลูกสาวเจ้าเมืองอยู่ก็ขอความรักกัน แล้วบอกว่าถ้าข้าทำศึกช่วยพ่อแม่ได้แล้ว จะให้พ่อแม่มาสู่ขอตอนที่เล่นส่วนใหญ่ก็จะเล่นจบตอนที่จับโหดและเมียน้อยได้

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

เวรย่อมสนองเวร

มีเมืองอยู่เมืองหนึ่ง เจ้าเมืองชื่อเครือแก้ว มีเมียหลวงชื่อเครือทอง และมีลูกชายชื่อเครือณรงค์ มีเมียน้อยชื่อจรรยา ลูกสาวเมียน้อยชื่อจำลักษ์ ซึ่งเจ้าเมืองนี้มีน้องชายชื่อเครือวัลย์ มีลูกชายชื่อเครือทิพย์ ซึ่งอยู่คนละเมือง เริ่มแรกเจ้าเมืองอยู่กับเมียหลวง เมียน้อยคิดจะยกทรัพย์สมบัติให้เครือณรงค์ ลูกชายครองภายใน 7 วัน ให้ลูกปลุกโรงพิธีขึ้น เมียน้อยคิดริษยา ไปปรึกษาลูกสาวนางจำลักษ์ แต่ลูกสาวเห็นดีชอบว่าสมบัติควรยกให้พี่ชายเครือณรงค์ แต่แม่ไม่ยอมให้ลูกสาวเกล้งนอนเป็นไข้ ตัวนางก็ไปทรอกเอาเครือณรงค์ให้เข้าไปหาน้องสาวแล้วเมียน้อยก็ไปบอกพี่ว่าลูกชายเครือณรงค์จะนำมาปล้ำน้องสาวนางจำลักษ์

ฝ่ายพี่เมื่อมาถึงห้องลูกสาวเห็นลูกชายเฝ้าน้องสาวอยู่เชื่อว่าจะปล้ำน้อง โศดตะลูกชายด้วยความโมโหสั่งให้ทหารเอกเอาเครือณรงค์ไปฆ่าตัดหัวแต่นางกำลักษ์วิ่งไปตามเมียหลวงมาก็มาขอภัยโทษลูกชายแต่พี่ไม่ยอมแม่เสียใจมากวิ่งไปที่ประหาร

กล่าวถึงเทวดารู้ว่าเครือณรงค์เป็นคนมีบุญจะตายไม่ได้บันดาร์ให้เพชฌฆาตลับหมดลงมาอุ้มเครือณรงค์ไป แต่ก่อนประหารลูกชายฝากแหวนให้เพชฌฆาตนำไปให้แม่ตน แล้วบอกว่าลาตายเพชฌฆาตนำแหวนไปให้บอกว่าลูกชายตายแล้ว ทางเมียหลวงเสียใจก็เลยใช้มีดฆ่าตัวตาย

ฝ่ายเสนาตกใจก็นำศพเมียหลวงไปให้พี่เครือแก้วดูสำนักเก็บศพเมียไว้ เครือณรงค์เทวดาอุ้มไปให้เมืองเอาเครือวัลย์ แล้วก็ไปเล่าให้อาฟิงว่าเมียน้อยวางแผนอาภักดิ์ใจพาเอาเครือณรงค์ปลอมตัวเป็นเด็ก เป็นลูกของตนชื่อเครือทิพย์ แล้วหาไปหาพ่อที่เมืองพ่อถึงจะขอดูศพแม่เมียน้อยก็ไปขโมยศพที่ฝังที่ต้นไม้ใหญ่ ทางนี้พ่อเครือแก้วพาน้องชายและหลานซึ่งเครือณรงค์ปลอมตัวมานี้ไปเปิดหีบศพดูแต่ศพหาย เครือแก้วเสียใจจะออกบวชแล้วจะยกสมบัติให้เครือณรงค์ปลอมตัวมา ทางเมียน้อยแอบฟังโกรธสั่งให้ทหารเผาโรงพิธีจะจับเด็กซึ่งเครือณรงค์ซึ่งปลอมตัวมาโยนเข้ากองไฟ แต่นางผู้เด็กซึ่งเป็นเครือณรงค์ไม่ได้ ตัวนางจรรยาเลยโดนไฟเผาตาย ตายไปกลายเป็นเปรตอีก มาปรากฏให้เครือแก้วเห็นอยู่กับเครือแก้ว

ฝ่ายเครือณรงค์กลับมาในร่างโคมหาหาพ่อบอกว่านางจรรยาตายแล้ว พ่อก็ไม่เชื่อก็เลยไปปรึกษาว่าพระอาจารย์ นางเมียน้อยรู้ก็จับหมด กล่าวถึงคู่มั่นของเครือณรงค์เสียใจที่คู่มั่นไม่ยอมมาแต่งสักทีก็จะผูกคอตาย แต่เทวดามาห้ามปราม แล้วเล่าเรื่องทั้งหมดที่เกิดขึ้นให้รสสุคนธ์ฟัง แล้วให้รสสุคนธ์ปลอมตัวเป็นหนุ่มน้อย ให้ตราสัง แล้วนำน้ำมันทิพย์ให้ไปช่วยเครือณรงค์

กล่าวถึงเสนาร้อนใจไปตีฆ้องร้องปล้ำว่าใครจับผีได้ให้รางวัล ไปเจอรสสุคนธ์ก็อาสาจับผีไปจับนางจรรยา เสร็จแล้วให้นางจรรยาบอกว่าศพนางเครือทองอยู่ไหน ถ้าบอกจะปล่อยให้นางก็บอกว่าไปฝังที่ต้นไม้ใหญ่ รสสุคนธ์เอาศพเครือทองขึ้นมาแล้วเอาน้ำทิพย์ที่เทวดาให้ชุบชีวิตเครือทองฟื้นขึ้นมาได้ เสร็จแล้วช่วย 3 กษัตริย์ออกมาให้ตัดสินนางจรรยาว่าจะเอาถ่านน้ำ แต่นางเครือทองขออย่าให้จองเวรกรรมให้ปล่อยไป แล้วรสสุคนธ์จะปลุกเสกนางจรรยา และนางจรรยาที่จามมาราวิอีก นาง

พิศวงหลงสวาท

ท้าวชัยฤทธิ์มีลูกสาวชื่อพิศวง ประพาสาไปไปเจอเกษตรสุวรรณ เอาไปเลี้ยงยกย่องให้เป็นน้องบุญธรรม มีเมียซึ่งเป็นคนทำบุญ ทำทานเรื่อย มีลูกสาวชื่อหลงสวาท วันหนึ่งเสนาจะเอาของไปแจกคนจนชนเกษตรสุวรรณไปด้วยแต่ไม่ไปบอกว่าวันนี้ไปล่าสัตว์ นัดเพื่อนออกไปยิงสัตว์มาก็จะมากินเลี้ยง ก็ให้เมียนำไปทำอาหาร เมียก็ปล่อยสัตว์ไปหมด ซึ่งอาหารอื่นมาทำแทนเกษตรสุวรรณพอรู้ว่าเมียปล่อยสัตว์ต่างๆออกไปหมด โมโหตีลูกตีเมีย เมียวิ่งหนีไปหาท้าวชัยฤทธิ์ ท้าวชัยฤทธิ์ก็บอกว่าอย่าตีลูกตีเมีย เมียปล่อยไปสัตว์ไปแล้วพี่จะซื้อมาให้ใหม่ก็ไม่ยอมปรึกษาเพื่อนๆ คิดกบฏขอเมืองจากชัยฤทธิ์ เช่นสัญญาว่าจะไว้ชีวิตถ้ายกเมืองให้ แต่ชัยฤทธิ์ไม่ยอม เกษตรสุวรรณสั่งฆ่าทั้งชัยฤทธิ์และพิศวง ฝ่ายเมียและลูกสาวปรึกษากันว่าจะฆ่าลง ให้หลงสวาทปลอมตัวเป็นตำราจวังไปบอกไม่ให้ฆ่าชัยฤทธิ์และพิศวง แล้วให้ลงกับลูกชายริบหนีไปให้เร็วที่สุด

ฝ่ายเสนาเข้าไปในเมืองเกษตรสุวรรณถามว่าฆ่าชัยฤทธิ์และลูกหรือยัง มีหลักฐานอะไรร้อนถึงเทวดาบันดาลให้ลมพายุใหญ่พัดเอาเสนาและข้าราชการแตกกระจายกันไปหมด

สองพ่อลูกท้าวชัยฤทธิ์กับพิศวง หลงไปอยู่เมืองแขกมีหัวหน้างานชื่อซาลูแปง สองพ่อลูกจะสมัครงานแต่ซาลูแปงไล่ไม่รับทำงาน กลัวนายสาวมาเห็นเข้า พอดีอารีมาเห็นแล้วห้ามปรามไม่ให้ซาลูแปงไล่ แล้วพาสองพ่อลูกไปหาพ่อหาข้าวปลาอาหารกิน แล้วให้พ่อชัยฤทธิ์ทำงานอยู่ในสวน ลูกพิศวงให้ไปทำงานกับซาลูแปง นางอารีบอกว่าฆ่าพิศวงตายแล้ว นางจะต้องเป็นเมียเขาเพราะซาลูแปงหลงรักอารี นางก็ไม่ยอมโดนซาลูแปงแทงดาบอดสองข้าง

กล่าวถึงชัยฤทธิ์เป็นคนทำสวนอยู่ เห็นศพลูกลอยน้ำมาเสียใจเป็นบ้า เอาศพลูกชายห่อผ้าสะพายไป นางอารีหนีเข้าป่าหลงไปเจอฤๅษี นางท้องกับพิศวงไปคลอดลูกกับนางฤๅษี พระฤๅษีก็รักษาตานางให้หาย ลูกคลอดออกมาชื่อ อารีคง พอโตขึ้นแม่ก็เล่าเรื่องในอดีตให้ลูกชายฟัง

กล่าวย้อนถึงหลงสวาท หนีพ่อแม่ออกติดตามหาพิศวงไปเจอคนบ้าห่อศพลูกออกมาดูคนี่ขาดไปนึ่งหนึ่งที่สวมแหวน หลงสวาทเห็นนึ่งหูดมจากศพก็จำได้ว่าเป็นพี่ชายของตนร้องไห้ เก็บนึ่งที่ขาดหูดกับแหวนมา ฝ่ายอารีคงออกหากล้วย ผลไม้กลางป่า เจอคนบ้าแบกศพมา ก็พาไปหาอาจารย์ชุบชีวิตพิศวงขึ้นมาแต่นึ่งหายไปในี่นึ่ง

ลูกอารีคงโตขึ้นก็จะไปแก้แค้นซาลูแปงจับได้เอาดาซาลูแปงออก เรื่องจริงๆ ตอนจบจะจ้องหลงสวาทเอ็นน้ำใสให้ครบก่อน แต่ส่วนใหญ่จะเล่นจบตอนฆ่าซาลูแปง

ขันทอง

ขันทองกับสามีลาพี่ชายไปเมืองของขันทอง เดินทางไปกับฝั้วสองคนนอนค้างคืนอยู่กลางป่ามี ยักษ์ตนหนึ่งชื่อนางกระตูกหีบออกมาล่าสัตว์ก็มาเจอขันทองนอนอยู่กับฝั้วที่ไยป่า นางยักษ์ก็ปลุกนาง ขันทองตื่นมาถามว่าเป็นใครมาอย่างไร มาอนอยู่ในป่า นางก็เล่าให้ฟังว่าจะกลับเมือง แต่เหนื่อยก็เลย พักนอนหลับกัน นางยักษ์เห็นฝั้วขันทองก็อยากจะได้ จึงเสกให้นางขันทองเป็นขี้ ปกติเล่นเป็นใบ้ก็ ถ้าปากก็เลยเอารูปเงาสวมใส่ให้นางขันทอง พอฝั้วตื่นขึ้นมาก็พาเข้าไปในเมือง

ฝ่ายพี่ชายของขันทองเห็นน้องสาวหายไปนานเป็นตายร้ายคืออย่างไรก็ไม่ทราบ ก็ออกตามตัว น้องสาวไปเจอน้องสาวในรูปของยักษ์เงา แล้วก็พาน้องสาวไปหาพระอาจารย์ พระอาจารย์ถอดรูปเงา ออกจากตัวนางขันทอง เสร็จแล้วพี่ชายพานางขันทองไปต่อว่าฝั้วซึ่งอยู่ในเมืองยักษ์มีเวทย์มนต์ทำให้ฝั้วหลง พุคะอะไรก็เชื่อนางยักษ์หมด ไปหาอาจารย์ว่าใครคือขันทอง อาจารย์ให้ลงขันว่าใครลงขันได้คนนั้นคือ นางขันทอง เพราะขันทองมีขันกำเนิดมาด้วย ขันทองและนางยักษ์ตอนนี้ท้องทั้งคู่ ขันทองลงขันได้นาง ยักษ์ลงขันไม่ได้ก็ต่อสู้กัน นางยักษ์สู้ไม่ได้ก็หนีออกมานอกเมืองไปคลอดลูกมี 3 ตัวว่านตรอัคคี ขัน ทองก็คลอดเป็นผู้หญิงชื่อพัดทอง ลูกนางยักษ์นตรอัคคีถามแม่ว่าใครคือพ่อนางยักษ์เล่าให้ฟัง นตรอัคคี โมโหพ่อว่าพ่อไม่รัก ก็ยกทัพจะมาตีเมือง ฝ่ายพัดทองก็ยกทัพออกมาต่อสู้ พอเนตรอัคคีล้มตามาไฟไหม้ นางพัดทองก็เอาพัดพัดดับสู้กันไม่มีใครชนะเสมอกัน ต่างก็กลับไปหาพ่อแม่ ส่วนใหญ่จะเล่นหุ่นจอบแก้ ตอนนี้

แก้วหน้าม้า

พระปิ่นวิชัยและเมียลาพระปิ่นทองและแม่ทัตสมาลีเดินทางกลับไปในป่ากับพระปิ่นวิชัย แล้วนอนค้างอยู่ในป่ามียักษ์ชื่อวสันต์ ออกมาจับสัตว์กินขึ้นมาตรงที่แก้วหน้าม้าและพระปิ่นวิชัยนอนอยู่ นางนึกชอบพระปิ่นวิชัยก็เลยถอดรูปเงาะใส่แก้วหน้าม้า แล้วให้เพชฌฆาตเอานางไปฆ่านางร้องไห้จนสลบไป นางมีท้องด้วยเพชฌฆาตนึกว่าตายก็ทิ้งไว้ก็กลับเข้าเมือง

ฝ่ายลูกยักษ์พระตรีจักรกฤษและนางสำอานที่แม่ยักษ์ให้เฝ้าเมืองอยู่ เห็นแม่หายไปให้น้องสาวเฝ้าเมืองแล้วตนเองพระตรีจักรกฤษก็ออกติดตามหาแม่เจอนางทิพวัลย์นอนสลบอยู่กลางป่าก็คิดว่าแม่ของตน นางบอกว่าไม่ใช่แม่ยักษ์ของเจ้า แม่ของเจ้าเอารูปเงาะมาสวมให้นางแล้วแม่ยักษ์ก็ไปกับตัวฉันแล้วนางทิพวัลย์ก็ปวดท้องจะคลอดลูก คลอดลูกออกมาเป็นผู้ชายพระตรีจักรกฤษให้นางฝากลูกไว้กับน้องสำอานค์ ส่วนพระตรีจักรกฤษพานางทิพวัลย์ไปตามหาแม่ยักษ์ของตนในเมือง ไปถึงพระปิ่นวิชัยก็ออกมารบกับพระตรีจักรกฤษ รบกันไปมาก็ไม่แพ้ชนะ ก็เลยบอกว่าท่านไปตามเมียของท่านแม่ของเราออกมา แล้วบอกพระปิ่นวิชัยว่าเมียของท่านอยู่ที่เรา แม่เราเอารูปเงาะใส่ไว้อยู่ พระปิ่นวิชัยไปตามเมียออกมา พอนางยักษ์ออกมาเจอลูกก็พยักขอมกลับไปพระปิ่นวิชัยโมโหก็รบกับพระตรีจักรกฤษอีก คราวนี้ นางยักษ์ช่วยตัวรบก็ชนะลูกชายแพ้เพราะลูกไม่สู้แม่ พระปิ่นวิชัยก็พาเมียนางยักษ์เข้าเมือง

ฝ่ายพระตรีจักรกฤษรบแพ้หลงเข้าไปในเมืองพระปิ่นทอง ทัตสมาลีแก้วหน้าม้านายด่านก็ไปกราบทูลพระปิ่นทองว่ามีทัพยักษ์มีอยู่หน้าเมือง ปิ่นทองก็ให้ลูกปิ่นทองออกไปดูชื่อว่าทัพยักษ์มาทำไม ยักษ์ก็บอกว่าไม่มีอะไร ฝ่ายนางทิพวัลย์พอที่ตัวออกมานางก็จำได้เข้าไปบอกว่านางคือทิพวัลย์แต่ปิ่นแก้วไม่เชื่อ พาเข้าไปในเมืองพอไปถึงเจอแม่ทัตสมาลีก็เล่นให้ฟัง แม่ทัตสมาลีก็ให้เชิญพระฤาษีเสด็จมาดูว่าใช้ลูกสะใภ้หรือไม่ พระฤาษีก็ถอดรูปเงาะออกให้นางทัตสมาลีโกรธลูกชายว่าลูกชายโง่มากชวนกันไปเมืองพระปิ่นวิชัย ไปถึงค่อว่าลูกชาย บอกว่าลูกชายเมียลูกอยู่กับแม่ พอลูกชายจะเชื่อนางยักษ์ก็เป่ามนต์ให้หลงอีกปิ่นทองก็ไม่เชื่อนางทัตสมาลีโมโหก็เลยทะเลาะกับนางยักษ์ ปิ่นทองพอแก่แล้วก็เหนื่อยตัดสินใจว่าให้เอาลูกสะใภ้มาขึ้นกันว่าใครคือเมียที่แท้จริง โดยให้ลุยไฟใครไฟไหม้เป็นนางยักษ์ ถ้าไม่ใช่ นางยักษ์เทวดาจะมาช่วยประพรมน้ำทิพย์ให้ไม่ร้อน นางยักษ์ลุยไฟร้อนกลายเป็นร่างยักษ์ จะหนีช่วยจับไว้แล้วนางทิพวัลย์ก็ไปปรับลูกที่ฝากนางศรีสำอานเลี้ยงไว้กลับมา

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

3.6.2 กลอน สำหรับการแสดงของหุ่นกระบอกคณะชะเวงหลานแม่บุญช่วย เป็นกลอนแปด และมีลักษณะเป็นกลอนสำนวนหลัก กล่าวคือ เป็นบทกลอนที่มีคำกลอนสัมผัสกันเป็นต้นแบบ เมื่อใช้งานก็จะเปลี่ยนเนื้อหาบางส่วนตามเหตุการณ์ และตัวละคร ยกตัวอย่างเช่น กลอนสำนวนหลักจาก เรื่องเวรย่อมสนองเวรในงาน มหกรรมหุ่นไทย เมื่อวันที่ 29 มีนาคม 2535 ณ ศูนย์วัฒนธรรมแห่งประเทศไทย มีลักษณะดังนี้

จรรยาแค้นใจเป็นนักรักษา แล้วฉายไม้ไล่มาหาข้าไม่
เร่รีบเร็วพลันด้วยทันใจ สุดแสนแค้นใจอยู่ไปมา

หรือ

เครื่องทองตกใจเป็นนักรักษา แล้ววิ้งหมุนผลุนมาหาข้าไม่
รีบเร่งไปพลันด้วยทันใจ สุดแสนร้อนใจอยู่ไปมา

หรือ

เสนาร้อนใจเป็นนักรักษา ไปกราบทูลราชามาโดยไว
ด้วยมีความทุกข์ร้อนไม่พอใจ ก็แล้วพากันรีบไปอย่าได้ช้า

หรือ

เสนาร้อนใจเป็นนักรักษา แล้ววิ้งหมุนผลุนมาหาข้าไม่
รีบเร่งเร็วพลันด้วยทันใจ สุดแสนร้อนใจอยู่ไปมา

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

3.6.3 เพลง

เพลงที่ใช้ประกอบการแสดงหุ่นกระบอก มีด้วยกัน 3 ประเภท คือ 1. เพลงโหมโรง 2. เพลงหน้าพาทย์ 3. เพลงร้อง

1. เพลงโหมโรง คือ เพลงที่ใช้บรรเลงโรงโรงก่อนเริ่มการแสดง จะมีด้วยกัน 2 ชุด คือ เพลงชุดโหมโรงเช้า สำหรับบรรเลงโหมโรงการแสดงในเวลากลางวัน และ เพลงชุดโหมโรงเย็นสำหรับบรรเลงโหมโรงการแสดงในเวลากลางคืน ซึ่งรายละเอียดผู้วิจัยจะกล่าวในบทที่ 4 ต่อไป
2. เพลงหน้าพาทย์ คือ เพลงที่ใช้ประกอบอากัปกิริยาของตัวละคร ซึ่งเพลงหน้าพาทย์ที่ผู้วิจัยพบในการแสดงหุ่นกระบอกคณะพะวงหลวงแม่บุญช่วย ได้แก่

- เพลงช้า*	ใช้สำหรับ	รำถวายมือ
- เพลงเร็ว	ใช้สำหรับ	รำถวายมือ
- เพลงเสมอ	ใช้สำหรับ	อากัปกิริยาไป- มา
- เพลงเชิด	ใช้สำหรับ	อากัปกิริยาไป- มาที่ค่อนข้างรีบเร่ง การต่อสู้
- เพลงกราวนอก	ใช้สำหรับ	อากัปกิริยาไป- มาอีกเอ็ม การยกทัพ
- เพลงเชิดฉิ่ง	ใช้สำหรับ	อากัปกิริยาไป- มา ,ติดตาม
- เพลงโอด	ใช้สำหรับ	โศกเศร้า

3. เพลงร้อง คือ เพลงที่ใช้ประกอบอากัปกิริยาของตัวละครประกอบการร้องเพลง การดำเนินเรื่องของหุ่นกระบอกค่อนข้างรวดเร็ว เพลงที่ใช้ส่วนใหญ่เป็นเพลงสองชั้น และเพลงชั้นเดียว โดยเฉพาะเพลงร้าย ที่คณะพะวงหลวงแม่บุญช่วยนิยมใช้ เนื่องจากสามารถใช้ประกอบอากัปกิริยาของตัวละครได้หลายอารมณ์ไม่ว่าบรรยายตัวละคร โกรธแค้น เร่งรีบ ยกตัวอย่างเช่น

อารมณ์โกรธแค้น

จรรยาแค้นใจเป็นหนักหนา แล้วฉวยไม้ไล่มาหาข้าไม่วาง
เร่งรีบเร็วพลันด้วยทันใด สุดแสนแค้นใจอยู่ไปมา

* ชื่อเพลงในการบรรเลงนี้ นางพะวงไม่ทราบชื่อเพลง ผู้วิจัยได้สอบถามชื่อเพลงจาก นายสันนิ ศรีเพชร ซึ่งเป็นหัวหน้าวงปี่พาทย์ที่บรรเลงประกอบการแสดงหุ่นกระบอก

อารมณ์เร่รืบ

เสนาเร่รืบใจเป็นนักรหนา แล้ววิ้งหมุนผลุนมาหาข้าไม่
 รีบเร่งเร็วพลันด้วยทันใด สุดแสนเร่รืบใจอยู่ไปมา

นอกจากนี้ยังมีเพลงร้องอื่นอีก ยกตัวอย่างเช่น

- เพลงซ้ำปี ใช้สำหรับ บรรยายบทบาทหรืออากัปกิริยาของตัวละครตัวเอกเมื่อออกนั้งเมือง หรือสถานที่ใดที่หนึ่งในโอกาสที่ต้องการความสง่าผ่าเผย

- เพลงต้นวรเชษฐใช้สำหรับ อากัปกิริยาคีใจ

- เพลงขึ้นพลับพลาใช้สำหรับ นอน

- เพลงหนีเสื่อ ใช้สำหรับ อากัปกิริยาคีใจ เช่น

วสันต์ยักษิผู้เป็นใหญ่อยู่ คนเดียวเปลี่ยวใจ(เอ๋ย เยอะ เอ๋ย เยอะ) มานานหลาย
 วันนี้อารมณ์ร้อนอร่า จะออกไปเที่ยวกลางป่า (เอ๋ย เยอะ เอ๋ย เยอะ) พนาไพร
 พอดะวันบ่ายบ่ายชายหางตา ขมิขม้นรีบกลับมา(เอ๋ย เยอะ เอ๋ย เยอะ) คูหาใหญ่
 (จากเรื่องแก้วหน้าม้า ตอนเงาะถอดรูป)

- เพลงลาวครวญ ใช้สำหรับ อากัปกิริยาโศกเศร้า

เครื่องรงค์ฟังคำพระบิดา แทบจะขาดชีวาคงบรรลัย
 เสี้ย มึงอย่าซ้ออยู่รำไร เอาเครื่องรงค์นี้ไปผลาญชีวา
 (จากเรื่องเวรยอมสนองเวร)

- เพลงพัชชา ใช้สำหรับ เป็นเพลงปีของพระอภัยมณี เช่น

หีบปีที่อาจารย์ประทานให้ หมายจะเป่าให้ฝนหายในทันทีเอ๋ย
 แล้วเปิดเสียงเอก วิวกหวาน นางมารก็แคคั้นสิ้นชีวาเอ๋ย

- เพลงขึ้นพลับพลาใช้สำหรับ เกี่ยวพาราสี เช่น

พระอภัยมโหมเจ้ามัจฉา	รูปร่างโสภาคังชาววัง
ผิวพรรณผุดผ่องคังทองทา	งามเหมือนนางฟ้าลงมาดิน
จะพิศดูไหนก็วิไลแจ่มล้ำ	เจ้างามขำหยั่งกับเขียนใส่ลากจึง
ทำให้งวงงเฝ้าหลงไหล	คลั่งไคล้ถึงนางสำอางตา

(จากเรื่องพระอภัยมณี ตอนพระอภัยมณีพบมัจฉา)

ข้อสังเกตที่พบเห็นจากคณะหุ่นกระบอกชะเวงหลานแม่บุญช่วยนี้ คือ เพลงจะบรรเลงตามเทคนิคของนักดนตรี ของคณะของนายสันนิ ศรีเพ็ชร และบางครั้งนักดนตรีอาจค้นทำนองดนตรีตามทำนองที่ผู้เชิดหุ่นกระบอกร้องประกอบการเชิดหุ่น

3.6.4 ตลก

การแสดงตลกเป็นการแสดงมุก หรืออารมณ์ขันต่างๆในการแสดง ซึ่งจะมีสอดแทรกในนาฏกรรมของไทยแทบทุกชนิด² เช่น โขน หนัง ใหญ่ ละคร ลิเก และหุ่น เพราะอุปนิสัยของคนไทยโดยทั่วไปชอบตลกโปกฮา อุดมด้วยอารมณ์ขันอยู่แล้วเป็นปกติ

การแสดงตลกของหุ่นกระบอกคณะชะเวงหลานแม่บุญช่วยนั้น มีการแสดงตลกก็เป็นหัวใจสำคัญของการแสดง เพราะจะทำให้ผู้ชมติดอกติดใจ การแสดงตลกของคณะชะเวงหลานแม่บุญช่วยผู้วิจัยแบ่งออกเป็น 3 ลักษณะ คือ

1. ตามลักษณะตัวหุ่น คือ ตัวหุ่นกระบอก มีตัวหุ่นตลกสำหรับแสดงโดยเฉพาะ ซึ่งเรียกชื่อตามลักษณะหน้าตาของหุ่น เช่น หุ่นนายเบี้ยว เรียกตามหัวหุ่นที่เบี้ยว หุ่นนายโด่ง เรียกตามจมูกของหุ่นที่โด่ง หุ่นนายเรี่ยน เรียกตามหัวหุ่นที่หัวล้านเล็กน้อย ไม่มีผม หุ่นนายหลอด เรียกตามหัวหุ่นที่มีลักษณะยาวคล้ายหลอด

² จักรพันธ์ โปษยกฤต, หุ่นไทย (กรุงเทพฯ: คณะกรรมการแห่งชาติว่าด้วยการศึกษา สหประชาชาติ, 2529), หน้า 121.

2. การร้องเพลงพื้นบ้าน เพลงออกภาษา และการพูด ได้แก่ เพลงพื้นบ้านต่าง เช่น เพลงน้อย ลำตัด หรือคำพูดต่างๆ ซึ่งเนื้อหาของเพลงหรือคำพูดนั้น จะมีลักษณะอวยชัยให้พร สองแง่สองง่าม หรือบางครั้งอาจตีปดคน ยกตัวอย่างเช่น

ลำตัด

(สร้อย) ตะลาไฮเยาเว่	มาเล่นลิเกตีรำมะนา เตะพ่อ (ซำ)
มีเมืองจะต้องมีวัง	เราหากินไกลรังต้องระวังกายา
ขอบพระคุณทุกท่านเหลือเกิน	ถ้าไม่ได้เชิญพวกกรรมก็ไม่ได้มา เตะพ่อ (ซำ)
โอเจ้าช่อเจ้าช่อลำไย	ขอให้ท่านเป็นใหญ่ต่อไปภายหน้า(สร้อย)
ท่านจะคิดสิ่งอะไร	ขอให้ได้ตั้งเจตนา(ซำ)
โอเจ้าช่อเจ้าช่อลำไย	เงินทองท่านไหลมาเทมา(สร้อย)

ทำนองเพลงในละครร้อง

ลูกสาวใคร โน้นหนอ	ที่มายืนรอที่นอกชาน
มาปลอกส้อมใส่จาน	ทำอันใด
ใบตองกล้วยตานี	ยาบุหรีของพี่นุณ นุณ
แม่คุณแม่คุณจะให้	ไปซักคุ่น

เพลงน้อย

(ข) พี่ที่เขยวามานัก พี่ไม่รักเหมือนน้อง สองตาพี่ก็จ้องนิกยิม พี่ถือข้าวหลามบอกน้อย พี่เห็นน้ำอ้อยพี่ก็อยากจิม (เอชา)

(ญ) เสียงใครหนอ เสียงมาเรียกแม่อรทัย จะออกไปดูเสียให้รู้แน่ สีคำดอกแถมมาแต่ไหน พอเหลือบเห็นหัวใครก็เป็นแสง นึกว่าอีกแรงกินควาย (เอชา)

(ข) พอเหลือบเห็นหัวใครก็เป็นแสง นึกว่าอีกแรงกินควาย น้องเอ๋ยทำไมไม่ดูเสียให้ทั่ว ไอ้โคนมีขี้ไปอะไร ของพี่มันปอกถลอกอยู่นิดจะหาหนั่งมาปิดหุ้มปลาย (เอชา)

(ญ) ของพี่มันปอกถลอกอยู่นิดจะหาหนั่งมาปิดหุ้มปลาย ให้ไปเช็ดหนั่งแม่แถมมาสักนิด ก็จะได้เอามาหนั่งปิดใช้ (เอชา)

(ข) เช็ดหนั่งแม่แถมมาสักนิด ก็จะได้เอามาหนั่งปิดใช้ ไอ้หนั่งคนละสิ่งคนละอัน มันจะมาปิดกันไปชะอย่างไร ช่วยร่นสักนิดติดกระดุก ให้มันเหลือแต่ลูกสองใบ

(ญ) ร่นสักนิดติดกระดุก ให้มันเหลือแต่ลูกสองใบ พุดจาสาระแนกเออลูกอีแก่ไปเสียครอกไหน พุดจาไปเสียเคยตัว เอาหอยกบหนิบหัวมึงเข้าไว้

(ข) พี่ก็เอามืดพกมา พี่จะถางหญ้าป่าไปให้ขงได้ พอลง มีคดั่งเปาะเหมือนคดั่งเฉาะพง สัก
ประเดี๋ยวลงเห็นแม่น้ำไรไร

(ญ) ระวังหนามนะเจ้า หนามคดเค้ามันหนิก เข้ามามันจะจิกหัวมิงไว้ หัวมิงไว้ ใ้อ์เถียนไว้อ์ ใ้อ์
เถียนวา มิงจมาช่วยข้าเสียไวๆ ช่วยเอาไฟเข้าจุกให้ขงลูกคดงซ่า หอยกบเลยอ้าน้ำไหล

เพลงฉวน

จี้จี้สุพงโรย จากเมืองมา ใ้อ์อนิจจา จนเรื่อง เออ ล่องเรือขาย สิ้นกำหนดหมดยวน ถ้วน
กำหนด แสนรันทศโสกา น้ำตาฉวนไหล สี่เกิมทองเทือม สี่กระเทือมไกล (เฮะ อา อา อ่า อา เฮะ อา
อา อ่า อา อ่า อา อา อ่า) จี้เฮ้อจี้ถือท่ายให้ดี จะโค่นเว็กจี้เขาพัง

(สร้อย) เฮ้ว เฮ้ว กวาง กะยอ่ยอ่กวาง (ซ้า)

ทอดแหอะไรตรงนี้ (ซ้า) คงจะมีกึ่งนาง (สร้อย)

เรามาเล่นหุ่นกันวันนี้ (ซ้า) เราคงจะมีชื่อเสียงโด่งดัง (สร้อย)

ปลาไหลมันอยู่ในรู (ซ้า) พอเจอรูปหุ่นบรื่องเสียงดัง (สร้อย)

(ทำนองสร้อยฉวน)

เทิม เทิม เฮ้ว เทิม เทิม เฮ้ว เจ็กเปาตะละจี้แม่ เฮ้ว เจ็กเปา เจ็กเปา กงหีตะละจี้จี้จ่า ตะละจี้จ่า
หนุมากงไถ่ แสกกอยกึ่งจ่าหนูเอย หนุมากงไถ่ แสกกอยกึ่งจ่าหนูเอย

(สร้อย) ทิง ทิง โจ๊ก ทิง ทิง อะไร ไม่จริงเหมือนคดงความตาย (ซ้า) ชีวิตของเราทั้งหลายความตายเป็นของ
คู่กัน

กุศรา ธรรมมาบูรณว่ากุศล ถ้าใครทุกข์ทนต้อง นับเวรทั่วกัน (สร้อย)

กกรรมกเกวียนเป็นของเสี่ยงทาย กกรรมกเกวียนนั้นต้องเวียนไปมา

ถ้าผู้ใดไปท่าเวลาก็ตามทัน ให้ทุกข์แก่ท่านทุกข์นั้นถึงตัว ถ้าใครทำความชั่ว มันก็ต้องกลัวคิดพัน

(สร้อย)

จะโตว่าหน้า มั่งสาวาเนื้อ เสโทว่าเหงือ เมโทว่าโคล อย่าไปมัวอินัง เพื่อนพันจะไม่หัก เนื้อ
หนังจะไม่พักจะไม่หย่อนยี้ดยาว (สร้อย)

กราวรำพม่า

ทุงเล ทุงเล วันนี้จะเห่พม่ามาใหม่ ๆ เข้ามาเมืองไทย ก็เป็นผู้ใหญ่ มาติกลองยาว
ทุงเล ทุงเล วันนี้จะเห่พม่ามาใหม่ ๆ เข้ามาเมืองไทย มาดูความเป็นไป เมืองไทยก็เจริญ

เพลงเกี่ยวข้าว

วันนี้เรามากัน กับท่านผู้ชม (เฮ้ว เอ้า เฮ้ว เฮ้ว)
หุ่นกระบอกเค้ามีมานาน ตั้งโบราณประมาณ 100 ปี(เฮ้ว เอ้า เฮ้ว เฮ้ว)
ถ่ายทอด
รักษามรดกไทยไว้ ไม่ให้สูญหายในภพหน้า (เฮ้ว เอ้า เฮ้ว เฮ้ว)

เพลงกลองยาว

บอกแม่จะไปเก็บถั่ว (ซำ) พอลับตาแม่หาฟัว (ตะลาลา)

หรือ

ไอ้ลูกกลมๆเค้าเรียกมะนาว ไอ้ยาวๆ เค้าเรียกมะดัน ไอ้สั้นๆ เค้าเรียกพุทธา(ตะลาลา)

นอกจากนั้นยังมีเพลงพื้นบ้านทั่วไปอีกเช่น

พริ้มๆ โจ๊ะพริ้มๆเสียงกระหึ่มดังมาแต่ไกล (ซำ)
เสียงเคาะเสียงกรับจับถึงเค้าดีจริงๆนะหุ่นกระบอกของไทย

คำพูดต่างๆ หรือบทกลอนมีลักษณะความเดียว ใช้การเล่นคำ ยกตัวอย่างเช่น

ยั๊กษ์เอ่ยยั๊กษ์สี่ จ โมยหัวปลี ไปให้ยั๊กษ์ยา ยั๊กษ์เอ่ยยั๊กษ์ยาจ โมยหัวปลาไปให้ยั๊กษ์สี่

หรือ

แต่ซำแต่เค้าแห่ขายมา พอถึงศาลาเค้าก็วางยาลง พ่อยายโง่โง่เห็นแต่ซำแต่

หรือ

ไอ้ป้อสำอาง คุณนางเจ้าชู จู๊ดจู๊กระแม ไอ้แกฟ้าผ่า ไอ้กำพิชญ์โลก ไอ้โหนกปลัด

หรือ

คำพูดมอญ

เต็งแข็ง เต่งเขนาะ เต็งแข็ง เต่งเขนาะ

3. ตามลักษณะการแสดง คือ การกระทำ หรือเหตุการณ์ต่างๆ ซึ่งได้แก่การกระทำต่างๆ เนื่องจากสรีระของหุ่นกระบอกทำจากไม้ ซึ่งจะแข็งแรงคงทน เช่น การชกมวย การตีหัว หรือการเอาหัวโขกกัน หรือเหตุการณ์ต่างๆ เช่น ในเรื่องเวรย่อมสนองเวร เป็นเหตุการณ์ตอนที่พวกเสนาถูกผีหลอก ตัวตลกชุกโรง(หุ่นลุงโหนกหรือหุ่นลุงร่อน)จะถูกผีตามข้างหลัง พอหันไปผีก็มาอยู่ด้านหลังของตนตลอด จึงมองไม่เห็นจนพวกเสนาตัวอยู่กลัวจนตัวสั่น แต่ตัวตลกก็ยังหาไม่เจอ จนต้องใช้มือคลำหน้าตาของผีที่อยู่ด้านหลัง หันไปแล้วจึงเจอ

ในบางครั้งอาจจะใช้ทั้ง 2 ลักษณะ เช่น การรำกลองยาว การเลือกใช้มุขตลกนั้นจะขึ้นอยู่กับผู้เชิดหุ่นกระบอกจะหยิบยกมาใช้ ซึ่งผู้เชิดหุ่นกระบอกจะดูว่ากลุ่มผู้ชมเป็นคนกลุ่มไหน อายุเท่าไร เช่น ผู้ชมเป็นชาวบ้าน หรือชาวไร่ชาวนา ภาคกลางก็ร้องเพลงน้อย ผู้เชิดอาจจะนำข่าว หรือเหตุการณ์ปัจจุบันมาแสดงตลกด้วยก็ได้ สำหรับการแสดงตลกหากเป็นที่ชื่นชอบของผู้ชม ก็จะแสดงเป็นเวลานาน

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

3.7 การรับงานแสดง

การรับงานแสดงของคณะหุ่นกระบอกชะเวงหลานแม่บุญช่วยนั้น ในสมัยก่อนจะเป็นลักษณะแสดงเต็มรูปแบบ คือ ประกอบด้วยคนในคณะประมาณ 8-12 คน แสดงวรรณคดีต่าง ๆ หลายตอนจบ เช่น งานพิธิสำคัญต่าง ๆ ของอำเภอ และจังหวัด งานบุญประจำปีตามวัดต่าง ๆ และงานศพผู้ใหญ่ที่ได้รับการเคารพจากลูกหลานจำนวนมาก โดยแสดงเพื่อความบันเทิงของผู้ชมเป็นหลัก

แต่ในปัจจุบันมีการปรับรูปแบบให้เหมาะสมกับงาน และยุคสมัย เช่น การเป็นวิทยากรสาธิตเชิดหุ่นและขับร้องคนเดียว ประกอบเทพบรรเลงดนตรี เพียงคนเดียว แสดงสาธิต เช่น รับเป็นวิทยากรสาธิต และสอนในชั่วโมงเรียนวิชาศิลปะ ในสถาบันการศึกษาต่าง ๆ รวมไปถึงสาธิตเพื่อประกอบรายงานหรือ ผลงานทางวิชาการ ของนิสิตนักศึกษา และอาจารย์ ในระดับปริญญาตรี และโท หรือการแสดงแบบคณะเล็ก ประกอบเทพเพียง 2 คน แสดงเป็นนิทานพื้นบ้านสั้น ๆ เช่น งานแสดงตามสถาบันศึกษา ต่าง ๆ เมื่อจัดนิทรรศการ หรืองานรื่นเริงเช่น งานเลี้ยงครบรอบวันเกิด ของผู้ใหญ่ในครอบครัว

3.8 การจัดการและการแบ่งหน้าที่ในการแสดง

เนื่องจากคณะหุ่นกระบอกชะเวงหลานแม่บุญช่วย มีคนน้อยเป็นรูปแบบที่ใช้คนแสดงน้อย ประกอบกับผู้ที่อยู่ในคณะนั้น มีความชำนาญมากแล้ว ฉะนั้นการจัดการและการแบ่งหน้าที่ในการแสดงโดยส่วนใหญ่จึงมีลักษณะช่วยกันตามแต่ละกำลังของแต่ละคนที่จะทำได้ ไม่ว่าจะเป็นการเคลื่อนย้ายของไปทำการแสดง จนถึงเก็บอุปกรณ์และของกลับ

ในการติดต่อการแสดงในแต่ละครั้งนั้น จะมี “โต้โผ” หรือหัวหน้าคณะ ปัจจุบัน คือนางชะเวงอ่อนละม้าย เป็นผู้รับงาน พร้อมทั้งตกลงราคา วัน เวลาที่ สถานที่ ที่จะทำการแสดง รวมถึงสถานที่ตั้งโรงหุ่นกระบอก นอกจากนั้นยังมีสิ่งที่จะต้องเตรียมไว้ให้ เช่น โรงหุ่นกระบอก บางครั้งมีเครื่องเสียง และไฟด้วย

จากการศึกษาการจัดการและการแบ่งหน้าที่ในการแสดงคณะหุ่นกระบอกชะเวงหลานแม่บุญช่วย ผู้วิจัยจะอธิบายเป็น 3 ฝ่ายดังนี้

- ฝ่ายประสานงาน คือ หัวหน้าคณะ จะมีหน้าที่เป็นผู้ประสานงานทุกฝ่าย รวมถึงประสานงานกับยานพาหนะรับ – ส่ง และขอรับค่าตอบแทนการแสดง ด้วย
- ฝ่ายผู้เชิดหุ่นกระบอก จะมีหน้าที่รับผิดชอบในส่วนที่เกี่ยวข้องกับการแสดง ทั้งหมดตั้งแต่ขนย้ายอุปกรณ์ ฉากการแสดง ติดตั้ง ทำการแสดง รวมทั้ง จัดเก็บด้วย
- ฝ่ายวงปี่พาทย์ จะมีหน้าที่รับผิดชอบส่วนที่เกี่ยวข้องปี่พาทย์ คือ ตั้งแต่ขนเครื่องดนตรี ตั้งวง ทำการบรรเลง และจัดเก็บเครื่องดนตรี

3.9 โอกาส

โอกาสหรือมูลเหตุในการจัดการแสดงหุ่นกระบอกนั้น จากการศึกษาพบว่าเป็นมหรสพที่สามารถแสดงได้ทุกโอกาส ทุกเทศกาล นอกจากนั้นยังสามารถจัดการแสดงได้ทั้งกลางวัน กลางคืน ไม่ว่าจะเป็น งานวันเกิด งานโกนจุก งานบวช ตลอดจนงานศพก็สามารถแสดงได้ ดังเช่นที่หนังสือสารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคกลาง เล่มที่ ... ได้กล่าวถึง โอกาสของการแสดงหุ่นกระบอกว่า

“หุ่นกระบอกเป็นมหรสพทั้งในงานหลวงและงานราษฎร์ ในงานพระเมรุ พระเจ้าลูกเธอหลายพระองค์ใน พ.ศ. 2437-2438 ในราชกิจจานุเบกษาระบุว่ามีการแสดงหุ่นกระบอกเป็นการมหรสพสมโภชอย่างหนึ่งในมหรสพอีกหลายอย่างและในพ.ศ.2440 เมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จกลับจากยุโรปคราวแรก ในคืนแรกคือวันที่ 16 ธันวาคม ได้มีการรื่นเริงในบริเวณพระบรมมหาราชวัง และได้มีหุ่นกระบอกแสดงที่หน้าหอรัษฎากรพิพัฒน์เป็นที่รื่นเริงตลอดคืน

ในปลายรัชกาลที่ 5 ยังได้ระบุไว้ในราชกิจจานุเบกษาว่ามีทั้งหุ่นหลวงและหุ่นกระบอกแสดงในงานพระเมรุพระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์เจ้าอรุณพงษ์รัชสมโภชและการเมรุเจ้าคุณจอมมารดาเปี่ยม ณ วัดเบญจมบพิตรดุสิตวนาราม พ.ศ.2453 และงานสมโภชพระบรมรูปทรงม้าที่หน้าพระลานพระราชวังสวนดุสิต เมื่อ พ.ศ.2453 มีการแสดงหุ่นกระบอกถึง 2 คณะ ระบุว่า คือ หุ่นกระบอกของจางวางต่อท่าช่างวังหน้า และหุ่นกระบอกของนายป่วน บ้านบุญศิริ

ในงานราษฎร์ หุ่นกระบอกยังมีโอกาสแสดงมากกว่าในงานหลวง ชาวบ้านมักนิยมหาหุ่นกระบอกไปเล่นในงานศพมักเล่นตอนใส่ไฟตอนเย็นพักหนึ่งด้วยเรื่องราวสั้นๆแล้วไปเล่นอีกครั้งหนึ่งตั้งแต่สองทุ่มไปจนถึงสองยาม นอกจากงานศพแล้ว ชาวบ้านยังนิยมหาหุ่นกระบอกไปเล่นแก้บน เล่นในงานทำขวัญ โกงจุกนาค และงานมงคลอื่นๆ

หุ่นกระบอกสมัยแรกๆ เช่น หุ่นนายวิง มีผู้ว่าจ้างให้เล่นตามบ่อนการพนันเพื่อเป็นการดึงดูดคนให้เข้าบ่อน เรียกกันว่างานเหมา คือ เหมาเล่นเป็นระยะยาว โดยเล่นวันละสองเวลาบ่ายกับกลางคืน ต่อมาเมื่อทางราชการให้เลิกบ่อน หุ่นกระบอกตามบ่อนจึงเลิกไปด้วย

ต่อมาในสมัยหลัง หุ่นกระบอกเหลือน้อยคณะลงมาก โอกาสที่จะแสดงก็น้อยลง หุ่นกระบอกคณะเปี้ยก เคยแสดงเรื่องพระอภัยมณีทางโทรทัศน์เมื่อแรกตั้งสถานีขึ้นในกรุงเทพฯ ใหม่ๆราว พ.ศ.2498-2499 ติดต่อกันอยู่ระยะหนึ่ง นอกจากนี้ก็มีแสดงอยู่บ้างประปรายตามฤดูกาลแสดง ณ สังกัดศาลา และในงานปีที่ท้องสนามหลวง เช่น งานสงกรานต์ งานขึ้นปีใหม่ งานฉลอง 25 พุทธศตวรรษ และในที่สุดการแสดงหุ่นกระบอกตามงานปีเหล่านี้ได้เลิกล้มไปตามวาระ”

ปัจจุบันหุ่นกระบอกคณะชะเวงหลานแม่บุญช่วยโอกาสในการแสดงน้อยมาก ส่วนใหญ่จะแสดงในงานสมโภชเฉลิมฉลองและงานประจำปี ซึ่งอยู่ในช่วงเดือนพฤศจิกายน - ธันวาคม นอกจากนั้นการแสดงมักจะแสดงในลักษณะการสาธิต ประกอบการบรรยายในกับสถานศึกษา และหน่วยงานทั่วไป เพื่อเป็นการอนุรักษ์ตลอดจนสืบทอดใ้ห้อนุชนรุ่นหลังได้เห็นการแสดงแขนงนี้มากกว่าที่จะแสดงเป็นมหรสพสมโภชเฉลิมฉลองเช่นในอดีต

3.10 สถานที่ในการแสดง

หุ่นกระบอกเป็นการแสดงที่สามารถแสดงได้ในสถานที่ต่างๆ และที่ใช้มาก คือ วัดซึ่งเป็นจุดศูนย์รวมจิตใจของคนในชุมชน และโรงเรียน เนื่องจากเป็นมีสถานที่เอื้ออำนวย และสามารถรวมผู้คนจำนวนมากได้ ยกตัวอย่างเช่น ลานวัด ศาลา หอประชุม

การแสดงหุ่นกระบอกเป็นการแสดงที่ใช้พื้นที่ไม่มากนัก แต่สถานที่ในการแสดงก็ต้องดูความเหมาะสมและสะดวกแก่ใช้งาน ไม่ว่าจะเป็นโรงหุ่นกระบอก มีซึ่งขนาดประมาณ 4 ตารางเมตร ที่ตั้งของวงปีพาทย์ ที่นั่งของคนดู ตลอดจนการขนย้าย ล้วนเป็นปัจจัยสำคัญทั้งสิ้น

3.11 ระยะเวลา

ระยะเวลาในการแสดงหุ่นนั้น โดยปกติจะใช้ระยะเวลา 2 ชั่วโมงครึ่ง ถึง 4 ชั่วโมง เริ่มตั้งแต่เวลา 19.30 น. จะเริ่มโหมโรง จากนั้นเวลาประมาณ 20.30 น. จะเริ่มแสดง ไปจนถึง เวลาประมาณ 00.00 น.

ในการแสดงแต่ละครั้งนั้น สามารถตัดตอนและเพิ่มความยาวของเนื้อเรื่องที่แสดงได้ตามความเหมาะสม เช่นบางครั้งการไปแสดงหรือสาธิตกับหน่วยงานต่างๆ อาจใช้ระยะเวลา 1 - 2 ชั่วโมง ก็จะตัดในส่วนของโหมโรง และคำกลอนออก โดยขึ้นอยู่กับตกลงกับเจ้าภาพในงานนั้นๆ

3.12 อัตราค่าจ้างการแสดงหุ่นกระบอก

อัตราค่าจ้างการแสดงหุ่นกระบอกในแต่ละครั้งจะเป็นจำนวนเท่าไร ก็จะขึ้นอยู่กับหลายปัจจัย ได้แก่ จำนวนผู้แสดง นักดนตรี ระยะทางและสถานที่ใกล้-ไกล เครื่องเสียง-ไฟ รถรับ-ส่ง ตลอดจนจำนวนวันในการแสดง จากสมุดบันทึกของนางชะเวง อ่อนละม้าย ที่ได้บันทึกอัตราค่าจ้างการแสดงหุ่นกระบอกมีดังนี้

วัน เดือน ปี	สถานที่	อัตราค่าจ้าง
2 พฤศจิกายน 2524 ขึ้น 5 ค่ำ เดือน 12	วัดเขาคินเหนือ	1 คืน ราคา 2,000 บาท
9 พฤศจิกายน 2524	วัดสวนขวัญ	1 คืน ราคา 2,400 บาท
10-11 พฤศจิกายน 2524 ขึ้น 14-15 ค่ำ เดือน 12	วัดหนองเต่าเหนือ	2 คืน ราคา 3,000 บาท
18 พฤศจิกายน 2524 แรม 7 ค่ำ เดือน 12	อำเภอเก้าเลี้ยว จังหวัดนครสวรรค์	1 คืน ราคา 1,700 บาท
11 มกราคม 2525	บ้านบางม่วง	1 คืน ราคา 1,500 บาท
(ไม่ทราบวันที่ และเดือน) พ.ศ. 2525	กำแพง	9 คืน คืนละ 1,300 บาท รวม 11,700 บาท
(ไม่ทราบวันที่ และเดือน) พ.ศ. 2525	วัดหลวงพ่อท้าว อำเภอเมือง จังหวัดนครสวรรค์	2 คืน ราคา 3,000 บาท
(ไม่ทราบวันที่ และเดือน) พ.ศ. 2525	วัดคีรีวงศ์ อำเภอเมือง จังหวัดนครสวรรค์	2 คืน ราคา 3,000 บาท
29 เมษายน 2525	วัดคลองแม่ลาย	1 คืน ราคา 2,150 บาท
12 มิถุนายน 2525	อำเภอตากลิ จังหวัดนครสวรรค์	1 คืน ราคา 2,000 บาท
มิถุนายน 2525	จังหวัดจันทบุรี	1 คืน ราคา 6,500 บาท
มิถุนายน 2525	จังหวัดสิงห์บุรี	1 คืน ราคา 2,500 บาท

วัน เดือน ปี	สถานที่	อัตราค่าจ้าง
(ไม่ทราบวันที่ และเดือน) พ.ศ. 2526	อำเภอเก้าเลี้ยว จังหวัดนครสวรรค์	1 คืน ราคา 1,900 บาท
(ไม่ทราบวันที่ และเดือน) พ.ศ. 2526	วัดไพรเหนือ อำเภอเมือง จังหวัดนครสวรรค์	1 คืน ราคา 1,800 บาท
(ไม่ทราบวันที่ และเดือน) พ.ศ. 2526	คลองยาง	1 คืน ราคา 1,700 บาท
(ไม่ทราบวันที่) มีนาคม พ.ศ. 2526	วัดคลองคาง	3 คืน ราคา 4,500 บาท

ตารางที่ 3.1 : แสดงรายการรับงานแสดง และอัตราค่าจ้าง ปีพ.ศ. 2524-2526

ที่มา : สมุดบันทึกของนางชะเวง อ่อนละม้าย

จากตารางข้างต้นจะเห็นได้ว่าอัตราค่าจ้างการแสดง เมื่อประมาณ พ.ศ. 2524-2526 มีการยืดหยุ่น มีอัตราค่าจ้างการแสดงหุ่นกระบอก ประมาณ 1,500-2,000 บาท ขึ้นอยู่กับการตกลงต่อรองราคาของเจ้าของคณะกับเจ้าภาพ ทั้งนี้

ปัจจุบันอัตราค่าจ้างการแสดงหุ่นกระบอก จังหวัดนครสวรรค์ หรือจังหวัดใกล้เคียง จะมีอัตราค่าจ้างประมาณ 8,000-10,000 บาท ขึ้นอยู่กับการตกลงเช่นกัน และลักษณะงานนั้นเช่น แสดงให้กับเด็กนักเรียนตามโรงเรียนต่างๆ ก็จะมีราคาถูกคั้งที่ได้กล่าวมาแล้วในหัวข้อการรับงานแสดงว่าสามารถรับเพราะ

3.13 ค่าตอบแทนผู้เซ็ดหุ่นกระบอก

ค่าตอบแทนผู้เซ็ดหุ่นกระบอกนั้น จะขึ้นอยู่กับการปฏิบัติงานของแต่ละบุคคล คือ

- นางอรุณ เป็นผู้เซ็ดมือ 2 รองจากนางชะเวงเจ้าของคณะจะได้ ค่าตอบแทน 500 บาท
- นางสอาด เป็นผู้เซ็ดมือ 3-4 จะได้ ค่าตอบแทน 300-500 บาท ขึ้นอยู่กับงาน
- นางประไพ เป็นผู้เซ็ดมือ 3-4 จะได้ ค่าตอบแทน 500 บาท เนื่องจากเป็นผู้จัดและเก็บหุ่นกระบอกด้วย
- ค่ารถสองแถว 600-900 บาท
- ค่าเครื่องเสียงและไฟ 1,200 บาท

คำตอบแทนส่วนที่เหลือนางชะเวงจะเก็บไว้สำหรับปรับปรุงซ่อมแซมหุ่นกระบอก โรงหุ่น
ตลอดจน อุปกรณ์การแสดงต่างๆ

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

สรุปบทที่ 3

หุ่นกระบอกเป็นการแสดงที่มีองค์ประกอบที่เกี่ยวข้องมากมาย เพราะในการแสดงหุ่นกระบอกหนึ่งเรื่องหรือหนึ่งตอนนั้น เป็นการรวมเอาวัฒนธรรมสาขาต่างๆ มาไว้ในการแสดง ซึ่งองค์ประกอบต่างๆที่เกี่ยวข้องกับการแสดงหุ่นกระบอกคณะชะเวงหลานแม่บุญช่วยมีดังนี้

หุ่นกระบอกประกอบด้วยส่วนสำคัญ 4 ส่วน คือ ศีรษะหุ่น ลำตัวหุ่น มือหุ่น เสื้อผ้าและเครื่องประดับ

ศีรษะหุ่นกระบอกเป็นไม้เนื้ออ่อน แกะสลักตามลักษณะตัวละคร ปาก ถ้าคอ ด้านล่างศีรษะจะมีแกนไม้ยาวลงมาประมาณ 2 นิ้ว เรียกว่า คอหุ่น ต่อจากคอหุ่นนั้นจะเป็นท่อนไม้เป็นสลักไว้เสียบกับตัวหุ่นยาวประมาณ 1.5 นิ้ว สีที่ใช้ในการเขียนหน้าหุ่นในสมัยก่อนเป็นสีฝุ่นจีนสีขาวทารองพื้น หน้าหุ่น แล้วนำหมึกจีนสีดำเขียนตา และหมึกจีนสีแดงเขียนปาก ปัจจุบันได้ประยุกต์ใช้สีเมจิกหรือสีสังเคราะห์ ส่วนบริเวณคอจะใช้สีน้ำอะคริลิกสีทอง แล้วประดับกากเพชร

ลำตัวหุ่นกระบอก เป็นกระบอกไม้ไผ่ ยาวประมาณ 5 นิ้ว ซึ่งเป็นที่มาของการเรียกชื่อหุ่นกระบอกชนิดนี้ ในปัจจุบัน ได้มีการนำท่อน้ำพลาสติก PVC มาใช้แทนกระบอกไม้ไผ่ ไหล่ทำด้วยก้ามมะพร้าวเรียกว่า บ่าหุ่น มีลักษณะเป็นวงรี กว้างประมาณ 6 เซนติเมตร ยาวประมาณ 11.5 เซนติเมตร ตรงกลางเจาะรูสำหรับเสียบไม้กระบอก

มือหุ่น เป็นส่วนที่โผล่ออกมาจากเสื่อหุ่นทั้งสองมือ ยาวประมาณ 2 นิ้ว ทำขึ้นเลียนแบบลักษณะของมือคน โดยในมือซ้ายทำทำตั้งวงรี ส่วนมือขวาของหุ่นนั้น จึงแกะเป็นท่ากำมืออยู่ เจาะรูตรงกลาง สำหรับเสียบอาวุธของตัวละคร ซึ่งจะเปลี่ยนไปตามลักษณะของตัวหุ่น เช่น พระถือศร พระอภัยมณีถือปี่ เป็นต้น ข้อมือหุ่นตอกติดกับไม้ไผ่ขนาดเล็ก เรียกว่า “ตะเกียบ” ยาวประมาณ 1 ฟุต ซึ่งมีไว้สำหรับจับให้หุ่นรำในท่าต่างๆ

เสื่อหุ่น มีลักษณะเป็นถุงคลุม เข็มกว้างและยาวประมาณ 1 ฟุต โดยเจาะตรงคอสำหรับเสียบหัวและตรงมุมทั้งสองสำหรับมือหุ่น โผล่ ยาวประมาณ 2 นิ้ว หากเป็นเสื่อตัวพระก็จะมีอินทนู และนมคอเสื่อหุ่นแบบเก่านั้นจะใช้ปักผ้ากำมะหยี่ ปักคิ่นเงินคล้ายลักษณะเครื่องแต่งกายโขน ส่วนปัจจุบันได้ใช้ผ้า กำมะหยี่ ผ้าตาต ผ้าลาย ผ้ากระຈก ผ้าทอลาย ผ้าสอดคิ่นทอง ผ้าbrocade ปักเลื่อมหลากหลายสีสันตามจินตนาการของผู้ปัก ส่วนเครื่องประดับของหุ่นของคณะชะเวงหลานแม่บุญช่วยนั้น จะแตกต่างกัน

ไปตามตัวละคร เช่นหุ่นตัวพระจะมีสร้อยคอ และทับทรวง ส่วนหุ่นตัวนางจะมีสร้อยคอ จี๋นาง หากเป็นหุ่นพ่อแก่ หรือหุ่นฤาษี ก็จะสวมสร้อยประคัม นอกจากนี้ยังมีการนำรดดินแขนกระดาศประเก็นของละครไทย มงกุฎเพชร ของตุ๊กตาเด็ก ถูกปิดมาประดับศีรษะหุ่นด้วย

หุ่นกระบอกของคณะชะเวงหลานแม่บุญช่วย ปัจจุบันมีอยู่ทั้งสิ้น 91 ตัว ไม่ทราบว่าจะสร้างขึ้นในสมัยใด เพราะหุ่นกระบอกส่วนใหญ่เป็นหุ่นที่มีการสร้างมาก่อนนางชะเวง อ่อนละม้าย เจ้าของคณะและทายาทคนปัจจุบันเกิด แต่สันนิษฐานว่าน่าจะสร้างขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 5 ต่อมา ได้มีเมื่อประมาณ พ.ศ. 2490 ขณะที่นางชะเวง อ่อนละม้าย อายุประมาณ 10 ปี การสร้างหุ่นกระบอกเพิ่มเติมอีกประมาณ 10 ตัว โดยเป็นผู้คิดแบบให้ช่างพื้นบ้าน นายอู๊ด (ไม่ทราบนามสกุล) ปัจจุบันเสียชีวิตไปแล้วด้วยโรครักษา จากตัวหุ่นกระบอกที่มีอยู่ผู้วิจัยสามารถแบ่งได้เป็น 8 ประเภท คือ หุ่นครู หุ่นตัวพระ หุ่นตัวนาง หุ่นตลก หุ่นอมมนุษย์ หุ่นออกภาษา หุ่นเฉพาะ หุ่นสัตว์

อุปกรณ์ประกอบการแสดง ของหุ่นกระบอกของคณะชะเวงหลานแม่บุญช่วย มีด้วยกัน 2 ประเภท คือ 1.อุปกรณ์ คือ สิ่งที่ใช้สวมใส่ ตลอดจนประกอบการแสดงหุ่นกระบอก 2.ฉาก คือ อุปกรณ์ที่ใช้ประกอบการแสดงที่เป็นสถานที่ต่างๆ ตามที่แสดง

การแสดงหุ่นกระบอกเป็นการแสดงที่ต้องใช้ฉากกั้นระหว่างผู้ชม กับผู้เชิดหุ่นกระบอก เพื่อจะไม่ให้ผู้ชมได้เห็นผู้เชิดหุ่นกระบอก ซึ่งจะทำให้เสียบรรยากาศในการชม จากการศึกษาผู้วิจัยพบว่า

ฉากของคณะชะเวงหลานแม่บุญช่วย มีลักษณะเป็นสี่เหลี่ยมจัตุรัส มีขนาดกว้าง 4 เมตร สูง 4 เมตร ตรงกลางมีลักษณะเป็นมู่งี่เพื่อผู้เชิดจะได้มองเห็นตัวหุ่นกระบอก รวมทั้งมองเห็นผู้ชมด้วย เขียนเป็นภาพซุ้มประตูเมือง ปราสาทราชวัง ตลอดจนลายไทยต่างๆ

โรงหุ่นกระบอก มีลักษณะเป็นสี่เหลี่ยมจัตุรัส มีขนาดความกว้างของด้านหน้าและด้านหลังโรงหุ่นประมาณ 4 เมตร มีความยาวจากด้านหน้าโรงหุ่นถึงด้านหลังประมาณ 4 เมตร และมีความสูงจากพื้นดินถึงหลังคาประมาณ 4 เมตร นอกจากนั้นมีพื้นเวทียกระดับสำหรับให้ผู้เชิดหุ่นกระบอกนั่งทำการแสดง วงปีพาทย์ ตลอดจนวางอุปกรณ์ต่างๆ โดยสูงจากพื้นดินประมาณ 1 เมตร 30 เซนติเมตร ที่สูงระดับนี้เนื่องจาก จะอยู่ในระดับสายของผู้ชม ซึ่งสามารถยื่น-นั่งดูได้สะดวก โครงสร้างจะทำด้วยไม้ โดยส่วนใหญ่จะมีหลังคา โดยวัสดุที่ทำหลังคา ไม่กำหนดจะใช้อะไรก็ได้ตามที่หาได้สะดวก เช่น ฝาใบ ฝ้ายรม ทางมะพร้าวไม้เนียม ปัจจุบันฝาด้านข้างโรงหุ่นกระบอกมักเป็นพลาสติกกรองแสงสำหรับคลุมต้นไม้ เพื่อให้อากาศถ่ายเทได้สะดวก

ดนตรีที่ใช้บรรเลงประกอบการแสดงหุ่นกระบอกคณะชะเวงหลานแม่บุญช่วย คือ วงปี่พาทย์เครื่องห้า แต่ปัจจุบันได้ปรับลดเครื่องดนตรีลง คือ นำฆ้องวงใหญ่ ออก เพื่อประหยัดค่าใช้จ่าย การตั้งวงปี่พาทย์จะตั้งอยู่ด้านหลังเพื่อดู สัญลักษณ์ของผู้เชิดหุ่นกระบอก ที่จะบอกผู้เล่นบรรเลงปี่พาทย์สำหรับคณะปี่พาทย์ที่ได้บรรเลงให้กับหุ่นกระบอกคณะชะเวงหลานแม่บุญช่วยคือ คณะศรีเพ็ชร โดยได้บรรเลงให้กับคณะหุ่นกระบอกนี้เวลาเป็นระยะเวลากว่า 30 ปี

วรรณกรรมการแสดงของคณะหุ่นกระบอกชะเวงหลานแม่บุญช่วย เป็นเรื่องที่มีการสืบกันแบบมุขปาฐะ มีเนื้อเรื่องเป็นลักษณะเป็นนิทานประเภทจักรๆวงๆ คำเนินเรื่องรวดเร็ว สนุกสนาน โครงเรื่องแต่ละเรื่องที่จะประกอบไปด้วยเหตุการณ์ที่ตัวเอก ต้องมีเหตุอันเป็นไปให้ต้องตระกะกำลำบาก และได้พบฤาษี เทวดาหรือผู้วิเศษเป็นอาจารย์สอนวิชาให้ เมื่อเรียนวิชาสำเร็จพระเอกต้องกลับบ้านเมืองเพื่อชิงบัลลังก์คืน และระหว่างทางมีเหตุให้พระเอกต้องผจญมากมาย การดำเนินเรื่องบางครั้งอาจทำให้นางชะเวงและคณะสับสน เพราะเนื้อเรื่องคล้ายคลึงกัน อนุภาคของเรื่องหนึ่งอาจไปแทนในอีกเรื่องหนึ่งได้ วรรณกรรมที่แสดงที่ยังสืบทอดมาถึงปัจจุบันมี 14 เรื่องหลักด้วยกัน ซึ่งผู้วิจัยสามารถแบ่งได้เป็น 2 ประเภท คือ 1. วรรณคดีกรรม 2. นิทานพื้นบ้าน ปัจจุบันวรรณกรรมบางเรื่องไม่ได้ทำการแสดงเนื่องจากเนื้อหาของเรื่องมีส่วนที่เป็นส่วนของการรำมาก ประกอบกับผู้เชิดหุ่นกระบอกชราภาพ

กลอน สำหรับการแสดงของหุ่นกระบอกคณะชะเวงหลานแม่บุญช่วย เป็นกลอนแปด และมีลักษณะเป็นกลอนสำนวนหลัก กล่าวคือ เป็นบทกลอนที่มีคำกลอนสัมผัสกันเป็นต้นแบบ เมื่อใช้งานก็จะเปลี่ยนเนื้อหาบางส่วนตามเหตุการณ์ และตัวละคร

เพลงที่ใช้ประกอบการแสดงหุ่นกระบอก มีด้วยกัน 3 ประเภท คือ 1. เพลงโหมโรง 2. เพลงหน้าพาทย์ 3. เพลงร้อง

ตลกของคณะชะเวงหลานแม่บุญช่วยผู้วิจัยแบ่งออกเป็น 3 ลักษณะ คือตามลักษณะตัวหุ่น คือ 1. ตัวหุ่นกระบอก เรียกชื่อตามลักษณะหน้าตาของหุ่น เช่น หุ่นนายเบี้ยว เรียกตามหัวหุ่นที่เบี้ยว 2. การร้องเพลงพื้นบ้าน เพลงออกภาษา และการพูด 3. ตามลักษณะการแสดง คือ การกระทำ หรือเหตุการณ์ต่างๆ ในบางครั้งอาจจะใช้ทั้ง 3 ที่กล่าวมาผสมกันก็ได้

การจัดการจะเป็นในลักษณะช่วยกันตามแต่ละกำลังของแต่ละคนที่จะทำได้ เนื่องจากในหุ่นกระบอกคณะนี้มีคนในคณะจำนวนน้อย ประกอบกับผู้ที่อยู่ในคณะนั้น มีความชราภาพมาก ส่วนการ

แบ่งหน้าที่ ผู้วิจัยได้แบ่งเป็น 3 ฝ่ายคือฝ่ายประสานงาน ฝ่ายผู้จัดหุ่นกระบอก ฝ่ายวงปี่พาทย์ โดยแต่ละฝ่ายจะรับผิดชอบวัสดุอุปกรณ์ของตนเอง ตั้งแต่ขนย้ายนำไปแสดง จนกระทั่งนำกลับ

หุ่นกระบอกเป็นการแสดงที่สามารถแสดงได้ในสถานที่ต่างๆ และที่ใช้มาก คือ วัดซึ่งเป็นจุดศูนย์รวมจิตใจของคนในชุมชน และ โรงเรียน เนื่องจากเป็นมีสถานที่เอื้ออำนวย และสามารถรวมผู้คนจำนวนมากได้ ยกตัวอย่างเช่น ลานวัด ศาลา หอประชุม

ระยะเวลาในการแสดงหุ่นนั้น โดยปกติจะใช้ระยะเวลา 2 ชั่วโมงครึ่ง ถึง 4 ชั่วโมง เริ่มตั้งแต่เวลา 19.30 น. จะเริ่มโหมโรง จากนั้นเวลาประมาณ 20.30 น. จะเริ่มแสดง ไปจนถึง เวลาประมาณ 00.00 น. ซึ่งในการแสดงแต่ละครั้งนั้น สามารถตัดตอนและเพิ่มความยาวของเนื้อเรื่องที่แสดงได้ตามความเหมาะสม เช่นบางครั้งการไปแสดงหรือสาธิตกับหน่วยงานต่างๆ อาจใช้ระยะเวลา 1 - 2 ชั่วโมง ก็จะตัดในส่วนของโหมโรง และคำกลอนออก โดยขึ้นอยู่กับตกลงกับเจ้าภาพในงานนั้นๆ

อัตราค่าจ้างการแสดงหุ่นกระบอกในแต่ละครั้งจะเป็นจำนวนเท่าไร ก็จะขึ้นอยู่กับหลายปัจจัย ได้แก่ จำนวนผู้แสดง นักดนตรี ระยะทางและสถานที่ใกล้-ไกล เครื่องเสียง-ไฟ รถรับ-ส่ง ตลอดจนจำนวนวันในการแสดง ปัจจุบันอัตราค่าจ้างการแสดงหุ่นกระบอก จังหวัดนครสวรรค์ หรือจังหวัดใกล้เคียง จะมีอัตราค่าจ้างประมาณ 8,000-10,000 บาท ขึ้นอยู่กับการตกลงเช่นกัน และลักษณะงานนั้นเช่น แสดงให้กับเด็กนักเรียนตามโรงเรียนต่างๆ ก็จะมีราคาถูก

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บทที่ 4

การแสดงหุ่นกระบอกคณะชะเวงหลานแม่บุญช่วย

จากการเก็บข้อมูลจะกล่าวถึงการแสดงหุ่นกระบอกคณะชะเวงหลานแม่บุญช่วยตั้งแต่การขนย้ายสิ่งของไปติดตั้งโรงหุ่นกระบอก จนถึงเสร็จสิ้นการแสดง โดยผู้วิจัยได้ศึกษารายละเอียดของการแสดงโดยประมวลองค์ความรู้จากเอกสารต่างๆ การสัมภาษณ์ผู้เชิดหุ่นกระบอก และผู้ที่เกี่ยวข้องตลอดจนสังเกตการณ์แสดงหุ่นกระบอกคณะชะเวงหลานแม่บุญช่วยจากการแสดงสด และเทปบันทึกภาพการแสดง เมื่อวันที่ 29 มีนาคม 2535 ณ ศูนย์วัฒนธรรมแห่งประเทศไทย วันที่ 12 พฤศจิกายน 2549 ณ วัดแก้วเลี้ยว อำเภอกำแพงแสน จังหวัดนครสวรรค์ วันที่ 12 มิถุนายน 2550 ณ วัดไทรเหนือ อำเภอมือง จังหวัดนครสวรรค์ วันที่ 18 มิถุนายน 2550 ณ โรงเรียนสวนกุหลาบวิทยาลัย จิตรประวัตินครสวรรค์ อำเภอมือง จังหวัดนครสวรรค์ พบว่าการแสดงหุ่นกระบอกเป็นมหรสพที่สามารถจัดการแสดงได้ทั้งกลางวัน กลางคืน โดยมีขั้นตอนและลำดับการแสดง ซึ่งผู้วิจัยได้เรียงหัวข้อ ดังนี้

- 4.1 ก่อนการแสดง
- 4.2 พิธีกรรมก่อนการแสดง
- 4.3 การดำเนินการแสดง
- 4.4 พิธีลาโรง
- 4.5 หลังการแสดง

4.1 ก่อนทำการแสดง

ก่อนทำการแสดงการแสดงหุ่นกระบอกคณะชะเวงหลานแม่บุญช่วย ทุกคนจะช่วยกันเตรียมงานตามตำแหน่งหน้าที่ต่างๆตามที่ได้รับมอบหมาย โดยผู้วิจัยจะขอแบ่งออกเป็น 4 ขั้นตอน โดยจะเรียงลำดับในการเตรียมการก่อน-หลัง ดังนี้ การติดต่อประสานงาน และการเตรียมการ การเดินทาง การติดตั้งฉากการแสดง และการจัดเรียงหุ่นกระบอกสำหรับแสดง

4.1.1 การติดต่อประสานงาน และการเตรียมการ

เมื่อมีผู้ติดต่องานแสดง เป็นที่เรียบร้อยแล้ว นางชะเวงผู้เป็น ตัวโผ หรือหัวหน้าคณะหุ่นกระบอกจะเป็นผู้ประสานงาน โดยจะประสานงานตามฝ่ายต่างๆดังนี้

- ประสานงานกับหัวหน้าวงปี่พาทย์ คือ นายสันนิ ศรีเพ็ชร
 - ประสานงานกับผู้เชิดหุ่นกระบอก คือ นางอรุณ เอี่ยมวิไล
นางสอาด กุ่มเขตร์
นางประไพ เกตุทอง
- สำหรับนางอรุณ และนางสอาดนั้น โดยปกติจะมาพบกันในวันแสดงเลย ยกเว้นนางประไพที่จะต้องมาเตรียมอุปกรณ์ และฉากก่อน
- ประสานงานกับยานพาหนะ (สำหรับงานที่ไม่ได้เตรียมยานพาหนะไว้ให้)
 - ประสานงานกับเครื่องเสียงและ เครื่องไฟ

จากนั้นนางประไพ เกตุทองจะเป็นผู้มาเตรียมตัวหุ่นกระบอกที่จะเล่นลงในหีบ ซึ่งปกติจะเป็นหีบ 2 ใบ โดยหีบใบแรกจะเป็น หุ่นพระนาง และหุ่นครู หีบใบที่ 2 ใส่หุ่นสัตว์ และอุปกรณ์การแสดงต่างๆ เมื่อเตรียมหุ่น และอุปกรณ์การแสดงดังกล่าวเสร็จเป็นที่เรียบร้อยแล้ว นางประไพจะเตรียมฉากตลอดจนไม้กระบอก โครกเหล็กต่างๆ สำหรับเป็น โครกชิงฉากการแสดง

การเชิดหุ่นกระบอกของคณะชะเวงหลานแม่บุญช่วยนั้น ตั้งแต่นางชะเวงเป็นหัวหน้าคณะ ไม่มี การฝึกซ้อมการแสดงในส่วนของการไหว้ครูและการดำเนินเรื่อง มีแต่เพียงการนัดคิว หรือซ้อมเฉพาะส่วนเพิ่มเติมเท่านั้น เช่น การรำอวยพร เนื่องจาก เรื่องที่ทำการแสดงนั้นเป็นเรื่องที่แสดงมาตั้งแต่ในวัยเด็ก และมักเป็นการด้นกลอนสด โดยใช้กลอนสำนวนหลัก(ดังที่ผู้วิจัยกล่าวไว้ในบทที่ 3 หัวข้อกลอน) พร้อมกับการสอดแทรกเหตุการณ์บ้านเมือง หรือชีวิตประจำวันเข้าไปด้วย

4.1.2 การเดินทาง

เมื่อถึงวันแสดง ผู้เชิดหุ่นกระบอก วงปี่พาทย์จะไปรวมกันที่บ้านนางชะเวงตามเวลาที่นัดหมายกันไว้ แล้วนั่งรถที่นางชะเวงได้ติดต่อไว้ไปยังสถานที่แสดง หากสถานที่แสดงอยู่ในจังหวัด นครสวรรค์และจังหวัดใกล้เคียงก็จะเหมารถสองแถว โดยจะนำหีบตัวหุ่นกระบอก ฉากการแสดง เครื่องดนตรี ตลอดจนถึงของสัมภาระที่เกี่ยวข้องกับการแสดงเรียงซ้อนกันไว้ด้านหลังรถ แล้วให้ผู้เชิดหุ่น และนักดนตรีนั่งด้านนอก แต่สำหรับสถานที่ต่างจังหวัดก็จะเหมารถตู้

ภาพที่ 4.1 : รถสองแถวที่หุ่นกระบอกคณะชะเวงหลานแม่บุญช่วยใช้เป็นพาหนะ
สำหรับเดินทางไปทำการแสดงในจังหวัดนครสวรรค์ และจังหวัดใกล้เคียง
ที่มา : ผู้วิจัยบันทึกภาพเมื่อ 16 มิถุนายน 2550

ภาพที่ 4.2 : ภายในรถสองแถว จะนำเอาอุปกรณ์และเครื่องดนตรีวางผสมกันด้านใน
แล้วให้นักดนตรีกับผู้เชิดหุ่นกระบอกวางด้านนอก
ที่มา : ผู้วิจัยบันทึกภาพเมื่อ 16 มิถุนายน 2550

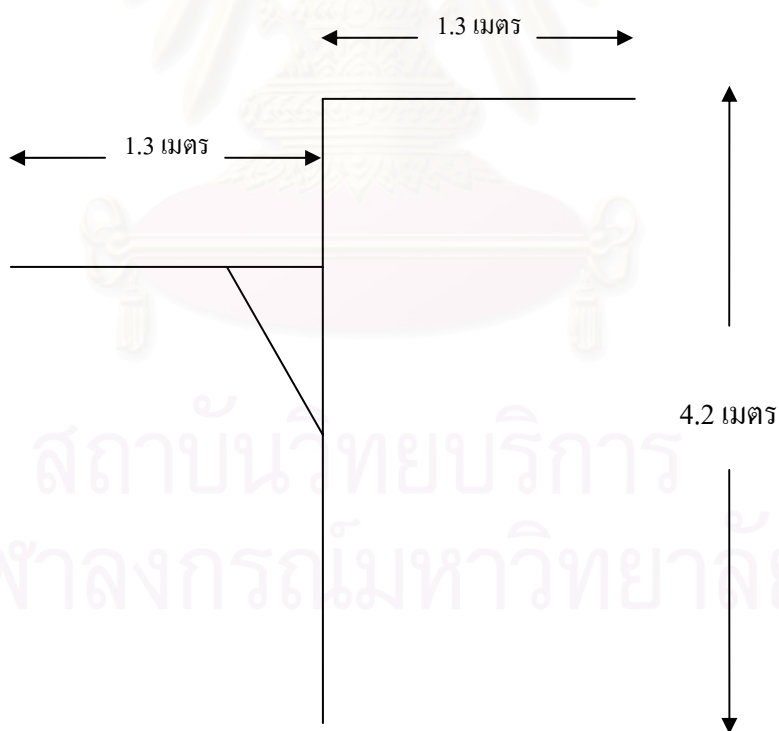
เมื่อเดินทางไปถึงสถานที่แต่ละคนก็จะปฏิบัติตามหน้าที่ของตนโดยนางชะเวงจะเป็นผู้ติดต่อประสานงานกับเจ้าภาพ ในเรื่องของชื่องาน ชื่อเจ้าภาพที่ถูกต้องทั้งนี้รวมไปถึงติดต่อขอรับค่าตอบแทนด้วย ส่วนผู้เซ็ดหุ่นกระบอก จะช่วยกันขนอุปกรณ์การแสดงต่างๆทั้งหมดที่เกี่ยวข้องกับการแสดงไม่ว่าจะเป็น หุ่นกระบอก ฉากการแสดง หลังจากนั้นจะช่วยกันตั้งฉาก พร้อมจัดเรียงตัวหุ่นกระบอกและนักดนตรี-วงปี่พาทย์ ก็จะช่วยกันขนเครื่องดนตรี ทั้งหมด พร้อมทั้งตั้งเครื่องดนตรีเพื่อบรรเลงด้วย

ในส่วนนี้ไม่รวมถึงเครื่องเสียง เครื่องที่ผู้รับเหมาจะมาติดตั้งเอง และโรงหุ่นกระบอกที่ทางเจ้าภาพจะจัดตั้งไว้ให้

4.1.3 การติดตั้งฉากการแสดง

สำหรับในส่วนนี้ผู้วิจัยจะอธิบายการติดตั้งฉากการแสดง ซึ่งมีขั้นตอนดังต่อไปนี้

สำหรับการติดตั้งฉากการแสดงให้นำโครงเหล็กออกสำเร็จ มาติดกับขาตั้งไม้ยาง และ มาผูกติดให้มั่นคง มาผูกกับขาตั้งไม้ มาติดกับโต๊ะ หรือพื้นเวทีของโรงหุ่นกระบอกซึ่งมีความสูงประมาณ 1.3 เมตร แล้วนำท่อนเหล็กซึ่งมีความยาว 4.2 เมตร วางพาดบน โครงเหล็กทั้ง 2 ข้าง มัดให้แน่น

ภาพที่ 4.3 : จำลองโครงเหล็กสำหรับตั้งโรงหุ่นกระบอก

มีลักษณะด้านยอดบนมีเหล็กยื่นออกมาตั้งฉาก มีเหล็กยื่นออกมาออกมด้านตรงข้ามกับชั้นแรกเช่นเดียวกัน โดยทั้ง 2 ชั้นนี้โดยให้ด้านที่มีเหล็กยื่นออกมาสูงกว่าอยู่ด้านนอก

ที่มา : จำลองมาจากโครงเหล็กบ้านนางชะเวง อ่อนละม้าย.

ภาพที่ 4.4 : คนในคณะหุ่นกระบอกกำลังใช้เชือกผูกโครงเสากับขาโต๊ะ
ที่มา : ผู้วิจัยบันทึกเมื่อ 12 มิถุนายน 2550

แล้วนำผ้าส่วนที่ 7 คือ ผ้าบังตัวคนเชิด ให้สอดไม้ไผ่ซึ่งมีขนาดความยาวประมาณ 4.2 เมตร ตามช่องจนทะลุอีกข้างหนึ่ง (การที่สอดผ้าผืนนี้ต้องสอดไม้ไผ่เนื่องจากเวลาแสดงตลก หรือการแสดง ทะเลาะตบตีกัน หุ่นจะไม่เกิดความเสียหาย) จากนั้นผูกผ้าส่วนที่ 8 คือ ผ้าประกาศรางวัลที่ได้รับ ของนางชะเวง ทับลงบนผ้าสี่เหลี่ยม ในส่วนนี้ บางครั้งก็ไม่ติด นอกจากนี้นางประไพผู้เชิดหุ่นกระบอกที่มีความชำนาญในการติดตั้งฉากได้ให้สัมภาษณ์ว่า

“ทุกส่วนที่เป็นผ้าควรผูกให้ตึงมิเช่นนั้นจะทำให้ฉากหย่อน หรือที่คนในคณะหุ่นกระบอก เรียกว่า ตกท้องช้าง ทำให้ดูไม่สวยงาม”

เมื่อติดตั้งในส่วนของผ้า ทั้ง 4 ส่วนเรียบร้อยแล้ว ให้ติดตั้ง มู่ลี่ โดยผูกเชือกห้อยลงมาจากโครงเหล็กด้านบน ในส่วนที่นี้จะเป็นส่วนของการติดตั้งที่สำคัญที่สุด เนื่องจาก ภาพวาดของฉากจะวางเหลื่อมเป็นภาพกันพอดี และต้องวางให้มู่ลี่นี้ ปิดระหว่าง ด้านบนกับด้านล่างพอดี นอกจากนั้นมู่ลี่จะต้องไม่หย่อนเพราะจะทำให้ผู้เซดหุ่นกระบอกเซดได้ไม่สะดวก

ภาพที่ 4.5 : ด้านหน้าโรงหุ่นกระบอก

มีลักษณะเป็นเพิง จากด้านหน้าลาดลงไปด้านหลัง

ที่มา : ผู้วิจัยบันทึกเมื่อ 12 พฤศจิกายน 2549.

ต่อไปนำผ้าบังฉาก เป็นผ้าสำหรับบังมู่ลี่ และช่องสำหรับเข้าออกของหุ่นกระบอก ผ้าบังฉากนี้จะอยู่ด้านข้างระหว่างเสากับมู่ลี่ สุดท้ายนำผ้าบังเสา เป็นผ้าพิมพ์ลายสีชมพูอ่อน ซึ่งใช้สำหรับบังเสาโรงหุ่น โดยจะอยู่ด้านนอกสุดทั้งสองข้าง มาสอดด้วยไม้ลวกหรือไม้ไผ่บริเวณด้านบนของผ้าผูกเชือกติดกับปลายด้านบนทั้ง 2 ข้าง แล้วแขวนกับเสาฉาก ห้อยลงมา นำผ้าสีแดงมาผูกเป็นโบว์

ลำดับสุดท้ายจะนำฟ้ายันต์ มาติดไว้ด้านในของฉาก เนื่องจากการแสดงหุ่นกระบอกแต่ก่อนมักจะเล่น ประชัน กันเป็นส่วนมาก เช่น ประชันกับโจน หนั่งตะลุง ดิเก ฯลฯ ต่างชนิดต่างก็แย่งผู้ชมกัน ซึ่งนอกจากจะแข่งฝีมือ และความคิดกันในด้านศิลปะการแสดงแล้ว บางครั้งอาจมีทางด้านไสยศาสตร์เข้ามาช่วยด้วย ปัจจุบันฟ้ายันต์ที่ติดฉากหุ่นกระบอก เป็น ของวัดตะปอนใหญ่ อ.ขลุง จ.จันทบุรี พ.ศ.

ภาพที่ 4.6 : ผ้ายันต์ที่ติดที่จากหุ่นกระบอก มีอักษรเขียนบนผ้ายันต์ว่า
 วัดตะปอนใหญ่ เป็นยันต์ค้าขาย เมตตามหานิยม ป้องกันภัยอันตราย ถ้าผู้ใดได้ไว้ที่
 บ้านเรือนของท่าน จะเป็นสิริมงคลอย่างล้ำค่า อ.ขลุ้ง จ.จันทบุรี พ.ศ. 2519
 ที่มา : ผู้วิจัยบันทึกเมื่อ 24 เมษายน 2550

4.1.4 การจัดเรียงหุ่นกระบอกสำหรับแสดง

การจัดเรียงหุ่นกระบอกนั้น ในปัจจุบันนางประไพ เกตุทองจะเป็นผู้เรียงตัวหุ่นกระบอก โดยเริ่มจากการนำหุ่นกระบอกออกจากหีบ แล้วกองหุ่นไว้เป็นกลุ่มโดยแยกเป็นประเภทโดยให้ แล้วเรียงตามตำแหน่งของผู้ที่จะเชิดตัวนั้นๆ ซึ่งผู้วิจัยจะขออธิบายจากภาพดังนี้

1. หุ่นลุงโหนก ลุงร้อนวางนอนอยู่บนหมอน ต่อมาเป็นหุ่นพ่อแก่ใส่ที่ตั้งบูชา การเรียงตัวหุ่นกระบอก
2. จากนั้นจะเป็นหุ่นพระ หุ่นนาง วางบนหีบ
3. หุ่นยักษ์กับหุ่นสัตว์ รวมทั้งอุปกรณ์การแสดงด้วย
4. หุ่นคนแก่ หุ่นพราหมณ์ หุ่นออกภาษา จะวางผสมกัน

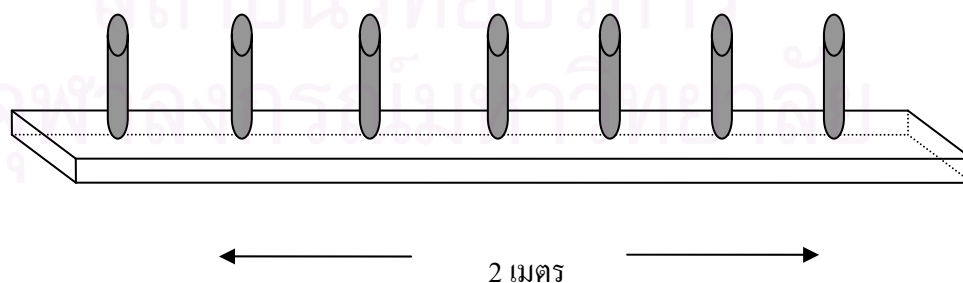
ส่วนหุ่นตลกนั้นจะวางกระจายอยู่ทั่วไป ตามตำแหน่งของผู้เชิดหุ่นกระบอก เพราะต้องใช้บ่อย และสะดวกแก่การหยิบจับมาเชิด

การเรียงเช่นนี้จะสะดวกแก่การใช้งาน เนื่องจากผู้เชิดจะหันมาหยิบตัวหุ่นด้านขวามือของผู้เชิด เมื่อทำการแสดงหุ่นตัวไหนใช้แสดงเสร็จแล้วจะนำไปไว้ด้านหลังหีบ หรือ บริเวณ หมายเลข 5

ภาพที่ 4.7 : นางประไพ เกตุทองกำลังจัดเรียงหุ่นกระบอก
ที่มา : ผู้วิจัยบันทึกเมื่อ 12 มิถุนายน 2550.

ในการแสดงหุ่นกระบอกแต่ละครั้งนั้น เมื่อนำหุ่นกระบอกมาจัดเรียงเป็นกลุ่มเรียบร้อยแล้ว หุ่นบางส่วนที่ต้องแสดงหลายฉาก จะวางไว้บนที่ตั้งหุ่นกระบอก ซึ่งที่ตั้งหุ่นกระบอกนั้นแต่เดิมมีลักษณะเป็นไม้หน้าสามยาวประมาณ 2 หีบหุ่นกระบอกต่อกัน¹ หรือประมาณ 2 เมตร แล้วเป็นตะปูตัวใหญ่ ตอก ลงบนไม้ วางไว้บนหีบหุ่นกระบอกด้านหลังผู้เชิดหุ่น ดังที่ผู้วิจัยได้จำลองที่ตั้งหุ่นกระบอกแบบเดิม ดังรูป

ภาพที่ 4.8 : ที่ตั้งหุ่นกระบอกแบบเดิม
ที่มา : สัมภาษณ์ นางชะเวง อ่อนละม้าย

¹ สัมภาษณ์ นางชะเวง อ่อนละม้าย, 20 มิถุนายน 2550.

ปัจจุบันที่ตั่งหุ่นมีการทำเป็นแป้น ใใส่หุ่นแยกหุ่นแต่ละตัว เพื่อสะดวก ประหยัดพื้นที่ในการวางตัวหุ่น และเหมาะสมแก่การเคลื่อนย้ายไปแสดงในสถานที่ต่างๆ ตามแต่เจ้าภาพจะจ้างไป ทั้งยังมีความแข็งแรง คงทนกว่าที่ที่ตั่งหุ่นกระบอกแบบเดิม ที่ตั่งหุ่นกระบอกแบบปัจจุบันมีลักษณะ เป็นฐานสี่เหลี่ยมจัตุรัสทำจากไม้ มีขนาดความสูงของฐาน 1.25 นิ้ว ยาว 5.5 นิ้ว ส่วนที่สวมกับไม้กระบอกของตัวหุ่นเป็นไม้เหลายาว 7.5 นิ้ว มีเส้นผ่านศูนย์กลาง 0.5 นิ้ว

ภาพที่ 4.9 : ที่ตั่งหุ่นกระบอกแบบปัจจุบัน

ที่มา : ผู้วิจัยบันทึกเมื่อ 20 มิถุนายน 2550

เมื่อทำการเรียงตัวหุ่นเสร็จเรียบร้อยแล้ว ก่อนการแสดงแต่ละครั้ง จะมีการบูชาครู เคารพต่อสิ่งศักดิ์ต่างๆ ซึ่งมีขั้นตอนดังต่อไปนี้

4.2 พิธีกรรมก่อนการแสดง

4.2.1 การบูชาครู

การบูชาครู คือ การกระทำเพื่อแสดงความเคารพ และระลึกถึงพระคุณของครูอาจารย์ ซึ่งหมายถึง พระภคตฤาษี บางทีเรียกว่า พ่อแก่ รวมถึงบุคคลที่เป็นผู้ถ่ายทอดความรู้ต่างๆ และขอขมาลาโทษครูก่อนทำการแสดง นอกจากนั้นยังเป็นการขอพรให้การแสดงราบรื่น สวยงาม ได้รับความชื่นชอบจากผู้ชม หุ่นที่จัดอยู่ในประเภทหุ่นครูของชะเวงหลานแม่บุญช่วย มีอีก 2 ตัว เป็นตลกชูโรง คือ หุ่นลุงโหนก หุ่นลุงอ่อน หุ่นทั้ง 2 เวลาที่ทำการแสดงจะเรียกหุ่นนี้ว่า ไอ้โหนก ไอ้อ่อน

เครื่องบูชาขณะนี้นางชะเวงจะเป็นผู้เตรียม โดยมีรายละเอียดดังนี้

1. รูป 5 ดอก
2. เทียน
3. เงินก้านน 12 บาท
4. ดอกไม้

ลำดับพิธีเริ่มจะ ผู้มีความอาวุโสสูงสุดในขณะจะเป็นผู้จุดรูปเทียนบูชาพระรัตนตรัย ปัจจุบันคือนางชะเวงซึ่งเป็นหัวหน้าคณะ โดยจะจุดรูป 3 ดอก ตั้งนโม 3 จบ ต่อจากนั้นจะจุดเทียน 1 เล่ม รูป 9 ดอก เพื่อสักการะเทพเจ้าอันถือว่าเป็นบรมครูแห่งศิลปะการแสดงและวิชาดนตรี ได้แก่

1. พระอิศวร
2. พระนารายณ์
3. พระฤาษีทั้ง 5 พระองค์ ได้แก่ พระฤาษีนารอท พระฤาษีนาไลย พระฤาษีตาไฟ พระฤาษีตาวิ้ว พระฤาษีประไลยโกฏ
4. พระพิฆเนศ
5. พระพิราพป่า
6. พระครุทศ (ทศกัณฐ์)
7. พระครุนายโรง
8. พระครุเห่นง
9. พระครุแห่น
10. พระประโคนธรรพ
11. พระปัญจสีขร
12. พระวิสสุกรรม

ในส่วนวงปีพาทย์ก็จะมีผู้ทำพิธีบูชาครูต่างหาก โดยจะมีเครื่องบูชาครูเหมือนกันหับหุ้มกระบะบอกคือ

1. รูป 5 ดอก
2. เทียน
3. เงินก้านน 12 บาท
4. ดอกไม้

โดยหัวหน้าวงปีพาทย์ปัจจุบัน คือนายสันนิ ศรีเพชร จะอธิฐานบูชาครู จากนั้นจะนำดอกไม้ และรูปเทียนเสียบไว้ข้างตะโพน ด้วยถือว่า ตะโพนเป็นสัญลักษณ์ของพระประโคนธรพรเทพเจ้าแห่งการดนตรี

หลังจากเสร็จสิ้นพิธีกรรมแล้ว นางชะเวงจะนำเงินก้านนทั้งส่วนของหุ้มกระบะบอกและปีพาทย์ไปทำบุญ

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

4.2.2 การโหมโรง

โหมโรงเป็นการบรรเลงดนตรีก่อนการแสดงจะเริ่มขึ้น การบรรเลงโหมโรงของคณะหุ่นกระบอกชะเวงหลานแม่บุญช่วย จะทำการบรรเลงก่อนทำการแสดงประมาณครึ่งชั่วโมงถึงหนึ่งชั่วโมง ซึ่งวัตถุประสงค์มีดังนี้

1. เพื่อเป็นการไหว้ครูดนตรี
2. เพื่อตรวจสอบความพร้อมของเครื่องเสียง ว่ามีความคมชัดเจนหรือไม่ พร้อมทั้งเป็นการปรับเสียงให้เข้ากัน
3. เป็นสัญลักษณ์ให้คนดูทราบว่ามิหุ่นกระบอกแสดง และใกล้เวลาแสดงแล้ว

จากการสัมภาษณ์นายสันนิ ศรีเพ็ชร เพลงที่ทำการมีด้วยกัน 2 ชุด คือ เพลงชุดโหมโรงเช้า ใช้สำหรับโหมโรงในการแสดงตอนเช้า และ เพลงชุดโหมโรงเย็น ใช้สำหรับโหมโรงในการแสดงตอนกลางคืน เพลงชุดทั้ง 2 ประกอบไปด้วยเพลงต่างๆ ดังนี้

เพลงชุดโหมโรงเช้า ประกอบด้วย

- สาธุการ
- เหาะ
- กลม
- ชำนาญ

เพลงชุดโหมโรงเย็น ประกอบด้วย

- โหมโรง
- สาธุการ
- ตระ (หญ้าปากคอก)
- รั้วสามลา
- เข้าม่าน
- ลงลา
- เสมอ

- รั้ว
- เถ็ดนึ่ง
- กลอง
- กลม
- ชำนาญ
- กราวโน
- ลงลา

ภาพที่ 4.10 : ปี่พาทย์กำลังโหมโรงก่อนการดำเนินการแสดง

ที่มา : ผู้วิจัยบันทึกเมื่อ 16 มิถุนายน 2550

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

4.3 การดำเนินการแสดง

เมื่อถึงเวลาทำการแสดงทุกคนก็จะประจําหน้าที่ เพื่อรอสัญญาณจากหัวหน้าคณะ หรือเจ้าภาพ ให้เริ่มทำการแสดงได้ บางครั้งอาจมีการดูฤกษ์ยามก่อนการแสดง ในส่วนของการดำเนินการแสดง ผู้วิจัยได้แบ่งขั้นตอนของการแสดงออกเป็น 6 ลำดับดังนี้

- 4.3.1 รำถวายมือ
- 4.3.2 ร้องไหว้ครู
- 4.3.3 การเปิดเรื่อง
- 4.3.4 การดำเนินเรื่อง
- 4.3.5 การปิดเรื่อง
- 4.3.6 การลาโรง

ในการอธิบายส่วนของการดำเนินการแสดงนั้น ผู้วิจัยจะใช้ตัวอย่างบทการแสดง เรื่องเวรข้อม สอนองเวร ที่แสดงในงาน มหกรรมหุ่นไทย เฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรม ราชกุมารี เนื่องใน วันพระราชสมภพครบ 37 พรรษา และวันอนุรักษ์มรดกไทย วันที่ 29 มีนาคม 2535 ณ ศูนย์วัฒนธรรมแห่งประเทศไทย ซึ่งผู้วิจัยได้ถอดเทปบันทึกภาพการแสดงดังนี้

4.3.1 รำถวายมือ

รำถวายมือเป็นการรำเพื่อบูชาครู และสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เจ้าที่ ๆ คณะหุ่นกระบอกมาทำการแสดง และเป็นการ เอาฤกษ์ เอาชัย ตลอดเป็นการแก้บนให้กับเจ้าภาพในงานด้วย

การแสดงจะเริ่มจาก ปี่พาทย์ทำเพลงวา ต่อด้วยเพลงสร้อยสน หรือเพลงช้า หุ่นที่แสดงจะเป็น หุ่นตัวพระตัวนาง ออกมารำ ต่อด้วยเพลงเร็ว ขณะที่เปลี่ยนเป็นเพลงเร็ว นั้นผู้เชิดจะร้องเพลงกลองยาว มีเนื้อร้องดังนี้

มาละเหวย มาละวา มาละเหวย มาละวา มาแต่ของเขาของเราไม่มา ตาละลา
ใครมีมะกรูดมาแลกมะนาว ใครมีมะกรูดมาแลกมะนาว ใครมีลูกสาวมาแลกลูกเขย
เอวอะเอาเหวยลูกเขยพวกหุ่นตะละลา

ในบางครั้งมีเนื้อร้องต่อ เช่น

ด้อนไว้ ด้อนไว้ เอาไปบ้านเรา

บ้านเราคนจนไม่มีคนหุงข้าวตะละลา

ภาพที่ 4.11 : การแสดงรำถวายมือก่อนการดำเนินเรื่อง
หุ่นที่ใช้แสดงจะเป็นหุ่นพระและหุ่นนาง
ที่มา : ผู้วิจัยบันทึกเมื่อ 16 มิถุนายน 2550.

4.3.2 ร้องไหว์ครู

เมื่อจบเพลงช้าเพลงเร็วแล้วจะขึ้นเพลงวา จากนั้นจะเป็นการร้องเพลงไหว์ครู ซึ่งการร้องเพลงไหว์ครูของคณะชะเวงหลานแม่บุญช่วยมีด้วยกัน 2 แบบ คือ

1. ร้องเพลงช้าปี ต่อด้วยเพลงป็นตลิ่ง ซึ่งจะมีลักษณะร้องเพลงช้าปี 2 คำกลอน แล้วร้องเพลงป็นตลิ่ง 4 คำกลอน แล้วต่อท้ายด้วยเพลงเชิด หรือร่ำสามลา

	ร้องเพลงช้าปี
เมื่อนั้น	สิบนิ้วประนมก้มเกศา
ข้าจะไหว์คุณพระธรรมล้ำโลกา	ครุบาอักษร

	ร้องเพลงป็นตลิ่ง
ข้าจะไหว์คุณครูผู้ประเสริฐ	อันล้ำเลิศลือทั่วโลกา

ครูพักลักจำด้วยคำสอน
ไหว้พระบิดามารดา
สาวน้อยสร้อยฟ้าสุมาลัย

จงมาช่วยอวยพรให้มีชัย
ให้ปกปักรักษาทุกแห่งหน
รักอะไรไม่เหมือนรักหนักอุรา

เพลงเชิด

2. ร้องเพลงอักษรสำออง คือ จะตัดบทไหว้ครู 2 คำกลอนแรก จะร้องเฉพาะ 4 คำกลอนหลัง แล้วต่อท้ายด้วยเพลงเชิด หรือรั้วสามลา ดังตัวอย่าง

ร้องเพลงอักษรสำอองค์

ข้าจะไหว้คุณครูผู้ประเสริฐ	อันล้ำเลิศลือทั่วโลกา
ครูพักลักจำด้วยคำสอน	จงมาช่วยอวยพรให้มีชัย
ไหว้พระบิดามารดา	ให้ปกปักรักษาทุกแห่งหน
สาวน้อยสร้อยฟ้าสุมาลัย	รักอะไรไม่เหมือนรักหนักอุรา

เพลงเชิด

การจะเลือกใช้แบบไหนขึ้นอยู่กับระยะเวลาของการแสดง เนื่องจาก การร้องเพลงซ้ำปี่นั้น มีทำนองในการเอื้อนมาก ต้องใช้ระยะเวลาานาน ประกอบกับเป็นเพลงที่ร้องยาก บางครั้งสุขภาพของผู้เชิดหุ่นกระบอกไม่อำนวยจึงเล็งมาใช้แบบที่ 2 การร้องทั้ง 2 แบบนั้น อาจร้องไม่ครบตามคำกลอนที่มีอยู่ก็ได้ อาจร้องเพียง 2-3 คำกลอนก็ได้ขึ้นอยู่กับผู้เชิด

ปัจจุบันในการแสดงบางครั้ง ๆ ได้มีการนำ รำอวยพรต่างๆ มาขึ้นระหว่างการรำถวายมือ และการรำไหว้ครูด้วย เพื่อให้มีความแปลกใหม่ในการแสดง

4.3.3 การเปิดเรื่อง

การเปิดเรื่อง คือการเริ่มแสดง จะใช้หุ่นตัวพระ หรือในภาษาการแสดงเรียกว่า นายโรง* ออกมาเล่าทำความเข้าใจกับตลกชูโรง คือ หุ่นลุงโหนก และหุ่นลุงร่อนว่าจะทำการแสดงเรื่องอะไร ตอน

* นายโรง คือ หุ่นตัวพระ ที่ใช้เป็นผู้แนะนำเรื่อง และแสดงเป็นตัวเอกในตอนนั้นๆ ซึ่งบางครั้งใช้เป็นตัวที่ร้องเพลงไหว้ครูด้วย

โหน ให้ผู้ชมทราบก่อน แล้วสมมุติให้ตนเอง(นายโรง) และตลกชูโรงเป็นตัวละครในเรื่องที่จะแสดง เช่น

นายโรง : ตามธรรมดา เสนา ข้าราชการ ไยไม่มาหมอบเฝ้าอยู่ตามตำแหน่งแห่งที่นะ
นี่นะ เออ ยังไม่เห็นหน้า อาโหนก อาร้อน อาเรียนเลยทีเดียว ร้อนเอ๊ย

ร้อน : สวัสดีครับ พ่อแม่ทั้งหลาย ไอ้โง่ขอสมมาอภัย แหม นายครับผมดีใจและ
ปลื้มใจที่เรา มา ได้แสดงที่งานนี้ แหมสนุกมากเลยนะครับนายครับ

นายโรง : เออ เรายี่เราจะแสดงอะไร ให้พ่อแม่ทั้งหลาย ชมกันอย่างสนุกสนานดิละ
วะ ร้อนเอ๊ย

ร้อน : ไอ้ เอ๊ยชื่อว่าหุ่นว่าแม่บุญช่วยแล้ว สมัยใหม่ก็แสดงได้ หรือจะเก่ามั่ง ใหม่
มั่งก็ได้ หรือ จะสมัยใหม่เป็ยบก็ยังได้เลยนะนายนะ

นายโรง : ร้อนเอ๊ยวันนี้จะแสดงเรื่องไรวะ

ร้อน : วันนี้ครับ เวย่อมสนองเวยครับ

นายโรง : เวย่อมสนองเวย

ร้อน : ใครทำดียอมได้ดี

นายโรง : เป็นเทพนิยายไซ่ใหม่

ร้อน : ครับ

นายโรง : อาร้อนเอ๊ย

ร้อน : ครับ นี่ยังมีตัวหุ่นตัวสำคัญนะครับเดี๋ยวผมจะเรียกมา โหนกเอ๊ย

นายโรง : ร้อนเอ๊ย นี่ยี่อะไรวะระระ

ร้อน : ผมชื่ออาร้อน นายคนนี่ชื่ออาโหนก นี่คนสำคัญในคณะหุ่นนะครับนาย

นายโรง : อย่างงั้นหรือวะระ

โหนก : มึงเรียกกูขึ้นมามีธุระอะไรละวะ อาร้อน

นายโรง : วันนี้เราจะแสดงเรื่องอะไรวะอาโหนก อาร้อนเอ๊ย

ร้อน : ก็เรียกขึ้นมาจะถามว่า คืนวันนี้จะแสดงเรื่องอะไรให้พ่อแม่ทั้งหลายได้ชม
แล้วจะมาข้อนถามทำไม

โหนก : ถามกูไม่ได้หรือ วันนี้จะแสดงเรื่องอะไรให้พ่อแม่ทั้งหลาย ได้ชมกันละ
วะอาร้อนเอ๊ย

นายโรง : แสดงอะไรดีกันละวะอาโหนก

โหนก : นายลืมาแล้ววรีไถนาย เรื่องไอ้พันนั้นยังงัยละครับนาย นายลืมาแล้วหรือไงครับ

นายโรง : เรื่องอะไรวะ เรื่องไอ้พันนั้นหนะ ใครจะรู้เรื่องหระ อาโหนกเอ๊ย

- โหนก : เรื่องนี้สนุกมากนะครับ ใครทำดีก็ได้ดี ใครทำชั่วก็ได้ชั่ว
- ร่อน : จะเรื่องอะไรก็พูดมาสิ (เอาหัวโขกกันกับอาโหนก) เรื่องไอ้พันนั้น เรื่องไอ้พันนั้นนะ เว้นรำคาญจริงจะไปถามมันทำไมเล่า ซ้ำชียดขาด จะตายไปพูดจาทำบททำกลอนเรื่องเวรข่มสนองเวร ใครทำดีไปดีใครทำชั่วไปชั่ว มัวแต่เรื่องไอ้พันนั้นๆ นายก็พูดกับมันอยู่ได้
- โหนก : ไม่ฟังหรือคุณเลยฟังหน่อยไม่ได้หรือไม่ฟังกูไปละ(เอาหัวโขกอาร่อน)
- นายโรง : เอ็งจะให้เราเป็นตัวไรละร่อนเอ๊ย
- ร่อน : นายต้องเป็นตัวพ่อนะขอรับ นายเป็นตัวพ่อ แล้วมีมเหสีซ้ายขวา แล้วก็ มีพระปิ่นแก้วเป็นพระเอก นางเอกไถ่ละคับ เคี้ยวผมจะเป็นพระเอกนางเอกเอง
- นายโรง : เอ็งจะเป็นพระเอก
- ร่อน : นางเอกๆ
- นายโรง : นางเอก!ใครจะมาดูมึงวะ รูปร่างอย่างเนี้ย
- ร่อน : ปัดโล่ นายที่มานั่งเนี้ยเหมือนผมสักคนซะเมื่อไรละ
- นายโรง : เป็นยังไงถึงไม่เหมือนคนอื่นละสา
- ร่อน : ก็รูปไข่เป็ยบเลยเห็นไหมอะ เหมือนไข่เป็ยบเลย
- นายโรง : รูปไข่ทำไมมันยาวอย่างนี้ละล่อนเอ๊ย
- ร่อน : ก็ไข่เป็ยบ ไข่ละอะ ปัดโล่ เร็วพ่อแม่จะได้ฟังเรื่อง ฟังราวครับ

ภาพที่ 4.12 : การแสดงเปิดเรื่อง โดยใช้นายโรงออกมาเล่าทำความเข้าใจ คู่กับตลกชูโรง คือ หุ่นลุงโหนก
 ที่มา : ผู้วิจัยบันทึกเมื่อ 10 พฤศจิกายน 2549.

ภาพที่ 4.13 : การแสดงเรื่อง แก้วหน้าม้า ตอนเงาะถอดรูป ในส่วนของการดำเนินเรื่อง
 ที่มา : ผู้วิจัยบันทึกเมื่อ 16 มิถุนายน 2550.

4.3.4 การดำเนินเรื่อง

การดำเนินเรื่องของหุ่นกระบอกคณะนี้นั้น จะให้ตัวละครเป็นผู้ดำเนินเรื่อง โดยใช้ปี่พาทย์ทำเพลงวา แล้วเพลงร้อง 2 คำกลอนสำหรับบรรยายแนะนำเรื่อง จากนั้นจะเป็นการเจรจาลับกับเพลงหน้าพาทย์ เพลงร้องประมาณ 1-2 คำกลอนอารมณ์และเหตุการณ์ของเรื่อง ซึ่งเพลงที่ใช้ในการดำเนินเรื่องส่วนใหญ่จะเป็นเพลงร้าย การกระทำเช่นนี้ทำให้การแสดงดำเนินเรื่องได้เร็ว ทำให้คนดูไม่น่าเบื่อด้วย ทั้งยังเป็นการช่วยให้ผู้ชมเกิดอารมณ์คล้อยตาม และเรื่องราว ไม่ว่าจะ เป็นบทโศก บทรัก บทดีใจ

ในการแสดงดังกล่าวนี้ผู้เชิดจะเป็นผู้ซึ่งด้นกลอน ร้องเพลง พากษ์ เจริจาต่างๆรวมทั้ง เชิดหุ่นกระบอกด้วย

ปี่พาทย์ทำเพลงวา

ร้องเพลง

จะกล่าวถึงปิ่นแก้วพระราชธา ครอบครองพาราพนาลัย

อยู่เย็นเป็นสุขทุกเวลา

มเหสีชายชวายอดयाใจ

เครื่องทอง : (มเหสีคนที่ 1) หม่อมเจ้าขา ถวายบังคมเพคะ หม่อมเจ้าขา

จรรยา : (มเหสีคนที่ 2) หม่อมเจ้าขา ถวายบังคมเจ้าคะ หม่อมเจ้าขา

เครื่องแก้ว : เจ้าจรรยาเอ๋ย

จรรยา : เจ้าขา

เครื่องแก้ว : จำรัก

จำรัก : เจ้าขา พระบิดาเจ้าขา

เครื่องแก้ว : ว่าไฉนลูกเอ๋ย เครื่องทองและเครื่องรงค์ วันนี้มาพร้อมกันทีเดียว
พี่ตั้งใจว่าจะยกสมบัติพิสดานให้เจ้าเครื่องรงค์ เจ้าจะเห็นเป็นไฉนเจ้า
จรรยาเอ๋ย เจ้าลูกผู้หญิงเจ้าไม่ต้องน้อยอกน้อยใจ

จรรยา : หม่อมเจ้าขา อีฉันไม่ว่าอะไรหรอกเจ้าคะ ฝ่ายนั้นเค้าเป็นผู้ชาย ก็
มอบสมบัติพิสดานให้นะเจ้าคะ คิดแล้วก็ไม่น่าน้อยใจ ดูซิเราเป็นฝ่าย
น้อย เรามีลูกเป็นผู้หญิงสมบัติพิสดานอะไรเราก็ไม่ได้เลย คิดๆ
ก็น้อยใจ พับผ้าสิ(ร้องไห้)

เครื่องแก้ว : อย่างนั้นแล้วพี่จะได้ส่งเสนาข้าราชการ ภายในเจ็ดวันนี้จะได้เข้า
โรงราชพิธี แล้วก็เรียบบ้านเรียบเมือง ได้ไปขอคุ้มครองให้กับ
เครื่องรงค์ ชื่อว่า รสสุคนธ์ จะได้อภิเษกพร้อมนั่งบ้านนั่งเมืองทีเดียว

- นะน้อง
- เครื่องทอง :** หม่อมเจ้าขา น้องก็เห็นดินะเจ้าคะหม่อมเจ้าขา
- จรรยา :** อ้อย จำรัก เราจะมายืนอยู่ทำไมนะลูกนะ หน้าแห้ง ไปก็แห้งมา อย่างงั้น
เราไปข้างใน คิดว่า ขึ้นอยู่ไปก็อายจีหน้าเขา
- เครื่องแก้ว :** อย่างนั้นแล้ว เจ้าเครื่องทอง
- เครื่องทอง :** เจ้าขา
- เครื่องแก้ว :** เครื่องรงค์
- เครื่องรงค์ :** ขอรับ
- เครื่องแก้ว :** ไปจัดแจงทีเดียวกายในเจ็ดวันนี้เราจะยกสมบัติพิสดานให้ อย่างนั้น
แล้วจะได้ส่งเหล่าเสนาให้ไปปลุกโรง พระราชพิธีทีเดีย อย่างนั้น
เจ้าไปได้แล้ว
- เครื่องรงค์ :** ขอรับ
- เครื่องแก้ว :** เออ ร้อนเอ๊ย อาเลี่ยน! มาเร็วสิละว่ามาพร้อมกันหรือยังว่า
- ร้อน :** มาแล้วคับ มาแล้ว(ร้อนพุดหลังโรง)
- เครื่องแก้ว :** ร้อนเอ๊ย ไปปลุกโรงพระราชพิธีทีละว่า
- ร้อน :** ทำไมจะเลียบบ้านเลียบเมือง ยกสมบัติพิสดานให้เครื่องรงค์
หรือคับนาย
- เครื่องแก้ว :** เอออย่างนั้นสิละว่า
- ร้อน :** งั้นเรียนเนีย มายืนหัวแดงอยู่ทำไมไม่เรียก ยืนเฉยอยู่ได้ นายไปเถอะ
ไปเตรียมตัวเดี๋ยวผมจะไปปลุกโรงราชพิธีให้ เจ้าเครื่องรงค์
เฮ้พวกเรாதั่งหลายนายกอง ไอ้หมึก ไอ้ป้อ
- ตลก :** มาแล้วโว้ย ไอ้ร้อนเป็นอะไร
- เรียน :** อย่างงั้นแล้วจัดแจงออกมา จะใส่หมวกบ้างไม่มี ปล่อยให้กระบาน
แดงโล่เลย
- ร้อน :** โถ! ไอ้เรียนแล้วหัวกระบานมึงก็เหมเหมเหมือนกับคุณะวะ

นอกจากนั้นยังมีการแทรกบทตลกในการดำเนินเรื่อง ซึ่งผู้เชิดหุ่นกระบอกจะแทรกลงไป
เหตุการณ์ต่างๆ โดยให้หุ่นตลกเป็นผู้ร้องเพลง หรือสร้างสถานการณ์ต่างๆ เพื่อไม่ให้เกิดการแสดง
เครื่องเครื่องคนเกินไป เช่น การเดินทาง การยกทัพ หรือ หยอกล้อคู่ต่อสู้

เรียน : ไปไหนต้องมีกรรืนเริงบันเทิงใจ

ร่อน : ไซ้ ต้องมีความรืนเริงบันเทิงใจ

(ร้องเพลง.....)

ร่อน :	ลูกสาวใครโน้นหนอ	ที่มายืนรอที่นอกชาน
	มาปลอกสั้มใส่จาน	ทำอันใด
	ไบตองกลั้วตานี	ยาบูหรีของพี่นุณ นุณ
	แม่คุณแม่คุณจะให้	ไปซักคุ่น

(ร้องลำตัด)

	(สร้อย) ตะลาไฮเฮาเว	มาเล่นลิเกตีรำมะนา ตะพ่อ (ซ้ำ)
	มีเมืองจะต้องมีวัง	เราหากินไกลรังต้องระวังกายา
ร่อน :	ขอบพระคุณทุกท่านเหลือเกิน	ถ้าไม่ได้เชิญพวกกระผมก็ไม่ได้มา
	ตะพ่อ (ซ้ำ)	
ร่อน :	โอเจ้าช่อเจ้าช่อลำไย	ขอให้ท่านเป็นใหญ่ต่อไปภายหน้า
	(สร้อย)	
	ท่านจะคิดสิ่งอะไร	ขอให้ได้ตั้งเจตนา(ซ้ำ)
เรียน :	โอเจ้าช่อเจ้าช่อลำไย	เงินทองท่านไหลมาเทมา(สร้อย)
(เจรจา)	กูเนี้ยหากินได้หลายภาษา ภาษามอญ ภาษาญวน ภาษาพม่า ได้ทั้งนั้น	
	เลย	

(ร้องเพลงเขมรไล่ควาย)

เรียน : ถ้าจะนั้นจงไปอย่าได้ซ้ำ แล้วชักชวนกันมาเถอะพวกเรา โห...ฮิว!!

(ปีพาทย์ทำเพลงเชิด)

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาพที่ 4.13 : การแสดงตลก ซึ่งจะแทรกอยู่ตามเนื้อเรื่องทำให้สนุกสนาน
และเป็นที่ชื่นชอบของผู้ชมทุกวัย
ที่มา : ผู้วิจัยบันทึกเมื่อ 10 พฤศจิกายน 2549.

4.3.5 การปิดเรื่อง

การปิดเรื่อง คือ การจบเรื่อง ในการแสดงหุ่นกระบอกแต่ละครั้ง หัวหน้าคณะจะเป็นผู้กำหนดเรื่องที่แสดงว่ามีความสั้นยาวมากน้อยแค่ไหน ซึ่งการจบเรื่องในแต่ละครั้งนั้นจะจบด้วยหุ่นนายโรงออกมาให้คิดสอนใจ อวยพรให้เดินทางกลับโดยสวัสดิภาพ รวมทั้งการให้ศีลให้พรด้วย

4.4 การลาโรง

หลังจากที่ทำการแสดงเสร็จแล้ว จะเป็นการลาโรง โดยที่วงปี่พาทย์จะบรรเลงเพลงกราวรำ เพื่อเป็นการแสดงความปิติยินดีที่ได้ทำการแสดงสำเร็จลุล่วงไปด้วยดี ถือเป็นการเสร็จสิ้นการแสดง

4.5 หลังการแสดง

หลังจากเสร็จสิ้นการแสดงแล้ว แต่ละฝ่ายก็จะช่วยกันเก็บของกลับตาม โดยผู้เซ็ดหุ่นกระบอกจะเก็บ ตัวหุ่น และฉาก สำหรับวงปี่พาทย์จะรับผิดชอบเก็บเครื่องดนตรี ส่วนเงินกำนันที่ใช้บูชา ก่อนการแสดง นางชะเวงจะนำไปทำบุญที่หลัง

สำหรับการจัดเก็บหุ่นกระบอกมีขั้นตอนการเรียงหุ่นตามลำดับ ดังนี้

1. นำหุ่นกระบอกมาแบ่งออกเป็น 5 กลุ่ม คือ

กลุ่มที่ 1 กลุ่มหุ่นกระบอกที่หัวหุ่นไม่สวมยอด และมีหน้าหุ่นเป็นสีขาว ตัวหุ่นในกลุ่มนี้ได้แก่ หุ่นตัวนาง หุ่นเด็ก หุ่นคนแก่ หุ่นพรหมณ์ หุ่นออกภาษา หุ่นยักษ์ หุ่นผี และหุ่นเบ็ดเตล็ด เช่น หุ่นแก้วหน้าม้า หุ่นพระพรตวิพา หุ่นนางรัชนี

กลุ่มที่ 2 กลุ่มหุ่นกระบอกที่หัวหุ่นไม่สวมยอด และมีหน้าหุ่นเป็นสีต่างๆที่ไม่ใช่สีขาว ตัวหุ่นในกลุ่มนี้ได้แก่ หุ่นเด็ก หุ่นตลก หุ่นออกภาษา หุ่นเงาะ หุ่นยักษ์ หุ่นรามเกียรติ์ หุ่นผี และหุ่นเบ็ดเตล็ด

กลุ่มที่ 3 กลุ่มหุ่นกระบอกที่หัวหุ่นสวมยอด และมีหน้าหุ่นเป็นสีขาว ตัวหุ่นในกลุ่มนี้ได้แก่ หุ่นพระ หุ่นนาง หุ่นยักษ์ และหุ่นรามเกียรติ์

กลุ่มที่ 4 กลุ่มหุ่นกระบอกที่หัวหุ่นสวมยอด และมีหน้าหุ่นเป็นสีต่างๆที่ไม่ใช่สีขาว ตัวหุ่นในกลุ่มนี้ได้แก่ หุ่นพระ หุ่นยักษ์ และหุ่นรามเกียรติ์

กลุ่มที่ 5 กลุ่มหุ่นกระบอกครุ สำหรับหุ่นครุของคณะชะเวงหลานแม่บุญช่วย มีด้วยกัน 4 ตัว คือ หุ่นพ่อแก่ 2 ตัว หุ่นลุงโหนก และหุ่นลุงร่อน

2. พับแขนและเสื่อหุ่นเข้าหากันตรงกลางตัวหุ่น โดยพับด้านซ้ายหรือด้านขวาก่อนก็ได้ การทำเช่นนี้เพื่อให้เสื่อหุ่นไม่ยับ
3. เลือกหุ่นกระบอกกลุ่มที่ 1 คือ หุ่นกระบอกที่หัวหุ่นไม่สวมยอด และมีหน้าหุ่นเป็นสีขาว วางด้านล่างสุด โดยวางหุ่นกระบอกเรียงเป็นชั้นๆ ตามด้านยาวของหีบ ให้อำนาจและลำตัวไปทิศเดียวกัน
4. ชั้นต่อมาให้นำหุ่นวางสับหว่างให้หัวของชั้นต่อมาอยู่ตรงกันข้ามกับชั้นแรก จัดหุ่นสับหว่างทำเช่นนี้ไปทุกชั้น โดยเรียงลำดับตั้งแต่หุ่นกลุ่มที่ 1 กลุ่มที่ 2 กลุ่มที่ 3 กลุ่มที่ 4 และกลุ่มที่ 5 ตามลำดับ
5. สำหรับหุ่นกลุ่มที่ 2 และกลุ่มที่ 4 คือ หุ่นกระบอกที่หัวหุ่นสวมยอด และไม่สวมยอด มีหน้าหุ่นเป็นสีต่างๆที่ไม่ใช่สีขาว ให้สวมถุงพลาสติกคลุมหัวหุ่นแล้วมัดไว้ เนื่องจากสีของหัวหุ่นเป็นสีฝุ่น อาจทำให้สีเปื้อนหุ่นตัวอื่นได้

6. หากหุ่นตัวไหนที่สามารถถอดส่วนยอดได้ เช่น หุ่นทศกัณฐ์สามารถถอดยอดส่วนบน หุ่นกวางทอง สามารถถอดเขากวาง และหุ่นพญานาค สามารถถอดหัวพญานาคได้ ให้ถอดใส่ถุงพลาสติกเก็บไว้ต่างหาก

ภาพที่ 4.14 : หีบโบราณสำหรับใส่หุ่นกระบอก
ที่มา: ผู้วิจัยบันทึกเมื่อ 10 พฤศจิกายน 2550.

ภาพที่ 4.15 : นางชะเวง และผู้วิจัยกำลังเก็บหุ่นกระบอกลงในหีบ
ที่มา : นางสาวภูริตา เรืองจิรัช

ภาพที่ 4.16 : การเก็บหุ่นกระบอก
ที่มา : ผู้วิจัยบันทึกเมื่อ 10 พฤศจิกายน 2549.

สรุปบทที่ 4

การแสดงหุ่นกระบอกเป็นมหรสพที่สามารถจัดการแสดงได้ทั้งกลางวัน กลางคืน โดยขั้นตอนและลำดับการแสดง ผู้วิจัยได้เรียงหัวข้อตามลำดับการแสดง 5 หัวข้อดัง คือ ก่อนการแสดง พิธีกรรมก่อนการแสดง การดำเนินการแสดง พิธีลาโรง หลังการแสดง

ก่อนทำการแสดงการแสดงหุ่นกระบอกคณะชะเวงหลานแม่บุญช่วย ทุกคนจะช่วยกันเตรียมงานตามตำแหน่งหน้าที่ต่างๆตามที่ได้รับมอบหมาย โดยผู้วิจัยจะขอแบ่งออกเป็น 4 ขั้นตอน โดยจะเรียงลำดับในการเตรียมการก่อน-หลัง ดังนี้ การติดต่อประสานงาน และการเตรียมการ การเดินทาง การติดตั้งฉากการแสดง และการจัดเรียงหุ่นกระบอกสำหรับแสดง

การติดต่อประสานงาน และการเตรียมการ จะมีนางชะเวงผู้เป็น ตัวโผ หรือหัวหน้าคณะหุ่นกระบอกจะเป็นรับงานและผู้ประสานงาน และมีนางประไพ เกตุทองเป็นผู้จัดเตรียมอุปกรณ์ทั้งหมด ส่วนการเดินทางนั้นสำหรับในสมัยก่อนมีด้วยกัน 2 ลักษณะ คือ ทางบกและทางน้ำ ทางบก คือ การนั่งช้าง เกวียน หรือรถไฟ ทางน้ำ คือ เรือ ปัจจุบันการคมนาคมค่อนข้างสะดวก โดยเฉพาะทางบก การเดินทางไปแสดงจึงใช้รถยนต์ โดยแบ่งเป็น 2 ระยะ คือ ระยะใกล้ คือ สถานที่แสดงอยู่ในจังหวัด นครสวรรค์และจังหวัดใกล้เคียงก็จะเหมารถสองแถว และระยะไกล คือ สถานที่แสดงอยู่ต่างจังหวัดก็จะใช้การเหมารถตู้เดินทางไปทำการแสดง

การติดตั้งฉากการแสดง จะนำโครงเหล็กอีกสำเร็จ มาติดกับขาตั้งไม้ยาง และ มาผูกติดให้มั่นคง มาผูกกับขาตั้งไม้ หลังจากนั้นจะผูกผ้าที่เป็นฉากจากนั้นเป็นการจัดเรียงหุ่นกระบอกสำหรับแสดง นางประไพ เกตุทองจะเป็นผู้เรียงตัวหุ่นกระบอก โดยเริ่มจากการนำหุ่นกระบอกออกจากหีบ แล้วกองหุ่นไว้เป็นกลุ่มโดยแยกเป็นประเภทโดยให้ แล้วเรียงตามตำแหน่งโดย หุ่นลุงโหนก ลุงร่อนวางนอนอยู่บนหมอน ต่อมาเป็นหุ่นพ่อแก่ใส่ที่ตั่งบูชา การเรียงตัวหุ่นกระบอก หุ่นพระ หุ่นนางวางบนหีบ หุ่นยักษ์กับหุ่นสัตว์ รวมทั้งอุปกรณ์การแสดงด้วย หุ่นคนแก่ หุ่นพราหมณ์ หุ่นออกภาษาจะวางผสมกัน

พิธีกรรมก่อนการแสดง จะเริ่มต้นด้วย การบูชาครู คือ การกระทำเพื่อแสดงความเคารพ และระลึกถึงพระคุณของครูอาจารย์ ซึ่งหมายถึง พระภคตฤาษี บางทีเรียกว่า พ่อแก่ รวมถึงบุคคลที่เป็นผู้ถ่ายทอดความรู้ต่างๆ และขอขมาลาโทษครูก่อนทำการแสดง นอกจากนั้นยังเป็นการขอพรให้การแสดงราบรื่น สวยงาม ได้รับความชื่นชอบจากผู้ชม หุ่นที่จัดอยู่ในประเภทหุ่นครูของชะเวงหลานแม่บุญช่วย มีอีก 2 ตัว เป็นตลกชูโรง คือ หุ่นลุงโหนก หุ่นลุงอ่อน หุ่นทั้ง 2 เวลาที่ทำการแสดงจะเรียกหุ่นนี้ว่า ไอ้โหนก ไอ้อ่อน เครื่องบูชาขณะนี้นางชะเวงจะเป็นผู้เตรียม โดยมีรายละเอียดดังนี้ รูป 5 ดอกเทียน เงินก้านน 12 บาท ดอกไม้ ลำดับพิธีเริ่มจาก นางชะเวงซึ่งเป็นหัวหน้าคณะ โดยจะจุดรูป 3

ดอก ตั้่นโม 3 จบ ต่อจากนั้นจะจุดเทียน 1 เล่ม รูป 9 ดอก เพื่อสักการะเทพเจ้าอันถือว่าเป็นบรมครูแห่งศิลปการแสดงและวิชาดนตรี ส่วนวงปี่พาทย์ก็จะมีผู้ทำพิธีบูชาครูต่างหาก โดยจะมีเครื่องบูชาครูเหมือนกันหีบหุ้่นกระบอ

ในส่วนของการโหมโรงเป็นการบรรเลงดนตรีก่อนการแสดงจะเริ่มขึ้น การบรรเลงโหมโรงของคณะหุ้่นกระบอจะวงหลานแม่บุญช่วย จะทำการบรรเลงก่อนทำการแสดงประมาณครึ่งชั่วโมงถึงหนึ่งชั่วโมง

การดำเนินการแสดงจะเริ่มต้นด้วยรำถวายมือเป็นการรำเพื่อบูชาครู และสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เจ้าที่คณะหุ้่นกระบอมาทำการแสดง และเป็นการ เอาฤกษ์ เอาชัย ตลอดเป็นการแก้บนให้กับเจ้าภาพในงานด้วย ตามด้วยการร้องไห้วครูเริ่มจากปี่พาทย์ทำเพลงวา ต่อด้วยเพลงสร้อยสน หรือเพลงช้า หุ้่นที่แสดงจะเป็น หุ้่นตัวพระตัวนาง ออกมารำ ต่อด้วยเพลงเร็ว ขณะที่เปลี่ยนเป็นเพลงเร็วนี้ผู้เชิดจะร้องเพลงกลองยาวจากนั้นเป็นการเปิดเรื่อง คือการเริ่มแสดง จะใช้หุ้่นตัวพระ หรือในภาษาการแสดงเรียกว่า นายโรง ออกมาเล่าทำความเข้าใจ กับตลกขุโรง คือ หุ้่นลุงโหนก และหุ้่นลุงร่อน ว่าจะทำการแสดงเรื่องอะไร ตอนไหน ให้ผู้ชมทราบก่อน แล้วสมมุติให้ตนเอง(นายโรง) และตลกขุโรงเป็นตัวละครในเรื่องที่จะแสดง

การดำเนินเรื่องของการแสดงหุ้่นกระบอ จะใช้ตัวละครจะเป็นผู้ดำเนินเรื่อง โดยก่อนจะดำเนินเรื่องนั้นปี่พาทย์ทำเพลงวาอีกครั้ง แล้วเพลงร้อง 2 คำกลอนสำหรับบรรยายแนะนำเรื่อง ซึ่งหลักการดำเนินเรื่องของคณะวงหลานแม่บุญช่วยผู้วิจัยพบว่า จะเน้นการเจรจาเป็นหลัก สลับกับการใช้บทกลอนฉันสด ซึ่งจะใช้เปิดและปิดฉาก หรือเหตุการณ์ตอนนั้นๆ เพื่อบอกว่า ตัวละครคือใคร มีอารมณ์อย่างไร กำลังจะทำอะไร ประมาณ 1-2 คำกลอนอารมณ์และเหตุการณ์ของเรื่อง ซึ่งเพลงที่ใช้ในการดำเนินเรื่องส่วนใหญ่จะเป็นเพลงร้าย ต่อด้วยเพลงหน้าพาทย์

การปิดเรื่อง คือ การจบเรื่อง ในการแสดงหุ้่นกระบอแต่ละครั้ง หัวหน้าคณะจะเป็นผู้กำหนดเรื่องที่แสดงว่ามีความสั้นยาวมากน้อยแค่ไหน ซึ่งการจบเรื่องในแต่ละครั้งนั้นจะจบด้วยหุ้่นนายโรงออกมาให้คิดสอใจ อวยพรให้เดินทางกลับโดยสวัสดิภาพ รวมทั้งการให้ศีลให้พรด้วย ต่อด้วยการลาโรง คือ การที่ปี่พาทย์บรรเลงเพลงกราวรำ เพื่อเป็นการเอาฤกษ์เอาชัย ที่การแสดงได้สำเร็จลุล่วงไปได้ด้วยดี ถือเป็นเสร็จสิ้นการแสดง หลังการแสดงแล้ว ผู้เชิดหุ้่นกระบอ และวงปี่พาทย์จะรับผิดชอบเก็บสิ่งของและอุปกรณ์ที่ตนรับผิดชอบกลับ นางชะเวงผู้เป็นหัวหน้าคณะจะให้คำตอบแทนกับทุกคนในคณะ

บทที่ 5

การเชิดหุ่นกระบอกคณะชะเวงหลานแม่บุญช่วย

การแสดงหุ่นกระบอก เป็นการแสดงเล่าเรื่องผ่านตัวหุ่นที่ประดิษฐ์ขึ้นเลียนแบบมนุษย์ และสัตว์ ตามลักษณะตัวละครในท้องเรื่องนั้น เคลื่อนไหวโดยการเชิดบังคับศีรษะ และมือทั้งสองของตัวหุ่นผู้เชิดจับแกนกลางที่เรียกว่ากระบอก และไม้ตะเกียบทั้งสองบังคับส่วนมือหุ่น ผู้เชิดหุ่น เชิดหุ่น ประกอบการร้อง เจรจา ดำเนินเรื่อง เข้ากับ วงปี่พาทย์ โดยที่ผู้เชิดหุ่นนั่งอยู่ด้านหลังม่านมู่ลี่ไม้ไผ่ที่พลางตาผู้ชมไม่ให้ผู้เชิด แต่ผู้เชิดสามารถมองเห็นตัวหุ่นขณะเชิด

ในส่วนนี้ผู้วิจัยจะกล่าวถึง รูปแบบของการเชิดหุ่นกระบอกของคณะชะเวงหลานแม่บุญช่วย ตั้งแต่การฝึกหัด การจับหุ่นกระบอกรูปแบบต่างๆ ตลอดจนการเชิดเป็นเรื่องราว โดยผู้วิจัยได้สังเกต และทดลองปฏิบัติการเชิดหุ่นกระบอก และแบ่งหัวข้อการนำเสนอ ดังนี้

- 5.1 การจับหุ่นกระบอก
- 5.2 ทำพื้นฐานในการเชิดหุ่นกระบอก
- 5.3 การสื่อสารระหว่างผู้เชิดหุ่นกระบอกกับวงปี่พาทย์
- 5.4 ทิศทางการเคลื่อนไหว และการเข้า – ออกของหุ่นกระบอก
- 5.5 ตำแหน่งของผู้เชิดหุ่นกระบอก

5.1 การจับหุ่นกระบอก

วิธีการจับตัวหุ่นกระบอกในทำพื้นฐานของคณะชะเวงหลานแม่บุญช่วยนั้น จากการทดลองปฏิบัติโดยใช้การจับแขนหุ่นกระบอกเป็นหลัก ผู้วิจัยพบว่า มีด้วยกัน 3 ลักษณะด้วยกัน คือ

1. การจับแบบตั้งแขน
2. การจับแบบรวบแขน
3. การจับแบบหย่อนแขน

1. การจับแบบตั้งแขน คือ การจับให้มือทั้งสองของหุ่นกางอยู่เสมอ ซึ่งการจับนั้นจะใช้มือซ้ายจะจับกระบอกไม้ไผ่ (ลำตัวหุ่น) มือขวาจับปลายตะเกียบ โดยให้มือตะเกียบด้านซ้ายซ้ายพาดบนแขนซ้าย กางแขนทั้งสองข้างให้ตั้ง ใช้นิ้วหัวแม่มือ และนิ้วชี้เป็นตัวบังคับมือหุ่น จุดประสงค์ที่ทำเช่นนี้ก็เพื่อไม่ให้มืออยู่ข้างๆลำตัว ทำให้ดูแล้วไม่สง่า

ภาพที่ 5.1 : วิธีการเช็ดหุ่นกระบอกแบบตั้งแขน
 มือซ้ายจับกระบอก(ลำตัวหุ่น) มือขวาจับตะเกียบ ทั้ง 2 ข้าง โดยให้ตะเกียบด้านซ้ายของมือหุ่นไว้บน
 แขนผู้เช็ดข้างซ้าย
 ที่มา : ผู้วิจัยบันทึกเมื่อ 10 พฤศจิกายน 2549.

2. การจับรวบแขน คือ การจับมือหุ่นทั้ง 2 ข้างเป็นท่าไหว้ ซึ่งการจับมือนั้น จะใช้มือซ้ายจับกระบอกไม้ไผ่ (ลำตัวหุ่น) มือขวาจับปลายตะเกียบทั้ง 2 ข้าง ด้านหน้ามือซ้าย

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาพที่ 5.2 : การจับหุ่นกระบอกแบบรวบแขน

มือซ้ายจับกระบอก นำไม้ตะเกียบทั้ง 2 ข้างมาไว้ด้านหน้าของตัวหุ่น โดยให้มือของหุ่นประกบกัน

ที่มา: ได้รับความอนุเคราะห์จากนางสาวกฤษิตา เรืองจิรยศ

3. การจับแบบหย่อนแขน คือ การจับหุ่นในการแสดงแตกต่างกัน รวมถึงการใช้อุปกรณ์ด้วย เช่น กลองยาว ซึ่งการจับหุ่นลักษณะนี้ จะใช้มือซ้ายจับแกนกลาง มือขวาจับตะเกียบด้านขวาของหุ่น เพื่อจับอุปกรณ์ต่างๆ เช่น ถ้าเป็นกลองยาวก็จะดี หากเป็นฆ้องก็จะใช้ถือ โบกไปมา บางครั้งอาจมีการจับเฉพาะกระบอกก็ได้

5.2 ทำพื้นฐานในการเชิดหุ่นกระบอก

การจับหุ่นเชิดที่ดีนั้น ตัวหุ่นจะต้องตั้งตรง คือ ตั้งฉาก 90 องศา กับพื้น อยู่ระดับศีรษะของผู้เชิด ศีรษะของหุ่นจะต้องไม่ก้มหน้า หรือหงายหลัง ในลำดับต่อไปผู้วิจัยจะกล่าวถึงทำพื้นฐานของการเชิดหุ่นกระบอก โดยผู้วิจัยแบ่งเป็น 3 ท่า ดังนี้

1. การกล่อมตัว คือ การเคลื่อนหุ่นไปด้านข้าง โดยเคลื่อนตัวจากด้านซ้ายไปด้านขวา หรือจากด้านขวาไปด้านซ้ายของผู้เชิดก็ได้ ซึ่งการกล่อมตัวทำพื้นฐานทำแรกที่ผู้เชิดจะต้องหัด การหัดจะต้องถือไม้กระบอกให้ตั้งตรงเสียก่อน กางแขนทั้ง 2 ข้างให้ตั้ง บิดข้อมือซ้ายให้หน้าของหุ่นมองไปในทิศทางที่จะไป เช่น จากด้านซ้าย ไปด้านขวา ให้หมุนข้อมือซ้ายตามเข็มนาฬิกา ให้หน้าหุ่นมองไปทางด้านขวาเล็กน้อย แล้วเคลื่อนมือทั้ง 2 ไปด้านขวา การทำเช่นนี้คล้ายกับการกล่อมตัว ของการรำละคร การกล่อมนั้น ตัวระวังไม่ให้กระตุก และระวังไม่ให้ศีรษะของหุ่นจะต้องไม่ก้มหน้า หรือหงายหลัง สำหรับท่ากล่อมตัวนี้เป็นท่าพื้นฐาน ในท่าเดินทางไป – มาของตัวละคร
2. การกระทบตัว คือ การสะอึก หรือการกระทบขึ้นตามจังหวะ การทำเช่นนี้คล้ายกับการ ยืด – ยุบ กระทบจังหวะเหมือนการรำละคร การกระทบตัวนี้จะทำไปพร้อมกับการกล่อมตัว สำหรับท่ากล่อมตัวนี้เป็นท่าพื้นฐาน ในท่าเดินทางไป – มาของตัวละคร

ภาพที่ 5.3 :การเชิดแบบรำสาย

ที่มา: ผู้วิจัยบันทึกเมื่อ 15 มกราคม 2551

3. การรำสาย คือ การพลิกข้อมือหุ่นขึ้น-ลง เหมือนการรำสายของรำละคร มือซ้ายจะจับกระบอกตั้งตรง บิดข้อมือขวา พร้อมกับพลิกข้อมือหุ่นขึ้น-ลง ซ้ายขวาสลับกันโดยใช้นิ้วชี้กับนิ้วหัวแม่มือหมุน ใช้สำหรับรำในเพลงไหว้ครู เพลงกราว และเดินทางไปมาของตัวละคร

จากการศึกษาผู้วิจัยพบว่า ทำพื้นฐานดังกล่าว เป็นพื้นฐานในการเชิดหุ่นกระบอกเป็นเรื่องราว ในการเชิดหุ่นกระบอกของคณะชะเวงหลานแม่บุญช่วยนี้ มีลักษณะการดำเนินเรื่องที่เน้นการเจรจา มากกว่าที่จะเป็นการรำรำ เนื่องจากผู้เชิดหุ่นกระบอกคณะนี้ไม่มีพื้นฐานทางด้านนาฏศิลป์มากนัก การเชิดหุ่นกระบอกจึงเป็นไปในลักษณะเดียวกัน คือ เน้นให้หุ่นเคลื่อนไหวเจรจาตอบโต้กัน และมีรูปแบบการรำรำที่ง่าย ไม่เคร่งครัด แต่สิ่งสำคัญที่สุดในการเชิดหุ่นกระบอก คือ ผู้เชิดถ่ายทอดจิตวิญญาณ และอารมณ์ความรู้สึกของตนผ่านไปยังตัวหุ่นขณะเชิด ทำให้การเชิดหุ่นแต่ละครั้งดูสมจริงราวกับหุ่นมีชีวิตเป็นตัวละครจริงตามท้องเรื่อง ซึ่งผู้เชิดจะต้องอาศัยความสามารถ และประสบการณ์ที่ต้องสั่งสมเป็นเวลานาน การเชิดหุ่นกระบอกของคณะชะเวงหลานแม่บุญช่วย ผู้วิจัยสามารถแบ่ง 3 แบบ คือ

1. ทำพื้นฐาน

2. ทำรำตามเพลง

3. ทำรำตีบท

1. ทำพื้นฐาน คือ ทำหลักในการจับหุ่นกระบอกมีด้วยกัน 3 แบบ คือ การจับแบบตั้งแขน การจับแบบรวบแขน การจับแบบหย่อนแขน ซึ่งผู้วิจัยได้กล่าวรายละเอียดไว้ในตอนต้นแล้ว

2. ทำรำตามเพลง คือ การรำประกอบเพลงต่างๆ ซึ่งเพลงที่ใช้ในการรำลักษณะนี้ส่วนมากจะเป็นเพลงหน้าพาทย์ เช่น เพลงเชิด เพลงเสมอ เพลงช้า เพลงเร็ว กราวนอก เพลงโอด ในที่นี้ผู้วิจัยจะยกตัวอย่างด้วยกัน 3 ตัวอย่าง คือ เพลงช้า เพลงเร็ว และเพลงโอด

ลำดับ	ทำรำ	รูปภาพ	คำอธิบาย
1	ท่าเปิดม่าน		ตัวหุ่นอยู่ด้านขวาของเวที มือซ้ายจับกระบอก มือขวาจับแขนขวาของหุ่น แล้วนำมือขวาของหุ่นไว้ที่อกของหุ่น ก้มตัวหุ่นมาด้านหน้าเล็กน้อย จากนั้นกางมือขวาตั้งระดับไหล่ ศีรษะตรง

ลำดับ	ทำร่ำ	รูปภาพ	คำอธิบาย
1.	ทำเปิดม่าน		<p>คีรีชะ เฝียงขวา</p> <p>แขน มือขวา กแขนตั้งระดับไหล่ มือซ้าย แขนงอ</p>
2	ทำเดิน 1 (เพลงช้า)		<p>คีรีชะ เฝียงขวา</p> <p>แขน จับตะเกียบแบบแขนตั้ง โดย มือซ้าย จับกระบอกมือขวา ตะเกียบทั้ง 2 ข้าง นำตะเกียบด้านซ้าย วางพาดบน มือซ้าย ทางมือหุ่นทั้ง 2 ข้าง ตั้งระดับ ไหล่ เดินจากด้านขวา มาด้านซ้าย พร้อมสะอึกตัว</p> <p>หากตัวหุ่นออกด้านซ้าย ให้เฝียง คีรีชะด้านซ้าย เดินจากด้านซ้าย มา ด้านขวา พร้อมสะอึกตัว</p>
3	ทำเดิน 2 (เพลงช้า)		<p>คีรีชะ เฝียงซ้าย</p> <p>แขน จับตะเกียบแบบแขนตั้ง ทาง มือหุ่นทั้ง 2 ข้าง ตั้งระดับไหล่ คีรีชะ ด้านซ้าย เดินจากด้านซ้าย มาด้านขวา พร้อมสะอึกตัว</p> <p>หากตัวหุ่นออกด้านซ้าย ให้ปฏิบัติ ตรงข้ามกัน (ทำเดินนี้ในเพลงเร็วก็ใช้เช่นกัน)</p>

ลำดับ	ทำร่ำ	รูปภาพ	คำอธิบาย
4	ทำไหว้ ด้านหน้า (เพลงช้า)	 	<p>ศีรษะ ก้มศีรษะลงด้านหน้า</p> <p>แขนขวา งอแขน</p> <p>แขนซ้าย งอแขน</p> <p>มือขวา จับตะเกียบแบบรวบแขน ให้มือของหุ่นประกบกัน ด้านหน้า</p> <p>มือซ้าย จับกระบอก</p>
5	ทำไหว้ ด้านซ้าย (เพลงช้า)		<p>ปฏิบัติเช่นเดียวกับทำไหว้ด้านหน้า แต่เอียงตัวหุ่นไปด้านซ้าย</p>

ลำดับ	ทำร่ำ	รูปภาพ	คำอธิบาย
			
6	<p>ทำไหว้ ด้านขวา (เพลงช้า)</p>		<p>ปฏิบัติเช่นเดียวกับทำไหว้ด้านหน้า แต่เอียงตัวหันไปด้านขวา</p>

ลำดับ	ทำรำ	รูปภาพ	คำอธิบาย
7	ท่ากล่อมตัว1 (เพลงช้า)		<p>ศีรษะ เอียงขวา</p> <p>แขนขวา ดิ่งแขน</p> <p>แขนซ้าย ดิ่งแขนพาดตะเกียบ</p> <p>มือขวา จับตะเกียบแบบแขนดิ่ง</p> <p>มือซ้าย จับกระบอก โดยมือซ้ายจับมือขวาตะเกียบทั้ง 2 ช้างนำ กางมือหุ่นทั้ง 2 ช้าง ให้มือซ้ายของหุ่นตั้งระดับไหล่ และมือขวาของหุ่นงอเล็กน้อย ศีรษะด้านขวา เดินจากด้านขวามาด้านซ้าย (ท่ากล่อมตัวนี้ในเพลงเร็วก็ใช้เช่นกัน)</p>
8	ท่ากล่อมตัว2 (เพลงช้า)		<p>ศีรษะ เอียงซ้าย</p> <p>แขนขวา ดิ่งแขน</p> <p>แขนซ้าย ดิ่งแขน</p> <p>มือซ้าย จับตะเกียบแบบแขนดิ่ง กางมือหุ่นทั้ง 2 ช้าง</p> <p>มือขวา กางแขนของหุ่นตั้งระดับไหล่ และมือซ้ายของหุ่นงอเล็กน้อย เดินจากด้านซ้ายมาด้านขวา</p>
9	ท่ารำสาย (เพลงเร็ว)		<p>ศีรษะ หน้าตรง สายหน้าเล็กน้อย</p> <p>แขนขวา ดิ่งแขน</p> <p>แขนซ้าย ดิ่งแขน</p> <p>มือซ้าย จับกระบอก</p> <p>มือขวา จับตะเกียบแบบแขนดิ่ง กางมือหุ่นทั้ง 2 ช้าง แขนตั้งระดับไหล่ โดยมือซ้ายจับกระบอก มือขวาจับตะเกียบทั้ง 2 ช้าง พลิกมือของหุ่น สลับขึ้น-ลง</p>

ลำดับ	ทำร่ำ	รูปภาพ	คำอธิบาย
10.	ทำเพลงลา		<p>ศีรษะ เอียงซ้ายสลับกับขวา</p> <p>แขนขวา ดิ่งแขน</p> <p>แขนซ้าย งอแขนเล็กน้อย ทำท่า กล่อมตัว ไปมาซ้าย-ขวา (ไปด้านซ้าย หรือด้านขวาก่อนก็ได้)แล้วสะอึกตัว หุ่น 1 ครั้ง ทำเช่นนี้ทั้งหมด 9 ครั้ง</p> <p>มือขวา จับตะเกียบแบบดิ่งแขน</p> <p>มือซ้าย จับกระบอก</p>
11.	ทำหมอบ		<p>ศีรษะ ก้มโดยเอียงไปด้านซ้าย เล็กน้อย</p> <p>แขนขวา ดิ่งแขน</p> <p>แขนซ้าย ดิ่งแขน</p> <p>มือขวา มือขวาจับตะเกียบด้านขวา ไว้ตรงกลางได้ออกของตัวหุ่น</p> <p>มือซ้าย จับกระบอก มือซ้ายกาง</p> <p>แขนดิ่งระดับไหล่</p>

เพลงโอด

ลำดับ	ทำร่ำ	รูปภาพ	การอธิบาย
1	ทำโอด		<p>ศิระษะ เอียงซ้าย-ขวาสลับกัน ตามจังหวะ พร้อมก้ม ศิระษะลงด้านเล็กน้อย</p> <p>แขนขวา งอแขนเล็กน้อย</p> <p>แขนซ้าย งอแขนเล็กน้อย</p> <p>มือขวา จับตะเกียบทั้ง 2 ข้าง มือขวาของหุ่น นำมาวางบริเวณคิ้ว ของหุ่น</p> <p>มือซ้าย จับกระบอกล</p>

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

3. ทำรำตีบท คือ การรำประกอบอากัปกริยาหรือเนื้อเพลง ตามอารมณ์ หรือเนื้อเรื่องตอนนั้น เช่น การร้องไห้ อาย ดีใจ โกรธ การโลม

การเชิดแบบรำตีบทนั้น จะใช้ท่าทางการตีบทคล้ายกับการรำละครไทย แต่ในการเชิดหุ่นนั้นจะมีข้อจำกัดตรงที่มีเฉพาะส่วนศีรษะ และลำตัวเท่านั้น แต่ส่วนที่แตกต่างจากละครไทยคือ จะใช้มีทั้ง 2 มือ เพราะในการเชิดแบบตีบทต้องใช้ความไวในการเชิด ซึ่งในบางครั้งอาจบังคับหุ่นไม่ทันจึงสามารถใช้มือทั้ง 2 ในการเชิดแบบตีบทได้ เช่น การตีบทว่าตัวเรา อาจใช้มือขวาหรือมือซ้ายชี้เข้าตัวก็ได้

ลำดับ	ท่ารำ	รูปภาพ	การอธิบาย
1.	ตัวเรา		ศีรษะ เอียงซ้าย แขนขวา ดิ่งแขน แขนซ้าย งอแขน มือขวา กางแขนระดับ วงล่าง มือซ้าย วาดเข้าอก
2.	จะฆ่า		ศีรษะ เอียงขวา แขนขวา ดิ่งแขน แขนซ้าย ดิ่งแขน มือขวา ยกขึ้นสูงกว่า ระดับไหล่หุ่นแขนตั้ง มือซ้าย ตั้งขึ้นต่ำกว่า ระดับไหล่ของหุ่น แขนตั้ง

ลำดับ	ท่ารำ	รูปภาพ	การอธิบาย
3.	ให้ตาย		<p>ศีรษะ เอียงขวา</p> <p>แขนขวา ดิ่งแขน</p> <p>แขนซ้าย ดิ่งแขน</p> <p>มือขวา แทะงเข้าไป</p> <p> ด้านหน้าของหุ่น</p> <p>มือซ้าย ตั้งวงล่าง</p>
4.	ไม่เหลือ อะไรเลย		<p>ศีรษะ หน้าตรง สายหัว</p> <p>แขนขวา ดิ่งแขน</p> <p>แขนซ้าย ดิ่งแขน</p> <p>มือขวา แบนมือออกด้านข้าง</p> <p> ลำตัว</p> <p>มือซ้าย ตั้งอาวุธขึ้น</p>
5.	รัก		<p>ศีรษะ หน้าตรง</p> <p>แขนขวา งอแขน</p> <p>แขนซ้าย งอแขน</p> <p>มือขวา วางแนบระดับอก</p> <p>มือซ้าย วางทับมือขวา</p>

ลำดับ	ท่ารำ	รูปภาพ	การอธิบาย
6.	อวยพร		<p>ศีรษะ หน้าตรง</p> <p>แขนขวา ดิ่งแขน</p> <p>แขนซ้าย ดิ่งแขน</p> <p>มือขวา วาดขึ้นข้างลำตัว ระดับไหล่</p> <p>มือซ้าย วาดขึ้นข้างลำตัว ระดับไหล่</p>
7.	วันพุ่มนี้		<p>ศีรษะ เอียงซ้าย</p> <p>แขนขวา งอแขน</p> <p>แขนซ้าย ดิ่งแขน</p> <p>มือขวา จับตะเกียบโดยให้ ชี้ไปด้านหน้า สูงกว่าระดับ ไหล่หูน เล็กน้อย มือซ้าย กางแขนดิ่ง ระดับไหล่</p> <p>มือซ้าย จับตะเกียบ</p>
8.	เรียก		<p>ศีรษะ เอียงซ้าย</p> <p>แขนขวา งอแขน</p> <p>แขนซ้าย ดิ่งแขน</p> <p>มือขวา จับตะเกียบแบบ หย่อนแขนข้างลำตัว</p> <p>มือซ้ายยกขึ้นสูง</p> <p>ระดับเหนือกว่าไหล่ หูน เล็กน้อย</p> <p>มือซ้าย จับกระบอ</p>

ลำดับ	ทำร่ำ	รูปภาพ	การอธิบาย
9.	นอน		<p>ศีรชะ เอียงซ้าย</p> <p>แขนขวา งอแขน</p> <p>แขนซ้าย งอแขน</p> <p>มือขวา จับตะเกียบแบบ</p> <p>หย่อนแขน อยู่ระดับอก มือ</p> <p>ซ้ายของหุ่นวางที่หูข้างซ้าย</p> <p>มือซ้าย จับกระบอกล</p>
10.	ร้องไห้		<p>ศีรชะ เอียงซ้าย</p> <p>แขนขวา ดึงแขน ระดับไหล่</p> <p>แขนซ้าย งอแขน</p> <p>มือขวา จับตะเกียบวางที่</p> <p>มือซ้ายอยู่ระดับ</p> <p>หน้าผากพร้อม</p> <p>สะอื้นตัวตามจังหวะ</p>
11.	โกรธ		<p>ศีรชะ เอียงขวา</p> <p>แขนขวา งอแขน</p> <p>แขนซ้าย งอแขน</p> <p>มือขวา จับตะเกียบด้านขวา</p> <p>แล้วนำมาถูขึ้นลงบริเวณอก</p> <p>ของตัวหุ่น</p> <p>มือซ้าย จับกระบอกล</p>

การโหมของการเชิดหุ่นกระบอกคณะชะเวงหลานแม่บุญช่วยมีด้วยกัน 3 ระดับ คือ โหมบน โหมกลาง โหมล่าง ซึ่งการโหมทั้ง 3 ระดับ นั้น มีการใช้ไม้แตกต่างกันแต่เพิ่มให้เกิดความไม่ซ้ำซากของการแสดงเท่านั้น

ลำดับ	ทำรำ	รูปภาพ	การอธิบาย
1	โหมบน		การโหมบน คือ การโหมระดับแก้มของหุ่นตัวนาง การปฏิบัติ ตัวนางจะอวย โดยการนำมือขวามาไว้ที่คาง แล้วตัวพระเข้ามาหาตัวนาง โดยการซ้อนด้านหลังเล็กน้อย แล้วใช้มือขวาพลิกข้อมือหุ่นตัวพระ ปิดตรงมือหุ่นตัวนาง
2	โหมกลาง		การโหมกลาง คือการโหมระดับอก การปฏิบัติ ปฏิบัติ เช่นเดียวกับโหมบน แต่เปลี่ยนระดับการโหมเป็นระดับอกของหุ่นตัวนาง
3	โหมล่าง		การโหมล่าง คือ การโหมสุดแขนของหุ่น การปฏิบัติ ปฏิบัติ เช่นเดียวกับโหมบน แต่เปลี่ยนระดับการโหมเป็นระดับสุดแขนของหุ่นตัวนาง

นอกจากการเชิดดังกล่าวแล้ว ยังมีการเชิดโดยการใช้อุปกรณ์ต่างๆอีก โดยในที่นี้ผู้วิจัยจะขอ ยกตัวอย่างการใช้อุปกรณ์ คือ หุ่นม้า และการสูบนุหรี

ลำดับ	ชื่อท่ารำ	รูปภาพ	คำอธิบาย
1.	ท่าจี๊ม้า		<p>การจี๊ม้า เป็นการใช้แสดง การเดินทางของตัวละคร ต่างๆ โดยสอดกระบอกลง กลางลำตัวของม้า แล้วใช้ มือซ้ายจับใต้ลำตัวม้า ใช้มือ ขวาจับตะเกียบทั้ง 2 ข้าง</p>
2.	ท่าสูบนุหรี		<p>การสูบนุหรี จะเป็นการ เชิดเฉพาะหุ่นตลกเท่านั้น เนื่องจากสีรชะของหุ่นมี ลักษณะมีรูบริเวณฟันของ หุ่น แล้วต่อทำยางพลาสติก ยาวลงมาด้านหลังของตัว หุ่น</p> <p>วิธีการปฏิบัติ ผู้เชิดหุ่น จะเสียบนุหรีที่จุดไฟแล้วไว้ ที่ปากของหุ่น แล้วนำท่อ สายยางพลาสติกมามอมไว้ ในปากของผู้เชิดเองจากนั้น ก็จะเป่าลมไปในสายยาง พลาสติก ไฟก็จะลุกบริเวณ นุหรี ทำให้ดูสมจริง</p>

การเชิดทั้ง 3 รูปแบบนั้น วิธีในการเชิดจะใช้มือขวาจับกระบอ ก มือซ้ายจับตะเกียบทั้ง 2 ข้าง โดยที่ตะเกียบด้านซ้ายจะพาดอยู่บนแขนซ้ายของผู้เชิด ที่ต้องเชิดในลักษณะเช่นนี้เนื่องมาจากกระบอ กของคณะชะเวงหลาน จะมีลักษณะสั้นกว่ากระบอ กของคณะอื่นๆ

5.3 การสื่อสารระหว่างผู้เชิดหุ่นกระบอ กกับวงปี่พาทย์

ในการแสดงหุ่นกระบอ กนั้นบางครั้งอาจมีเหตุการณ์ที่นักดนตรี และผู้เชิดหุ่นกระบอ ก สื่อสาร ไม่เข้าใจตรงกันขณะแสดง จึงได้มีการใช้สัญลักษณ์ ซึ่งการสื่อสารระหว่างผู้เชิดหุ่นกระบอ กกับวงปี่ พาทย์ มีด้วยกัน 3 ลักษณะ คือ

- 5.3.1 ปี่พาทย์บรรเลงตามบท อารมณ์หรือเหตุการณ์ในการแสดง
- 5.3.2 ผู้เชิดเป็นคนบอก คือ มีลักษณะที่นางชะเวงผู้เชิดหลักจะเป็นผู้ตะ โคนบอกว่าจะให้วงปี่พาทย์บรรเลงเพลงอะไร
- 5.3.3 สัญลักษณ์ท่ามือ เป็นเพื่อให้การเชิดสะดวกจำนวน 3 สัญลักษณ์ คือ ปี่พาทย์ ทำเพลงเชิด ปี่พาทย์ทำเพลงโอด ปี่พาทย์ทำเพลงร่ำ

ลำดับ	รูปภาพ	สัญลักษณ์	คำอธิบาย
1.		ปี่พาทย์ ทำเพลงเชิด	มือขวาแบมือ งอข้อศอก และ ข้อมือ ปลายมือออกด้านนอก

ลำดับ	รูปภาพ	สัญลักษณ์	คำอธิบาย
2.		ปีพาทย์ ทำเพลงโอด	มือข้างใดข้างหนึ่ง ป้องบริเวณ หน้าผาก แล้วหันหน้าไปให้ปี พาทย์
3.		ปีพาทย์ ทำเพลงรัว	มือขวาชี้นิ้ว สั้นไป- มา ซ้ายขวา

5.4 ทิศทางการเคลื่อนไหว และการเข้า – ออกของหุ่นกระบอก

การเคลื่อนไหวของหุ่นกระบอกคณะชะเวงหลานแม่บุญช่วยนั้น โดยส่วนใหญ่จะเคลื่อนไหวด้านซ้าย-ขวาเท่านั้น ไม่ขึ้นหน้าหรือถอยหลัง จะมีเฉพาะท่าโลม เท่านั้น ที่จะมีส่วนของมือหุ่นซ้อนกันบ้างเนื่องจากมีข้อจำกัดในเรื่องพื้นที่ความกว้างจากผ้าบังคนเชิด ถึงมู่ลี่ไม้ไผ่ นอกจากนั้นการเคลื่อนไหวของหุ่นจะไปได้ไกลเพียงสุดแขนคนเชิดเท่านั้น หรือประมาณ 1 เมตร

การเข้า – ออกของตัวหุ่นนั้นจะไม่มีกำหนด ทางเข้า – ออก ของตัวละครแต่ละตัว เนื่องจากมีผู้เชิดหุ่นกระบอกของคณะนี้จะนั่งเชิด ไม่มีการลุกหรือสลับที่กัน หากตัวละครใดที่ต้องอยู่ตรงกลางจะออกระหว่างมู่ลี่ไม้ไผ่

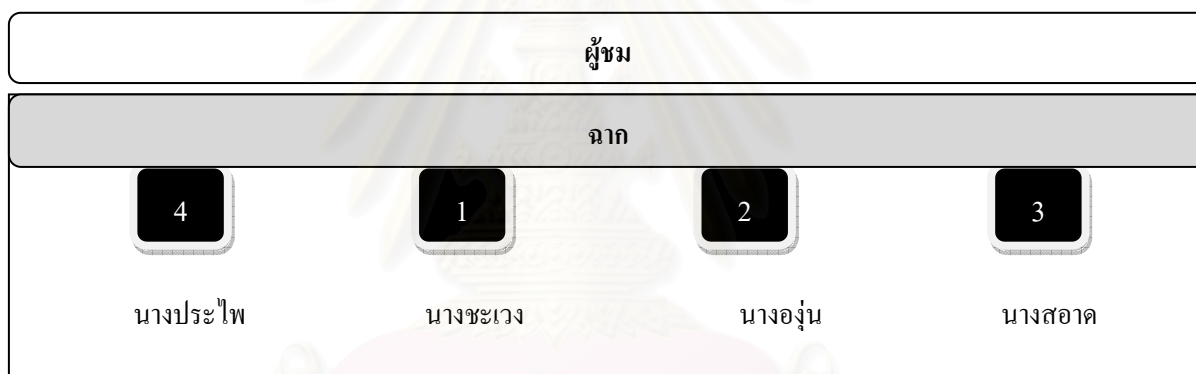
5.5 ตำแหน่งของผู้เชิดหุ่นกระบอก

ในการแสดงหุ่นกระบอกแต่ละครั้ง จำนวนผู้เชิดหุ่นกระบอกที่มีความเหมาะสมกับการแสดงคือ 4 คน เนื่องจากจะพอดีกับที่นั่งของโรงหุ่นประกอบกับ จำนวนหุ่นกระบอกที่ออกแต่ละฉาก ประมาณ 2-5 ตัวด้วย

ตำแหน่งของผู้เชิดคณะชะเวงหลานแม่บุญช่วยแบ่งออก เป็น 4 ตำแหน่ง คือ

1. ผู้เซ็ดมือหนึ่ง คือ จะเป็นผู้เซ็ดหลัก ทำหน้าที่ด้นกลอน เป็นต้นเสียงในการร้องเพลงต่างๆ ตลอดจนเซ็ดตัวเอก* ด้วย ปัจจุบันผู้เซ็ดตำแหน่งนี้ คือ นางชะเวง อ่อนละม้าย
2. ผู้เซ็ดมือสอง คือ จะเป็นผู้ช่วยผู้เซ็ดมือหนึ่ง ทำหน้าที่เจรจาโต้ตอบ และเป็นลูกคู่ รวมทั้งเป็นผู้เซ็ดตัวเอกคู่กับผู้มือหนึ่ง ปัจจุบันผู้เซ็ดตำแหน่งนี้ คือ นางอรุณ เอี่ยมวิไล
3. ผู้เซ็ดมือสาม คือ จะเป็นผู้เซ็ดตัวประกอบ และเป็นลูกคู่ ปัจจุบันผู้เซ็ดตำแหน่งนี้ คือ นางสาวอด คุ่มเขตร์
4. ผู้เซ็ดมือสี่ คือ จะเป็นผู้เซ็ดตัวประกอบ และเป็นลูกคู่ เช่นเดียวกับผู้เซ็ดมือสาม แต่จะอยู่คนละด้านของเวที ซึ่งผู้เซ็ดมือสาม และผู้เซ็ดมือสี่ สามารถสลับที่กันได้ ปัจจุบันผู้เซ็ดตำแหน่งนี้ คือ นางประไพ เกตุทอง

ตำแหน่งการนั่งของผู้เซ็ดหุ่นกระบอกผู้วิจัยจะอธิบายเป็นรูปภาพดังนี้

* ตัวเอกคือ ตัวละครสำคัญในการแสดง มีบทบาทเด่น หรือเป็นผู้ดำเนินเรื่องในเหตุการณ์ตอนนั้น เช่น พระเอก นางเอก

สรุปบทที่ 5

การแสดงหุ่นกระบอก เป็นการแสดงเล่าเรื่องผ่านตัวหุ่นที่ประดิษฐ์ขึ้นเลียนแบบมนุษย์ และสัตว์ ตามลักษณะตัวละครในท้องเรื่องนั้น เคลื่อนไหวโดยการเชิดบังคับศีรษะ และมือทั้งสองของตัวหุ่นผู้เชิดจับแกนกลางที่เรียกว่ากระบอก และไม้ตะเกียบทั้งสองบังคับส่วนมือหุ่น ผู้เชิดหุ่น เชิดหุ่น ประกอบการร้อง เจรจา ดำเนินเรื่อง เข้ากับ วงปี่พาทย์ โดยที่ผู้เชิดหุ่นนั่งอยู่ด้านหลังม่านมู่ลี่ไม้ไผ่ที่พลางตาผู้ชมไม่ให้ผู้เชิด แต่ผู้เชิดสามารถมองเห็นตัวหุ่นขณะเชิด วิธีการจับตัวหุ่นกระบอกในท่าพื้นฐานของคณะพะวงหลานแม่บุญช่วยนั้น ผู้วิจัยพบว่า มีด้วยกัน 3 ลักษณะด้วยกัน คือ 1. การจับแบบตั้งแขน 2. การจับแบบรวบแขน 3. การจับแบบหย่อนแขน ซึ่งทั้ง 3 ลักษณะนั้นใช้เกณฑ์การจับแขนหุ่นกระบอกเป็นหลัก และท่าพื้นฐานในการเชิดหุ่นกระบอกมี 3 ท่า คือ 1.การกล่อมตัว 2. การกระทบตัว 3. การรำสาย

จากการศึกษาผู้วิจัยพบว่า ท่าพื้นฐานดังกล่าว เป็นพื้นฐานในการเชิดหุ่นกระบอกเป็นเรื่องราวในการเชิดหุ่นกระบอกของคณะพะวงหลานแม่บุญช่วยนี้ มีลักษณะการดำเนินเรื่องที่เน้นการเจรจา มากกว่าที่จะเป็นการรำรำ เนื่องจากผู้เชิดหุ่นกระบอกคณะนี้ไม่มีพื้นฐานทางด้านนาฏศิลป์มากนัก การเชิดหุ่นกระบอกจึงเป็นไปในลักษณะเดียวกัน คือ เน้นให้หุ่นเคลื่อนไหวเจรจาตอบโต้กัน และมีรูปแบบการรำรำที่ง่าย ไม่เคร่งครัด แต่สิ่งสำคัญที่สุดในการเชิดหุ่นกระบอก คือ ผู้เชิดถ่ายทอดจิตวิญญาณ และอารมณ์ความรู้สึกของตนผ่านไปยังตัวหุ่นขณะเชิด ทำให้การเชิดหุ่นแต่ละครั้งดูสมจริงราวกับหุ่นมีชีวิตเป็นตัวละครจริงตามท้องเรื่อง ซึ่งผู้เชิดจะต้องอาศัยความสามารถ และประสบการณ์ที่ต้องสั่งสมเป็นเวลานาน การเชิดหุ่นกระบอกของคณะพะวงหลานแม่บุญช่วย ผู้วิจัยสามารถแบ่ง 3 แบบ คือ

1. ท่าพื้นฐาน คือ ท่าหลักในการจับหุ่นกระบอกมีด้วยกัน 3 แบบ คือ การจับแบบตั้งแขน การจับแบบรวบมือ การจับแบบหย่อนมือ
2. ท่ารำตามเพลง คือ การรำประกอบเพลงต่างๆ ซึ่งเพลงที่ใช้ในการรำลักษณะนี้ส่วนมากจะเป็นเพลงหน้าพาทย์ เช่น เพลงเชิด เพลงเสมอ เพลงช้า เพลงเร็ว กราวนอก เพลงโอด
3. ท่ารำตีบท คือ การรำประกอบอากัปกิริยาหรือเนื้อเพลง ตามอารมณ์ หรือเนื้อเรื่องตอนนั้น เช่น การร้องไห้ อาย ดีใจ โกรธ การโลม

ในการแสดงหุ่นกระบอกนั้นบางครั้งอาจมีเหตุการณ์ที่นักดนตรี และผู้เชิดหุ่นกระบอก สื่อสารไม่เข้าใจตรงกันขณะแสดง จึงได้มีการใช้สัญลักษณ์ ซึ่งการสื่อสารระหว่างผู้เชิดหุ่นกระบอกกับวงปี่พาทย์ มีด้วยกัน 3 ลักษณะ คือ 1. ปี่พาทย์บรรเลงตามบท เหตุการณ์ หรืออารมณ์ 2. ผู้เชิดเป็นคนบอก

3. สัญลักษณ์ท่ามือ เป็นเพื่อให้การเชิดสะดวกจำนวน 3 สัญลักษณ์ คือ ปี่พาทย์ทำเพลงเชิด ปี่พาทย์ทำเพลงโอด ปี่พาทย์ทำเพลงร่ำ

การเคลื่อนไหวของหุ่นกระบอกคณะชะเวงหลานแม่บุญช่วยนั้น โดยส่วนใหญ่จะเคลื่อนไหวด้านซ้าย-ขวาเท่านั้น ไม่ขึ้นหน้าหรือถอยหลัง จะมีเฉพาะท่าโลม เท่านั้น ที่จะมีส่วนของมือหุ่นซ้อนกันบ้างเนื่องจากมีข้อจำกัดในเรื่องพื้นที่ความกว้างจากผ้าบังคนเชิด ถึงมู่ลี่ไม้ไผ่ นอกจากนั้นการเคลื่อนไหวของหุ่นจะไปได้ไกลเพียงสุดแขนคนเชิดเท่านั้น หรือประมาณ 1 เมตร การเข้า – ออกของตัวหุ่นนั้นจะไม่มีการกำหนด ทางเข้า – ออก ของตัวละครแต่ละตัว เนื่องจากมีผู้เชิดหุ่นกระบอกของคณะนี้จะนั่งเชิด ไม่มีการลุกหรือสลับที่กัน หากตัวละครใดที่ต้องอยู่ตรงกลางจะออกระหว่างมู่ลี่ไม้ไผ่

ในการแสดงหุ่นกระบอกแต่ละครั้ง จำนวนผู้เชิดหุ่นกระบอกที่มีความเหมาะสมกับการแสดงคือ 4 คน เนื่องจากจะพอดีกับที่นั่งของโรงหุ่นประกอบกับ จำนวนหุ่นกระบอกที่ออกแต่ละฉากประมาณ 2-5 ตัวด้วย

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บทที่ 6

บทสรุปและข้อเสนอแนะ

6.1 บทสรุป

ในการศึกษาหัวข้อหุ่นกระบอกคณะชะเวงหลานแม่บุญช่วย จังหวัดนครสวรรค์ ผู้วิจัยมีแรงบันดาลใจในการศึกษา เนื่องจากหุ่นกระบอกสายตระกูลนี้มีประวัติศาสตร์อันยาวนาน มีการ สืบทอดมาตั้งแต่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 โดยแบ่งออกเป็น 2 สาย ซึ่งแต่ละสายมีผู้รับถ่ายทอดเป็นบางคนเท่านั้น โดยไม่มีการบันทึกไว้เป็นลายลักษณ์อักษร ทั้งยังขาดการฝึกฝนอย่างจริงจัง ประกอบกับการหวงแหนในวิชาเหล่านี้ซึ่งอยู่กับตัวบุคคล ทำให้วิชาการแสดงแขนงนี้สูญหายไปตามกาลเวลา

จากการศึกษาพบว่าปัจจุบันนางชะเวง อ่อนละม้าย ผู้เป็นทายาทของนายเหน่งโดยตรง ยังสืบทอดการแสดง โดยยึดรูปแบบการแสดงของบรรพบุรุษ และเก็บรักษาหุ่นบางตัวที่มีอายุมากกว่า 100 ปีไว้ ประกอบกับผู้เชิดหุ่นกระบอกคณะนี้เหลือเพียง 4 คน ซึ่งแต่ละคนมีอายุมากกว่า 60 ปี โดยมีประสบการณ์ในการเชิดหุ่นกระบอกมากกว่า 50 ปี แต่ปัจจุบัน(พ.ศ.2550) ไม่ได้ถ่ายทอดวิธีการแสดงให้กับเยาวชน หรือผู้สนใจทั่วไปได้ศึกษา

จังหวัดนครสวรรค์อันเป็นที่ตั้งของหุ่นกระบอกคณะชะเวงหลานแม่บุญช่วย เป็นจังหวัดที่มีความหลากหลายทางวัฒนธรรม เนื่องจากประชากรหลายเชื้อชาติปะปนกันอยู่ เช่น จีน ไทย ลาว ซึ่งแต่ละเชื้อชาติก็จะมีวัฒนธรรมที่แตกต่างกันไปตามความเชื่อของตน การแสดงที่ผู้วิจัยที่ผู้วิจัยพบในจังหวัดนครสวรรค์มีด้วยกัน 6 ชนิด ดังนี้ 1. รำกลองยาว 2. รำวงประกอบบท 3. เพลงปฎิพากย์ หรือเพลงตอบโต้ 4. การแสดงในเทศกาลตรุษจีน 5. ลิเก 6. หุ่นกระบอก ได้แก่ หุ่นกระบอกคณะชะเวงหลานแม่บุญช่วย

หุ่นในประเทศไทย มีด้วยกันอยู่ 4 ประเภท โดยหุ่นกระบอกเป็น 1 ใน 4 ประเภท คือ 1. หุ่นหลวงหรือหุ่นใหญ่ 2. หุ่นเล็ก 3. หุ่นละครเล็ก 4. หุ่นกระบอก ซึ่งมีความเป็นมาของหุ่นกระบอกในประเทศไทยนั้น ไม่สามารถระบุได้ชัดเจนว่า เกิดขึ้นที่ไหนเมื่อไหร่ และใครเป็นผู้ประดิษฐ์ แต่สันนิษฐานว่าน่าเกิดขึ้นในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 โดยปรากฏในหนังสือสารานุกรมสมเด็จพระเจ้ามงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เล่มที่ 9 ต่อมามีการใช้คำว่า หุ่นกระบอกอย่างเป็นทางการ

ประมาณ ร.ศ. 113 หรือ พ.ศ. 2437 ในราชกิจจานุเบกษา ตอนที่กล่าวถึงงานพระเมรุพระเจ้าลูกเธอ พระองค์เจ้าอศริยาภรณ์ และพระเจ้าลูกเธอ พระองค์เจ้าวาทององค์ ต่อมาได้มีการแสดงหุ่นกระบอก เกิดขึ้นหลายคณะ บางส่วนก็ได้ยุบการแสดงไป จนมาถึงปัจจุบันมีคณะหุ่นกระบอกที่ยังคงทำการแสดงจำนวน 15 คณะด้วยกัน

ความเป็นมาของหุ่นกระบอกคณะชะเวงหลานแม่บุญช่วย ไม่ทราบแน่ชัดว่าเกิดขึ้นเมื่อใด ทราบเพียงว่าเกิด ในสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 โดยนักดนตรี และมีฝีมือทางด้านแกะสลัก 3 คน คือ นายริน (ไม่ทราบนามสกุล) นายเงิน (ไม่ทราบนามสกุล) นายปลื้ม นิลหอม ทั้ง 3 คนเป็นคนอำเภอโกรกพระ จังหวัดนครสวรรค์ ได้ไปดูการแสดงประจำปีที่อำเภอชุมแสง จังหวัดนครสวรรค์ ได้เห็นการแสดง “หุ่นไหหล่า” ก็เกิดชอบ นำเอาหัวเผือก หัวมัน มาแต่งเขียนหน้าแล้วนำมาเล่นเป็นตัวละครต่าง ๆ เป็นที่ชื่นชอบสนุกสนาน จากนั้นก็เกิดมีความคิดที่จะสร้างหุ่นแสดงกันเป็นเรื่องราวอย่างละคร ต่อมาทั้ง 3 คน ได้แยกกันอยู่ โดยนายปลื้ม และนายเงิน ได้ไปอยู่ที่บ้านโกรกพระ อำเภอโกรกพระ ส่วนนายรินได้อาศัยอยู่ที่ตำบลบางมะฝ่อ อำเภอโกรกพระ จึงทำให้หุ่นกระบอกจึงเกิดมีขึ้นเป็น 2 คณะ คือ หุ่นนายปลื้ม นายเงิน และหุ่นนายริน

หุ่นนายปลื้ม นายเงิน มีความเป็นมาดังนี้ นายปลื้ม มีน้องสาวอยู่ 2 คน คือ นางพริ้ง และนางสาย โดยทั้ง 3 ได้ร่วมแสดงหุ่นด้วยกัน ส่วนนายเงินได้เล่นร่วมกับนายปลื้มระยะหนึ่งก็เลิกลาไป ต่อมาเมื่อนายปลื้ม และนางพริ้งเสียชีวิตลง นางสายจึงรับช่วงเป็นเจ้าของคณะต่อจากพี่หุ่นคณะยายสายได้รับความนิยมนมากในระยะหนึ่ง จนเกิดสงครามโลก ครั้งที่ 2 ก็มีได้นำหุ่นออกแสดง จนกระทั่งยายสายได้เสียชีวิตลง คณะหุ่นก็ได้รับสืบทอดต่อโดยนางรำไพ รุ่งรัตน์(บุตรคนสุดท้ายของนางสาย) แต่ก็มีได้นำมาแสดง ต่อมานางรำไพ มีครอบครัวก็ได้อพยพมาอาศัยอยู่ในอำเภอเมือง จังหวัดนครสวรรค์ และประกอบอาชีพค้าขาย และเดินทางโดยสาร ประมาณปี พ.ศ.2501 ได้ตั้งคณะหุ่นขึ้นมาอีกครั้ง ใช้ชื่อ “รำไพสามัคคี” รับแสดงทั่วไปแต่คนแสดงก็เป็นคนในคณะเดียวกันคณะแม่บุญช่วยมาร่วมแสดงด้วยกัน ต่อมาได้เปลี่ยนชื่อคณะหุ่นเป็น “รำไพนาฏศิลป์” นางรำไพ รุ่งรัตน์เสียชีวิตเมื่อวันที่ 6 มีนาคม 2546 ปัจจุบันหุ่นกระบอกคณะรำไพนาฏศิลป์ไม่ได้ทำการแสดงแล้ว แต่นางสุพรทิพย์ ศุภรกุล บุตรสาว นางรำไพ ยังคงเก็บรักษาตัวหุ่นอยู่

หุ่นอีกคณะหนึ่งคือ หุ่นนายริน หรือบางคนเรียกว่า นายหนั่งตามศิระะที่ล้าน นายริน ได้ทำการแสดงอยู่ที่ตำบลบางมะฝ่อ อำเภอโกรกพระ จังหวัดนครสวรรค์อยู่ช่วงระยะเวลาหนึ่ง ได้มีผู้ว่าจ้างให้นายหนั่งแกะแม่พิมพ์เหรียญเงินปลอม ซึ่งเป็นการกระทำที่ผิดกฎหมาย มีโทษรุนแรงถึงขั้นจำคุกชะเนาะ ตอกเล็บ นายหนั่งจึงได้หลบหนีการจับกุมของบ้านเมืองลงไปทางใต้

โดยนายหน่งมีบุตรสาว 3 คน ชื่อ สุ่น กุน และเปลื้อง เป็นละครทั้ง 3 คน นายหน่งได้ให้บุตรสาว เชิดหุ่นกระบอก ออกรับงานเล่นตามป่อนการพนัน งานวัด งานบุญประจำปีอยู่เป็นเวลานานจนนายหน่งเสียชีวิต ก่อนจะเสียชีวิตนั้นนายหน่งได้มอบหุ่นให้กับนางกุน มอบวงปีพาทย์ให้กับ นางเปลื้อง ส่วนนางสุ่น ซึ่งเป็นพี่ใหญ่ไม่ได้แต่งงานและถึงแก่กรรมไปก่อน นางกุนสมรสกับนายหวาด จันทร์สำเภา มีบุตร 2 คน คือนายสวอง และนางละออง(แม่ของนางชะเวง) ส่วนนางเปลื้องสมรส นายบุญธรรม แสงเทียน มีบุตร 4 คน คือ นางบุญชู นางบุญช่วย นายคู่ย นายมงคล ได้เชิดหุ่นกระบอกที่จังหวัดนครสวรรค์จนมีชื่อเสียง รู้จักกันในนามหุ่นกระบอกยายกุน และหุ่นกระบอกยายเปลื้อง ต่อมานางกุน และนางเปลื้องเสียชีวิต นางบุญช่วย(บุตรนางเปลื้อง)จึงได้สืบทอดต่อ

นางบุญช่วยเป็นคนที่มีความสามารถในการเชิดหุ่นกระบอกจนเป็นที่ยอมรับและได้ไปทำการแสดงหลายจังหวัด เช่น ตาก พิษณุโลก สุโขทัย เพชรบุรี นครราชสีมา หล่มสัก อ่างทอง อยุธยา นางบุญช่วยได้ใช้วิชาความรู้การเชิดหุ่นกระบอก หาเลี้ยงบุตรจนเติบโต นางบุญช่วยเสียชีวิตไปด้วยโรคมะเร็ง เมื่อ 29 มิถุนายน พ.ศ. 2522 นางชะเวงผู้เป็นหลานสาว ได้รับมอบให้เป็นผู้ดูแลหุ่นกระบอกมรดกตั้งแต่นั้นมา นางชะเวงอาศัยนางบุญช่วยผู้เป็นน้ำ และได้รับการศึกษาชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 ที่โรงเรียนสตรีนครสวรรค์ เรียนได้ไม่ถึงปีก็เกิดสงครามมหาเอเชียบูรพา ทำให้ต้องออกจากโรงเรียน ขณะที่นางชะเวงได้อาศัยอยู่กับนางบุญช่วยผู้เป็นน้ำนั้น เมื่อมีงานแสดงหุ่นกระบอก นางบุญช่วยก็จะให้นางชะเวงติดตามไปด้วย นางชะเวงได้เห็นนางบุญช่วยเชิดหุ่นกระบอก จนทำให้นางชะเวงรู้สึกรักผูกพันในศิลปะแขนงนี้ ได้ใช้วิธีครุพักลักจำ และแอบนำมาปฏิบัติ จนประมาณ พ.ศ. 2487 ขณะที่นางชะเวงอายุได้ 14 ปี นางบุญช่วยได้เห็นความตั้งใจจริงของนางชะเวงจึงได้หัดหุ่นกระบอกให้กับนางอย่างจริงจัง และเริ่มแสดงเป็นอาชีพตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา

ปัจจุบันในคณะหุ่นกระบอกชะเวงหลานแม่บุญช่วย ยังมีผู้เชิดหุ่นกระบอกอีก 3 คน คือ 1.นางอรุณ เอี่ยมวิไล 2.นางสอาด คุ่มเขตร์ 3.นางประไพ เกตุทอง และมีผลงานการแสดงของหุ่นกระบอกคณะชะเวงหลานแม่บุญช่วย แบ่งได้เป็น 2 ลักษณะ คือ 1.ผลงานการแสดงทั่วไป ได้แก่ งานมหรหรรมาการแสดงต่างๆ โรงเรียนหน่วยงานราชการทั่วไป นอกจากนี้ยังมีการแสดงของส่วนเอกชนต่างๆ 2. วิทยากรสาธิต ถ่ายทอดการแสดง ได้แก่ เข้าร่วมประชุมสัมมนาวัฒนธรรมสาธิตวิธีการแสดงหุ่นกระบอกตามหน่วยงานต่างๆ ส่วนรางวัลที่ได้รับมีดังนี้ รางวัลผู้มีผลงานดีเด่นด้านอนุรักษ์มรดกไทยประจำท้องถิ่นนครสวรรค์คนดีเมืองสี่แคว ศิลปินดีเด่นประจำจังหวัดนครสวรรค์ และครูภูมิปัญญาไทย ด้านศิลปกรรม

หุ่นกระบอกประกอบด้วยส่วนสำคัญ 4 ส่วน คือ ศีรษะหุ่นกระบอกเป็นไม้เนื้ออ่อน แกะสลักตามลักษณะตัวละคร ปาก ลำคอ ด้านล่างศีรษะจะมีแกนไม้ยาวลงมาประมาณ 2 นิ้ว เรียกว่า คอหุ่น ต่อจากคอหุ่นนั้นจะเป็นท่อนไม้เป็นสลักไว้เสียบกับตัวหุ่นยาวประมาณ 1.5 นิ้ว สี่ที่ใช้ในการเขียนหน้าหุ่นในสมัยก่อนเป็นสีฝุ่นจีนสีขาวทาสองพื้นที่หน้าหุ่น แล้วนำหมึกจีนสีดำเขียนตา และหมึกจีนสีแดงเขียนปาก ปัจจุบันได้ประยุกต์ใช้สีเมจิกหรือสีสังเคราะห์ ส่วนบริเวณยอดจะใช้สีน้ำอะคริลิกสีทอง แล้วประดับกากเพชร ลำตัวหุ่นกระบอก เป็นกระบอกไม้ไผ่ ยาวประมาณ 5 นิ้ว ซึ่งเป็นที่มาของการเรียกชื่อหุ่นกระบอกชนิดนี้ ในปัจจุบัน ได้มีการนำท่อน้ำพลาสติก PVC มาใช้แทนกระบอกไม้ไผ่ ใหล่ทำด้วยกาบมะพร้าวเรียกว่า บ่าหุ่น มีลักษณะเป็นวงรี กว้างประมาณ 6 เซนติเมตร ยาวประมาณ 11.5 เซนติเมตร ตรงกลางเจาะรูสำหรับเสียบไม้กระบอก มือหุ่น เป็นส่วนที่โผล่ออกมาจากเสื่อหุ่นทั้งสองมือ ยาวประมาณ 2 นิ้ว ทำขึ้นเลียนแบบลักษณะของมือคน โดยในมือซ้ายทำทำตั้งวงรำ ส่วนมือขวาของหุ่นนั้น จึงแกะเป็นท่ากำมืออยู่ เจาะรูตรงกลาง สำหรับเสียบอาวุธของตัวละคร ซึ่งจะเปลี่ยนไปตามลักษณะของตัวหุ่น เช่น พระถือศร พระอภัยมณีถือปี่ เป็นต้น ข้อมือหุ่นตอกติดกับไม้ไผ่ขนาดเล็ก เรียกว่า “ตะเกียบ” ยาวประมาณ 1 ฟุต ซึ่งมีไว้สำหรับจับให้หุ่นรำในท่าต่างๆ เสื่อหุ่น มีลักษณะเป็นลูกกลม เย็บกว้างและยาวประมาณ 1 ฟุต โดยเจาะตรงคอสำหรับเสียบหัวและตรงมุมทั้งสองสำหรับมือหุ่นโผล่ ยาวประมาณ 2 นิ้ว หากเป็นเสื่อตัวพระก็จะมียินทูล และนมคอ เสื่อหุ่นแบบเก่านั้นจะใช้ปักผ้ากำมะหยี่ ปักดินเงินคล้ายลักษณะเครื่องแต่งกายโขน ส่วนปัจจุบันได้ใช้ผ้า กำมะหยี่ ผ้าตาด ผ้าลาย ผ้ากระจก ผ้าทอลาย ผ้าสอดดินทอง ผ้า brocade ปักเลื่อมหลากหลายสีสันตามจินตนาการของผู้ปัก ส่วนเครื่องประดับของหุ่นของคณะชะเวงหลานแม่บุญช่วยนั้น จะแตกต่างกันไปตามตัวละคร เช่น หุ่นตัวพระจะมีสร้อยคอ และทับทรวง ส่วนหุ่นตัวนางจะมีสร้อยคอ จิ้งนาง หากเป็นหุ่นพ่อแก่ หรือหุ่นฤาษี ก็จะสวมสร้อยประคัม นอกจากนี้ยังมีการนำรดต้นแขนกระดาดประเก็นของละครไทย มงกุฎเพชร ของตุ๊กตาเด็ก ลูกปัดมาประดับศีรษะหุ่นด้วย

หุ่นกระบอกของคณะชะเวงหลานแม่บุญช่วย ปัจจุบันมีอยู่ทั้งสิ้น 91 ตัว ไม่ทราบว่าจะสร้างขึ้นในสมัยใด เพราะหุ่นกระบอกส่วนใหญ่เป็นหุ่นที่มีการสร้างมาก่อนนางชะเวง อ่อนละม้าย เจ้าของคณะและทายาทคนปัจจุบันเกิด แต่สันนิษฐานว่าน่าจะสร้างขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 5 ต่อมา ได้มีเมื่อประมาณ พ.ศ. 2490 ขณะที่นางชะเวง อ่อนละม้าย อายุประมาณ 10 ปี การสร้างหุ่นกระบอกเพิ่มเติมอีกประมาณ 10 ตัว โดยเป็นผู้คิดแบบให้ช่างพื้นบ้าน นายอู๊ด (ไม่ทราบนามสกุล) ปัจจุบันเสียชีวิตไปแล้วด้วยโรคชรา จากตัวหุ่นกระบอกที่มีอยู่ผู้วิจัยสามารถแบ่งได้เป็น 8 ประเภท คือ หุ่นครู หุ่นตัวพระ หุ่นตัวนาง หุ่นตลก หุ่นอมมนุษย์ หุ่นออกภาษา หุ่นเฉพาะ หุ่นสัตว์

อุปกรณ์ประกอบการแสดง ของหุ่นกระบอกของคณะชะเวงหลานแม่บุญช่วย มีด้วยกัน 2 ประเภท คือ 1.อุปกรณ์ คือ สิ่งที่ใช้สวมใส่ ตลอดจนประกอบการแสดงหุ่นกระบอก 2.ฉาก คือ อุปกรณ์ที่ใช้ประกอบการแสดงที่เป็นสถานที่ต่างๆ ตามที่แสดง

การแสดงหุ่นกระบอกเป็นการแสดงที่ต้องใช้ฉากกั้นระหว่างผู้ชม กับผู้เชิดหุ่นกระบอก เพื่อจะไม่ให้ผู้ชมได้เห็นผู้เชิดหุ่นกระบอก ซึ่งจะทำให้เสียอรรถรสในการชม จากการศึกษาผู้วิจัยพบว่า ฉากของคณะชะเวงหลานแม่บุญช่วย มีลักษณะเป็นสี่เหลี่ยมจัตุรัส มีขนาดกว้าง 4 เมตร สูง 4 เมตร ตรงกลางมีลักษณะเป็นมู่งี่เพื่อผู้เชิดจะได้มองเห็นตัวหุ่นกระบอก รวมทั้งมองเห็นผู้ชมด้วย เขียนเป็นภาพซุ้มประตูเมือง ปราสาทราชวัง ตลอดจนลายไทยต่างๆ

โรงหุ่นกระบอก มีลักษณะเป็นสี่เหลี่ยมจัตุรัส มีขนาดความกว้างของด้านหน้าและด้านหลัง โรงหุ่นประมาณ 4 เมตร มีความยาวจากด้านหน้าโรงหุ่นถึงด้านหลังประมาณ 4 เมตร และมีความสูงจากพื้นดินถึงหลังคาประมาณ 4 เมตร นอกจากนี้ยังมีพื้นเวทียกระดับสำหรับผู้เชิดหุ่นกระบอกนั่งทำการแสดง วงปีพาทย์ ตลอดจนวางอุปกรณ์ต่างๆ โดยสูงจากพื้นดินประมาณ 1 เมตร 30 เซนติเมตร ที่สูงระดับนี้เนื่องจาก จะอยู่ในระดับสายของผู้ชม ซึ่งสามารถยืน-นั่งดูได้สะดวก โครงสร้างจะทำด้วยไม้ โดยส่วนใหญ่จะมีหลังคา โดยวัสดุที่ทำหลังคา ไม่กำหนดจะใช้อะไรก็ได้ตามที่หาได้สะดวก เช่นผ้าใบ ฝ้ายรม ทางมะพร้าวไม่นิยม ปัจจุบันฝาด้านข้างโรงหุ่นกระบอกมักเป็นพลาสติกกรองแสง สำหรับคลุมต้นไม้ เพื่อให้อากาศถ่ายเทได้สะดวก

ดนตรีที่ใช้บรรเลงประกอบการแสดงหุ่นกระบอกคณะชะเวงหลานแม่บุญช่วย คือ วงปีพาทย์เครื่องห้า แต่ปัจจุบันได้ปรับลดเครื่องดนตรีลง คือ นำฆ้องวงใหญ่ ออก เพื่อประหยัดค่าใช้จ่าย การตั้งวงปีพาทย์จะตั้งอยู่ด้านหลังเพื่อคู่ สัญลักษณ์ของผู้เชิดหุ่นกระบอก ที่จะบอกผู้เล่นบรรเลงปีพาทย์ สำหรับคณะปีพาทย์ที่ได้บรรเลงให้กับหุ่นกระบอกคณะชะเวงหลานแม่บุญช่วยคือ คณะศรีเพชร โดยได้บรรเลงให้กับคณะหุ่นกระบอกนี้เวลาเป็นระยะเวลากว่า 30 ปี

วรรณกรรมการแสดงของคณะหุ่นกระบอกชะเวงหลานแม่บุญช่วย เป็นเรื่องที่มีการสืบกันแบบมุขปาฐะ มีเนื้อเรื่องเป็นลักษณะเป็นนิทานประเภทจักรๆวงๆๆ ดำเนินเรื่องรวดเร็ว สนุกสนาน โครงเรื่องแต่ละเรื่องที่แสดงจะประกอบไปด้วยเหตุการณ์ที่ตัวเอง ต้องมีเหตุอันเป็นไปให้ต้องตก ระกำลำบาก และได้พบฤาษี เทวดาหรือผู้วิเศษเป็นอาจารย์สอนวิชาให้ เมื่อเรียนวิชาสำเร็จพระเอก ต้องกลับบ้านเมืองเพื่อชิงบัลลังก์คืน และระหว่างทางมีเหตุให้พระเอกต้องพจญมากมาย การดำเนินเรื่องบางครั้งอาจทำให้นางชะเวงและคณะสับสน เพราะเนื้อเรื่องคล้ายคลึงกัน อนุภาคของเรื่องหนึ่งอาจไปแทนในอีกเรื่องหนึ่งได้ วรรณกรรมที่แสดงที่ยังสืบทอดมาถึงปัจจุบันมี 14 เรื่องหลัก

ด้วยกัน ซึ่งผู้วิจัยสามารถแบ่งได้เป็น 2 ประเภท คือ 1. วรรณคดีกรรม 2. นิทานพื้นบ้าน ปัจจุบันวรรณกรรมบางเรื่องไม่ได้ทำการแสดงเนื่องจากเนื้อหาของเรื่องมีส่วนที่เป็นส่วนของการร่ำมาก ประกอบกับผู้เชิดหุ่นกระบอกรูปภาพ

กลอน สำหรับการแสดงของหุ่นกระบอกละณะชะเวงหลานแม่บุญช่วย เป็นกลอนแปด และมีลักษณะเป็นกลอนสำนวนหลัก กล่าวคือ เป็นบทกลอนที่มีคำกลอนสัมผัสกันเป็นต้นแบบ เมื่อใช้งานก็จะเปลี่ยนเนื้อหาบางส่วนตามเหตุการณ์ และตัวละคร เพลงที่ใช้ประกอบการแสดงหุ่นกระบอกร่วมกัน 3 ประเภท คือ 1. เพลงโหมโรง 2. เพลงหน้าพาทย์ 3. เพลงร้อง สำหรับตลกของคณะชะเวงหลานแม่บุญช่วยผู้วิจัยแบ่งออกเป็น 3 ลักษณะ คือตามลักษณะตัวหุ่น คือ 1. ตัวหุ่นกระบอกรวม เรียกชื่อตามลักษณะหน้าตาของหุ่น เช่น หุ่นนายเบี้ยว เรียกตามหัวหุ่นที่เบี้ยว 2. การร้องเพลงพื้นบ้าน เพลงออกภาษา และการพูด 3. ตามลักษณะการแสดง คือ การกระทำ หรือเหตุการณ์ต่างๆ ในบางครั้งอาจจะใช้ทั้ง 3 ที่กล่าวมาผสมกันก็ได้

การจัดการจะเป็นในลักษณะช่วยกันตามแต่ละกำลังของแต่ละคนที่จะทำได้ เนื่องจากในหุ่นกระบอกละณะนี้มีคนในคณะจำนวนน้อย ประกอบกับผู้ที่อยู่ในคณะนั้น มีความชราภาพมาก ส่วนการแบ่งหน้าที่ ผู้วิจัยได้แบ่งเป็น 3 ฝ่ายคือฝ่ายประสานงาน ฝ่ายผู้เชิดหุ่นกระบอกร่วมกัน ฝ่ายวงปี่พาทย์ โดยแต่ละฝ่ายจะรับผิดชอบวัตถุประสงค์ของตนเอง ตั้งแต่ขนย้ายนำไปแสดง จนกระทั่งนำกลับ อัตราค่าจ้างการแสดงหุ่นกระบอกรวมในแต่ละครั้งจะเป็นจำนวนเท่าไร ก็จะขึ้นอยู่กับผู้วิจัย ได้แก่ จำนวนผู้แสดง นักดนตรี ระยะเวลาและสถานที่ใกล้-ไกล เครื่องเสียง-ไฟ รถรับ-ส่ง ตลอดจนจำนวนวันในการแสดง ปัจจุบันอัตราค่าจ้างการแสดงหุ่นกระบอกรวม จังหวัดนครสวรรค์ หรือจังหวัดใกล้เคียง จะมีอัตราค่าจ้างประมาณ 8,000-10,000 บาท ขึ้นอยู่กับการตกลงเช่นกัน และลักษณะงานนั้นเช่น แสดงให้กับเด็กนักเรียนตามโรงเรียนต่างๆ ก็จะมีราคาถูก

หุ่นกระบอกรวมเป็นการแสดงที่สามารถแสดงได้ในสถานที่ต่างๆ และที่ใช้มาก คือ วัดซึ่งเป็นจุดศูนย์รวมจิตใจของคนในชุมชน และโรงเรียน เนื่องจากเป็นมีสถานที่เอื้ออำนวย และสามารถรวมผู้คนจำนวนมากได้ ยกตัวอย่างเช่น ลานวัด ศาลา หอประชุม ใช้ระยะเวลาในการแสดงหุ่นนั้น โดยปกติจะใช้ระยะเวลา 2 ชั่วโมงครึ่ง ถึง 4 ชั่วโมง เริ่มตั้งแต่ เวลา 19.30 น. จะเริ่มโหมโรง จากนั้นเวลาประมาณ 20.30 น. จะเริ่มแสดง ไปจนถึง เวลาประมาณ 00.00 น. ซึ่งในการแสดงแต่ละครั้งนั้นสามารถตัดตอนและเพิ่มความยาวของเนื้อเรื่องที่แสดงได้ตามความเหมาะสม เช่นบางครั้งการไปแสดงหรือสาธิตกับหน่วยงานต่างๆ อาจใช้ระยะเวลา 1 - 2 ชั่วโมง ก็จะตัดในส่วนของโหมโรง และคำกลอนออก โดยขึ้นอยู่กับข้อตกลงกับเจ้าภาพในงานนั้นๆ

การแสดงหุ่นกระบอกเป็นมหรสพที่สามารถจัดการแสดงได้ทั้งกลางวัน กลางคืน โดย
ขั้นตอน และลำดับการแสดง ผู้วิจัยได้เรียงหัวข้อตามลำดับการแสดง 5 หัวข้อดังนี้ คือ ก่อนการแสดง
พิธีกรรมก่อนการแสดง การดำเนินการแสดง พิธีลาโรง หลังการแสดง

ก่อนทำการแสดงการแสดงหุ่นกระบอกคณะชะเวงหลานแม่บุญช่วย ทุกคนจะช่วยกันเตรียม
งานตามตำแหน่งหน้าที่ต่างๆตามที่ได้รับมอบหมาย โดยผู้วิจัยจะขอแบ่งออกเป็น 4 ขั้นตอน โดยจะ
เรียงลำดับในการเตรียมการก่อน-หลัง ดังนี้ การติดต่อประสานงาน และการเตรียมการ การเดินทาง
การติดตั้งฉากการแสดง และการจัดเรียงหุ่นกระบอกสำหรับแสดง

การติดต่อประสานงาน และการเตรียมการ จะมีนางชะเวงผู้เป็น ตัวโผ หรือหัวหน้าคณะหุ่น
กระบอกจะเป็นรับงานและผู้ประสานงาน และมีนางประไพ เกตุทองเป็นผู้จัดเตรียมอุปกรณ์
ทั้งหมด ส่วนการเดินทางไปแสดงหุ่นกระบอกของคณะนี้ ในสมัยก่อนมีด้วยกัน 2 ลักษณะ คือ ทาง
บกและทางน้ำ ทางบก คือ การนั่งช้าง เกวียน หรือรถไฟ ทางน้ำ คือ เรือ ปัจจุบันการคมนาคม
ค่อนข้างสะดวก โดยเฉพาะทางบก การเดินทางไปแสดงจึงใช้รถยนต์ โดยแบ่งเป็น 2 ระยะ คือ
ระยะใกล้ คือ สถานที่แสดงอยู่ในจังหวัดนครสวรรค์และจังหวัดใกล้เคียงก็จะเหมารถสองแถว
ระยะไกล คือ สถานที่แสดงอยู่ต่างจังหวัดก็จะใช้การเหมารถตู้เดินทางไปทำการแสดง

การติดตั้งฉากการแสดง จะนำโครงเหล็กอีกสำเร็จ มาติดกับขาตั้งไม้ยาง และ มาผูกติดให้
มั่นคง มาผูกกับขาตั้งไม้ หลังจากนั้นจะผูกผ้าที่เป็นฉาก จากนั้นจะเป็นการจัดเรียงหุ่นกระบอก
สำหรับแสดง นางประไพ เกตุทองจะเป็นผู้เรียงตัวหุ่นกระบอก โดยเริ่มจากการนำหุ่นกระบอกออก
จากหีบ แล้วกองหุ่นไว้เป็นกลุ่มโดยแยกเป็นประเภทโดยให้ แล้วเรียงตามตำแหน่งโดย หุ่นลุงโหนก
ลุงอ่อนวางนอนอยู่บนหมอน ต่อมาเป็นหุ่นพ่อแก่ใส่ที่ตั่งบูชา การเรียงตัวหุ่นกระบอก หุ่นพระ หุ่น
นาง วางบนหีบ หุ่นยักษ์กับหุ่นสัตว์ รวมทั้งอุปกรณ์การแสดงด้วย หุ่นคนแก่ หุ่นพราหมณ์ หุ่นออก
ภาษา จะวางผสมกัน

พิธีกรรมก่อนการแสดง มีขั้นตอนเริ่มจาก การบูชาครู คือ การกระทำเพื่อแสดงความเคารพ
และระลึกถึงพระคุณของครูอาจารย์ ซึ่งหมายถึง พระภคตฤณี บางทีเรียกว่า พ่อแก่ รวมถึงบุคคลที่
เป็นผู้ถ่ายทอดความรู้ต่างๆ และขอขมาลาโทษครูก่อนทำการแสดง นอกจากนั้นยังเป็นการขอพรให้
การแสดงราบรื่น สวยงาม ได้ความชื่นชอบจากผู้ชม หุ่นที่จัดอยู่ในประเภทหุ่นครูของชะเวงหลาน
แม่บุญช่วย มีอีก 2 ตัว เป็นตลกขูโรง คือ หุ่นลุงโหนก หุ่นลุงอ่อน หุ่นทั้ง 2 เวลาที่ทำการแสดงจะ
เรียกหุ่นนี้ว่า ไอ้โหนก ไอ้อ่อน เครื่องบูชาขณะนี้นางชะเวงจะเป็นผู้เตรียม โดยมีรายละเอียด คือ
รูป 5 ดอก เทียน เงินก้านน 12 บาท ดอกไม้ ลำดับพิธีเริ่มจาก นางชะเวงซึ่งเป็นหัวหน้าคณะ

โดยจะจุดรูป 3 ดอก ตั้งโน้ 3 จบ ต่อจากนั้นจะจุดเทียน 1 เล่ม รูป 9 ดอก เพื่อสักการะเทพเจ้า อันถือว่าเป็นบรมครูแห่งศิลปะการแสดงและวิชาดนตรี ส่วนวงปี่พาทย์ก็จะมีผู้ทำพิธีบูชาครูต่างหาก โดยจะมีเครื่องบูชาครูเหมือนกันหีบห่อนกระบอก

ในส่วนของการโหมโรงเป็นการบรรเลงดนตรีก่อนการแสดงจะเริ่มขึ้น การบรรเลงโหมโรงของคณะหุ่นกระบอกชะเวงหลานแม่บุญช่วย จะทำการบรรเลงก่อนทำการแสดงประมาณครึ่งชั่วโมงถึงหนึ่งชั่วโมง

การแสดงหุ่นกระบอกเริ่มจาก การรำถวายมือเป็นการรำเพื่อบูชาครู และสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เจ้าที่ ๆ คณะหุ่นกระบอกมาทำการแสดง และเป็นการ เอาฤกษ์ เอาชัย ตลอดเป็นการแก้บนให้กับเจ้าภาพในงานด้วย ต่อด้วยร้องไห้คร่ำครวญโดยปี่พาทย์ทำเพลงวา ต่อด้วยเพลงสร้อยสน หรือเพลงช้า หุ่นที่แสดงจะเป็น หุ่นตัวพระตัวนาง ออกมารำ ต่อด้วยเพลงเร็ว ขณะที่เปลี่ยนเป็นเพลงเร็วนี้ผู้เชิดจะร้องเพลงกลอนยาว จากนั้นการเปิดเรื่อง คือการเริ่มแสดง จะใช้หุ่นตัวพระ หรือในภาษาการแสดงเรียกว่า นายโรง ออกมาเล่าทำความ คู่กับตลกชูโรง คือ หุ่นลุงโหนก และหุ่นลุงร่อน ว่าจะทำการแสดงเรื่องอะไร ตอนไหน ให้ผู้ชมทราบก่อน แล้วสมมุติให้ตนเอง(นายโรง) และตลกชูโรงเป็นตัวละครในเรื่องที่จะแสดง ต่อด้วยการดำเนินเรื่องของการแสดงหุ่นกระบอก จะใช้ตัวละครจะเป็นผู้ดำเนินเรื่อง โดยก่อนจะดำเนินเรื่องนั้นปี่พาทย์ทำเพลงวาอีกครั้ง แล้วเพลงร้อง 2 คำกลอนสำหรับบรรยายแนะนำเรื่อง ซึ่งหลักการดำเนินเรื่องของคณะชะเวงหลานแม่บุญช่วยผู้วิจัยพบว่า จะเน้นการเจรจาเป็นหลัก สลับกับการใช้บทกลอนคั่นสด ซึ่งจะใช้เปิดและปิดฉาก หรือเหตุการณ์ตอนนั้นๆ เพื่อบอกว่า ตัวละครคือใคร มีอารมณ์อย่างไร กำลังจะทำอะไร ประมาณ 1-2 คำกลอนอารมณ์และเหตุการณ์ของเรื่อง ซึ่งเพลงที่ใช้ในการดำเนินเรื่องส่วนใหญ่จะเป็นเพลงร้าย ต่อด้วยเพลงหน้าพาทย์ จากนั้นเป็นการเปิดเรื่อง คือ การจบเรื่อง ในการแสดงหุ่นกระบอกแต่ละครั้ง หัวหน้าคณะจะเป็นผู้กำหนดเรื่องที่แสดงว่ามีความสั้นยาวมากน้อยแค่ไหน ซึ่งการจบเรื่องในแต่ละครั้งนั้นจะจบด้วยหุ่นนายโรงออกมาให้คิดสอใจ อวยพรให้เดินทางกลับโดยสวัสดิภาพ รวมทั้งการให้ศีลให้พรด้วย ต่อด้วยการลาโรง คือ การที่ปี่พาทย์บรรเลงเพลงกราวรำ เพื่อเป็นการเอาฤกษ์เอาชัย ที่การแสดงได้สำเร็จลุล่วงไปได้ด้วยดี หลังการแสดงแล้ว ผู้เชิดหุ่นกระบอก และวงปี่พาทย์จะรับผิดชอบเก็บสิ่งของและอุปกรณ์ที่ตนรับผิดชอบกลับ นางชะเวงผู้เป็นหัวหน้าคณะจะให้คำตอบแทนกับทุกคนในคณะ

การแสดงหุ่นกระบอก เป็นการแสดงเล่าเรื่องผ่านตัวหุ่นที่ประดิษฐ์ขึ้นเลียนแบบมนุษย์ และสัตว์ ตามลักษณะตัวละครในท้องเรื่องนั้น เคลื่อนไหวโดยการเชิดบังคับศีรษะ และมือทั้ง สองของตัวหุ่นผู้เชิดจับแกนกลางที่เรียกว่ากระบอก และไม้ตะเกียบทั้ง สองบังคับส่วนมือหุ่น ผู้เชิดหุ่น เชิดหุ่นประกอบการร้อง เจจา ดำเนินเรื่อง เข้ากับ วงปี่พาทย์ โดยที่ผู้เชิดหุ่นนั่งอยู่ด้านหลังม่านมู่ลี่ไม้ไผ่ที่

พลาดตาผู้ชมไม่ให้ผู้เชิด แต่ผู้เชิดสามารถมองเห็นตัวหุ่นขณะเชิด วิธีการจับตัวหุ่นกระบอกในท่าพื้นฐานของคณะชะเวงหลานแม่บุญช่วยนั้น ผู้วิจัยพบว่า มีด้วยกัน 3 ลักษณะด้วยกัน คือ 1. การจับแบบตั้งแขน 2. การจับแบบรวบแขน 3. การจับแบบหย่อนแขน ซึ่ง ทั้ง 3 ลักษณะนั้นใช้เกณฑ์การจับแขนหุ่นกระบอกเป็นหลัก และทำพื้นฐานในการเชิดหุ่นกระบอกมี 3 ท่า คือ 1.การกล่อมตัว 2. การกระทบตัว 3. การรำสาย ในการแสดงหุ่นกระบอกแต่ละครั้ง จำนวนผู้เชิดหุ่นกระบอกที่มีความเหมาะสมกับการแสดง คือ 4 คน เนื่องจากจะพอดีกับที่นั่งของโรงหุ่นประกอบด้วย จำนวนหุ่นกระบอกที่ออกแต่ละฉาก ประมาณ 2-5 ตัวด้วย

จากการศึกษาผู้วิจัยพบว่า ท่าพื้นฐานดังกล่าว เป็นพื้นฐานในการเชิดหุ่นกระบอกเป็นเรื่องราวในการเชิดหุ่นกระบอกของคณะชะเวงหลานแม่บุญช่วยนี้ มีลักษณะการดำเนินเรื่องที่เน้นการเจรจา มากกว่าที่จะเป็นการร่ายรำ เนื่องจากผู้เชิดหุ่นกระบอกคณะนี้ไม่มีพื้นฐานทางด้านนาฏศิลป์มากนัก การเชิดหุ่นกระบอกจึงเป็นไปในลักษณะเดียวกัน คือ เน้นให้หุ่นเคลื่อนไหวเจรจาตอบโต้กัน และมีรูปแบบการร่ายรำที่ง่าย ไม่เคร่งครัด แต่สิ่งสำคัญที่สุดในการเชิดหุ่นกระบอก คือ ผู้เชิดถ่ายทอดจิตวิญญาณ และอารมณ์ความรู้สึกของตนผ่านไปยังตัวหุ่นขณะเชิด ทำให้การเชิดหุ่นแต่ละครั้งดูสมจริงราวกับหุ่นมีชีวิตเป็นตัวละครจริงตามท้องเรื่อง ซึ่งผู้เชิดจะต้องอาศัยความสามารถ และประสบการณ์ที่ต้องสั่งสมเป็นเวลานาน การเชิดหุ่นกระบอกของคณะชะเวงหลานแม่บุญช่วย ผู้วิจัยสามารถแบ่ง 3 แบบ คือ 1.ท่าพื้นฐาน คือ ท่าหลักในการจับหุ่นกระบอกมีด้วยกัน 3 แบบ คือ การจับแบบกางแขนตั้ง การจับแบบไหว้ การจับแบบมือเดียว หรือแบบตลก ทำรำตามเพลง คือ การรำประกอบเพลงต่างๆ ซึ่งเพลงที่ใช้ในการรำลักษณะนี้ส่วนมากจะเป็นเพลงหน้าพาทย์ เช่น เพลงเชิด เพลงเสมอ เพลงช้า เพลงเร็ว กราวนอก เพลงโอด ทำรำตีบท คือ การรำประกอบอาภักปิริยาหรือเนื้อเพลง ตามอารมณ์หรือเนื้อเรื่องตอนนั้น เช่น การร้องไห้ อาย คีใจ โกรธ การโลม

ในการแสดงหุ่นกระบอกนั้นบางครั้งอาจมีเหตุการณ์ที่นักดนตรี และผู้เชิดหุ่นกระบอกสื่อสารไม่เข้าใจตรงกันขณะแสดง จึงได้มีการใช้สัญลักษณ์ ซึ่งการสื่อสารระหว่างผู้เชิดหุ่นกระบอกกับวงปี่พาทย์ มีด้วยกัน 3 ลักษณะ คือ 1. ปี่พาทย์บรรเลงตามบท เหตุการณ์ หรืออารมณ์ 2. ผู้เชิดเป็นคนบอก 3. สัญลักษณ์ เป็นเพื่อให้การเชิดสะดวกจำนวน 3 สัญลักษณ์ คือ ปี่พาทย์ทำเพลงเชิด ปี่พาทย์ทำเพลงโอด ปี่พาทย์ทำเพลงรำ

การเคลื่อนไหวของหุ่นกระบอกคณะชะเวงหลานแม่บุญช่วยนั้น โดยส่วนใหญ่จะเคลื่อนไหวด้านซ้าย-ขวาเท่านั้น ไม่ขึ้นหน้าหรือดอยหลัง จะมีเฉพาะท่าโลม เท่านั้น ที่จะมีส่วนของมือหุ่นซ้อนกันบ้างเนื่องจากมีข้อจำกัดในเรื่องพื้นที่ความกว้างจากผ้าบังคนเชิด ถึงมู่ลี่ไม้ไฟ นอกจากนั้นการเคลื่อนไหวของหุ่นจะไปได้ไกลเพียงสุดแขนคนเชิดเท่านั้น หรือประมาณ 1 เมตร การเข้า – ออกของ

ตัวหุ่นนั้นจะไม่มีกำหนด ทางเข้า – ออก ของตัวละครแต่ละตัว เนื่องจากมีผู้เชิดหุ่นกระบอกของคณะนี้จะนั่งเชิด ไม่มีการลุกหรือสลบที่กัน หากตัวละครใดที่ต้องอยู่ตรงกลางจะออกระหว่างมู่ลี่ไม่ให้

หุ่นกระบอกเป็นสิ่งที่สร้างขึ้นมาแน่นมีจิตจำกัดแต่เป็นสิ่งที่แสดงภูมิปัญญาของคนได้ โดยในแต่ละคณะมีความเหมือนและแตกต่างกันไป ซึ่งแต่ละคณะจะมีเทคนิคเฉพาะตัว และข้อสำคัญที่สุดในการเชิดหุ่นกระบอกคือผู้เชิดกับตัวหุ่น จะต้องถ่ายทอดจิตวิญญาณในการแสดงเป็นหนึ่งเดียวกัน

6.2 ปัญหาและอุปสรรคในการทำงาน

การศึกษาหัวข้อหุ่นกระบอกคณะชะเวงหลานแม่บุญช่วย จังหวัดนครสวรรค์ ผู้วิจัยเริ่มดำเนินการศึกษา ตั้งแต่เดือนพฤศจิกายน 2549 โดยศึกษาจากตำรา ข้อมูลเอกสารทางวิชาการ และบทความต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับข้อมูล ปรากฏว่า ข้อมูลส่วนใหญ่เป็นแหล่งข้อมูลที่ศึกษามีอยู่เป็นจำนวนน้อย และข้อมูลแต่ละส่วนมากมักจะซ้ำกันมาก ผู้วิจัยจึงต้องใช้ระยะเวลาในการทวนข้อมูล ซึ่งโดยส่วนใหญ่แล้วผู้วิจัยจะสรุปเป็นเพียงข้อสันนิษฐานเท่านั้น

ปัญหาและอุปสรรคอีกอย่างหนึ่ง คือ การจัดการแสดงหุ่นกระบอกในปัจจุบันพบว่า จัดการแสดงไม่ค่อยบ่อยนัก คือ ประมาณ 2-3 ครั้ง ต่อปี ทำให้ผู้วิจัยต้องจ้างการแสดงขึ้น เพื่อจะได้เก็บข้อมูลในส่วนของจัดการแสดง

ผู้เชิดหุ่นกระบอกในปัจจุบันมีความชราภาพมาก ไม่สามารถให้ข้อมูลในส่วนของงานเชิดและการร้องได้

6.3 เสนอแนะ

จากการได้ศึกษารูปแบบและวิธีการแสดงหุ่นกระบอกคณะชะเวงหลานแม่บุญช่วย จังหวัดนครสวรรค์ ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะเพื่อเป็นแนวทาง และเป็นประโยชน์ในการดำเนินการอนุรักษ์และพัฒนาศิลปะการแสดงสาขานี้ต่อไป คือ

1. การจัดการเรื่ององค์ความรู้ และระบบที่ไม่ดีอาจจะทำให้ความรู้สูญหายได้
หน่วยงานราชการ เอกชน ตลอดจนผู้สนใจควรร่วมกันให้การสนับสนุนเผยแพร่ และจัดการแสดงเป็นประจำทุกปี เพื่อให้ประชาชน และบุคคลทั่วไปได้รู้จักการแสดงสาขานี้
2. ฝึกซ้อมหรือถ่ายทอดสรรพวิชาในการแสดงหุ่นกระบอก แก่เยาวชน และผู้สนใจในศาสตร์ทางด้านนี้

รายการอ้างอิง

- จดหมายเหตุเรื่องรับเสด็จแลสมโภชพระบาทสมเด็จพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเมื่อเสด็จ
กลับจากยุโรปคราวแรกในพุทธศักราช 2440. พระนคร: โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, 2466.
- จักรพันธ์ โปษยกฤต, หุ่นไทย. กรุงเทพฯ: คณะกรรมการแห่งชาติว่าด้วยการศึกษาศาสนาประชาชาติ,
2529.
- ชะเวง อ่อนละม้าย. เจ้าของคณะหุ่นกระบอกคณะชะเวงหลานแม่บุญช่วย. สัมภาษณ์, 2 กุมภาพันธ์
2550, 23 กุมภาพันธ์ 2550, 21 เมษายน 2550, 25 พฤษภาคม 2550, 12 มิถุนายน 2550, 16
กรกฎาคม 2550, 17 สิงหาคม 2550, 25 พฤศจิกายน 2550.
- นงค์นุช ไพรพิบูลยกิจ. หุ่นกระบอก. กรุงเทพฯ : เอส.ที.พี.เวิลด์ มีเดียจำกัด, 2541.
- นริศรานูวัตติวงศ์, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยา. และ ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้า
บรมวงศ์เธอกรมพระยา. สาส์นสมเด็จพระ เล่ม 1. เล่ม 9. พระนคร : องค์การคำคุณุสภา, 2504.
- ประไพ เกตุทอง. อดีตผู้เซ็ดหุ่นกระบอกคณะนางรำไฟ รุ่งรัตน์ และปัจจุบันได้ย้ายมาเซ็ดหุ่นกระบอก
ชะเวงหลานแม่บุญช่วย. สัมภาษณ์, 1 กุมภาพันธ์ 2550, 12 มิถุนายน 2550, 18 มิถุนายน 2550,
17 สิงหาคม 2550.
- ฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุ. วัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิ
ปัญญา จังหวัดนครสวรรค์ กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, 2542.
- พันทิพา สิงห์จิต. การแสดงพื้นบ้าน อำเภอพยุหะคีรี จังหวัดนครสวรรค์. วิทยานิพนธ์ปริญญา
มหาบัณฑิต, สาขาวิชานาฏศิลป์ไทย คณะศิลปกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2539.
- ราชกิจจานุเบกษา, เล่มที่ 10 ร.ศ. 112.
- ราชกิจจานุเบกษา, เล่มที่ 11 ร.ศ. 113.
- ราชบัณฑิตยสถาน. พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2542. กรุงเทพฯ: นานมีบุ๊คส์พับเดชั่นส์,
2546.
- วรกมล เหมศรีชาติ. การแสดงหุ่นกระบอกคณะชูเชิดชำนาญศิลป์ จังหวัดสมุทรสงคราม. วิทยานิพนธ์
ปริญญามหาบัณฑิต, สาขาวิชานาฏศิลป์ไทย คณะศิลปกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย,
2545.
- ศักดิ์ดา ปั้นเหน่งเพชร,ดร. การศึกษาวัฒนธรรม หุ่นกระบอกไทย สื่อพื้นบ้านในภูมิภาคตะวันตก.
กรุงเทพฯ:ศิริวัฒนา,2535.
- ศาลเจ้าพ่อเทพารักษ์ – ศาลเจ้าแม่ทับทิม จังหวัดนครสวรรค์. คู่มือประเพณีลุยไฟ, (นครสวรรค์ :
ม.ป.ท. , 2543.
- สน สิมารัง. หุ่นไทย. กรุงเทพฯ: อมรินทร์การพิมพ์, 2521.

- สอาด คุ่มเขตร์. ผู้เซ็ดหุ่นกระบอกคณะชะเวงหลานแม่บุญช่วย. สัมภษณ์, 24 กุมภาพันธ์ 2550, 21 กันยายน 2550.
- สันนิ ศรีเพ็ชร. หัวหน้าวงปีพาทย์คณะหุ่นกระบอก. สัมภษณ์, 2 กันยายน 2550.
- สุจริต บัวพิมพ์. มรดกไทย. ครั้งที่ 1, กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์, 2538.
- สุพรทิพย์ รุ่งรัตน์. หุ่นกระบอกกับการละครไทย. วิทยานิพนธ์ปริญญาบัณฑิต. ภาควิชานาฏศิลป์และดุริยางค์ วิทยาลัยนาฏศิลป์ สมทบคณะนาฏศิลป์และดุริยางค์ วิทยาลัยเทคโนโลยีและอาชีวศึกษา, 2525.
- สุพรทิพย์ สุกรกุล. บุตรนางรำไฟ รุ่งรัตน์อดีตเจ้าของคณะหุ่นกระบอกรำไฟนาฏศิลป์. สัมภษณ์, 2550.
- องุ่น เอี่ยมวิไล. ผู้เซ็ดหุ่นกระบอกคณะชะเวงหลานแม่บุญช่วย. สัมภษณ์, 24 กุมภาพันธ์ 2550, 12 มิถุนายน 2550, 16 มิถุนายน 2550.
- อนุกุล วิจารณ์สุขสมบูรณ์. การเซ็ดหนังใหญ่วัดสว่างอารมณ์ จังหวัดสิงห์บุรี. วิทยานิพนธ์ปริญญาโท สาขาวิชานาฏศิลป์ไทย คณะศิลปกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2542.
- อเนก นาวิกมูล. หุ่นเมืองไทย. กรุงเทพฯ ฯ: พิมพ์คำ, 2547.

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาคผนวก

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บทการแสดงหุ่นกระบอกคณะชะเวงหลานแม่บุญช่วย เรื่องเวรย่อมสนองเวร

ถอดเทปจากการแสดงสด ในงาน มหกรรมหุ่นไทย

เฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาสยามบรมราชกุมารี

เนื่องในวันพระราชสมภพครบ 37 พรรษา และวันอนุรักษ์มรดกไทย

วันที่ 29 มีนาคม 2535

ณ ศูนย์วัฒนธรรมแห่งประเทศไทย

(เปี๊ยะพาทย์ทำเพลงช้า ออกเพลงเร็วลา)

(หุ่นออกรำถวายมือ)

(ร้องเพลงกลองยาว)

มาละเหวย มาละวา มาละเหวย มาละวา มาแต่ของเขาของเราไม่มา ตาละลา
ใครมีมะกรูดมาแลกมะนาว ใครมีมะกรูดมาแลกมะนาว ใครมีลูกสาวมาแลกลูกเขย

เอาวะเอาเหวยลูกเขยพวกหุ่นตะละลา

ต้อนไว้ ต้อนไว้ เอาไปบ้านเรา บ้านเราคนจนไม่มีคนหุงข้าวตะละลา

(เปี๊ยะพาทย์ทำเพลงวา)

(เปี๊ยะพาทย์ทำเพลงช้าเปี๊)

เมื่อนั้น

สิบนิ้วประนมก้มเกล้า

ข้าจะไหว้คุณพระธรรมล้ำโลกา

ครูบาอักษร

(เปี๊ยะพาทย์ทำเพลงปี่นตลิ่ง)

ข้าจะไหว้คุณครูผู้ประเสริฐ

อันล้ำเลิศลือทั่วในโลกา

ครูพักลักจำด้วยคำสอน

จงมาช่วยอวยพรอย่ามีภัยเลย

(เปี๊ยะพาทย์ทำเพลงเสมอ)

เจรจา

ตัวพระ : เออ ตามธรรมดา เสนา ข้าราชการ ไยไม่มาหมอบเฝ้าอยู่ตามตำแหน่งแห่งที่นะนี่นะ
เออ คุณชิมิละ ดึกตื่นปานนี้แล้ว ยังไม่เห็นหน้า อาโพนก อาร่อน อาเรียนเลยทีเดีย
ร่อนเอ๊ย

ร่อน : สวัสดิ์ครับ พ่อแม่ทั้งหลาย โอ้โฮขอสมอภัย แหม นายครับผมดีใจและปลื้มใจที่เรา
มาได้แสดงที่งานนี้ แหมสนุกมากเลยนะครับนายครับ

ตัวพระ : เออ เรานี้เราจะแสดงอะไร ให้พ่อแม่ทั้งหลาย ชมกันอย่างสนุกสนานดีละวะ ร่อนเอ๊ย

- ร้อน : โอ้ เอ่ยชื่อว่าหุ่นว่าแม่บุญช่วยแล้ว สมัยใหม่ก็แสดงได้ หรือจะเก่ามั่ง ใหม่มั่งก็ได้ หรือจะสมัยใหม่เป็ยบก็ยังได้เลยนะนายนะ
- ตัวพระ : ร้อนเอ่ยวันนี้จะแสดงเรื่องไรวะ
- ร้อน : วันนี้ครับ เวรข่มสนองเวรครับ
- ตัวพระ : เวรข่มสนองเวร
- ร้อน : ใครทำดีข่มได้ดี
- ตัวพระ : เป็นเทพนิยายไซ้ใหม่
- ร้อน : ครับ
- ตัวพระ : อาร้อนเอ๋ย
- ร้อน : ครับ นี่ยังมีตัวหุ่นตัวสำคัญนะครับเดี๋ยวผมจะเรียกมา โหนกเอ๋ย
- ตัวพระ : ร้อนเอ๋ย นี่ชื่ออะไรวะระชะ
- ร้อน : ผมชื่ออาร้อน นายคนนี่ชื่ออาโหนก นี่คนสำคัญในคณะหุ่นนะครับนาย
- ตัวพระ : อย่างนั้นหรือวะระชะ
- โหนก : มึงเรียกกูขึ้นมามีธุระอะไรล่ะวะ อาร้อน
- ตัวพระ : วันนี้เราจะแสดงเรื่องอะไรวะอาโหนก อาร้อนเอ๋ย
- ร้อน : ก็เรียกขึ้นมาจะถามว่า คืนวันนี้จะแสดงเรื่องอะไรให้พ่อแม่ทั้งหลายได้ชม แล้วจะมาข้อนถามทำไม
- โหนก : ถามกูไม่ได้หรือ วันนี้จะแสดงเรื่องอะไรให้พ่อแม่ทั้งหลาย ได้ชมกันล่ะวะอาร้อนเอ๋ย
- ตัวพระ : แสดงอะไรดีกันล่ะวะอาโหนก
- โหนก : นายลืมาแล้ววีโง่ นาย เรื่องไอ้พันนั้นยังงี้ล่ะครับนาย นายลืมาแล้วหรือไงครับ
- ตัวพระ : เรื่องอะไรวะ เรื่องไอ้พันนั้นหะ ใครจะรู้เรื่องหระ อาโหนกเอ๋ย
- โหนก : เรื่องนี้สนุกมากนะครับ ใครทำดีก็ได้ดี ใครทำชั่วก็ได้ชั่ว
- ร้อน : จะเรื่องอะไรก็พูดมาสิ (เอาหัวโขกกันกับอาโหนก) เรื่องไอ้พันนั้น เรื่องไอ้พันนั้นนะ เว้นราคาจริงจะไปถามมันทำไมเล่า ซ้ายีดยาคจะตายไปพูดจาทำบทำทากลอนเรื่องเวรข่มสนองเวร ใครทำดีไปดีใครทำชั่วไปชั่ว มัวแต่เรื่องไอ้พันนั้นๆ นายก็พูดกับมันอยู่ได้
- โหนก : ไม่ฟังหรือกูเลยฟังหน่อยไม่ได้หรือไม่ฟังกูไปล่ะ(เอาหัวโขกอาร้อน)
- ตัวพระ : เอ็งจะให้เราเป็นตัวไรล่ะร้อนเอ๋ย
- ร้อน : นายต้องเป็นตัวพ่อนะขอรับ นายเป็นตัวพ่อ แล้วมีมเหสีซ้ายขวา แล้วก็ มีพระปิ่นแก้ว เป็นพระเอก นางเอกงี้ล่ะคับ เดี่ยว ผมจะเป็นพระเอกนางเอกเอง

ตัวพระ : เอ็งจะเป็นพระเอก
ร่อน : นางเอกรา
ตัวพระ : นางเอกราใครจะมาคุมึงวะะ รูปร่างอย่างเนี้ย
ร่อน : ปัดโถ่ นายที่มานั่งเนี้ยเหมือนผมสักคนชะเมื่อไรละ
ตัวพระ : เป็นยังงี้ถึงไม่เหมือนคนอื่นละฮา
ร่อน : ก็รูปไข่เยียบเลยเห็นไหมหะ เหมือนไข่เยียบเลย
ตัวพระ : รูปไข่ทำไมมันยาวอย่างนี้ละล่อนเอ๊ย
ร่อน : ก็ไข่เป็ดไงละหะ ปัดโถ่ เร็วพ่อแม่จะได้ฟังเรื่อง ฟังราวครับ

(ปีพาทย์ทำเพลงวา)

(ร้องเพลงเขมรละออองค์)

จะกล่าวถึงปิ่นแก้วพระราชชา ครอบครองพาราพนาลัย

อยู่เย็นเป็นสุขทุกเวลา มเหสีซ้ายขวาอดयाใจ

เครื่องทอง : (มเหสีคนที่ 1) หม่อมเจ้าขา ถวายบังคมแพะ หม่อมเจ้าขา

จรรยา : (มเหสีคนที่ 2) หม่อมเจ้าขา ถวายบังคมเจ้าคะ หม่อมเจ้าขา

เครื่องแก้ว : เจ้าจรรยาเอ๊ย

จรรยา : เจ้าขา

เครื่องแก้ว : จำรัก

จำรัก : เจ้าขา พระบิดาเจ้าขา

เครื่องแก้ว : ว่าไงลูกเอ๊ย เครื่องทองและเครื่องรงค์ วันนี้มาพร้อมกันทีเดียว พี่ตั้งใจว่าจะยกสมบัติ
 พิสดานให้เจ้าเครื่องรงค์ เจ้าจะเห็นเป็นไงเจ้าจรรยาเอ๊ย เจ้าลูกผู้หญิงเจ้าไม่ต้องน้อย
 อกน้อยใจ

จรรยา : หม่อมเจ้าขา อีฉันไม่ว่าอะไรหรอกเจ้าคะ ฝ่ายนั้นเค้าเป็นผู้ชาย ก็มอบสมบัติพิสดานให้
 นะเจ้าคะ คิดแล้วก็น่าน้อยใจ คุณิเราเป็นฝ่ายน้อย เรามีลูกเป็นผู้หญิงสมบัติพิสดานอะไร
 เราก็ไม่ได้เลย คิดๆก็น้อยใจ พบฝ่าสิ(ร้องไห้)

เครื่องแก้ว : อย่างนั้นแล้วพี่จะได้ส่งเสนาข้าราชการ ภายในเจ็ดวันนี้จะได้เข้าโรงราชพิธี
 แล้วก็เรียบบ้านเรียบเมือง ได้ไปขอคู่ครองให้กับเครื่องรงค์ ชื่อว่า รสสุคนธ์ จะได้
 อภิเษกพร้อมนั่งบ้านนั่งเมืองทีเดียวนะน้อง

เครื่องทอง : หม่อมเจ้าขา น้องก็เห็นดีนะเจ้าคะหม่อมเจ้าขา

- จรรยา :** อ้าย จำรัก เราจะมาขึ้นอยู่ทำไมนะลูกนะ หน้าแห้งไปก็แห้งมา อย่างนั้นเราไปข้างใน
ดีกว่า ขึ้นอยู่ไปไปก็อายจีหน้าเขา
- เครื่องแก้ว :** อย่างนั้นแล้ว เจ้าเครื่องทอง
- เครื่องทอง :** เจ้าขา
- เครื่องแก้ว :** เครื่องณรงค์
- เครื่องณรงค์ :** ขอรับ
- เครื่องแก้ว :** ไปจัดแจงที่เดียวภายในเจ็ดวันนี้เราจะยกสมบัติพิสดานให้ อย่างนั้นแล้วจะได้สั่งเหล่า
เสนาให้ไปปลุกโรง พระราชพิธีที่เดียว อย่างนั้นเจ้าไปได้แล้ว
- เครื่องณรงค์ :** ขอรับ
- เครื่องแก้ว :** เออ ร่อนเอ๊ย อาเถียน! มาเร็วสิละว่ามาพร้อมกันหรือยังว่า
- ร่อน :** มาแล้วคับ มาแล้ว(ร่อนพูดหลังโรง)
- เครื่องแก้ว :** ร่อนเอ๊ย ไปปลุกโรงพระราชพิธีที่ละว่า
- ร่อน :** ทำไมจะเลียบบ้านเลียบบเมือง ยกสมบัติพิสดานให้เครื่องณรงค์ หรือคับนาย
- เครื่องแก้ว :** เอออย่างนั้นสิละว่า
- ร่อน :** จันเรียนเนีย มาขึ้นหัวแดงอยู่ทำไมไม่เรียก ขึ้นเฉยอยู่ได้ นายไปเถอะ ไปเตรียมตัวเดี่ยว
ผมจะไปปลุกโรงราชพิธีให้ เจ้าเครื่องณรงค์
เฮ้พวกเราทั้งหลายนายกong ไอ้หมึก ไอ้ป้อ
- ตลก :** มาแล้วไว้ย ไอ้ร่อนเป็นอะไร
- เรียน :** อย่างนั้นแล้วจัดแจงออกมา จะใส่หมวกบ้างไม่มี ปล่อยให้กระบานแดงโล่เลย
- ร่อน :** โล่! ไอ้เรียนแล้วหัวกระบานมึงก็เหม่เหม่เหมือนกับถูวะวะ()
- เรียน :** ไปไหนต้องมีการรื่นเริงบันเทิงใจ
- ร่อน :** ใช่ ต้องมีความรื่นเริงบันเทิงใจ
(ร้อง.....)
ร่อน :	ลูกสาวใครโน้นหนอ	ที่มายืนรอที่นอกชาน
	มาปลอกส้มใส่จาน	ทำอันใด
	ไปตองกล้วยตานี	ขานูหรีของพี่คุณ คุณ
	แม่คุณแม่คุณจะให้	ไปซักคุ่น
- (ร้องลำตัด)
(สร้อย) ตะลาไฮเฮาเว่	มาเล่นลิเกดีรามะนา เตะพ่อ (ซ้า)
มีเมืองจะต้องมีวัง	เราหากินไกลรังต้องระวังกายา
- ร่อน :** ขอบพระคุณทุกท่านเหลือเกิน ถ้าไม่ได้เชิญพวกกระผมก็ไม่ได้มา เตะพ่อ (ซ้า)

- ร่อน :** โอเจ้าช่อเจ้าช่อลำไย ขอให้ท่านเป็นใหญ่ต่อไปภายหน้า(สร้อย)
ท่านจะคิดสิ่งอะไร ขอให้ได้ตั้งเจตนา(ซ้ำ)
- เรียน :** โอเจ้าช่อเจ้าช่อลำไย เงินทองท่านไหลมาเทมา(สร้อย)
(เจรจา) กุณีย์หากินได้หลายภาษา ภาษามอญ ภาษามอญวน ภาษาพม่า ได้ทั้งนั้นเลย
(ร้องเพลงเขมรไล่ควาย)
- เรียน :** ถ้าจะนั้นจงไปอย่าได้ซ้ำ แล้วชักชวนกันมาเถอะพวกเรา โห...ฮิว!!
(ปีพาทย์ทำเพลงเชิด)
- จรรยา :** โอ๊ย เรามานั่งคิดนอนคิดแล้วเราจะทำยังไงหนอ เราถึงจะได้สมบัติพิสดาน
เดี๋ยวนี้กินได้แล้วเดี๋ยวเรียกจาร์กออกมา จาร์กลูกเอ๊ย จ้าลักษณะมาหาแม่หน่อย สิลูก
- จาร์ก :** เจ้าขา
- จรรยา :** คุณิเราไปนั่งอยู่ใกล้ ๆ จะพูดกับเราสักคำก็ไม๊ ปล่อยให้เราหน้าแห้งไปแห้งมา
คิดแล้วก็น่าเสียใจ พับผ้าสิ
- จาร์ก :** เจ้าขาพระมารดา เรียกลูกมาธุระอะไรหรือเจ้ารับพระมารดา
- จรรยา :** จาร์กลูกเอ๊ย นี่เจ้าเห็นไหมว่า พ่อเจ้านั้นนะ จะมอบสมบัติพิสดานให้กับเครื่องรงค์
แล้วเจ้าได้ยิน แล้วคิดเห็นเป็นยังไงบ้างอะ บอกแม่มาสิ เจ้าดีใจมั๊ย เครื่องรงค์ได้
สมบัติแล้วเจ้าดีใจมั๊ยลูก
- จาร์ก :** โอ พระมารดาเจ้าขา ดีใจสิเจ้าคะ พี่เครื่องรงค์เป็นผู้ชาย ลูกเป็นผู้หญิงลูกจะเอาสมบัติ
พิสดานไปทำไมละเจ้าคะ
- จรรยา :** อู๊ตายแล้วจาร์ก ลูกสาวเนี่ยทำไมมันไม่แปลกเหลี่ยม สองคมเหมือนแม่เลย ถ้าแก่ทำที่
ๆทำๆ แกจะไม่ได้สมบัติอะไร สมัยนี้มันต้องแปลกเหลี่ยมสองคมรู้มั๊ยหะ มานี้แม่จะ
บอกอะไรให้สิ มาใกล้ๆ
- จาร์ก :** ทำไมเจ้าคะพระมารดาเจ้าขา
- จรรยา :** จ้าลักษณะลูกเอ๊ย แม่จะบอกอะไรให้ โอ้เครื่องรงค์อะนะ ถ้ามันได้สมบัติพิสดานแล้ว
แล้วเราจะไม่ได้อะไรแม้แต่คนเดียว แกเอาผ้าห่มคลุมตัวเข้า แล้วก็ร้องโอ๊ย...หึ หึ หึ
- จาร์ก :** ทำไมละคะพระมารดา เอาผ้าห่มคลุมตัวเข้า แล้วตะโกน
- จรรยา :** ร้องแล้วก็ทำจับไข้ๆ แม่จะไปตามเครื่องรงค์ ถามว่า แกอะป่วยไข้ ให้เครื่องรงค์มาดูแล
- จาร์ก :** แหม... เเท่านี้เองพระมารดา คือว่าจะให้เอาผ้าคลุมแล้วนอนนอนจะไข้สัน แล้วก็ไปตาม
พี่เครื่องรงค์มาหาว่าปลุกปล้ำ ตายแล้ว! ลูกทำไมไม่ได้หอรอกพระมารดา ไม่เป็นความ
จริง ลูกไม่เอาหอรอกเจ้าคะพระมารดา
- จรรยา :** หนอย..แม่จาร์ก แม่สอนให้ทำแบบนี้ก็ทำไม่ได้ ถ้าทำไม่ได้ แม่จะตีให้ตายเลย

จำรัค : ไม่ได้เจ้าคะพระมารดา เป็นตายอย่างไร ลูกขอยอมตายดีกว่า ไปออกคัญญูที่เครื่องรงค์
เจ้าคะ

จรรกรม : จำรัค ถ้าเจ้าไม่ทำแม่จะเอากระเบื้องตีหัวแกให้แตก เดี่ยวๆ เอากระเบื้องก่อน

(ร้องร้าย)

จรรกรมแค้นใจเป็นหนักหนา แล้วจួយไม้ไล่มาหาซ้ำไม่(ซ้ำ)
เร่งรีบเร็วพลันด้วยทันใด สุดแสนแค้นใจอยู่ไปมา(ซ้ำ)

(ปีพาทย์ทำเพลงเชิด)

(จรรกรมเอาไม้ตีจำรัค)

จรรกรม : อย่างนี้แม่นะ

จำรัค : โอ๊ย

(ปีพาทย์ทำเพลงโอด)

จรรกรม : เหนื่อยๆ เป็นอย่างไร ทำได้ยังอะ

จำรัค : พระมารดาเจ้าขา ลูกหลังลายแตกหมดแล้ว

จรรกรม : โอ๊ย เหนื่อยๆ ทำได้มัย ทำได้มัย บอกมาซิ ทำได้หรือไม่ได้

จำรัค : ถ้าเราไม่ทำแล้ว พระมารดาก็จะเขียนตีเราจนตาย พระมารดาเจ้าขา

จรรกรม : เป็นอย่างไร อะ

จำรัค : ลูกจะทำตามพระมารดาแล้วเจ้าคะ พระมารดา

จรรกรม : อู๊ย... โธ่แม่ทูนหัว อย่างนี้แล้ว คูตีตายตายทั้งตัวเลยลูกเอ๊ย เอายามาทา ตาย ตาย ตาย
ถ้าเชื่อแม่แต่ทีแรก แม่ก็ไม่ต้องตีให้หลังลาย แม่คุณ ชื่นใจของแม่ เออ แม่คุณ เดี่ยวแม่
เอายามาทานะลูกนะ

จำรัค : พระมารดาเจ้าขา ต่อไป เราก็คงจะไปถามเจ้าเครื่องรงค์หาว่า มาปลุกปล้ำ อีอิ ดีใจ

(ร้องเพลงหนีเสือ)

จรรกรมดีใจเป็นหนักหนา กลับไปหาพัสดา(ไอ้ยะ ไอ้ยะ)เหมือนใจหมาย
แก้แค้น แทนคำด้วยซ้ำใจ เป็นไรก็เป็นไป (ไอ้ยะ ไอ้ยะ)ในวันนี้

(ปีพาทย์ทำเพลงเชิด)

จรรกรม : อี อี เครื่องรงค์เอ๊ย เครื่องรงค์

เครื่องรงค์ : พระมารดาครับมาถึงผมก็ร้องห่มร้องไห้ ใครทำให้พระมารดาเข้าใจหรือครับพระมารดา
ครับ

- จรรยา :** ครานี้แม่มีลูกสาวกับเค้าอยู่นคนเดียว จะเป็นตายน่ายดี เครื่องรงค์ไปเยี่ยมน้องหน่อย
เถอะลูกเอ๊ย เจ็บหนักนะลูกนะ อื้อๆ ข้าวปลา ภาระอาหาร ไม่รับทานอะไรแม้แต่คนเดียว
เลยนะลูก
- เครื่องรงค์ :** พระมารดา ทำไมน้องจำลัก ป่วยไข้ตั้งแต่เมื่อไร พระมารดาทำไมไม่รับมาบอกให้ผมจะ
รู้ละครับพระมารดาครับ
- จรรยา :** เครื่องรงค์ลูกเอ๊ย ไขอะไรก็ไม่วู้ อยู่ดีก็สั่น โอ๊ยๆๆ แม่หมดปัญญาแล้วนะลูก แม่ไป
ถามหมอที่ไหนก็ไม่มา มาที่รักษาก็ไม่หาย แม่คิดถึงเจ้าแม่วิ้งมาบอกเลย เครื่องรงค์

เอ้อเออเองเออ

(ร้องเพลงนาคราช)

- เครื่องรงค์ตกใจ/เป็นหน้าหงาย ลงไปเยี่ยมกัลยาชอดชาใจ
ด้วยมีความทุกข์ร้อนไม่นอนใจ พากันรีบไปกับพระมารดา
- จรรยา :** (เจรจา)ไปแล้ว ไปแล้ว ครานี้ตายแน่ มึงไม่ได้สมบัติพิสดาน
(ปีพายห์ทำเพลงเชิด)
(ปีพายห์ทำเพลงโอด)

- จรรยา :** ดู ดู ดู จำรักเอ๊ย จำรัก จำรัก ทำไมไม่ตรงละลูก เหยๆลูก ครางบ้างสิ คราง ทำไม
นอนเฉยๆลูก
- เครื่องรงค์ :** พระมารดาครับ เดี่ยวผมพูดกับน้องจำรักเองครับ
- จรรยา :** ทำไมไม่แปลเคลี่ยมสองคม เหมือนแม่มั้งซะ ไม่ร้องไม่คราง โอ๊ย...หีหีหี
ทำไมได้ใจ แม่จะดีหัวแตกเลย
- จรรยา :** เครื่องรงค์เอ๊ย
- เครื่องรงค์ :** ครับ
- จรรยา :** น้องลูกคงจะเป็นหนัก ไม่ยอมพูดยอมจาเลยนะลูกน้ำ
- เครื่องรงค์ :** จำรักเอ๊ย จำรัก เจ้าเป็นยังงัยบอกพิชี่น้อง โถ แม่จรรยาครับ น้องไม่พูดไม่จาแล้วเดี๋ยว
ผมจะไปตามหมอลูกพระมารดา
- จรรยา :** ไม่ได้ ไม่ได้ แม่ไปตามเอง ลูกเอ๊ย แม่ไปตามหลายหมอล้วประเดี๋ยวจะซ้ากันนะลูก
นะ เจ้าอยู่กับน้องเถอะนะ
- เครื่องรงค์ :** พระมารดา แก่แล้วนะครับ ให้ผมไปเองก็ได้ นะครับ
- จรรยา :** โถ เครื่องรงค์ลูกเอ๊ย เจ้าอยู่กะน้องก็แล้วกัน น้องเป็นมาก เดี่ยวแม่จะไปตามหมอลอง
เจ้าไปตามเดี๋ยวจะซ้า เจ้าอยู่กับน้องไปเถอะนะลูกนะ

(ร้อง.....)

จรรยาดีใจเป็นนักร้อง แล้ววิ่งตามพิสดาหาซ่าไม่
มีความร้อนใจเป็นนักร้อง จะตามให้พิสดามาไวไว37

(ปีพาทย์ทำเพลงเซ็ด)

(ปีพาทย์ทำเพลงโอด)

จรรยา : หม่อมเจ้าขา ช่วยน้องด้วยเถอะเจ้าคะ หม่อม

เครือแก้ว : เจ้าจรรยาเอ๋ย

จรรยา : เจ้าขา

เครือแก้ว : มาถึงพี่เจ้าก็เอาแต่ร้องหม่อมร้องให้ เจ้ามีอะไรที่เจ้าร้องให้มาบอกพี่ซิ ใครทำให้เจ้าเจ็บช้ำน้ำใจ

จรรยา : หม่อมๆ หม่อมเจ้าขา หม่อมฉันเพื่อนพินหักหมดแล้วเจ้าขา หม่อมเจ้าขา

เครือแก้ว : ทำไมเพื่อนพินหัก ใครทำเจ้าละน้อง

จรรยา : เครือณรงค์คิดว่าหม่อมจะมอบสมบัติพิสดานให้ แหม เข้าไปปลุกปล้ำทำอนาจาร น้องในห้อง สองต่อสอง หม่อมฉันก็เข้าไปเห็นด้วยตาตนเองก็บอก เครือณรงค์เอ๋ย น้องถึงคนละแม่แต่เป็นพ่อเดียวกัน ทำไมเจ้าทำอย่างนี้ แม่ไม่เห็นดีด้วยนะ นะลูกนะ เครือณรงค์ไม่ทันนิ่งเลยคะหม่อมมา แตะอึ้นเจ้าคะตะไปตะมา เพื่อนพินหักหมดละเจ้าขา

เครือแก้ว : หนอย จริงๆนะเจ้าจรรยา ไอ้เครือณรงค์มันกล้าทำกับเจ้าถึงเพียงนี้ ไหนลองพาพี่ไปดูให้เห็นแก่ตา ถ้าเป็นเช่นนั้นจริงๆแล้ว สมบัติพิสดาน พี่จะไม่มอบให้เลย ตั้งแต่วันนี้ต่อไป เลยน้อง

จรรยา : หม่อมเจ้าคะ อึ้นจะมาพูดเท็จยังงี้ละคะหม่อม เป็นความจริงนะเจ้าคะหม่อม อึ้นไม่โกหก หม่อมเจ้าคะ เชิญหม่อมเสด็จไปดูด้วยตาตนเองเถิดเจ้าคะ

(ร้องเพลงต้นวรเชษฐ์)

สบายใจเป็นนักร้อง หนอยไอ้ลูกยามันมาทำได้

จรรยา : จรรยาชะอย่าง สำเร็จ ฮ่า ฮ่า ฮ่า

(ปีพาทย์ทำเพลงเซ็ด)

จรรยา : สมใจ สมใจ

เครื่องแก้ว : หนอย แน่ไอ้เครื่องรงค์ ถือดียังไง เห็นเราจะมอบสมบัติพิสดานให้ ปลุกปล้ำ
แม่แต่น้อยของตัวเอง

จรรยากรรม : หนอย หม่อมเจ้าขา เห็นเจ้าขา เห็นใหม่ละ หม่อมฉันไม่ได้พุดมดเท็จเจ้าคะ
อิฉันไม่พุดมดเท็จเจ้าคะ

เครื่องรงค์ : พระบิดาครับ

เครื่องแก้ว : ไม่ต้องมาพุดเลย

เครื่องรงค์ : พระบิดาครับ ให้ไต่สวนทวนดูก่อน เรื่องอันนี้ ผมยังไม่รู้เรื่องอะไรเลย
แม่จรรยากรรมไปตามตามผมมาบอกว่าน้องจำลักษณะป่วยไข้ ผมก็มานะครับ

เครื่องแก้ว : ร่อนเอ๊ย

ร่อน : ครับ

เครื่องแก้ว : มานี้ไวกุชิลละวะสะ สะสะซ่า ไอ้เครื่องรงค์ทำได้ เนี่ยเฮ้ย อาร่อน อะไรครับนาย เอาไอ้
เครื่องรงค์ ไปประหารชีวิตเดี๋ยวนี้

(ปีพาทย์ทำเพลงโอด)

(ร้องเพลงลาวครวญ)

เครื่องรงค์ฟังคำพระบิดา แทบจะขาดชีวาคงบรรลัย42

เครื่องรงค์ : โถ้ พระบิดาครับ ทรงไม่เป็นความจริงเลย ฟังดูก่อนเถอะครับ

(ร้องเพลงลาวครวญ)

เฮ้ย มึงอย่าซ้าอยู่รำไร เอาเครื่องรงค์นี้ไปผลาญชีวา(เพลงเดียวกัน) 43.30

เครื่องรงค์ : โถ้ พระบิดา ไต่สวนทวนความดูก่อน ไม่เป็นความจริงนะครับพระบิดา

(ปีพาทย์ทำเพลงโอด)

(ปีพาทย์ทำเพลงเชิด)

สาวใช้ : ร่อนเอ๊ย ไปบอกแม่เครื่องทอง เจ้าจะเอาเครื่องรงค์ประหารชีวิต

สาวใช้ : หม่อมแม่เจ้าขา ถึงที่ฆ่าแล้วเจ้าคะเวลานี้ ฮี ฮี

(ปีพาทย์ทำเพลงโศค)

- สาวใช้ : หม่อมแม่เจ้าขาเวลานี้ถึงที่ฆ่าแล้วเจ้าคะหม่อมแม่เจ้าขา
- เครื่องทอง : เอ๊ะ อีเล็กเอ๊ย
- สาวใช้ : เจ้าขา
- เครื่องทอง : พูคะอะไรไม่รู้เรื่องเลย สาวใช้เวลานี้เจ้าคะ เจ้าเอาเครื่องรงค์ ไปประหารชีวิตแล้วเจ้าคะ หม่อมแม่เจ้าขา
- เครื่องทอง : เร็วๆเจ้าคะ จะถึงที่ฆ่าแล้วเจ้าคะ
- เครื่องทอง : เอ๊ย ทำไมปิ่นแก้ว ถึงเอาเครื่องรงค์ไปฆ่า เครื่องรงค์ก็มีผิอะไรวะอีเล็กเอ๊ย
- สาวใช้ : ไม่ทราบเจ้าคะ ยังไม่ทันได้สวนทวนความเลย สั่งให้พวกเสนานำไปฆ่าแล้วเจ้าคะ หม่อมแม่เจ้าขา
- เครื่องทอง : ตายแล้ว ตายแล้ว แล้วถึงไหนแล้วเจ้าคะ
- สาวใช้ : เร็วๆ จะถึงที่ฆ่าแล้วเจ้าคะ จุคกระซากลากไปใหญ่เลย

(ร้องรำ)

เครื่องทองตกใจเป็นหนักหนา แล้ววิงหมุนผลุนมาหาซ้ำไม่
รีบเร่งไปปล้นด้วยทันใด สุดแสนร้อนใจอยู่ไปมา

(ปีพาทย์ทำเพลงเชิด)

- สาวใช้ : หม่อมเจ้าขา เร็วๆเจ้าคะ
- เครื่องทอง : อู๊ญ ลูกเอ๊ย

(ปีพาทย์ทำเพลงโศค)

- เครื่องแก้ว : เจ้าเครื่องทองเอ๊ย เป็นอะไร มาถึงนี่ก็ร้องห่มร้องไห้
- เครื่องทอง : หม่อมเจ้าขา ลูกของเรามีผิแต่อันใด มีอยู่คนเดียวแค่นั้น หม่อมถึงเอาไปฆ่าหละ เจ้าคะ หม่อมเจ้าขา
- เครื่องแก้ว : เจ้าเครื่องทองเอ๊ย พี่ทำไมจะไม่รักลูกของเรา แต่ลูกเรามันทำชั่วนะน้องนะ ปลูกปล้ำจำ รัก ลูกแม่จรรยากรรมเค้า พี่เห็นด้วยตาตัวเองแล้วพี่นี้น้อยใจ อับอายชาวประชาราษฎร์ พี่เลยสั่งให้หมู่เสนาข้าราชการเอาไปประหารชีวิตนะน้องเอ๊ย
- เครื่องทอง : โถ หม่อมเจ้าขา ลูกของเราเลวถึงเพียงนั้นเชียวหรือเจ้าคะหม่อม น้องขออะไร ซักอย่าง ได้มัยเจ้าคะหม่อม หม่อมไม่เลี้ยง ไม่รักลูกของเราแล้วขออย่าได้ฆ่า ขออย่าได้ ฆ่าเลย ขอให้ปล่อยไปเถิดนะเจ้าคะหม่อมเจ้าขา
- เครื่องแก้ว : เครื่องทองเอ๊ย เราเป็นกษัตริย์ตรีศมาแล้วกินคำไม่ได้ ไม่ว่าจะสงสารยังไง ก็กินคำไม่ได้ นะน้องนะ ลูกของเราเป็นคนชั่วซ้ำสามาร เราต้องเอาไปประหารชีวิตนะน้องนะ

(ร้องรำ)

สั่งเสร็จเอยพระเสด็จเข้าวังใน สุดแสนเสียวใจอยู่ไปมา

(ปีพาทย์ทำเพลงเสมอ)

(ปีพาทย์ทำเพลงโอด)

สาวใช้ หม่อมแม่เจ้าขา อย่าเพิ่งร้องไห้เจ้าคะ

เครื่องทอง : อีเล็ก ๆ เอ๊ย ฮี ฮี

(ปีพาทย์ทำเพลงโอด)

เครื่องณรงค์ : ฮี ฮี

เรียน : นายครับ ไอ้โฮ นำสงสารนาย ผมขอสมอภัย อย่าถือสา ไ้เรียนเลยนะครับ

เครื่องณรงค์ : เรียน เอ๊ย

เรียน : ครับ มีกระแสน้ำสั่งให้ผมประหาร ผู้ที่ต้องทำตามคำสั่งนะครับนายครับ

เครื่องณรงค์ : เราจะตายเราก็ไม่ว่าเราขอฝากข้ามรงค์นี้ เอาไปให้สมเด็จพระมรดา เราขอลาตาย
แล้วเรียนเอ๊ยเรียน : โถ่ นายครับนาย ผมไม่อยากจะฆ่านายเลย ผมขอสมอภัย นายสั่งให้ผมเอาข้ามรงค์
ไป ผมจะไปให้หม่อมแม่เครื่องทองครับ

(ร้องเพลงกบเต็น)

นำสงสารเครื่องณรงค์แทบขาดใจ ถึงที่เราคงตายวายชีวา

เครื่องณรงค์ : พระมารดาขอรับ หม่อมแม่เครื่องทอง ผมขอลาก่อนแล้วขอรับ เรียนเอ๊ย อย่าลืม
นะวะสะข้ามรงค์ไปฝากพระมารดาด้วย

(ร้องเพลงกบเต็น)

ไม่มีคิดเขาจะฆ่า คงตักสั้ย ขอเทพไทจงเป็นพยานวาจา

(ปีพาทย์ทำเพลงโอด)

เครื่องณรงค์ : ฮี ฮี

เรียน : นายครับ ผมขอสมอภัยนะครับ นายครับ ผมขอสมอภัยนะครับ

เครื่องรงค์ : เทวินทร์ทั้งหลาย ช่วยจงเป็นพยานให้ลูกด้วยเถิด ลูกไม่ได้มีความผิดเลยแม้แต่นิดเดียว พระมารดาครับ ขอลาตายแล้ว

เรียน : อี้ๆๆๆ

เครื่องรงค์ : พระมารดาครับ ซาคิหน้ามีจริงแล้ว จะได้เห็นพระมารดา เป็นแม่เป็นลูกกันอีก

(เพลง.....)

พระอินทร์ : เรายังเป็นเทวินทร์อินทร์จันทรอยู่บนชั้นฟ้า วันนี้ให้ร้อนกร้อนใจเหลือเกินทีเดียว อ้อมิน่า อย่างนี้เองซิเล่า เครื่องรงค์ถูกอ้อมีเลี้ยงริษยาเอามาฆ่า ไม่ได้การณแล้ว เราเอาน้ำทิพย์ประพรมขโลมไป พวกเสนาก็หลับไหลไปหมดเลย ไม่ได้การณเราจะต้องเอาเครื่องรงค์ เอาไปกับเมืองพระเจ้าอาเลย

(ร้องเพลง.....)

เทวัญคิดปล้นด้วยทันใด เข้าอุ้มกษัตริย์ไปเหมือนใจว่า

(ปีพาทย์ทำเพลงเร็ว)

เรียน : โอ๊ย นายเครื่องรงค์ หายไปไหนวะเนี่ย เป็นไรหลับไปเลยวะเนี่ยกู

ร้อง : ออๆๆๆ

เรียน : ไอร้อน มึงเอานายเครื่องรงค์ไปไหนวะเนี่ย

ร้อง : ออๆๆๆ

เรียน : พุดให้มันชัดเจนหน่อยซิ นายหายไปไหนวะเนี่ย

ป้อ : โอ้ ก็มันปากกร่ง มันจะไปพุดได้ไงละ

ร้อน : เห็นนายไหม

ป้อ : ไหนเวลางานจึงมานอนหลับ

ร้อน : เหม็นจี้ฟันลงไป(ร้อนบอกร่ง)

ป้อ : ทำไมมึงหลับไปละเนี่ย กูเข้าไป.....นิดเดียวเองเนี่ย ไปบอกกะนายว่าเครื่องรงค์หายไปแล้ว

ร้อน : แล้วมึงทำไง ยังไม่ทันฆ่า แล้วมันหายได้ไง ไอเรียน

เรียน : กูจะฆ่า กูจะฆ่า นายเครื่องรงค์ แล้วอยู่ดีๆกูก็ง่วง เลยนอนละวะ

ป้อ : เราก็พร้อมใจกันบอกว่าฆ่าแล้ว เพราะถ้าเราบอกไม่ฆ่าเราจะโดนตัดหัว 7 ชั่วโมง

ร้อน : ต้องบอกว่าฆ่าเหมือนกันหมด ไซ้มัย

ป้อ : ไปไหนไปด้วยกัน

(ร้องเพลงแขกบรเทศ)

เสนาร้อนใจเป็นนักหนา ไปกราบทูลราชามาโดยไว
ด้วยความทุกข์ร้อนไม่นอนใจ ก็แล้วพากันรีบไปอย่าได้ช้า

(ปีพาทย์ทำเพลงเชิด)

- เครื่องทอง : อ้อย อีเล็ก ๆ เอ๊ย ไปทางไหนวะ เร็วเครื่องรงค์ร้อมแม่ก่อน
 สาวใช้ : หม่อมแม่เจ้าขา เร็วๆ เร็วเข้า
 เร็ย : โอ๊ย เจอหม่อมแม่เจ้าแล้ว ตายแล้ว
 สาวใช้ : เอานายเครื่องรงค์ไปไว้ไหน หม่อมแม่เครื่องทองจะมามาหาเครื่องรงค์ เอาเครื่องรงค์ไปไว้ไหนไอ้เรี่ย
 เครื่องทอง : เรี่ยเอ๊ย
 เร็ย : ครับ
 เครื่องทอง : เครื่องรงค์ ลูกของเราอยู่ที่ไหนวะ เรี่ยเอ๊ย
 เร็ย : หม่อมแม่ ผมเอาไปประหารชีวิตแล้วขอรับ
 เครื่องทอง : อะไรนะเรี่ยเอ๊ย เรี่ย พุดใหม่ซิวะ เรี่ยเอ๊ย
 เร็ย : ผมเอาไปประหารชีวิตแล้วครับหม่อมแม่
 เครื่องทอง : โอ๊ย โถ

(ปีพาทย์ทำเพลงโอด)

- สาวใช้ : ไอ้หัวแดง ยังไม่ทันไรเลย มาบอกว่ามิ่งฆ่านายนายเครื่องรงค์ตายแล้ว คุณหม่อมแม่วิ่งมา จะหาเห็นใจไม่มี
 เครื่องทอง : โถ ใจคอตัวเองช่างไม่อาลัยใยดีเลย มีลูกอยู่คนเดียวแค่นั้น ฆ่าตาย จริงๆนะเรี่ยไม่ได้โกหกนะเรี่ยเอ๊ย
 ป้อ : ไอ้ซ่า ใจหายหมดแลเลย เราไม่ได้ฆ่านะโว้ย มิ่งบอกว่ามาได้ไง ไอ้ระยำ
 เครื่องทอง : โถ เรี่ยเอ๊ย
 เร็ย : ครับ เครื่องรงค์ยังฝากขามรงค์มาให้หม่อมแม่เลยนะครับ
 เครื่องทอง : ฝากขามรงค์ไหนละวะ โถลูกเอ๊ยจะตายแล้ว ยังฝากขามรงค์มาให้แม่อีก เรี่ยเอ๊ย
 เร็ย : ครับ
 เครื่องทอง : เราไม่เห็นว่าเป็นแล้ว เราขอเห็นตายซักหน่อย ตรงไหนวะ พาเราไปดูศพหน่อยซิเรี่ยเอ๊ย
 เร็ย : ผมทำไม่ได้ หม่อมแม่ ที่มันรกเหลือเกินนะครับ หม่อมแม่
 เครื่องทอง : โถ ทำไมเราขอศพ ลูกเราซักนิดเดียว ใจคอช่างดำเหลือเกิน
 เร็ย : ไอ้ซ่า ก็เราไม่ได้ฆ่านะพาไปดูศพได้ไงเล่า
 ป้อ : ก็ไม่รู้ ก็กูโกหกไม่เป็นนี่หว่า
 เร็ย : ไอ้โฮ นายครับนาย ขอสมากภัยด้วย แหมผมหลงทาง ไม่รู้ไปฆ่าไว้ไหน ผมลืมแล้วผมงงไปหมด

ป้อ: กว้างเหลือเกินนะขอรับนาย
เครื่องทอง : โถลูกเอ๊ย เจ้าเครื่องรงค์ เจ้ารอแม่ก่อนนะลูกนะ เจ้าตายแล้ว แม่จะอยู่ไปทำไม
 แม่จะขอตายตามลูกไปด้วยลูกเอ๊ย โธ เดียวเราเอามีดมา ไม่อยู่แล้ว พ่อเครื่องแก้ว
 ใจดำเหลือเกินทีเดียว
สาวใช้ : อู๋ มิ่งนะใจร้าย

(ร้องเพลงร้าย)

เครื่องทองนั้นไซ้รมิได้ซ้ำ แล้วคว้ามิดเอามาหาซ้ำไม่
 แล้วยังแทงคอปล้นด้วยทันใด ให้มันถึงที่ตายวายชีวา

(ปีพาทย์ทำเพลงร้าย)

(ปีพาทย์ทำเพลงโอด)

สาวใช้ : อู๋ หม่อมแม่เจ้าขา หม่อมแม่
เรียน : ตายแล้ว อยู่ใกล้ๆ ทำไมไม่จับมือ

(ร้องเพลงร้าย)

เสนาร้อนใจเป็นนักรบ แล้ววิ่งหมุนผลุนมาหาซ้ำไม่
 รีบเร่งเร็วพลันด้วยทันใด สุดแสนร้อนใจอยู่ไปมา

(ปีพาทย์ทำเพลงเชิด)

เครื่องรงค์ : ถวายบังคมครับ

พระอินทร์ : เราเป็นพระอินทร์ เครื่องรงค์เข้ามาดูเจ้ายังไม่ถึงที่ตาย เจ้าเป็นคนมีบุญญาธิการช่วย
 มาได้ เจ้าจะกลับไปสถานบ้านเมืองของเจ้าอีกไม่ได้นะหลานนะ เจ้าจงไปเมืองเจ้าอา
 ของเจ้า ถ้าขึ้นเจ้ากลับไปเมืองเจ้าจะมีความเดือดร้อนมาก เจ้าจงไปทางทิศนี้นะลูกนะ
 บอกเจ้าแล้ว ตาจะลาแล้วนะหลาน ไปทางทิศนี้นะลูกนะ

(ปีพาทย์ทำเพลงร้ายออกเชิด)

เครื่องรงค์ : เราจะไปเมืองพระเจ้าอา

(ปีพาทย์ทำเพลงโอด)

เครื่องวัลย์ : เครื่องรงค์เอ๊ย มาถึงอากี่ร้องห่มร้องไห้มาเลยนะหลาน

เครื่องรงค์ : พระเจ้าอาขอรับ เวลาที่พระบิดาหลงเมียน้อยใหญ่แล้วขอรับ

เครื่องวัลย์ : ทำไมพระเชษฐาหลงเมียน้อย

เครื่องรงค์ : หาว่าผมปลุกปล้ำแม่จ่ารัก บิดาไม่ฟังแล้ว เชื้อแต่เมียน้อย ตั้งกระผมมาฆ่าขอรับ

เครื่องวัลย์ : ยังไงถึงรอดมาได้เล่าเครื่องรงค์

- เครื่องรงค์ :** มีเทวินทร์อินทร์จันทรอยู่บนชั้นฟ้า ลงมาช่วยผมจึงรอดครับพระเจ้าอาครับ
- เครื่องวัลย์ :** โถ พระเชษฐาเป็นเช่นนั้นแล้ว พระเชษฐาใช้ไม่ได้ เดี่ยวพระเจ้าอาจะไปต่อว่า พระเชษฐาเอง เครื่องรงค์ เครื่องทิพย์เอ๋ย อยู่สถานบ้านเมืองนะลูกนะ พ่อจะไปกับอา ของเจ้า ไปต่อว่าพระเชษฐา
- เครื่องทิพย์ :** ครับ ผมจะดูแลพิสดานบ้านเมืองครับ พระบิดาครับ
- เครื่องรงค์ :** อย่างจั้นแล้ว ไปเถอะครับอา
- เครื่องวัลย์ :** ไปเครื่องรงค์ไปกับอา

(ร้องเพลง.....)1.05

ถ้าอย่างนั้นจงไปอย่าได้ช้า ไปต่อว่าพระเชษฐาให้จงได้
เป็นไฉนก็เป็นกันในวันนี้ จะลองคูสู้ตีให้จงได้

(ปีพาทย์ทำเพลงเชิด)

- เครื่องวัลย์ :** เครื่องรงค์ หุคทำไม ทำไมไม่เดินต่อ
- เครื่องรงค์ :** พระเจ้าอาครับ ผมคิดได้นะครับ ถ้าผมไปในร่างของเครื่องรงค์แล้ว พระบิดาเห็นผม แล้ว จะสั่งประหารผมอีก ผมจะปลอมตัวเป็นเด็กน้อยๆ บอกว่าเป็นเครื่องทิพย์ละกัน พระบิดาไม่เคยเห็นนะครับ
- เครื่องวัลย์ :** อ้อ เครื่องรงค์ปลอมตัวเป็นเด็กน้อยๆ แล้วให้อาบอกว่าเป็นเครื่องทิพย์ ใช่ไหม เครื่องรงค์

(ร้องเพลง.....)1.07

แล้วจำแลงกายพลันด้วยทันใด เด็กน้อยงามวิไล.....
รูปเก่าก็หายพลันกลับกลายเป็น รูปใหม่ขึ้นมาไม่ซ้ำที่

(ปีพาทย์ทำเพลงร้าวออกเชิด)

- เครื่องรงค์ :** ไปครับพระเจ้าอา
- เครื่องแก้ว :** เจ้าเครื่องวัลย์เอ๋ย เครื่องแก้ว มาทำไมไม่บอกพี่ พี่ตกอกตกใจเลย ทำไมไม่บอกพี่ละน้อง พี่ตกอกตกใจเลย
- เครื่องวัลย์ :** ผมรีบมาครับ คิดถึงพระเชษฐาเหลือเกิน ไม่รู้ว่าเป็นอะไรครับ
- เครื่องแก้ว :** แหม คิดถึงพี่ พี่ก็ยุ่งเหลือเกินนะน้อง พี่มีธุระจนไม่มีเวลาว่างเลย นั่นแหละใครมาน้อง เอ๋ย
- เครื่องรงค์ :** จ้า
- เครื่องแก้ว :** ทำไมเครื่องทิพย์ยังไม่โต
- เครื่องวัลย์ :** พระเชษฐาครับ เจ้าเครื่องทิพย์ยังไม่โต ท่าทางจะแกร็นะครับ
- เครื่องรงค์ :** พระเจ้าอาครับ

- เครื่องวัลย์ :** ทำไมละหลาน
- เครื่องรงค์ :** ลองถามชีว่าแม่ผมไปไหนซิบอรับ ผมยังไม่เห็นเลยนะครับ
- เครื่องวัลย์ :** นี่พระเชษฐา พี่เครื่องทองไปไหนซิบอรับ เห็นแต่พี่จรรยาคนเดียว
- เครื่องแก้ว :** โถ พ่อเครื่องวัลย์เอ๊ย อย่าพูดถึงเครื่องทองเลย เครื่องทองเค้ารักลูกเค้ามาก พอรู้ว่าพี่เอาลูกเครื่องรงค์ไปฆ่าเค้าเสียใจมาก มาขอไถ่โทษกลับพี่ พี่ก็ไม่ได้ให้เค้าระน้อง เครื่องทองคว้ามิดมาเสียใจ ฆ่าตัวตายเสียแล้ว
- เครื่องรงค์ :** ลุงจำลุง
- เครื่องแก้ว :** หลาน
- เครื่องรงค์ :** ท่านเจ้าป้า เป็นอะไรมั้ยลุงจำ
- เครื่องแก้ว :** เค้าฆ่าตัวตายแล้วนะหลาน
- เครื่องรงค์ :** เจ้าป้าเค้าตายแล้วหรือลุง

(ปีพาทย์ทำเพลงโอด)

- เครื่องแก้ว :** โถ เครื่องทิพย์ ไม่เคยเห็นพระเจ้าป้า มาบอกว่าป้าตายเครื่องทิพย์ก็เสียใจมาก
- เครื่องรงค์ :** แม่เจ้าแม่ หนูตั้งใจมา เพื่อจะเห็นหน้าแม่ แม่ฆ่าตัวตาย แล้วหนูจะอยู่กับใครละแม่เจ้า
- เครื่องแก้ว :** เครื่องวัลย์เอ๊ย เครื่องทิพย์มาก็ดีแล้ว เราจะได้ทำศพให้สนุกสนานเลยนะเครื่องวัลย์
- เครื่องรงค์ :** ลุงจำ ลุงหนูอยากดูหน้าศพ หนูอยากดูหน้าพระเจ้าป้า หนูไม่เห็นว่าเป็น ก็ขอใช้หนูเป็นว่าตาย เอะจะลุงจำ
- เครื่องแก้ว :** เจ้าเครื่องทิพย์เอ๊ย ไม่เป็นไรลุงจะพาไป
- จรรยา :** อู๋ตายแล้ว มันจะทำศพทำมรูกัน จะไปทำทำไมให้มันเสียเงินเสียทอง ประเดี๋ยวจะไปลักศพทิ้งแม่มันซะ ถ้าไม่มีศพไปทิ้งเสีย ถ้าไม่มีศพ มันจะเอาที่ไหนมาทำกัน ฮี ฮี ไปดีกว่าพับผ้าชี
- เครื่องรงค์ :** ลุงจำ พาหนูไปเลยนะลุง
- เครื่องแก้ว :** เจ้าเครื่องทิพย์เอ๊ย ลุงจะพาไปนะหลานนะ

(ร้องเพลงต้นวรเชษฐ์)

- อย่าฆ่าลุงจะพาหนูไป เครื่องแก้วชวนหลานรีบปล้นไหล
- เครื่องแก้ว :** ไปเครื่องวัลย์ไปกับพี่น้องนะ

(ปีพาทย์ทำเพลงเชิด)

- จรรยา :** เอาศพไปฝัง ฮี ฮี ฮี ฝังแม่มันเลย ฝังไว้ใต้ต้นไม้ใหญ่ มันไม่รู้ เดี่ยวมันก็ไม่ทำกันเอง
- (ปีพาทย์ทำเพลงโอด)

- เครื่องรงค์ :** แม่เจ้า แม่หนูตั้งใจมาเพื่อจะมหาแม่ โถแม่มาตาย ลุงจำลุง อยู่ในนี้รึยังงี้จะลุง
- เครื่องแก้ว :** ลุงใส่หีบเอาไว้นะลูกนะ

เครื่องรงค์ : อาจำ
 เครื่องวัลย์ : ยังไงจะหลาน
 เครื่องรงค์ : หนูจะขอเห็นหน้าแม่หนูชกนิต นะอาจำ

(ร้องร่าย)1.15

เครื่องรงค์นั้นไซ้มีได้ซ้ำ เปิดหีบศพเรีวราหาซ้ำไม่
 แล้ก็เปิดเร็วพลันด้วยทันใด ไม่เห็นอรทัยนางใจยา

(ร้องเพลง.....)

เครื่องรงค์ชบหน้าลงจาบัน สะอื้นอ่านสังเวช.....

เครื่องรงค์ : แม่จำหนูขอดูหน้าแม่ชกนอย

(เปีพาทย์ทำเพลงโอด)

เครื่องรงค์ : แม่จำแม่ตายแล้ว ใครหนออันศพก็ลักไป ลุงจำ ทำไมไม่มีศพพระเจ้าป่าละจ๊ะลุงจำ

เครื่องแก้ว :

สถาบันวิทยบริการ
 จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ประวัติผู้เขียนวิทยานิพนธ์

นายศราวุธ จันทร์จำ เกิดวันที่ 29 มิถุนายน พ.ศ.2525 ที่อำเภอเมือง จังหวัดนครสวรรค์ สำเร็จการศึกษาหลักสูตรศิลปศาสตรบัณฑิต สาขาวิชานาฏศิลป์ไทย จาก มหาวิทยาลัยนเรศวร ปีการศึกษา 2547 และเข้าศึกษาต่อในหลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชานาฏศิลป์ไทย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เมื่อปีการศึกษา 2549 ปัจจุบันเป็นอาจารย์พิเศษภาควิชานาฏศิลป์ คณะศิลปกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย